1

सत्योपा०
ख्यान०

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीशौनक उवाच ॥ सूत सूत महाबुद्धे श्रीरामचरितं वद ॥ यस्य श्र।वणा
मात्रेण भवेन्मुक्तो न संशयः ॥१॥ उत्पन्ना च कथं सीता सा ह्याध्व भूमीः क्षितितलात् ॥ कारणं
वद मे विद्वन् रामेण सा ह्यहिता पुनः ॥२॥ श्रीसूत उवाच ॥ एकदा सुखमासीनः श्रिया
सार्द्धं श्रियः पतिः । वैकुंठे परमे दिव्ये पार्षदैः परिसेव्यते ॥३॥ वसन्ति यत्र पुरुषा नित्यमु
क्ता हरेः पुरे । यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुघं नराणाम् ॥४॥ परिकासन्ति वैकुंठे देवा
९ स्तु पुत्रनीजगणोः ॥ गायन्ति चतुरो वेदान् नृत्यंति च हरेः पुरः ॥५॥ न माया प्रभुता तत्र जना
॥१॥ नां भ्रमकारिणी ॥ इन्द्रियप्रभुता तत्र रजःसत्वतमांसि नो ॥६॥ यत्र लक्ष्मी महाराज्ञी जग
तां पालने क्षमा ॥ वसन्ति गणायो यत्र मुक्ता नौ रामजि सह ॥७॥ पार्षदास्तत्र शोभन्ते
विष्वक्सेनादयस्सदा ॥ नृत्यंत्यप्सरसो यत्र उर्वश्याद्याः सहस्रशः ॥८॥ ऋतुराजश्च
गंधर्वस्तत्र गायन्ति नित्यशः ॥ तस्य कन्या महारूपा नाम्ना वासंतिका मता ॥९॥ सा न
त्यति हरेरग्ये जनप्याः मुहतिछतः ॥ नृत्यगानप्रवीणा च भावेऽभिनये तथा ॥१०॥

सत्योपा० ध्यान० मा० शरामा० ...रा०

नवोरा वर्तनम्। प्रमाणारे एवयापुक्तं मदन्तं प्रपचते॥२२॥ यतो हस्तस्ततो दृष्टिर्यतो दृष्टिस्ततो
मनः॥ यतो मनस्ततो भावो यतो भावस्ततो रसः॥२३॥ अंगेनालंबयेद्गीतं हस्तेनार्थं प्रदर्शयेत्
चक्षुर्भ्यां भावमित्याहुः पादाभ्यां तालनिर्णयः॥२४॥ मानवी मैनवी चान्या गजली...तरंगिनी
२ हंसी मृगी खंजरीटी गतयः सप्त चालिमाः॥२५॥ गावो हंसो मयूरश्च हयः कुंजर एव च॥ ति
त्तिरः कुक्कुटाभी नो गतयो ...स्यहे तथा॥२६॥ इत्यादि नृत्यभेदैश्च तोषयामास मां हरिम्॥ वा
॥२॥ सन्तिका स्वकीयैश्च हावभावैर्मनोरमैः॥२७॥ हावभावं च तस्यास्तु स्मरन्नाह जनार्दनः॥ वरं
ब्रूहि प्रवीणे त्वं मत्तः प्राप्स्यसि निश्चितम्॥२८॥ इत्येवं सा प्रेरिता वाक्याहरिणा लोकधारिणा॥ ॥२॥
लज्जितास्य ब्रवीन्नैव ...मुखं च पश्यति॥२९॥ अस्याहर्द्द तु वि...लक्ष्मीः प्रोवाच
मे६ सादरम्॥ भविष्यति पतिस्तेपि कृष्णावतारे च द्वापरे॥३०॥ त्वं चापि ...मारा...
...भविष्यसि॥ सूत उवाच॥ लक्ष्म्याः पादौ प्रणम्याथ प्रोवाच वरवर्णिनी॥३१॥ वासन्ति
कोवाच॥ कथं त्रेतायुगे नाहं भविष्यामि हरेः प्रिया॥ रामचन्द्रावतारेऽहं का भविष्यामि शो
भने॥३२॥ श्रीरमोवाच॥ त्रेतायुगे च श्रीरामो भविष्यति पतिर्मम॥ एकपत्नीव्रतं तस्य

भावः कटाक्षादिहेतुश्च शृंगारे वीजमादिमम् ॥ प्रेममानः प्रणयश्च स्नेहो रागश्च सस्मृ
नः ॥११॥ अनुरागः स एव स्यादंकुरः पल्लवस्तथा ॥ कलिकाकुसुमानीति फलं भोगः स्मरश्च १२॥
कटाक्षस्त्रिविधः श्यामः श्वेतश्यामस्तथासितः ॥ हासोपि विविधस्तत्र स्मितोपूर्णः शशि
प्रभः ॥१३॥ आंगिको वाचिकस्तद्वदाहार्यः सात्त्विकोऽपरः ॥ चतुर्द्धाभिनयश्चेति विस्तु
रम्ये च नाटके ॥१४॥ इति कर्त्तव्यता तस्य द्विविधा कथिता पुनः ॥ चित्तवृत्त्यर्पिका काचिद्वा
ह्यवस्त्वनुकारिणी ॥१५॥ इति भेदद्वयं प्रोचुर्लोकधर्माः सनातनाः ॥ नाट्यधर्मा अपि
द्वैधा भेद उक्तो हि ब्रह्मणा ॥१६॥ जवलं स्थिरता रेखा भ्रमरी दृष्टिरभ्रमः ॥ प्रीतिर्मेधावच पा
गीतिः पात्रप्राणाद्दशस्मृताः ॥१७॥ आंगिकाभिनयैरेव भावानेव व्यनक्ति यत् । तन्नृत्यं
मार्गशब्देन वाल्मीकिमुनिरब्रवीत् ॥१८॥ गात्रविक्षेपमात्रं तु सर्वाभिनयवर्जितम्
आंगिकोक्तप्रकारेण नृत्यं नृत्ते मनीषिणः ॥१९॥ अर्थशून्यं तु रेखाकं नृत्यं तालल्या
श्रितम् ॥ शिरोनेत्रकरादीनामंगानां मेलने सति ॥२०॥ कायस्थितिर्मनोनेत्रहारी
रेखा प्रकीर्तिता ॥ संप्रदायानुसारेण मुद्राहस्तपरं जगौ ॥२१॥ पत्रमध्ये न संचेन नेरं

सत्योपा०
ख्यान०
मू०

मराराम०
प० स०

लोभावसन्नुरीम् । यत्रार्थमानसं चक्रे समाहूय च ब्राह्मणान् ॥१॥ पार्थिवांश्च समाहूय तथा जानपदान् जनान्
सखीन्सर्वान्समाहूय संभारान् स्थाप्य भूरिशः ॥२॥ लांगलं च विधायाथ जातकौशमयं शुभम् । सतानन्दं पु
रस्कृत्य समारेभे क्रतूत्तमम् ॥३॥ मासोत्तमे महापुण्ये वैशाखे माधवप्रिये ॥ कुजवारे शुक्लपक्षे नवमीपुष्य
संयुता ॥४॥ पार्थिवाः पूजनं कृत्वा जनकस्तु नरेश्वरः । हलेन कर्षणं चक्रे सर्वेषां पश्यतां सताम् ॥५॥ लांग
॥३॥ लस्य मुखाग्रात्तु रम्या कन्या विनिर्गता ॥ मित्याद्धितिनि नंसयः सीता नाम्ना बभूव सा ॥६॥ ततो दुन्दुभयो ने
दुः खात्पेतुः पुष्पवृष्टयः । गंधर्वाश्च जगुः सर्वे ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥७॥ ततो ध्वजनकं वाक्यं दैवैः
प्रोक्तं प्रबोधितम् ॥ संपाल्य तां त्वया राजन् कन्येयं कन्यका यथा ॥८॥ भविष्यति परं श्रेयो ह्यनया पा
3 लयया तव । सुमोदजनको राजा श्रुत्वा वाक्यं गिरेरितम् ॥९॥ नारदस्तु तदागत्य शिक्षयामास भूप ॥३॥
तिम् ॥ तदा तु जनको राजा निजां तां समरोहयत् ॥१०॥ पल्ल्ये समर्पयामास मुनेर्वाक्येन भूपतिः । त
स्मा संरक्षिता सीता ववृधे पितृवेश्मनि ॥११॥ शुक्लपक्षे यथा नित्यं द्विजराजस्य कौमुदी । ततः कन्या
सुनेत्रायामूर्मिला नाम जायत ॥१२॥ कुशध्वजस्य भार्यायां कन्याद्वयमजीजनत् ॥ श्रुतकीर्ति
माण्डवी च ख्याता माधवनाशिनी ॥१३॥ वासन्तिका पुरा प्रोक्ता जनकस्य च मंत्रिणः ॥ शुभगा नाम वि
ख्याता तासी ताः पाः सार्वी मता ॥१४॥ सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता निधयश्च नव स्मृताः ॥ सखीभार्यां

नः वैकुण्ठे लोकं पंचतां ॥३३॥ तत्राहं च भविष्यामि नाम्ना सीता च भूतलात् । तत्र त्वं शुभगा नाम्ना
सखि त्वं मे प्रयास्यसि ॥३४॥ आवयोः किंकरी त्वं च ब्रह्मप्राप्तिकरं तत्र ॥ भूमेर्भारावताराय राव
णस्य वधाय च ॥३५॥ भूलोके च व्रजिष्यामि पतिना सह सुलोचने । अयं मम पतिः श्रीमान् शे
षेण शंखेन च सुदर्शनेन च अयोध्यायां सह दशरथस्य च । रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताह्वित
संज्ञया ॥३७॥ अहं कन्या भविष्यामि जनकस्य महीतलात् । शोभीशक्तिस्तु मिथिला च जनकस्य
च होरसी ॥३८॥ पत्नी पांचजनस्यापि मारदवी निप्र कीर्तिता । श्रुतिकीर्तिस्तु चक्रस्य कु
शध्वजसुते इमे ॥३९॥ तस्य पत्नी महाभागे विमले प्रसुते जनैः । भविष्यन्ति च मे सख्यो
अशिमाया विभूतयः ॥४०॥ वाक्यं निशम्य लक्ष्म्या मुमुदे वासन्ति का तदा ॥ वैकुण्ठवासि
नः सर्वे सहवासार्थं मनोदधुः ॥४१॥ देवलोकं परित्यज्य मुजो ध्यां जन्म लेभिरे ॥ अशिमायाः
प्रियः सख्यो मिथिलां जन्म लेभिरे ॥४२॥ इति ते कथितं ब्रह्मन् जानक्याः जन्मकारणं
अतः परं महादिव्यं शृणु तां जन्मसंभवम् ॥४३॥ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौन
कसंवादे पंचाशत्तमो ऽध्यायः ॥५०॥ ॥ श्री सूत उवाच ॥ एकदा जनको राजा मिथि

इयं कन्या महीपाल सीता नाम्नी महाशुभा ॥ विवाहः क्रियतां नामस्याः पति नास्य सदृशो नवे ॥ स्त्री शाली
नां च महान् नन्दो विवाहे नैव भविष्यति ॥ जनक उवाच ॥ चिन्ता मम अति मोमहे द्रजानं कन्यायाः प
रि ... ताये शुभा ॥३०॥ मा तु भाग्येन कन्यायाः परिपूर्णा भविष्यति ॥ इति विश्राय सतां पत्नीं निना
पतिजमन्दिरम् ॥३१॥ स्वपं कुशासने राजा सुष्वाप निशि चिन्तया ॥ स्वप्ने साक्षान् महादेवो राजा
नं वाक्यमब्रवीत् ॥३२॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ शृणु त्वं वचनं राजन् कन्यापरिणये मम ॥ धनु
॥४॥ र्मदीयं ते गेहे पूजितं तव पूर्वजैः ॥ तस्य प्रतिज्ञा तया कार्या भंगाय तोलनाय च ॥ तोलयित्वा ॥४॥
च यो भंगं कारयेद् अनुबोमम ॥३४॥ तस्मै देया त्वया कन्या शिवं तु त्वागतो हरः ॥ जनकस्तु त
4 दा राजा श्रावयामास स्वयंवरम् ॥३५॥ पृथिव्यां सर्वलोकेषु नरदेवेषु भूरिशः ॥ ततस्तु ता
भूभुजः सर्वे यानस्था मिथिलां पुरीम् ॥३६॥ धनुषस्तोलनार्थं हि तथा भंगविवाहयोः
॥३७॥ मिथिलापरिसरे सर्वे पूजिता सह ते स्थिता ॥ ॥ धनुषो रंगभूमिस्तु निर्मिता बहु
रत्नकैः ॥३८॥ तत्पिनाकस्थलं रम्यं मानितं सर्वराजभिः ॥ आसनानि ... त्रियात्तत्र वेश्याः

प्रयाना श्च जानक्या जनकालये ॥ १५ ॥ यदा प्रभृति सीतानुजाता जनकवेश्मनि । लोकपालनिभाः सर्वे ध
नधान्यचयैर्वभुः ॥ १६ ॥ ववृधे जानकी नित्यं ह्यात्मन तुसखीजनैः । चिक्रीडुः परमां क्रीडां जगदानन्द
दायिनीम् ॥ १७ ॥ बहूर्ध्वापि वैदेही नृपात्निपपुनया वभौ ॥ एवामेव लक्ष्य नैपौरैः खराध्ये स्वमातृभिः ॥ १८ ॥
धंगारोहाद्भावेच देहवद्धौत पैवच ॥ विजहार स्वपक्षीनाम्सखीभिः परिचारिता ॥ १९ ॥ यां यां विलोक
ते सीता स्वभावात्सुरूपं ... ह्रियमू ॥ आत्ममजेपनानं दृहृदे भाग्याधिक्यं करोति स्वयम् ॥ २० ॥ तानापंक
न्नाचिनु सरोपानि सखीजनैः ॥ तदा विलाक्यते लोके रामजे वहिर्धर्मतः ॥ २१ ॥ कदाचि द्वाधि कौया
नि पूजामाद्रप भूपसीतम् ॥ संपूजनार्थं जोष्यास्तु नियुक्ता मातृ संगतो: ॥ २२ ॥ कदाकदाचित्स्वाकं
तु स्त्रासरणा न्योमति स्वयम् ॥ आलयो वेदनत्व तौ जायते चरमालियम् ॥ २३ ॥ अन्याः कदा तमा ॥ ॥
त्रेय संपदा पूर्णा तेजसतु ॥ कचित्क्षमाति साक्षीता हेकान्ते च सखीगतो ॥ २४ ॥ कचि द्वादपुत्तेवीरणां
रु संगसुखिराधिकान् ॥ आलिकानां कचिन्नृत्यं पश्यति प्रेमतत्परा ॥ २५ ॥ मालां पुष्पमयीं कृत्वा
देवताभ्यः प्रयच्छति ॥ सुनेत्त्रा जननी तस्याः दृष्ट्वा चानुपमं सीदृशम् ॥ २६ ॥ रूपं तस्याः प्रतिमां दृष्ट्वा तथा
ध्यायतीं सुतां ॥ विवाहार्थं जनकश्चके जोनवसाः किंलचे कदा ॥ ❀ ॥ सूत उवाच ॥ सीरध्व
जं महाराजमेकान्ते हरितत्परम् ॥ दृष्ट्वा राज्ञी सुनेत्रा च प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ २८ ॥ सुनेत्रोवाच ॥

स त्योपा
ख्या न०

प्रत्यापं च सख्या चक्रे महामनाः। कश्चन मुक्तामयीं मालां गलप्रामास पाणिना ४९
केन चित्कारणेनैव जहास कोपि भूपतिः॥ षडुं कोशादिकं चैव दर्शयामास चापरान् ५०
ताम्बूलभक्षणं कश्चिच्चकार च महामनाः। हस्तमुद्रां क्षिप्य चैकेन रत्नमुद्राविदीपित
म॰धिशोभे च सभामध्ये दर्शय नृपाणि भूषणाम्॥ जहसे कश्चन भूपालो दंतान्संदर्शी
पन्निव ५२ समाजोभूत्ति भूपालैः पालितानां हि न निर्भयः॥ एवं बभूव रंगोरो जना
॥५॥ नां रंगवासिनाम् ५३ आजगाम नदाक्षीता धनुषो निकटे मुदा॥ पूजयित्वा पिनाकं
तु जगाम मातुः सन्निधौ ५४ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकपंचा ॥५॥
5 शत्तमोऽध्यायः ५१ सूत उवाच॥ मागधाद्युपराः सर्वे जनकस्य च भूपतीन्। आयया
मासुस्ते सर्वे धनुरक्षिप्य संसदि १। न कुलान् भूभुजः सर्वे प्रणामं चक्रिरे मुदा। कश्च
न परिकरं बद्धा धनुषो निकटं ययौ। २ मत्वा कार्मुकं दृष्ट्वा वेपमानो बभूव ह॥ उपविश्या
सने सोऽपजगाम स्थानात् महीपतीन्। ३। धनुर्भिरासंध्योऽयमस्मान् दृष्ट्वा न सं॰ प्रः ॥

महारा०
मा पत्रा०

शूद्रास्तथा स्त्रियः॥३८॥ प्राकृताश्च तथा सर्वे नागरा देशवासिनः। मुनयश्च तथा सर्वे शिष्यैः
परिवृताः स्थिताः॥३९॥ जनकेऽस्मिन् तथा पत्न्यो नानावेषधराः स्थिताः॥ मागधाश्च तथा स-
र्वे सूता वैतालिकास्तथा॥४०॥ अन्ये च नागरास्सर्वे पौरा जानपदास्तथा। समाश्रिता यथा-
न्यायं सर्वे कौतूहलान्विताः॥४१॥ सचिवो रावणस्यैव प्रहस्तो नामनामतः। सोऽप्याश्रितः
सभामध्ये रावणेनैव प्रेषितः॥४२॥ बलेः पुत्रो महावीर्यो बाणो नाम महामतिः॥ सहस्रबाहु
बाणेन यः शिवं समतोषयत्॥४३॥ सोऽप्याश्रितः सभामध्ये कन्याहेतोर्महामनाः॥ सुध
न्वो नाम भूपाग्र्यः सांकाश्यपाद्याः पराक्रमी॥४४॥ शिवभक्तिरतः सम्यक् महत्वा सेनया
युतः॥ आश्रितः सभामध्ये कन्यार्थे सोऽपि दुर्मतिः॥४५॥ एवं याते समाजे तु वाद्ये वु प्र
वादत्सु च॥ कन्या समागता तत्र सीता नानास्त्रीसखीगणैः॥४६॥ तत्र पंगारचेष्टा च राज्ञां
जाता सहस्रशः॥ कश्चित्करं किरीटं च कलयामास भूपतिः॥४७॥ पपंच ग्रामयामास
पाणिनाच नराधिपः॥ कश्चित्पश्चारयामास नयनैः किंचित्स्मयन्निव॥४८॥ कश्चन पाणी

एकदा तं विदित्वा भूपानां शतसुतमम् उत्थाप्य पाणा सुरथस्मात् न चचाल धनुस्तदा १५ प्रो
चुस्तदानीं ते सर्वे मेरुः किं चाप नृप धक् वयः प्रत्यन्तदा बाला श्चचाल च निजासनात् १६
धनुरुत्तोलनार्थं हि तथा भंगाय वीर्यवान् दर्शयित्वा नृपं च ननाम च पुनः पुनः १७ उवा
च वचसा मध्ये मिथिलानृपं धनुरित्विदम् गम्यते च मया गेहं नास्ति मे योग्यतात्विह १८ तदा प्राह
प्रहस्तस्तु सर्वेषां शंकरावतामिदम् ॥ प्रहस्त उवाच ॥ हे भूप शृणु मे वाक्यं हितार्थं ते वदाम्य
॥६॥ हम् १९ रावणो नाम पौलस्त्यो राक्षसेन्द्रो महाबली लंकाधिपतिः श्रीमान् साक्षात् कुबे ॥६॥
रानुजः २० तस्मै देहि निजां कन्यां श्रेयस्ते ते भविष्यति रावणस्तु महावीर्यो देवदान
वदर्पहा २१ तुभ्यं दास्यति जित्वा तु पृथ्वीं सागरमेखलाम् ॥ जनक उवाच ॥ यदि सोपि स
मागत्य धनुषस्तोलनं चरेत् २२ कन्यां तस्मै प्रदास्यामि नान्यथा प्रददाम्यहम् प्रहस्त
उवाच ॥ चन्द्रमौलेरपं चापं तस्मान्नेच्छति रावणः २३ कदाचिदन्यदेवस्य तेन तोरणा
न्मूर्च्छितां न पतन् यत्पुलकासह सो त्याप गमनायमनोदधे २४ हरिष्यति रावणो राजा कन्या

पुनरन्योपि भूपालो जगाम धनुषोंतिके ।४। शैवो बभूव स तत्र चापं नैव तु दृश्यत
द तौ ग्रासाभ्य पपच्छ कांति चापो हि भोजनाः ।५। जहसुश्चेति ते लोकाः [illegible]
ति स तत्र वीतमा ।। धनुषो दर्शनं नास्ति तोलने भंजने किमु ।६। मत्वे त्वं हसितः सर्वैर्धवित्रे
घात्मचापने ।। अन्यः कश्चन भूपालस्त्वचालच निजासनात् ।७। सिंहास्यामहाग
र्वात् श्रमतो नाप्य करं दधे नरः ।। तमेव दर्शयामास चापः से हिं तनुं निजाम् ।८। क्षि
हं हक्षापपातो र्व्यां विविष्ठो चापने भयात् ।। किं किं किमिति लोके तु [illegible] प्रोवाच
भूपतीन् ।।९। सिंहोऽयं चापरूपेण जनकेन निवेशितः । धूर्तोऽयं जनको राजा
घातयिष्यति भूपतीन् ।१०। पुनरन्यः समुत्थाय धनुषो निकटं ययौ ।। पस्पर्शपा
णिना तं च ददाह तत्स्य तेजसा ।११। पुनरन्यः समुत्थाय धनुषो निकटं ययौ ।। मध्ये
ज्यायाः चापस्य पाणिभ्यां च बलेन वै ।१२। न चचकंपे धनुस्तत्र लोकमात्रं च संस
दि पुनरन्यः समुत्थाय धनुषो निकटं ययौ ।१३। शिवनृपं ददृशे चापं वेष्टोऽप
लेतदा ।। अजुपग्याम [illegible] कलाचा विवेशा न हि [illegible] ।१४।

ततश्चतुर्द्दशे वर्षे राजा स समारेभे सदक्षिणम् शिष्येन प्रेषिता तेना देवानां च वशीयस ३५
देवस्थानानि तदा प्राप्य पुत्र धेजनको नृपः सुधन्वानि हतो पुत्रे जनकेन महात्मना ३६ स्व
नृप त्या पितास्त्वं वै सुं ष्टमाना ता दाजनैः सांकाश्यानगरीतस्य भ्रातरं चकुशध्वजं
३७ विहध्येतत्र राजानं मिसतु महत्या ललै नृपः पुनर्यैतं समारेभे जनकस्तु महामतिः
३८ आकारयामास भूपान् नानादेशपतीन्स्वयम् समागताः पुनस्तेपि चापतो
लनभंजने ३९ समाजस्तु महानासीन्नरराणां चादिद्दक्षताम् ॥ इति श्रीसत्योपाख्या
ने सूतशौनकसंवादे द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ५२ ॥ सूत उवाच ॥ महेश्वरेण समाहू
तो विश्वामित्रो महामुनिः सिद्धाश्रमात्स वालाभ्यां रामाभ्यां मुनिपुंगवः १ साकेत
नगरं दृष्ट्वा मुमुदे कौशिको मुनिः राजद्वारं समागत्य दर्शयन्तीं श्रियम् २ द्वा
रपालाः समागत्य प्रणेमुः शिरसा मुनिम् मुनिनाप्रेषितास्ते वै राजानं च विजि
ज्ञपुः ३ राजा दशरथः श्रुत्वा वसिष्ठादिभिरन्वितः ॥

मेतां मुनिभिश्च नाम् जनकउवाच हे रंगांयदि कन्या पारावारा सुकरिष्यति २५ नाम्नायुद्धश
करा स्पमीला चैव भविष्यति सूतउवाच एवं श्रुत्वा सांजनकं राज्ञस्सत्तमभर्त्सीयत् २६ ज
गाम दुर्मनाः सोऽपलंकामेव च पापधीः राज्ञस्तु गते लंकां सुधन्वा नामभूपतिः २७
उवाच जनकं वाक्यं श्रृणु तां भो नरेश्वर सुधन्वोवाच॥ मह्यं च दीयतां सीता धनुषा स
हभूमिप न दास्यसि चेद्राजन् युद्धं करिष्यामि ते पुरीम् २८ निर्गच्छ रंगभूमिं त्वं पति
ष्यसि महीतले नाद्दिनो मम दास्ये स्वपादे मुद्गिमिरेव च २९ एवं कोलाहले जाते जनक
च स्यापतिताः प्रकुचर्म्म धरास्सर्वैन पुर्जोतकसन्निधौ ३० विवेकिन सुयमूपाः
सैनिवार्ष्यपतस्तनः रंगभूमेर्विनिर्गत्य सुधन्वाक्रोधमूर्छितः ३१ रुरोध मिथि
लां सर्वा सेनयासह भूमिपैः युयुधे जनको राजा परैः सार्द्धं महामनाः ३२ बहव
श्च हता स्तत्र रणे तक्षिंवत्स्व मानवाः बभूव दुर्गमा भूमिर्मृतकैश्च भयावहा ३३
सुधन्वनामे वते षां तु गतः संवत्सरो द्विज निरुद्धानगरी तेन स्वतराधान्यं न चाप्यतत् ३४

तौ च मुनेः पश्चात्स दाति नौ ॥ १६ ॥ पोतयंतौ नेत्रजाले श्च मार्गं च कृततोरणौ ॥ रेजतुः सुतरां तौ च
गाधे मार्गानुसारिणौ ॥ १७ ॥ मानदा दानप्रदाभ्यां प जग्मतुः सुसूर्यभो ॥ भास्करे सायधामा
सौ शोभते वै च माधवो ॥ १८ ॥ तयोस्तु गमनं तत्र हस्ताभ्यामप्य शोभत ॥ अंजो ध्याया विनिर्ग
त्य विधो प्राप्तो महामुनिः ॥ १९ ॥ वस्त्रांचाति वेलां चैव न म्लाति पुष्पाणि ॥ विच यो श्च प्र
भावेन मातुः कोऽगता विधः ॥ २० ॥ हृतिहासेत्तु पूर्वेषां मुनिप्रोक्ते श्च सानुजः ॥ श्रवण्ना
गिर्यपाने चु स्वमेते गहनेयथा ॥ २१ ॥ वायुः शिवे वै तौ वा लौ पंकजानां सुगंधिभिः ॥ पत
त्रिं सा श्च स्वैर्नीडे र्जल दा तस्य छायया ॥ २२ ॥ पश्यन्नगरामान् यथो रामो मुनिनासक्रम ८ ॥
सौ नव ग्रामीणा व धू लं रामं पश्यन्ति सम्मुल्लोचनैः ॥ २३ ॥ द्वारे निर्गत्य सहसा हा
नन्दलेभिरे वहु ॥ पिबन्तो वा हसीं गोष्ठे गोपान्य श्यत राघवः ॥ २४ ॥ वल्लातो मुहूस्वाप
ग्याम्या नूपानेन न मोहितान् ॥ तेषां पत्न्यो रमानाथं लोचनैः कस्ते विस्तृतेः ॥ २५ ॥ हाय
भावं न जानन्तो ग्रामिण्यो राघवं प्रभुः ॥ जा जना चो मनये ने च पार्थि सह चगोपको न ॥ २६ ॥

पूजामादाय महतीं निर्जगाम सभासदैः ।६। आगत्य चरणौ राजा जग्राह शिरसा मुनेः ॥ आलिंगि-
त स्तु मुनिना वशिष्ठेन महात्मुनिः ।५। राजानं च समालिंग्य विवेशान्तःपुरं वशी ॥ पाद्यमर्घं च
दौ राजा वार्त्तां चक्रुः परस्परम् ॥२॥ श्रीदशरथ उवाच । आज्ञापय तां च मुने त्वं आज्ञाप्योऽहं तथा
नघ तन्मया क्रियते सर्वं प्राणैरर्थैः मुने त्वत ७ श्रीविश्वामित्र उवाच ॥ देहि मां राजशार्दूल राम
चन्द्र त्वं याहि मे त्वयोक्तं मुनेः प्राणैरर्थैः कार्यं च साधये ८ श्रीराजा दशरथ उवाच ॥ पञ्चषष्ठं
गृहीतां पुत्रं कार्ये मे मा त्वं न तत्त्वया ॥९॥ याचना चर बहूनां हि । अथ जाता न कस्यचित् ॥ केकयाद्य
यो मया पुत्रास्तु मे सदा स्थापिम्योऽमुने ॥१०॥ वशिष्ठं च समामंत्र्य कौशल्यां च महामनाः । रामम-
हूय विधिवल्लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥११॥ मुनये चार्पयामास सार्द्धयामास सह भूमिपः ॥ पुष्पवृष्टि-
र्महत्यासीद् जोऽध्यायाप्रश्चदीपिका ॥१२॥ पितुरालिंगं करौ तौ च पादयोः पेततुस्तदा ॥ प्रवत्सतौ स्व
मूर्द्धनो नमतनश्रुविन्दवः ।१३। नेत्राभ्यां राजराजस्य च वाल्मुनिसत्तम. ॥ वर्षमाणानुचर्यं
परिरभ्य मुदायुतः ।१४॥ आशिषं प्रयुज्ये राजा वाहिनीं न च रक्षिताः ॥ आशीरेव तमात्वाप्त
हिन्याः न प्रयोजनम् ।१५॥ पितुर्नेत्र मनेयतो मे ... गच्छन्तौ धन्विनौ

राम लक्ष्मणौ ॥ रक्षितार्थं मया प्राप्तौ नौ कौतोऽस्त्र खलु याचितौ ॥ ३७ ॥ सिद्धाश्रमं च नीयेते पित्रा
दत्तौ च प्रेमतः ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एतस्मिन्नन्तरे गोपा वनात्प्राप्ता अनेकशः ॥ ३८ ॥ तान्दृष्ट्वा स
मुदानेन मुदं दृष्ट्वा स प्रीतिसंगताः उचुः परस्परं ते तु विस्मिता जितं पुनः पुनः ॥ ३९ ॥ अयं घनः स्वकु
लेन नः अयं घनः स्वकुलेन नः ॥ पण्णोऽहं भवान्प्राप्तः पुत्राभ्यां रूपसम्पदा ॥ ४० ॥ स्तुवन्तं पूज
यामासुर्मुनिं राजकुमारकौ ॥ सिद्धाश्रमं प्रजग्मुस्ते उषित्वा तत्र शर्वरी ॥ ४१ ॥ मार्गे वनं
॥१७॥ महाभीमं दृष्ट्वा राजकुमारकौ ॥ अथर्षिर्यो वक्तुं तापो सा स्वरूपा कौशिकस्य च ॥ ४२ ॥ त १७
योर्निनादं तत्कृत्वा राजगामाथ ताडका ॥ दृष्ट्वा भयानकाकारां भाद्रमां तत्सुपाद्युतिः
७ ॥ ४३ ॥ कपालमुण्डमाला साचचकर्पति स्विंध्याद्वने ॥ वेपयन्ती महावृक्षान्प्रेतवीरामि विभ्रतो
॥ ४४ ॥ महानादं प्रकुर्वाणा महाधूलिं च वर्षती ॥ आपभाविन्या रामः पूज्ये च पवनो यथा
॥ ४५ ॥ उपमम्भुजपक्षिं च आपतन्तीं च ताडकाम् ॥ पुरुषां न मालपातुको न जवाने निर्वि
वधू ॥ ४६ ॥ कौशिके न समा तस्मोऽवसरं धनुरूपादधे ॥ दृष्ट्वा याःसहन्त घवाघां मुमोच नाराः

गावश्च दुहतो वत्सान् लिहतीं श्च ददर्श च तां श्च दृष्ट्वा नदरामो मनसा च विचारयेत् २७
अहमेवं करिष्यामि द्वापरे कृष्णजन्मनि के दाश्किानां पत्नीर्भुजभुक्तान् विद्धा वितुं गताः २८
तावत्स गावश्च वदन्ति श्रीहरिं जन्मपुनर्दुताः महास्स मुनिना भ्रान्ता गोपिकाश्च विलोकयेत् २९
लताटेषि भ्रतीपुच्छं बंधू कृष्णचगोपिका स्तान् विद्धा वितुं याता भुजमुच्चम्य वेगतः ३०
कुर्वंति दृत्ती पीनमंचलेचे सस्मिता गीतमाकर्णयेस न्यासां नखादनिमग्नाः कृशीम् ३१
स्पर्शं विलोकयन्नरामो मुनेः पश्चात्पपो मुदा त्रियस्तु राघवं दृष्ट्वा कंदर्प सदृशाकृतिम् ३२
अस्तीपुष्पसकोदण्डं व्यूढोरस्कं महाभुजम् धनुर्बाणधरं वीरं नानाभूषणभूषितम् ३३
शालिकं भावमापेदुर्मन्मथेन प्रपीडिताः तनुरांगरूहं दृष्ट्वा योनिर्द्रवति योषितम् ३४
विधाय तर्जनीमोष्ठे पकंति स वि गमुष सतंरूहि मुने मह्यं कथ्यच सो कुमारको ३५
शिष्यो बालवपुत्रो वा मानानयो ह्यनुकुर्वचित् यया पुत्रो लिपिन्सत्तो कृष्णानासानुलिप्तिविषयम् ३६
विश्वामित्र उवाच ॥ राजो दशरथस्येतो तनयो

ल्योपाख्याने

तस्मिन्नवकाले नरेशस्य जनकस्य महात्मनः ॥ प्रतीहारो महाबुद्धिराजगाम महामतिः ॥१॥ प्रत्या
म्य च मुनीन्सर्वान् प्रणाम्य विजिज्ञपे ॥ दूत उवाच ॥ जनकस्य गृहे राज्ञो धनुर्यज्ञो हि वर्तते
॥२॥ भवद्भिर्गम्यतां शीघ्रं दया च यदि रोचते ॥ सूत उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा मुनयस्सर्वे कुमा
राभ्यां समन्विताः ॥३॥ जग्मुश्च मिथिलां सर्वे विश्वामित्रपुरस्सराः कथाप्रसंगं कुर्व
न्तो देशानस्युपवर्सनम् ॥४॥ आपतुः परमं हर्षं मुनिभ्यो रामलक्ष्मणौ । तेनिर्विश्य वसति
गौतमस्याश्रममण्डले ॥५॥ अग्नः स दीर्घतपसः मिथिलायाः समीपतः । यत्राहल्या महे ॥१०॥
न्द्रस्य तस्यां पत्नी बभूवह ॥६॥ तेनाहल्या शिलायाता शापात्तस्य च । इति सर्वं कथयामा
स रामाय परमात्मने ॥७॥ तच्छ्रुत्वा रामचन्द्रस्तु शिलां दृष्टुं प्रचक्रमे । रामपादतलोद्भूता
धूलिः प्राप्ता शिलोपरि ॥८॥ तस्याः पतनमात्रेण मुक्तशापा बभूवह । सुन्दरी सा भवत् दि
व्यं रामचन्द्रप्रसादतः ॥९॥ सस्तूय रघुनाथं सा पत्या सह गता पुनः । विश्वामित्रोपि रामेण
लक्ष्मणेन तपस्विभिः ॥१०॥ जगाम मिथिलां वेगाद्धनुर्यज्ञदिदृक्षया । मिथिलोपवने

10

को ऽसि विरोऽसि हृष्टः सोऽनुपपात धरण्यां तले॥ महानादं प्रकुर्वाणा देहं त्यक्त्वा च खगी तदा ४८।
कोऽपि कस्तु समाहूय रामं राजीवलोचनम्॥ मंत्रान्यमर्थयामास तस्याः वीतेतो पितः॥४९॥
सूर्य्यकान्तो यथा सूर्य्यात्तथा मंत्रेण घोतितः॥ आश्रमं पुनः प्राप्य कामरूपो बभूव ह ५०॥
सिद्धाश्रमं समागत्य सिद्धार्थं कोऽपि कस्य च॥ उत्कंठितो बभूवात्र वामनोऽहमभवं पुरा।
॥५१॥ दीप्तितं कौशिकं तत्र धनुर्वाणधरौ वनौ रक्षतुः सावधानौ मुने यज्ञं महोजसौ ५२
सूर्यचन्द्रौ यथा लोके मंयनतमसावृतौ॥ ततस्तु षष्ठे दिवसे आगम्य राक्षसावरे।५३ हवि
र्वर्षतुः सर्वे रामः कुंडं विलोकयन्॥ निषंगाद्वाणमुद्धृत्य मारीचं कुमुदे प्रभुः॥५४॥ पतितो
योजनानामासप्तवाब्धौ फलसेन वै॥ अन्येषु न प्रहरतस्तु किमेभिर्भेदुराक्षसैः।५५ राजिले सुव
प्ता तावूर्वो न प्रवर्तेन गर्वितः॥ विक्रमं तु तयोर्दृष्ट्वा सायुगीनं महामुनिः।५६ कश्यपः पूजयां च
क्रे यज्ञमूर्तिं प्रचक्रमुः॥ मुनिं प्रयाप्य नौ वीरो मुमुदाते कुमारकौ॥५७॥ आशिषा योजयामास
मुनिः पाशिततेन वै॥ ॐ इति श्रीमत्सोपाख्याने मतयोन कर्म वादे त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ५३॥

21

ददृशुस्तौ कुमारकौ। सन्तौ पुष्पसंकाशं कामं ... नीलश्लोचनम्॥२२ कांचनाभं द्वितीयं च
प्रफुल्लपंकजेक्षणम्। कोटिमन्मथलावण्यं दधन्तौ निजविग्रहे॥२३॥ धनुर्वाणधरौ
नौ च रत्नाढ्यौ च कनकत्सरौ॥ दधंतौ मस्तके दिव्यौ कांचनीं पट्टिकां शुभाम्॥२४॥ स्तबकं म
णिमुक्तानां पुष्पाणां वेतनाधिपम्॥ वेष्टनयोर्महादिव्यं दधन्तौ कर्णौ कुंडले॥२५॥ ना
नारत्नमये दिव्ये ह्युल्लवके ... विभूषिते॥ तिलकं धारयन्तौ च रोचनाकुंकुमोद्भवम्॥२६॥
तथा चूर्णं हरिद्रायाः दधानौ परमाद्भुतौ॥ मुखं समे नोहं रम्यं दन्तपंक्ति विराजितम्॥२७
॥२१॥ नाशां शुकस्य वंचुं च सञ्जायन्तौ मुहुर्मुहुः॥ कंठे च कंठिकां रम्यां नानारत्नसमुद्भवाम्॥ केयू ॥११॥
रे च महादिव्ये वाहवः शोभितास्तयोः॥२८॥ वलये च तथा दिव्ये नानारत्नविनिर्मिते॥
मुद्रा मिरत्नमुक्ताभिरंगुलीभुविराजितौ॥२९॥ दधंतौ कंचुकं पीतं कट्यां वै पीतमंशुकम्॥ प्रा
वारं च तथा पीतं दधन्तौ मौक्तिकोज्ज्वलम्॥३१॥ दधन्तौ च महादिव्ये नानावर्णाः प्रपू
रिते ... पादभूषणभूषितौ॥३२॥ यौवनपूर्णौ दिशाः सर्वास्तेजसा भास्क
रोपमौ ... चन्द्रसमौ कांत्या कामेन सदृशौ॥३३॥

तत्र राजानो बहवः स्थिताः ।११। एकान्ते सर्वसुखदे ज्वास मुनिभिः सह । राजदूतो मुनिं पश्चाग
मनायसमनोद्वे ।१२। गत्वा प्रणम्य राजानं मुनिं प्राप्तं न्यवेदयत् ॥सूत उवाच॥ तच्छ्रुत्वा राजन
को राजा मंत्रिभिर्बान्धवैस्सह ।१३। अन्यैश्च नागरैश्चैव नाना मंगलपाणिभिः ॥ दर्शना
र्थं समायातः कौशिकस्य मुनेर्मुदा ॥१४। आगत्य प्रणतिं चक्रे नागरैर्मंत्रिभिस्सह
कौशिकोपि महाभागो ऽभ्यायपरमासनात् ॥१५॥ गाढं प्रासाद्य राजानं परिष्वंगं चका
र ह । शतानन्दोपि चागत्य प्रणाममकरोत्तदा ।१६॥ आलिलिंग पयान्याय शतानन्दं तु कौ
शिकः ॥ निवेशयामास मुदा सन्मुखेस्य महामनाः १७ शतानन्दं च राजानं तथा अन्या
न्स मंत्रिणः ॥१८। विश्वामित्र उवाच कुशलं वर्त्तते राजन् सपुत्रस्ते गृहे पुनः ॥ येषां कुश
लं तो राजा वर्त्तते न सदा सुखी ॥१९॥ राजोवाच ॥ सर्वत्र कुशलं नोप तथापि तिष्ठति त्वत्के
मेषां कुशलकामो ऽसि कुशलं तत्सुनित्यदा ।२०। त्वं वै कुशलसम्भूतिर्भवतपसाऽञ्जोरसा
वै ॥सूत उवाच॥ एतस्मिन्नन्तरे राजा द दर्शीरामलक्ष्मणौ ॥२१। तथा सर्वे जनाश्चैव

प्रणामं चक्रतुः किंचिन्नेन नम्रकंधरौ स्थितौ ॥२॥ जनकाद्यरराजेते तावात्मकुलसंभव
म् ॥ जनकस्तु स्तुत्यार्ह ज्ञात्वा दशरथात्मजौ ॥३॥ राजाधिराजतनयौ परिदिने मुदान्वि
तः ॥ प्रणामं चकार मूर्ध्नि तु रामलक्ष्मणा प्रीतिदा ॥४॥ लाभमाधाय सतदा जले नेत्राजे
संभवैः ॥ रामं दक्षिणजं चापं वामापां च लक्ष्मणाम् ॥५॥ निवेश्य च अंकं पाणिभ्यां ममार्ज ज
नको नृपः ॥ जनक उवाच ॥ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ॥६॥ अद्य मे सफलं रा
॥१२॥ ज्यं पुरी पूर्णं मिथिला पुनः अद्य मे सफलो वंशः सुप्रभाता निशा मम ॥७॥ यस्मादिमौ समायातौ १२
राजराजकुमारकौ ॥ निमिस्तु पूर्वजो ऽस्माकं मिक्ष्वाकुतनयो ऽभवत् ॥८॥ इक्ष्वाकुकुलजन्म
12 ला दिक्ष्वाकुसदृशा विमौ ॥ कुले तस्मिन्निमौ जातौ पूजनीयौ न संशयः ॥९॥ साधु साधिति
ते सर्वे मंसंस्तुष्टजनानृपम् रामरूपं समालोक्य मुमोह जनको नृपः ॥१०॥ बुद्धा विचारया
मास हृदये राजसत्तमः ॥ अयं नारायणो देवः लक्ष्मीकान्तो न संशयः ॥११॥ लक्ष्मी सीता सम
मुत्पन्ना पद्मभूमौ हलाग्रतः ॥ अयं नारायणो देवः स्वयं सीतां वरिष्यति ॥१२॥

मु
बुद्ध्या बृहस्पतेस्तुल्यो नमपापप्रियीसमो मोहयंतौ जनान्सर्वान् स्मितेन निजान्परान् ३६
तथा नृपो च तौ दृष्ट्वा पप्रच्छ जनको मुनिम् ॥ जनक उवाच ॥ भगवन्योगिनां श्रेष्ठ कस्य
चैमौ कुमारकौ ॥३५॥ मोहयन्तौ जनान्सर्वान् कांत्या नृपेश मां जनान् ॥ श्रीविश्वामित्र
उवाच ॥ दशरथ जनृप पुत्रावेतौ बलेन हादूर्वीम्फलम् ॥३६॥ इमौ कुमारौ रक्षार्थं अजोध्या
धिपतेः किल यज्ञसंरक्षणार्थाय मया नीतौ निजाश्रमे ॥३७॥ दर्शनेषु कुमारौ च बलेन च
जयन्तारौ मारीचं भ्रामयामास धारोनेकेन राघवः ॥३८॥ सुबाहोर्निधनं चैव द्वितीयेन तु प के२
त्रिणा अन्यान् जघान सौमित्रिरेवं पराक्रमरतौ ॥३९॥ अन्ती पुण्यसंकाशौ नाम्नाया
मस्तु कथ्यते ॥ द्वितीयः कोचनाकारो लक्ष्मणोति भरयते ॥४०॥ रामस्य पादरजसा पूता गौत
मस्याहिनी। कृपानीते धनुर्यज्ञं समायातौ रघूत्तमः ॥४१॥ वाह्यपालं महाराज बलं च कुं नय
मते समूहेमूमतामयो चापो यतो भविष्यति ॥४२॥ ॥ इति श्रीमत्याधारण्याने भूतशौन
कसंवादे चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ ॥ श्रीसूत उवाच ॥ उक्त्वैवं च स नाम ये विरराम म
हामुनिः जनकस्तु महाराजो भरयवनले मे परामुदम् ॥१॥ मुनिना प्रेषितौ तौ राघवौ रामलक्ष्मणौ

सत्योपाख्यानं

ध्यापुन्रामचन्द्रं लक्ष्मणास्तथा प्रभुः । जनकोऽपि च गतास्तासु मिरामाय सुशालिने । २३ उर्मि
लां लक्ष्मणायैव कन्यकां तां ददौ च नाम्नी ।। धनुषो भंजनं चैव रामस्य कौतुकं ददाति । २४ मनो
रथो महीपस्तु पूर्णोऽभून्तावत्संशयः मिथिलायां जनास्सर्वे आनन्दं लेभिरे प्रभुः । २५
राजा रामाय कन्यां तु लक्ष्मणाय प्रदास्यति हर्षिता तापतस्माभि जनकस्य महात्मनः
।। १३ ।। । २६ एवं वदन्ति रात्रौ च नरनार्यः परस्परम् आनन्देनैव सर्वे वै सा रात्री व्यत्यवर्तते । २७ । ।। १३ ।।
सूत उवाच ।। राजा जनक उत्थाय प्रातः कालेन पाचकान् आज्ञापयामास मुदा क्रियतां व्यं
जनानि च ।। २८ । भोजनार्थं मुनीनां तु तपोधनराजपुत्रयोः मुनेश्चैव नामरत्नौ च प्रोवाच न
23 पतिर्मुदा । २९ । मत्तोऽसौ भवताश्च राजपुत्रौ विलोकय ।। तं मानव्यापि कर्त्तव्यः मान
नीयो च तोषमतौ ।। ३० । न चापि त्विति च सा राज्ञी प्रत्युवाच नृपं तदा ।। मिथिलापालदारा
जा स्नात्वा हुत्वा हुताशनः । ३१ । दूतं संप्रेषयामास विश्वामित्रस्य सन्निधौ स दूतो मुनि सा
निध्यं गत्वा च वनमब्रवीत् । ३२ । शिरस्यं जोलि मा साप पपाचे तं मुनीश्वरम् गम्यतां भग
वन्शीघ्रं जनकस्य गृहे त्वया । ३३ । भोजनार्थं कुमाराभ्यां मुनिभिश्च महामते ॥ इति श्री

धनुषश्च प्रतिज्ञेयं निर्मिता च कृता मया ॥ कन्या चास्मै प्रदेया मे प्रतिज्ञा स्यात्तु यातु वा ॥२३॥ अयं
नारायणो देवः धनुर्भंगं करिष्यति ॥ तावन्नेच समुत्थं स सर्वैर्लभ्यं तु किल नागतः ॥२४॥ उद्धे सम
नरानाय्यां पश्यन्तु रामलक्ष्मणौ एवं विचार्य राजा तु हृदये मुनिमब्रवीत् ॥२५॥ उत्थमतां
म ॥ हे स्वामिन् कुमाराभ्यां तपोधनैः ॥ कृत्वा कृतां गृहं चैव न दृष्टं तेषां च किं करा ॥२६॥
भुज्यतां एमतां तत्र कृपां कृत्वा समीपरि ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा नरेशस्य वाक्यं मैथि
लभूपतेः ॥२७॥ उवाच कौशिको धीमान् जनकं प्रति महामनाः ॥ कौशिक उवाच ॥ स
म्यग्व्यवसितां बुद्धिं त्वं राजर्षिसत्तम ॥२८॥ एवमेव महाराज यथा त्वं प्रब्रवीषि मां परं
तु स्नात्वा काश्यां त्वं महर्षीणां मते मनः ॥२९॥ अद्य वै क्षिप्यति त्वं महानन्दे नसंयुता आ
गमिष्यामि ते गेहं भोजनार्थं नराधिप ॥२०॥ मुनिभिश्च कुमाराभ्यां प्रातः काले तवाल
या गम्यतां च महीपाल संध्याकालो हि वर्तते ॥२१॥ नृपं चापि करिष्यामः सूर्योपस्था
नं नसंध्यापः ॥ सूत उवाच ॥ विश्वामित्रेणाचा तपोमयाश्च जनको गृहम् ॥२२॥ हि

महाबलो ।१०। कोटिसूर्यप्रकाशौ च पश्यन्तौ रामलक्ष्मणौ पुनःपुनश्च पश्यन्तौ हर्षं प्राप मुदा
सती ।११। मुनेराश्रमे रम्ये रामं मुनिर्निरीक्षते । इन्द्रनीलमणिश्यामं कोमलाकृतिम
व्ययम् ।१२। अचिन्त्यवैभवं रामं कृपाब्धिं रमापतिम् । कघांपीतं च कौशेयं दधन्तं घन
विग्रहं ।१३। विद्युत्तोपमं दिव्यं कौंच्यावहं मुरलेशा । आजानुबाहुं श्रीरामं सुमुखंपंक
जेक्षणम् ।१४। पूर्णचन्द्राननं रामं कर्णान्तदीर्घलोचनम् । घटितेन मणीनां तु किरीटेन

विराजितम् ।१५। तस्य कांत्या चतुर्द्दिक्षु भासया सुमनोहरम् । चित्रितं तु मनोजस्य दिव्यचा

पाकृती भ्रुवौ ।१६। इन्दोरर्द्धसमं स्वच्छं ललाटं सुमनोहरम् । ऊर्द्धपुंड्रेण शुभ्रेण भालमालदप्रो
विराजितम् ।१७। नासया शुकनासायाः कर्षन्तं च महाछविम् । अलकैश्च महा
नीलैः शोभयन्तं मुखाम्बुजम् ।।१८। कुण्डलेन सुदीप्तेन मकराकारशोभिना । राजन्तं तु
कपोलेन हारेण मणिनिर्मितेन च ।१९। मुखामोदेन कर्षन्तं षडंघ्रींश्च पतत्त्रिनः । बिंबा
धरेणारक्तेन दन्तपंक्त्या विराजितम् ।।२०।।

सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ५५ ॥ सूत उ
वाच ॥ दूतवाक्यं निशम्याथ सर्वैः सह मुनिपुंगवः । जगाम राजभवनं नरनारीभिरावृतम् ॥ १ ॥
श्रीरामागमनं श्रुत्वा नरनार्यो मुदं ययुः । रामं निरीक्षितुं सर्वे नेत्रैर्निमिषवर्जिताः ॥ २ ॥ मिथि
लाधिपतिर्धन्यो दृष्ट्वा तुष्टश्च परस्परम् ॥ जनकस्तु वरमागम्य ववन्दे मुनिपुंगवम् ॥ ३ ॥ मुनीं
श्चापि प्रणम्याथ विनयावनतस्तथा ॥ रामोपि लक्ष्मणश्चापि विदेहं मिथिलाधिपम् ॥ ४ ॥
दक्षिणं करमुत्थाप्य मूर्ध्नि कृत्वा प्रणेमतुः । जग्राह राजा तौ बालौ कराभ्यां करयोर्मुदा ॥ ५ ॥
अन्तःपुरं निवेश्याथ ब्राह्मणान्वेदपारगान् । पूजायां नाविदत्कृत्यं प्रेमवेगपरिप्लुतः
॥ ६ ॥ सिंहासने महादिव्ये नानारत्नविचित्रिते ॥ निवेश्य पवसकौतच्च तपोमयं च गाधिज
म् ॥ ७ ॥ पादानि मुनिमुख्येभ्यो दत्त्वा भुवि स्वयं स्थितः । पाद्यमर्घ्यं स्वयं चक्रे नीराजनविधिं
तथा ॥ ८ ॥ मालां पुष्पमयीं दत्त्वा चन्दनेन विलिप्य च ॥ मुनेश्चानामसाराणी सीतया सचि
भिः सह ॥ ९ ॥ प्रणनाम मुनेः पादौ विनयेन च हृष्टमती ॥ अयोध्याधिपतेः पत्नी कोमलांगो

काचित्कन्दर्पलावण्यस्मितपूर्वाभिभाषिणम् । एवं प्रपश्यन्ति ताः सर्वाः जनकस्य पुरस्त्रियः ॥३२॥
रामं चेलं स्मरांश्चैव जामातृसुखवाञ्छया ॥ मुहुरामं निरीक्षन्त्यः सस्मिता इव वरानना ॥३३॥
हावभावं च कुर्वन्त्यो राममोहाय सत्वरम् ॥ काचिद्रामं निरीक्ष्यैव व्याप्ता नाम सुखाम्बुजे ।
३४। मुहुर्मुहुर्ध्वनिः श्वासं मुञ्चमाना पतन्ततः ॥ काचिद्देवं व्याप्ता नारामं दृष्ट्वा मनोरमं
३५। कामाकृतिं स्मरोऽयं सुन्दरी हंसुभाननं ॥ एकान्ते सुखशय्यायां केलीवन्तः स्थले सु
॥१५॥ सुखम् ॥३६॥ औपपानं करिष्यामि पाणिभ्यां स्तनमध्यमं ॥३७॥ काचिद्रामं च प्रपश्यन्ती कर्णे १५
च कर्णे स्वकांगुलीमर्प्य पादौ घर्षं पीनतनं स्पर्शपन्ती मुहुर्मुहुः ॥ मोहिता रामरूपेण काचिद्देवं
च कारक्षा ॥ अलकौ च निरीक्षन्ती नाथामुक्तां पुनः पुनः ॥ कंचुकं दर्पयामास स्वर्णसूत्रे
ण शीलितं स्तम्भमुक्तामाल्यां पुनः कंठे बाहू चोत्थापसन्मुखे । लज्जमाना स्मृतं वक्त्रं काचि
द्पिबच्चके चञ्चुषा ॥४०॥ उन्मुच्य नीवीं वघ्नती पाणिना लग्नेन स्पृश्य ततः । नूपुरं चैव बं
धापपादयोः रत्नशीलितं ॥४१॥ करादर्शं निरीक्षन्ती दंतपंक्तिं सुरंजितान्मम् ॥ काचित्कामस्य

त्रिरेखया शोभमानं कंबुकंठं मनोरमम् । निगूढजत्रुपीनांसं कंठे कौस्तुभधारिणम् ॥ २१ ॥ श्री
वत्समुरसा लक्ष्म्या विभ्राणं वामपार्श्वके । भुजद्वयेन शोभन्तमंगदैर्वलयैरपि ॥ २२ ॥ महत्या
वैजयंत्या च हारेणापि सुशोभितम् । उन्नतेन सुपुष्टेन कुक्षिणा चापि मंजुलम् ॥ २३ ॥ नाभ्या
गंभीरयाऽरम्यं त्रिवलीपत्रनिकेतनम् । उत्तरीयं विराजन्तं संध्यामेघनिभेन च ॥ २४ ॥ कट्या
सुसूक्ष्मया रम्यं नितंबद्वयशोभया । कदलीस्तंभतुल्येन रूपाभेनोरुद्वयेन च ॥ २५ ॥ जानुयु-
ग्मेन जंघेन रम्यया लालितेन च ॥ सुस्निग्धेन दाक्षिण्यः पादपद्मेन शोभितम् ॥ २६ ॥ मणिनि
र्मितकोदण्डं दधन्तं वामपाणिना ॥ दक्षिणेन तु पाथायां स्वर्णपुंखं मनोहरम् ॥ २७ ॥ चा
पद्वयेन शोभन्तं प[illegible]जिमनोहरम् ॥ कस्तूरीगंधयुक्तेन चन्दनेन विलेपितम् ॥ २८ ॥
कोटिमन्मथलावण्यं सुन्दरं रघुनन्दनम् ॥ लक्ष्मणेनापि गौरेण भूषितेन तथैव च ॥
२९ ॥ सेव्यमानं सदा तेन भ्रातृभूतेन बंधुना ॥ परात्परं परं ब्रह्म भावरूपं सर्वदेहिनाम् ॥ ३० ॥
शरणागतभूतानां पालनाय पक्षदीक्षितम् ॥ सोऽपि श्री सा[illegible] मुनिं [illegible]गुरोस्तागमम् ॥ ३१ ॥

तच्छ्रुत्वा भूभुजः सर्वे नागराश्च जनाश्च ये ॥ स्त्रियो बालास्तथा वृद्धाः प्राप्तास्ते चापस
न्निधौ ॥५॥ विश्वामित्रोपि मुनिभिः कुमाराभ्यां तथैव च ॥ मिथिलाधिपती राजा यथा
योग्यं न्यवेशयत् ॥६॥ आगतेषु जनेष्वेव मुवाच वचनं नृपः ॥ श्रूयतां मे प्रजा लोकाः
धनुर्भंगं करोतु यः ॥७॥ तस्मै सीतां प्रदास्यामि अप्येवं विधिना ध्रुवम् ॥ सूत उवाच
इति श्रुत्वा जनास्सर्वे प्रमूर्छुः पतिता धरा ॥८॥ दृष्ट्वा पराक्रमो राजन्न सर्वेषां भूभुजां
॥१६॥ नृप ॥ अधुना कर्णं नीयं हि रामस्य च बलं हठम् ॥९॥ तेषां तु वचः श्रुत्वा विश्वामि ॥१६॥
त्रो महामुनिः उवाच रामं सुप्रीतश्चापभंगं कुरुष्व भो ॥१०॥ इति श्रुत्वा ततो रामः
16 प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ चापस्य निकटं गत्वा इदं वाक्यमथाब्रवीत् ॥११॥ इदं धनु
र्दिव्यं विप्र महादेवस्य विश्रुतम् ॥ पुरा रावं च कालीनं मध्ये जीर्णं न संशयः ॥१२॥
इत्युक्त्वा वामहस्तेन गृहीत्वा धनुरुत्तमम् ॥ सुमना नागमिवोत्थाप्य पथे नंदनो
हतः पुरा ॥१३॥ ज्यां समारोप्य सदर्शित सर्वेषां पश्यतां नृणाम् ॥ बभंज मध्यतो श्री

पुष्पं च पायामास पाणिना ॥ कौचिद्दालिंगिनी बाला कुचे संमेलपाणिना । एवं पश्यन्ति
ताः सर्वाः किशोरौ रामलक्ष्मणौ ॥ मुनिना जानकी चैव निरीक्ष्य मुदिता मन्वन् ॥ विश्वामि
त्रादयो विप्राः स्वस्थाः जग्मुः स्वमन्दिरम् ॥ ६२ ॥ भोजयामास राजापि बालकौ तौ मुनीनपि
तांबूलं च ददौ चापि सर्वेभ्यो राजसत्तमः ॥ ६३ ॥ संनिवेशं जगाम अथ कुमाराभ्यां महामुनिः ॥
रथ्यासु राजमार्गेषु वीथ्यां रामं मुदं पपुः ॥ ६४ ॥ नरा नार्यश्च शतशः पाव ह कुमारकाः
॥ ६५ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे षट्पंचाशत्तमोऽध्या
यः ॥ ५६ ॥ शौनक उवाच ॥ विवाहं रामचन्द्रस्य सूत ब्रूहि महामते धनुर्भंगं तथा श्री
शं श्रवणानन्दकारं नराणाम् ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ततो राजा विदेहानां द्वितीये ऽप्यसमागते
पुनः वन्दिनः कर्मकान् सर्वान् वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २ ॥ राज्ञांश्च शिबिरान् गत्वा ब्रूत
धेयं वचनं मम ॥ रंगभूमिं व गच्छध्वं पश्यालि धनुरुत्तमम् ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ ते गत्वा
राजशिबिरान् अब्रुवन् वचनं शुभम् ॥ गम्यतां राजशार्दूलाः पत्र चापो व्यतिष्ठते ॥ ४

सत्यो० माख्या० नं०

मतरा मापरा

सूतशौनकसंवादे सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५७॥ श्रीसूत उवाच ॥ ततः प्रभाते विमले सूर्ये
च विमलोदिते ॥ मिथिलाधिपती राजा कृतपूर्वाह्णिकक्रियः ॥१॥ विश्वामित्रमुपागम्य व
चनं चेदमब्रवीत् ॥ दूता गच्छन्तु भो स्वामिन् नृपं द्रष्टुं दशरथं नृप ॥२॥ आज्ञापयतु तावद्देशात्त्वे
न यास्ये भो मुने ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ एवं भवतु भो राजन् गच्छन्तु त्वरितान्हयैः ॥३॥ आ
गमिष्यति राजा नु पुत्राभ्यां सह सैनिकैः ॥ तदैव प्रेषिता दूता जनकेन महात्मना ॥४॥ अ
॥१२॥ होभिः कति [illegible] भिस्तेषां साकेतनगरं ययुः ॥ राजद्वारं समासाद्य नानारत्नविचित्रितम् ॥१२॥
॥५॥ अश्वारोहैर्गजारोहैः शिबिकाभिः समावृतम् ॥ पतिभिर्नरनारीभिस्तोरणैश्च वि
विशुभ्रवराः ॥६॥ द्वारपालैः समागम्य वृत्तमूचुर्यथातथम् ॥ ते दूताः राजभवनं द्वार
पालैः प्रवेशिताः ॥७॥ प्रणम्य राजशार्दूलमूचुश्च वचनं शिरम् ॥ दूता ऊचुः ॥ भद्रं ते
स्तु महाराज भूपनां च वने हि नः ॥८॥ जनकस्त्वभ्यानानन्दे कुशलं कुशली नृपि

भंजे पुष्पचापमिवास्मरः ॥१४॥ तस्य शब्दो महानासीद्बधिरास्तेन वै जनाः । केचिन्निपतिता भूमौ के
चिच्चैव च कंपिरे ॥१५॥ दिवि दुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिस्तदाभवत् ॥ तदा चापान्यवाप्य जनजनकस्य
महात्मनः ॥१६॥ तदा जयजयारावो जने स्तोत्रं बभूव ह ॥ राज्ञो चाकारिता सीता वरांमालां प्रगृ
ह्य सा ॥१७॥ राजहंसीव गच्छन्ती वादयन्भूषणानि च ॥ आगत्य रामकंठे तु हस्ताभ्यां निदधे
स्रजम् ॥१८॥ नागराश्च तदा सर्वे बालवृद्धाश्च याः स्त्रियः ॥ ज्ञात्वा विवाहं रामस्य सीतायाश्च
मुदं ययुः ॥१९॥ बभूवुर्मलिनाः दुष्टा राजानो ये समागताः ॥ उत्थिता आसनेभ्यस्तु गता दे
शान्स्वकान्स्वकान् ॥२०॥ राजापि जनको हृष्टो मुनिना रामलक्ष्मणौ ॥ गजमारोप्य नग
रं प्रविवेश स्वसेनया ॥२१॥ ददौ दानं द्विजातिभ्यो दीनांधकृपणेषु च ॥ ऋषिभ्यो याचके
भ्यश्च ये च तत्र समागताः ॥२२॥ उहमागत्य राजा तु रामचन्द्रं मनोहरम् ॥ गजादुत्तार
यामास रत्नहस्तं स्वयं नृपः ॥२३॥ निवेशयामास गृहे सत्कारैः पूजितौ वसताम् । त
द्दिनं तस्य रात्रौ च महानन्देन सा गता ॥२४॥ ☸ ॥ इति श्री मत्स्योपाख्याने महारामायणे

स्सर्वमु रजावापतीं जनैः ॥१९॥ मंगलानि प्रकुर्वन्तु गणानाथं प्रपूज्य वै ॥ इत्युक्त्वा राजशार्दूलः
विवेश भवनं शुभम् ॥२०॥ कौशल्यां च सुमित्रां च कैकेयीं चान्यापराः ॥ प्रहसन्नृपतिः प्राह श्रू-
यतां वचनं मम ॥२१॥ जनकस्य पुरे राज्ञः वर्तन्ते राम लक्ष्मणौ ॥ विश्वामित्रेण मुनिना धनुर्भ-
18 ङ्गं च राघवः ॥२२॥ चकार भूभृतां मध्ये पश्यतां सर्वदेहिनाम् ॥ जनकेन सुता दत्ता सीता प-
रमसुन्दरी ॥२३॥ विवाहार्थं नेतुं चाहूतो गमिष्यामि च सेनया ॥ तच्छ्रुत्वा राजपत्न्यस्तु परमं
१८ हर्षमाययुः ॥२४॥ पुनः पुनश्च पप्रच्छुः राजानं सस्मिताननाः ॥ प्रहृष्टनरनारीकं राज्ञो- १८
न्तःपुरं बभौ ॥२५॥ काश्चिन्नृत्यन्ति शुभगाः वादयन्त्यन्यथापराः ॥ नृत्यन्त्यः सुकुलपत्न्यः
चक्रुः कर्मोदपने क्रशाः ॥२६॥ भोजनानि प्रकुर्वन्त्यो देवताः पूजयन्ति च ॥ महाराजां गणेश-
श्रीः चक्रुः कौतूहलं मुहुः ॥२७॥ ददुर्दानं द्विजातीनां दीनान्धकृपणेषु च ॥ दिवसे शुभनक्ष-
त्रे प्रस्थानमकरोन्नृपः ॥२८॥ शत्रुघ्नं च भरतं च प्रस्थाप्य पुरतो बहिः ॥ वशिष्ठं वामदे-
वं तथान्यान्मुनीनपि ॥२९॥ आनकान् वादयन्तो जनाः सर्वे विनिर्गताः ॥ राजा नाम

अब्रवीच्च महाराज विश्वामित्रेण संयुतः ॥ रामलक्ष्मणयोः क्षेमं पृष्टवान्नृपसत्तम ॥ सद
धं जनकस्येदं महाराज निशामय ॥१०॥ जनक उवाच ॥ पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का
ममात्मजा ॥ गृहीता न तु केनापि रामेणा चाप चोदनात् ॥११॥ भवानागत्य शीघ्रं तु सेनया व
हुशो मया ॥ पुत्राभ्यां ऋषिभिः सार्द्धं गृहीत्वागत नग्रामम ॥१२॥ इत्येतां च प्रसंदेशं जन
कस्य महात्मनः ॥ सूत उवाच ॥ दूतवाक्यं ततः श्रुत्वा मुमोद नृपसत्तमः ॥१३॥ वसिष्ठं च स
माहूय मंत्रिणस्त्वब्रवीन्नृपः ॥ राजोवाच ॥ एते दूताः समायाताः जनकस्य पुरात्ततः ॥
सीतया रामचन्द्रस्य विवाहं प्रवदन्ति ते ॥ रोचते भवतां मे तत् यदि योग्यं भवेदिह ॥१५॥ सूत उ
वाच ॥ इति श्रुत्वा नरेशस्य वाक्यं परमशोभनम् ॥ तुतुषुश्च मंत्रिणस्सर्वे वसिष्ठश्च महामु
निः ॥१६॥ विवाहः क्रियतां राजन् जनकेन सुसंस्थयः ॥ तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलः सेनाध्यक्षान्नु
वाच ॥१७॥ मतंगजाश्च वाजिनश्च पत्तयो रथाः पादातयस्तथा ॥ अश्ववारास्तथा चोष्ट्राः शिवि
काः शतशस्तथा ॥१८॥ आनकाः पटहाश्चैव भेर्यश्च स्थापिता गृहे ॥ काहला मर्दला

सतीपा
ख्यानम्

सन्त्यातोऽहितैः ॥२४॥ मिथिलायां जनानां सर्वेन राज्ञोऽस्य प्रमाः
विवाह प्रमुदं वपुः ॥२५॥ दर्शनाय कुमाराणां नागरिकाः पतन्ततः हर्षे
स्सहसुमृता ॥२६॥ आलोकनाय रामस्य काचित्परमसुन्दरी ॥ धम्मिलं
पतन्न पतन्ततः ॥२७॥ अहिंप्रसाधिकायास्तु करादाक्षिप्य सत्वरम्
19 यवि व्होऽस्तीनरत्न ॥२८॥ काचिन्नेत्रं च संभाय पुंजनेन सत्वा
॥२०॥ यातायनमुपाययौ ॥२९॥ यातायने ददोऽश्छिनी । वीनापिव वं
नस्यौ रामं च वीक्षती ॥३०॥ रसनां न वद्धायकाचित्त्वानाप्रस
नयाम सखीं ति ता ॥३१॥ नासां मुख च चन्द्रा मेऽत्राता पूरिता
यं कौटिल्यं समनि मम ॥३२॥ गंधर्वराजप्रतिमं मिन्द्रनीलसम
मुक्तानां विभ्रान्तमौलि मुत्तमम् ॥३३॥ दीर्घे ललाट देशेच ऽङ्कु
कुशाकारमलकाभ्यां च शोभितम् ॥३४॥ मेघे वंश दीर्घ कानामु
किंचरत्नानां दधन्तं भुजयोर्द्वयोः ॥३५॥ प्रकोष्ठमेहदिव्यं च

काष्ठवत्तदा मोदं लेभिरे परमाद्भुतम् ॥१३॥ विश्वामित्रं मुनिं वीक्ष्य
तं तु मुनिं वीक्ष्य दृष्टवन्तौ च कुमारकौ ॥१५॥ उपाय्य जगृहे पादौ विप्र
राजराजस्य चरणौ जगृहतुर्मुदा ॥१६॥ पुत्रौ संस्पृश्य राजा च दत्तं मे
मामस्य प्रेम्णा वै नेत्राभ्यां वारिविन्दुभिः ॥७७॥ मुनिश्रेष्ठो समावे
पातकाविप्रेन्द्र संबंधो हि दृष्टोऽभवत् ॥१८॥ परोपकारिणां स्वे

विश्वामित्र उवाच ॥ भाग्यान्महत्पवतां भूतिः सर्वत्र किल जायते ॥
न्यायसंभूतो सम र्पितो ॥ सर्वे प्रमुदिता लोकाः राजा चापि महामतिः ॥
प्रभाताऽनन्दो महामतिः ॥ जनकानुमतेनेयं वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ २०
राघवेन्द्र महाराज हन्त केल्याकुमारकान् ॥ गम्यतां मत्पुरास्तो वि
इति श्रुत्वा महाराजो वादयामास दुन्दुभीन् ॥ श्रालवानन्तचित्रां
दृष्टता ॥२२॥ ... निर्मितैः ॥ राजा तूर्ण

वसमागताः गंधर्व्वाप्सरसस्तत्र रामाग्रे भावदर्शिकाः ३ भोजयन्ति कुमारांश्च मधुपर्कं तथैव ताः
तासां मध्यात्समुत्थाय राज्ञी लक्ष्मीनिधेस्तु या ४ नाम्ना सिद्धिस्तु सा ख्याता सखी यस्यास्तु शारदा वधूर्ज
नकराजस्य प्रिया लक्ष्मीनिधेः शुभाः ५ रूपेणाप्रतिमा लोके सर्वाभरणभूषिता आगत्य रामचन्द्रस्य
तस्थौ प्राञ्जलिरग्रतः ६ उवाच सस्मिता रामं नर्त्तयन्ती विलोचने पीताम्बरप्रकक्ष्याप पाणिना स्वे
न निक्षिपन् ७ सिद्धिरुवाच राघवेन्द्र महाराज शृणु तावद्वचनं मम ननन्दा मे स्थिता तात सीता
२२ नाम्नी वरानना ८ किंचित्पूजा मया पि स्याद्दीपतां राजपुत्रक कृत्वा कौतुकिकां दिव्यां दत्तो रामाय २२
सुन्दरी ९ लक्ष्मणाय च शत्रुघ्नाय हे वै भरताय च पुनश्च प्रार्थयामास मम पूजां प्रदेहि मे १०
माज्ञीतीवदन्तं तेषां मध्ये चलेन शुभानना जहसुस्ते कुमारा पि संस्पर्शाद्वदनस्य तु ११ दृष्ट्वा तु वदनं
तेषां मोहमाप वरानना जगाद सस्मिता वाक्यं देहि पूजां च मामकीम् १२ नो चेत्त्वं गेह गमिष्यामि त
व रामपुरीं प्रति भूत्वा च सेवको नो चेन्मदीयां नगरीं व्रज १३ ननन्दा मे स्मिता ते उर्मिला यात्व ना
त्मिः तस्या वाक्यं समाकर्ण्य सस्मिता राजयोषितः १५ श्रीराम उवाच ॥ उवाच रामचन्द्रोपि
न च पूजां ददाम्यहम् सेवको न भविष्यामि वश्यो न प्रियपुंगवाः १५ योगिनो जनकास्सर्वे ऋद्धिसिद्धी

राजा निजगृहायाथो मुदितोऽभूत्तदा इति पांपल्लवानां वर्गं धर्मिष्ठो बभूव ह २३ भूमेः कर्णौ त्वलस्वेरम्यपरो
भाव सन्मुखे वदनं जानकीदेव्या अंजनं क्रेदमावभौ २४ गृहस्य द्वारि भूमस्य यथोपात्तं तदा कन्या
वरो तदा सर्वे संस्थाप्य कनकासने २५ आसन्दाने गमा देवाः सचिवाः पुरवासिनः अभिषेकं तदा
चक्रे वैरवचोः शुभं मंगलम् २६ एतस्मिन्नन्तरे राजा आहूय लक्ष्मणं पुनः उर्मिलां च विधानेन
लक्ष्मणाय स्वयं ददौ २७ भरतं पुनराहूय माण्डवीं दत्तवान्नृपः कुशध्वजसुतां रम्यां श्रुतकीर्तिं च
विश्रुताम् २८ शत्रुघ्नाय ददौ राजा विधिना बलशालिने एवं चतुःकुमारीभ्यश्च प्रीत्या तेभ्यो नरा
धिपः २९ पारिबर्हं ददौ पश्चाद् दशरथं मिथिलाधिपः पश्चाद्रामः समुत्थाय सतानन्दसंवा
तथा ३० विवेशान्तःपुरं वीरो भ्रातृभिस्सह राघवः यत्र देवालयं राज्ञो नित्यपूजारतस्य च ३१
स्थापि लक्ष्मीनारायणस्य विप्रतिमा यत्र विद्यते तं प्रणम्य यथान्यायं स्थिता तत्र कुमारकाः ३२
इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे विवाहवर्णनो नाम षष्ठितमोऽ
ध्यायः ६० श्रीसूत उवाच ॥ आसने शुभदिव्ये तु तत्र कुमारकाः राजदाराः समाजग्मुर्य
त्रा मातरः स्थिताः १ ब्रह्माणी तत्र रुद्राणी इन्द्राणी शारदा तथा अन्या वै लोकपालानां स्त्रियः स

सत्योपा° ख्यानं°

नवतुष्टेन नृपः पुनरुत्थाय राजा तु वेदीमध्ये च तस्थिवान् २८ दशरथं महाराजं वसिष्ठादिसम
न्वितम् रामादीन्बालकांश्च सर्वैः रघूणां प्रवरैः सह २९ नैगमैः कुलवृद्धैश्च भोजयामास धर्मवि
त् गायन्ति कालिकास्तत्र गंधर्वोप्सरसस्तथा ३० चतुर्विधं सुधान्नं च बुभुजुस्तत्रियर्षभाः भु
क्त्वा च भूपपत्न्यां पायं शालान्तराणि प्रविश्य हे ३१ रामादयस्तु ते सर्वे शिबिरायाविनिर्ययुः आग
२२ त्य शिबिरे राजा वधूभिस्सह पुत्रकैः ३२ ददौ दानं द्विजातिभ्यो याचकेभ्यः पुनः पुनः ॥ इति श्री
२३ सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ सू २४
तउवाच ॥ उषित्वा चैव राजा तु दिनानि कतिचित्तदा अयोध्यां पुनरागन्तुं ययाचे जनकं नृ
पम् १ तच्छ्रुत्वा जनको राजा गजानश्वान्समादिशत् कम्बलान्मणिमुक्तादीन्यानानि प्राहिणो
न्नृपः २ रामो नृपान्समाप्राप्य श्वशुराणां निकटे हरिः उवाच प्रणतो भूत्वा श्वश्रूः सर्वाः समाहि
ताः ३ श्रीराम उवाच आज्ञां देहि महाराजः अयोध्यां गन्तुमीहते अहं चापि गमिष्यामि भ्रात
भिस्सह तां पुरीम् ४ एकाग्रमानसेनैव मम ध्यानं च क्रियताम् भवतीभिस्सदा चित्ते उपकरो

सुपासका: वयं तासां तु भोक्तारः सिद्धिं त्वां च नयाम्यहम् १६ सिद्धिरुवाच॥ एवं भवतु भो राजेन्द्र
दासी भवाम्यहम् पूजां देहि मदीयां त्वं ननन्दा मे विवाहिता १७ श्रीराम उवाच॥ यत्त्वरत्नहि
ररापादि भूषणां गजवाजिनः रथाश्च शिबिकादिर्या वांछा स्वीया प्रपूर्यताम् १८ इत्युक्ता राज
पुत्रेण सिद्धिः प्रोवाच राघवम् ॥ सिद्धिरुवाच॥ देहि भक्तिं महाराज मम भर्त्रैव धेहि १९ म
माभक्ता भविष्याव त्वदीयो तव किंकरी सूत उवाच॥ तच्छ्रुत्वा शारदा देवी सखी तस्या मनोह
रा २० उवाच रामं संलग्ना वीजयन्ती मुखाम्बुजम् ॥ शारदोवाच॥ अहमपि गमिष्यामि सीता सं
गे पुरीं तव २१ दर्शनार्थं वराक्षी सा युष्माकं पाश्च मातरः एता जनकपत्न्य नु संदिहानाः परस्पर
२२ गौरो दशरथो राजा कौशल्या श्रूयते तथा कथं श्यामो भवान् जातः संदेहं नो त्रपाकुरु २३ भवान्ना
रायणो देवः श्यामसुन्दरविग्रहः लक्ष्मणः शेषरूपश्च भरतः शंखमूर्तिमत्त २४ शत्रुघ्नश्चक्र
रूपश्च मया ह्येवं विलोकिताः एवं तां ब्रुवन्तीं बालां कुमाराः स्मितानना: २५ अपांगैर्वीक्षयामा
सुस्तामेवं जनसंसदि दृष्ट्वा रामं तु ताः सर्वा नात्मानं विविदुः स्तुताः २६ मोहिता रामरूपेण ध्या
नस्था इव लक्षिताः एतस्मिन्नन्तरे राजा विदेहो मिथिलाधिपः २७ विलोक्य रामचन्द्रं च देवं

सिंचन्नृपात्मज १९ यदायदावतारं ते जायते भुवि मानवे तदा तदा त्विपंपत्नी जायते नृपनंदन २० यास्त्वेरि
त्यादि संतोष्य रामं नामान्तरं ह्यनुसा दत्वा बहूनि रत्नानि रामाय प्रियकारिणे २१ चतुरस्तां शुभां दोलां स
मीरन विनिर्मिताम् सीतां समारोहयामासुः रुदन्तीं ताश्च मातरः २२ अम्ब वत्से ति नादेन जनविह्व
२२ लकारकैः उर्मिलां श्रुतिकीर्तिं च मांडवीं चापि मातरः २३ याने सुस्थाप्य ताम्सु राज्ञि याञ्चिंग्य सादर
रम् शुभगादद्य सुस्थाप्य ताम्यानान्यनुत्तमा २४ मिथिलाधिपती राजा वदान्यानां शिरोम
२६ णिः सर्वं दत्वा च रामाय रामं हृदि निवेश्य च २५ राघवेन्दुं पुरा प्याप्य गमनाय द्विजशह प्रया २६
तो चैव रामस्य मिथिलापुरवासिनः २६ पश्यन्तु राम मपरं सर्वं सभ्रुकरणवर्षिरे वालावृद्धायु
वानश्च तद्रूपे ध्यानतत्पराः २७ दुंदुभीनां प्रनादेन गजानां वृंहितेन तथा हूं वितेन वापि चा
श्वानां शान्तिपाठेन तथैव च २८ हृदितानि नश्यावंति नरा नार्य्यः परस्परम् केचित्तीते ति हा
चक्रुर्हा रामेति वदन्मुहुः २९ एवं तु वत्सु सर्वेषु प्रचचाल रघूद्वहः नाम्ना शत्रुंजयं नागमारुह्य
ह नराधिपः ३० तथैव रामो धर्मात्मा भ्रातृभिः परिवारितः वशिष्ठाद्यास्तथा विप्राः नागराः सचिवा
स्तु ते ३१ वधूनां तानि यानानि मध्ये कृत्वा प्रतस्थिरे तस्थुरुन्मीलितैर्नेत्रैः मिथिलापुरवासिनः ३२

वसाम्यहम् ५ धर्मेन त्वया सोऽहं विस्मर्त्तुं न क्षमः क्वचित् मां च ध्यायंति ये लोकास्ते कृतार्था न संशयः
६ तत्कुत्वा राजदारास्तु विचार्य मनसा स्थिरम् चलिताः कन्यकास्तास्तु संभूष्य भूषणोत्तमैः ७ अग्नि
ज्यमातरस्सर्वा जानकीं प्रेमतोऽश्रुभिः मोक्षं नेहंत कन्यास्ता वियोगभयकातराः ८ वैदेहि तव जन्मे
दमीश्वरैस्तु स्तुतं किल देहान्तरे पि प्रष्टव्या ह्यमामातृवैराननं ९ विश्वकर्त्तुरियं सृष्टिर्वैधूनं
यो ज्यमिंद्रतः न च जानाति कस्यापि पीडां चापि वियोगजाम् १० आत्मतुल्यः पतिः प्राप्तस्त्वयासीते
न संशयः अस्माभिस्तु न शोच्यासि सर्वदा प्राणवल्लभे ११ विरहं दुःसहं सीते स्मृत्वा कंते वियोग
जम् पुनरिंनवर्त्तने तेषां पत्रसीते गमिष्यसि १२ मंगलं क्रियतां देव्यः सीतायै विधिपूर्वकम् इति
श्रुत्वा तदा प्रोचुर्वैदेहीं गद्गदस्वराः १३ चिरायुर्भव सीते त्वं कृपया राघवस्य च श्रियो गौरीप्रसादा
न सौभाग्यं ते विवर्द्धतु १४ वामभागे तु रामस्य सदा तिष्ठ वरानने इत्याशिषो दत्त्वा श्वश्रुरामस्य
मातरः १५ मंगलानि प्रकुर्वन्त्यः प्रेम्णा साश्रुविलोचनाः सुकुमारी च सीते यं सुन्दरी च गुणान्विता
१६ पित्रा च लालिता नित्यं परिचर्यां करिष्यति यदि चेदपराधं तु चरेद्बाल तयापि तं १७ हृदये
न तु मंतव्यं दासी ते चेयं अपोः जनकेन च ते दत्ता धर्मपत्नी सदा तव १८ कृपयैनां सदा संच नित्यं

वेदेषु पाठ्यमानेषु विप्रवर्य्यैः समंततः पुरतो नृत्यमानाश्च वारमुख्याः सहस्रशः १२ अयोध्या
नगरं रम्यं नानारत्नैश्च मण्डितम् वैजयन्तीपताकाभिः राजितं बहुधोन्नतम् १३ उत्ताप्यैदि
विका वृक्षं भगिनीभिस्तु जानकी प्रणाममकरोत्तेभ्यो वैकुण्ठे निहरेःपुरी १४ वीणावेणुमृ
दङ्गानां झर्झराणां च भूरिशः शंखदुन्दुभिनादं च गोमुखानां तथैव च १५ नादितं विविधै
र्नादैः पुरं देवपुरोपमम् वालव्य प्राप्तरूपं च हर्म्यान्यारुह्य तत्तदा १६ गजारूढं महाराजं

२५ राजराजं च राघवं वकुंदशरथं दृष्ट्वा प्रशंसन्ति तदा जनाः १७ इक्ष्वाकुपतिकुले जातं गजेन्द्रं पर्व २५
तोपमम् तमानुष्यसमापातं श्वेतचामरशोभितम् १८ कोटिकंदर्पलावण्यं पूर्णचन्द्र
मनोहरम् भूषितं वरवस्त्रैश्च तथैव वरभूषणैः १९ तथैव भरतं वीरं मत्तमातंगगामिनम् ल
क्ष्मणं शत्रुहंतारं नागेनापि विराजितम् २० राजपुत्रांस्तथा दृष्ट्वा स्त्रियो बाला स्वकन्यकाः मु
क्ता मिश्रिताः पुष्पैः किरन्त्यो गीतमुज्जगुः २१ धन्या अभूवं ते लोका मिथिलापुरवासिनः श्रो
भां विलोकयन्तो राम नयनैः कर्णविश्रुतैः २२ धन्यास्ते मातरस्सर्वाः कौशल्या भूरिदा सदा यासां
पुत्राः भवन्तो हि मन्मथादधिकोपमाः २३ वयं धन्यतमास्ते तु मुखचन्द्रावलोकिनः एवं ह

महोत्सवं तु ध्यायन्तो वर्त्ते नानेनरेभिरे ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे
द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५२ ॥ सूत उवाच ॥ अयोध्यां प्रति सा सेना जगाम परमाश्रिया दुन्दुभीनां
प्रणादाश्च अपलेतत्र भूरिशः १ वधूमन्तानि यानानि हेमानि प्रचकाशिरे मासेव कांचनी
भूम्या यानपंक्तिर्विराजते २ वितानानि तु मेघानां वभूवुर्व्रजतां पथि मंगलानि प्रदृश्यन्ते यत्र त
त्र च भूरिशः ३ क्रमदृश्ने तदा पुत्रः रात्रि पारां कुलान्तकः नाम्ना परशुरामस्तु रामदर्शनकांक्ष रा५
या ४ प्रोवाचागत्य रामं तु धनुर्बाणधरः स्वयम् ॥ परशुराम उवाच ॥ रामचन्द्र महाभाग धनु
र्भंगस्त्वया कृतः ५ विश्वासस्तेन मे जातः रामो नारायणः स्वयम् इदं धनुर्वरं राम विलोकय
न तेजसः ६ गृहीत्वैष भो महाराज पारोते प्रयामाम्यहम् अथ परामः प्रणम्याशु कार्मुकं जग
हे मुदा ७ अपि प्रसादमासाद्य रामो राममुदैक्षत रामं च सीतया सार्द्धं हृदि न्यस्य ययौ मुनिः ८
रामोऽपि सेनया सार्द्धं राजा दशरथेन च अयोध्यां च जगामाथ नन्दयन् मरुलं भुवः ।९ २
पुत्रैः सार्द्धं महाराजः मापालं मन्त्रिसत्तमाः पौरैर्निर्गत्य पुष्पाणि तु पूजे पातमपूपुजन्ते मंगला
नि प्रगायन्ति नरा नार्यस्तु भूरिशः वाद्यमानेषु तूर्येषु नृत्यमानेषु वेदिषु ११

५१

सत्योपाख्यानं

राजा दत्त्वा दानानि भूरिशः ३७ याचकेभ्यो गुणिभ्यश्च जगामान्तःपुरं सुतैः कुमारैः सह रंगस्य पाद
पद्मं प्रणम्य च ३८ पक्वैरन्यैर्यथान्यायं विप्रवर्यानभोजयत् क्षत्रियांश्च तथा वैश्यान् तथैव परि
चारकान् ३९ स्थानि स्थानि गृहान्येव मुदितास्ते प्रपेदिरे जनेभ्यः कथयामासुर्विवाहानंदम
द्भुतम् ४० ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे त्रिषष्ठितमोऽ
२४ ध्यायः ६३ ॥ श्रीसूत उवाच ॥ अथ रात्र्यां प्रवृत्तायां राजराजस्य सद्मनि इन्द्रेण प्रेषिता
२६ स्सर्वाः रंभाद्याप्सरसो मुदा १ नर्तनार्थं तु रामस्य विवाहे मंगलप्रदाः कौशल्याप्रांगणे दिव्ये
दिव्यास्तरणशोभिते २ वितानैश्चापि रम्ये च छत्रादिभिश्चापि सर्वशः तत्र राजा महाबुद्धिः
पत्नीपुत्रैः समन्वितः ३ तस्यासने ननृतुः सर्वा रंभाद्या देवनायिकाः हावभावं प्रकुर्वन्त्यः कुर्वन्त्यो
मिनयान्मुहुः ४ तेभिः परमानंदमन्तःपुरगता जनाः एतस्मिन्नन्तरे देवो नारदो भगवान्
षिः ५ अन्तरिक्षाच्च शीघ्रं तु ह्यागत्य नृपतेः पुरः तस्थौ सदसि देवर्षिर्वीणापाणिः स्वयन्निव
६ दृष्ट्वा नृपतिः शीघ्रं पुत्रैः सार्द्धं महामतिः संपूज्य विधिवद्विप्रं दिव्ये पीठे न्यवेशयत् ७ नारदं
पूजयामासुः सर्वास्ता राजयोषितः ननृतुर्देववध्वश्च समाजे किन्नरादयः ८ नानावाद्यप्रणा

यावन्तश्शुभावाचाप्रययुस्तेकुमारकाः २४ कौशल्याभवनंप्राप्युः राज्ञासहकुमारकाः तस्याऽभ्यासि
तंसप्तमंगलैर्वृतंमंगलवस्तुभिः २५ द्वारंचापिमहादिव्यंमुक्तादामभिरावृतम् द्वारभित्तौहरेर्व्यूहाः
सर्वेसाधुनिरूपिताः २६ श्रुताघाःसकलादेवाः श्रियोवैकमलादयः द्वारितस्मिन् विराजन्ते
मंगलैर्हस्तपूरिताः २७ कौशल्याचसुमित्राचकैकेयीराजयोषितः स्वर्णपात्रेमहादिव्येनाना
रत्नैश्चपूरिते २८ दीपंस्वर्णमयंतत्रगोघृतेनसमन्वितम् सीतयासहितंरामंनीराजयन्ति
सन्मुखे २९ त्रिलोक्यांगीतंगायन्त्यो रामचन्द्रमुहुर्मुहुः राज्ञासहलेसभामध्येधनुर्भंगंत्वया
कृतम् ३० तेषांमानमपाकृत्यसीताचोद्वाहितात्वया पूरिताजनकस्यैवप्रतिज्ञाराजनन्दन
३१ पूजितोभार्गवेनैवकीर्तिस्तेलोकविश्रुता स्वपापत्न्याचिरंजीववर्द्धयस्वनिजान् जनान्
३२ एवंनीराजनंकृत्वाददुर्दानान्यनेकशः अर्वतेहस्तिजेभ्यस्तुजननीभिस्तुपूजिताः ३३ पा
नेभ्यस्तुतपावभ्योजानक्याप्यावतरन्ते तासांमुखानिचालोक्यश्वश्रूरत्नानिताददुः ३४
वधूभिस्सहितास्तास्तुदेवागारंययुःपुनः तंप्रणाम्यपपान्यायंश्वश्रूभ्यश्चपुनर्नताः ३५
श्वश्रूराराणांविशुद्धानांस्त्रीयांकुलयोषिताम् प्रमुखारुन्धतीयत्रगुरुपत्नीमनस्विनी ३६ तासां
पार्श्वेसमागम्यविविशुस्तावरासने एतस्मिन्नन्तरे

स्वपम २१ सिद्धयोविपुलास्तत्रनिश्चयपस्यापिभूरिशः यथोः कथ्यसमात्रेणाविश्वंजीवतिनित्यदा २२
दुर्दर्शिवाहचारित्रं येशृण्वन्ति नरास्सदा तेषांमुक्तिश्चभुक्तिश्च करालानिभवंतिहि २३ इतिश्री
सत्योपाख्याने महारामायणेसूतशौनकसंवादे चतुःषष्ठितमोऽध्यायः ६४ ॥ ॥ श्रीसूतउवा
च ॥ अयोध्यापुरवासिन्योदर्शनार्थंसमाययुः ततस्ताः कन्यकाः सर्वाः पुरंध्रश्चपतिव्रताः १
दर्शनायवधूनांच रामादीनांचताःपुनः कौशल्यांचसुमित्रांच कैकेयींचनृपापराः २ प्रणम्य
प्रांगणेतस्थुराज्ञाभिस्ताः सुसत्कृताः जानकींमांडवींचैव श्रुतिकीर्तिंतथोर्मिलां ३ दृष्ट्वा
ह्वापुनर्दृष्ट्वा ह्यानन्दंलेभिरेमुहुः राजलक्षणसंयुक्ताः वधूःसर्वाविलोकिताः ४ धन्योवै
जनकोराजापुत्र्योयस्यवरानना: सुभगाः संतुसर्वाहि पतिवश्याःभवंतिमाः ५ इत्युक्त्वाकौतुके
रेतासांरत्नानिप्रददुःस्त्रियः कौशल्यापिपुनस्ताभ्योवस्त्रालंकारहिरण्यकम् ६ पुत्राणांचविवाहेषु
प्रीतिदानंददौमुदा उहारितापुनर्जोऽपुर्भुक्त्वान्नममनोपमम् ७ ततोयमहान्कालोगमं
लेनैवशौनक शौनक उवाच ॥ कथंयमहतीरम्याशास्त्यपरमाद्भुता ८ नेनोपचेत्सनानास्तु
स्मकृतायेनशिवप्रिया विजहारकथंरामो जानक्यासहितोहरिः ९ भ्रातरस्तेकथंतस्मिन्न

इन नानागीतेन हर्षितः नर्त्तनार्थं समुत्तस्थौ कौतुकी नारदो मुनिः ९ दर्शयामास सभायां च रामाग्रे कौतुकी
मुनिः मध्ये न नर्त्तदेवीनां रामाग्रे वैरसा वोऽमर्षिः १० कुतुकानि बहून्येव दर्शयन्मुनिसत्तमः कश्चिद्
शरपस्याग्रे कोशल्याः पुरतः कश्चित् ११ सुमित्राकैकयीनां तु अन्यासामपि योषिताम् नर्त्तनार
दो योगी वीरांस्कन्धे निधाय च १२ जटाः पिशंगीर्विक्षिप्य कूर्चं विस्तार्य पाणिना तिलोत्तमा
सुकेशी च तयोः स्कन्धे भुजौ निजौ १३ कुलाजगौ नर्त्तयन्हासयन्कुतुकं मया प्रकुर्वंश्चायु न
ना कुलम्मुखं वन्दर्शयन्मुदा १४ धूर्स्तयन्मे परां चित्रौ वानरीमिव भूषिताम् मन्थरापि तदो
पाय कैकेयी मिकरान्मुनः १५ थासी जग्राह विप्रर्षिः स्वपत्नीं प्राह नारदम् मन्थरोवाच नलाश्वो
वरे क्वापि न मादृशी कापि सुन्दरी १६ विधिनिर्मितमेतत्तु संवंपंभर्त्तमायंयोः तच्छ्रुत्वा जहसु
स्सर्वे नरा नार्यस्तु भूरिशः १७ नारदोऽपि महायोगी प्रहसन्प्राह मन्थराम् तादृशीं कुर्मेल
पश्यामि त्रैलोक्ये मन्थरा वरे १८ दुःखनी परितुष्टोऽस्मि दृष्ट्वा ते रूपं महत् इति श्रुत्वा जनास्सर्वे हासं
चक्रुः परस्परम् १९ उत्तमं चाशिषं दत्त्वा सर्वेभ्यो नारदो मुनिः तिलोत्तमा सुकेशी तु पूजां प्राप्य
निजं पदम् २० पूजां च महतीं प्राप्य स्थानि धिष्ण्यानि भेजिरे पञ्च सीता स्वयं लक्ष्मीः रामो नारायणः

देतस्वराचरम् पुनः प्रोवाच सीतां सः स्तुवन् वाक्यैर्मुहुर्मुहुः २१ वदनं चन्द्रतो रम्यं सीते पश्यामि सु
न्दरम् विलोक्य मुखचन्द्रं तु चन्द्रोऽपि तु नभोगतः २२ मृगास्त्वदीयं वनं जग्मुर्दृष्ट्वा नेत्रद्वयं तव कटिं दृष्ट्वा
च ते सिंहा भजन्ति गिरिगह्वरम् २३ गमनं ते न संप्राप्य मतंगा दिग्गजा भवन् पंकजानि जलं जग्मु
र्नेत्रशोभां न लेभिरे २४ विलोक्य भुजगा वेणीं जुगुपुर्देहं बिले बिले स्तनौ दृष्ट्वा हि चात्मानं मग्नो देहं वि
96 लोकयते २५ सत्यमिदं प्रिये यो त्वं दूरे वासः पराजये इति श्रुत्वा शुभं वाक्यं रामवक्त्रात्समीरितम्
२६ सस्मिता सीता तु रामम् अपाङ्गं वीक्ष्यात्मवल्लभम् श्रीजानक्युवाच॥ अहं दासी महाराज पश्य दृष्टोऽसि २८
२८ तथा वद २७ परं तु सुन्दरी त्वाहि परसुरात्ता करी यथा पतिर्वशो भवेद्यस्याः पतिवश्या च या भवेत्
२८ उभौ च सुखमेधेते एवं जानीहि भो प्रिय सूत उवाच। भेजाते शयनं तौ च पर्यंके विजनेऽथ म
नि २९ अहर्तोदयवेला प्रांजहौ निद्रां च राघवः उत्थाय चाह्निकं कृत्वा जगाम पितुरन्तिके ३०
तं प्रणाम्य प्रयात्वाथ राज्यकार्यं चकार ह तथैव जानकी देवी स्नाता तु तद्गुतासनी ३१ पूजनार्थं
तु श्वश्रूणां जगाम गजगामिनी श्वश्रूजनं च संपूज्य कौशल्यानिकटे पुनः ।३२। विवेशाम्बलि
भिस्साकं सेवापै च सदोन्मुखी तस्याः प्राणसमा साहि जन्मकेस्य सुतासती ३३

वर्त्तैरन्वयधर्म्मवर्त्तिनः कृपंदृश्यारण्यःप्रीतः पुत्रानुद्वाह्यराजराट् १० ब्रूहिसूतमहाभागरघूनांचरितंवि
दम् सूत उवाच॥ एकदारामचन्द्रस्तु राजराजेश्वरात्मजः ११ सीतयासहप्रासादमारुरोह मुदा
न्वितः पर्य्यंकेतुमहादिव्येमुक्तादामपरिच्छदे १२ पयःफेनसमेशुभ्रे निषसादतयासह वीज
यामासरामंसाचामरेणशुचिस्मिता १३ ताम्बूलंखादयामासपूगीफलयुतंतदा उवाचात्मपथं
सीतागवाक्षेभ्यःपश्यन्तीपुरीम् १४ सीतोवाच॥ अयोध्येयंपुरीरम्या नानावृक्षैश्चशोभिता
सरयूर्दृश्यतेयत्र वैकुण्ठेविरजायथा १५ वैकुण्ठाख्यमिदंक्षेत्रं कोटिपुर्य्येषुकल्प्यते भवा
न्नारायणोदेवः र लक्ष्मीचाहंप्रियानव १६ अत्रवासाद्द्विजातीनांवैकुण्ठाख्यापुरीतियम्
दृश्येवंब्रुवतीसीतासूर्य्यंदृष्ट्वास्तगिरिंगतम् १७ प्रवृत्तारजनीशुक्लाज्योत्स्नादासर्वदेहिनाम्
रामःसीतामुखंवीक्ष्य दृष्ट्वाचन्द्रनिभाननाम् १८ श्रीराम उवाच॥ सीतेविलोकयतांच
न्द्रः प्राचीभागेमनोरमः उदेतिसर्वलोकानांतापनाशायसुन्दरि १९ चन्द्रंकुमुदिनीनांतु स्त्रो
दयन्तूपरितःप्रिये इत्युक्त्वाजानकींराम आलिलिंगप्रियांनिजाम् २० तयोर्योगेनसंजातंजग

सत्योपा।
रव्यानं।

स्वयंतु बुभुजे सीता भगिनीभिस्समन्विता १३ सीता प्रातः पाकसदनं सदा पूर्णं विराजते प्रत्यहंप
श्यतो जेहं ह्यन्नपूर्णा विराजते १४ यत्र सीता स्वयं लक्ष्मीः सिद्धयस्संति सर्वदा विलीयन्ते च पा
पानि दर्शनात्पाकसद्मनः १५॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे च
द्विषष्ठितमोऽध्यायः।६२ शौनक उवाच॥ सूत जीव चिरं साधो वदनो वदतां वर रामभद्र
27 कथां पुण्यां श्रवणान्मुक्तिदायिनीं १॥ सूत उवाच॥ एकदा जानकी देवी रामं वचनमब्रवी
२८ त् सरय्वाः उत्तरे तीरे विहाराय व्रज प्रिय २ भ्रातृभिस्सखिभिस्सार्द्धं अहं चापि सखीजनैः २८
गमिष्यामि महाभाग भगिनीभिस्समन्विता ३॥ सूत उवाच॥ जानक्या वचनं श्रुत्वा तथा
स्त्विति नराधिपः प्रणम्य पितरं रामो वचनं चेदमब्रवीत् ४ श्रीराम उवाच। विवाहे ये ज
ना राजन्नागता मे विलोकनात् दासा दास्यस्तथा बन्धः प्रार्थयंति च मां सदा ५ श्रेयोर्थाप
हितो यानि तीर्थानि सकलानि च स्नातुं मनो हि से देव प्रजा मत्तत्र राघव ६ सूत उवाच
वाक्यं श्रुत्वा तु रामस्य दशरथो नृपः द्वारपालान् समाहूय रामो वचनमब्रवीत् ७ लक्ष्म
णाय प्रदातुं भरताय ततः पृष्ठेव च शत्रुघ्नाय पुनर्वीरो नागोरम्पत्तपोवच ८ मैमि

जु१

ॐ इति श्री सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे पंचषष्ठितमोऽध्यायः ६५ सूत उ-
वाच ॥ मातापीवाच रामस्य सीतां परमहर्षिता पाकं विधाय भो देवि पुत्रैस्सह नराधिपम् १ वशिष्ठं
वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् अन्यान् विप्रवरांश्चैव भोजयस्व वरानने २ तस्या वाक्यं समाक-
र्ण्य सीता सर्वाङ्गशोभना भगिनीभिस्तदा साऽऽई चक्रे पाकं चतुर्विधम् ३ निवेद्य हरये चान्नं वि-
धिपूर्वं तु जानकी आकारितास्तु गुरवः राजपुत्रैस्समन्विताः ४ भोजनार्थं तु ते सर्वे पाकशालां
समाययुः हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्य तस्थुः पंक्तिं विधाय च ५ संगोप्य वदनं सीता वस्त्रेणावृतयात
नुम् स्वर्णपात्रे विधायान्नं वशिष्ठाय प्रददौ शुभा ६ तथैव विप्रवर्येभ्यो भूपाय च ततो ददौ ततश्च
ह्रीमती बाला रामाय भरताय च ७ लक्ष्मणायान[illegible]दा सम्यक् शत्रुघ्नाय च तथैव सा अन्यान्
विप्रवरान्या संप्रीता चान्नं न्यवेदयत ८ गुरुणोपप्रेरितो राजा सीतायै प्रददौ मणिम् इन्द्रेणैव
पुरा दत्तो यज्ञे वै चाश्वमेधके ९ सोऽयं चूडामणिर्देव्याः सर्वलोकेषु विश्रुतः तं मणिं जानकी
लब्ध्वा सुस्मिताभूद्वरानना १० ततस्तु भोजनं चक्रुर्वशिष्ठाद्यास्तु राघवाः तदन्नं पर-
मस्वादु रसैः षड्भिः समन्वितम् ११ भुक्त्वापीत्वा च पानीयं विविशुस्ते सभां शुभाम् पुनस्तु
भोजिता श्व[illegible]श्रू दास्यो दासाश्च सीतया १२ श्रीरामस्य वै जनास्तस्ये मंगलानि प्रचक्रिरे ॥

त्यपासाऽऽमनीषिभिः २२ दानानिविविधानीह कर्त्तव्यानिसदैवहि शुक्लेश्रावणपंच
म्यांवैश्रावणेचसदैवहि २३ नाम्नाममैवख्यातिंचलोकेतीर्थंगमिष्यति इत्येवंकथयन्वी
रस्तत्रस्थापराघवानुजः २४ सरय्वास्तुपरेपारेजगामप्रिययासह स्वर्गद्वारस्यमाहात्म्यंराम
चन्द्रस्तुजानकीम् २५ श्रावयामासधर्मात्मावल्लभांचात्मनःप्रियाम् श्रीरामउवाच
स्वर्गद्वारमिदंतीर्थंसर्वतीर्थादिकंभुवि २६ स्वर्गद्वारसमंतीर्थंनास्तिब्रह्माण्डगोलके दश
कोटिसहस्राणिदशकोटिशतानिच २७ स्नानार्थंसमायान्तिदेवाःस्त्रीगणैस्सह गंधर्वो
नराःयक्षाश्चगुह्यकाःपन्नगास्तथा २८ नानामूर्त्तिधराःसर्वेस्नानंकुर्वन्तिमत्कृते स्ना
नंयंचवपस्याभित्वयाभियाचजानकि २९ धर्मार्थप्रियप्रपश्यामिपुण्याःवासेतेस्फलम्
इत्येवंकथयामासमाहात्म्यंसरयूभवम् ३० सरय्वाश्चोत्तरेतीरेजगन्नाथःसहस्रशः ॥
इतिश्रीसत्योपाख्यानेमहारामायणेसूतशौनकसंवादेसप्तषष्ठितमोऽध्यायः ६७
सूतउवाच ॥ नौकाम्यस्तेसमुनीर्थ्यवाहनानुरुह्यःपुनः जगामसेनया रामोमहत्याचतु

के भ्यो पि चान्येभ्यो रामश्चाज्ञां समादिशत् ते दूता स्त्वरितं गत्वा तेभ्यो वचनमब्रुवन् ९ गम्यतां तीर्थ
यात्रार्थं कुमाराः पान्ति भार्यया इति श्रुत्वा वचस्ते वां भृत्या स्सर्वे विनिर्गताः १० कोलाहलो महानासीत्स
र्वेषां पुरवासिनाम् रामो गजेन्द्रमारुह्य सरयूतीरमापयौ ११ तथा ते भ्रातरः सर्वे स्वे स्वे वाहमधिष्ठिताः
जानकी शिविकारूढा मारा द्याद्भिरन्विता १२ स्त्रियो वाप्यास्तथा वद्धा नरा नार्यः सहस्रशः सरयू
तीरमासाद्य हर्षेणापरिपूरिताः १३ । आज्ञया रामचन्द्रस्य नावः सर्वाः समागताः पताकिन्यस्तु ता
नाविचित्रास्वर्णासमन्विताः १४ नानाजीवमुखा तास्तु रक्तकंबलछादिताः धीवरैर्वाह्यमानास्तु
धीवरीभिस्समंततः १५ वाद्यन्ते तत्र वाद्यानि वादकैस्तं च भूषितैः आरुह्य नाव ते सर्वे नद्याः
पारं ययुस्तदा १६ अथवा गजास्तथाऽश्वाः नरा नार्यस्तु भूरिशः महापोते तदा रामस्सीतया
सह तस्थिवान् १७ पोते पोते स्वसापत्न्या भ्रातरस्ते तदारुहन् वाह्यमानासु नौकासु धीवरीभिस्समं
ततः १८ उवाच लक्ष्मणो भार्यामुर्मिलां च शुभाननाम् लक्ष्मण उवाच ॥ इदं सहस्रधारेति ख्या
तं तीर्थं वरानने १९ पश्चिमे राजतीर्थं तु तन्मध्ये पापमोचनम् पूर्वतः स्वर्गद्वारं च नानातीर्थो
त्तमोत्तमम् २० स्नानार्थं भद्रे आगच्छामि सदा प्रिये शेषरूपो हमत्रैव वसामि सरयूजले २१
शेषयात्रा सदा ज्ञाप्या वर्षे वर्षे नरैस्सदा पूजनीयो हमत्रैव

महे २

क्रयं च विक्रयं चक्रुस्ते दासेन्याः सहस्रशः वृन्दानि किल वेश्यानां यत्र तत्र विरेजिरे १४ तडागे पार्वतीये
च सस्नुः सर्वे च नागराः कुमारा रामचन्द्राद्या जानक्याद्यास्तु योषितः कुड्मलैस्तु प्रतिसीरासां गोपितास्तु
विजह्रिरे पुष्पान्यादाय पंपा नामानमर्चुश्च सदाशिवम् १६ पार्वतीसहितं तस्य चक्रुर्नीराजनं ज
नाः बुभुजुश्च जनास्सर्वे अन्नानि विविधानि च १७ रात्रौ जागरणं चक्रुर्नरा नार्यस्तथैव हि के
29 चिन्नृत्यन्ति गायन्ति वादयन्ति तथापरे १८ कथां श्रवन्ति केचित्तु मिश्रितां हरिचर्यया अर्द्ध
रात्रे व्यतीते तु हरः साक्षाद्बभूव ह १९ पार्वत्या सहितो देवः गणैस्सर्वैः समन्वितः उत्थाय पूजयामास शि
31 वं रामस्तु सीतया २० तथैव भ्रातरस्सर्वे पत्नीभिः परिवारिताः महादेवोऽब्रवीद्रामं सर्वेषां चापि शृ 31
ण्वताम् २१ श्रीमहादेव उवाच॥ अहं च पूजितो राम त्वया लोकहितैषिणा यद्यदाचरति श्रेष्ठस्त
त्तदेवेतरो जनः २२ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते भवान्नारायणो देवः सीता लक्ष्मीस्त्वि
यं शुभा २३ जगतां तारणार्थाय भुवां तु नररूपिणौ कीर्तिर्वः पावनी लोके प्रसरिष्यति भूरिशः २४
श्रोष्यन्ति ये नरा नूनं वदिष्यन्ति सदैव ये पारं ते च गमिष्यन्ति भवाब्धेः प्रेमतत्पराः २५ श्रीरामे
ति च ते नाम वेदानां सारमेव हि कथयिष्यन्ति ये नूनं मुक्तिं प्राप्स्यन्ति ते भुवि २६ श्रीराम तव नामेदं

रम्यपा १ यत्रचास्तेमहादेवः पार्वत्यासहनित्यदा यत्रचास्तेसरोरम्यंपार्वतीचेतिविश्रुतम् २ पुंड
रीकैः शितांभोजैस्तथारक्तसरोरुहैः कमलैस्स्तनपत्रैश्चकुमुदैश्चापिमंडितम् ३ जलकुक्कुट
कोयष्टिसारसैश्चापिनादितम् जलजन्तुसमाकीर्णांपक्षिभिश्चापिनादितम् ४ तदाश्रमंस
मालोक्यसुमंत्रोराममब्रवीत् सुमित्रउवाच ।। अत्रैवस्थीयतांराजन् सैनिकाश्रमितावयम्
५ फेणान्मुंचन्तिवाहाश्च सूर्यरश्मिप्रपीडिताः सूर्योमध्यंदिनंप्राप्तो वासमत्रैवक्रियतां ६ दे
वखातमिदंरम्यंस्नानाद्बहुफलप्रदम् तच्छ्रुत्वाराघवःश्रीमान् स्थीयतामितिचाब्रवीत् ७
तदासर्वेजनास्तस्थुः रामचन्द्रस्यचाज्ञया कुमाराणांचैवछायासुजनास्सर्वेविशश्रमुः ८
रामस्यचमहादीर्घपटवेश्मविराजते सौमित्रेर्भरतस्यापिपटवेश्ममनोहरम् ९ रेजिरेप
टवेश्मानितथैवपुरवासिनाम् दीर्घैभिः प्रतिश्रीराभिर्वितानैश्चसमंततः १० राघवा
णांस्त्रियस्तस्थुः सखीभिःपरिवारिताः परितःपटवेश्मानांपत्तयोबहुधास्थिताः ११ मा
तंगास्तुरगाश्चैव बघाऽष्ट्राश्चगर्दभाः शृंखलैःपरितोबद्धा राजन्तेतत्रभूरिशः १२
ध्वजाश्चविविधाकारा पटवेश्मैश्चशोभिताः हट्टाश्चनिगजनानांतु नानावस्तुभिपूरिताः
१३

सत्यो

जद

चा १ वंसत्स्वैरामस्य स्तुतिपाठकाः ॥३॥ जानक्या सहितं रामं बोधयन्ति पुनः पुनः सुप्तोत्थानयनं रामं नि
द्रया नेत्रलग्नया ४ वैतालिका ऊचुः। मुंच निद्रां महाराज जगतां त्रै विशांपते निद्रावशेन
मोदेव लपाने व विलोकिता ५ सुताजनकराजस्य सखीभिः परिवारिता नीराजनाय भो देव सं
गता [illegible] भिमुखी नव ६ मुखचन्द्रं विलोक्यास्य चन्द्रो गच्छति म्लानताम् उन्मिषस्व महारा
ज नेत्रयुग्मेन भूरिद ७ नेत्रसाम्याय नेरामपद्मानि स्फुटितानि च नारकाश्च वने चारस्य प
30 ले पद्मे भ्रमंति च ८ भ्रमराः कलगाने प्रखरं मंते मत्रतंत्रं च सखिनां पुष्पजातानि वायुना ३२
32 निपतन्ति च ९ पुष्पैः संमिश्रितो वायुर्मुखस्यास्य समीहते हिमांभः पत्रवाय्येषु पतितं मौ
क्तिकैः समम् १० ओष्ठरूपे तु नारीणां नाथ्रायां मौक्तिकं यथा नेपारदुस्पप्राप्य तमो हन्ति
च भानुमान् ११ तावद्देवासुरो नैव तमो नीतं च दूरतः पुत्रायनेपि तारा याव न्नायाति राघवो
यथा १२ तावत्त्वया त्वपं नीतं वैरिणां च विलंध्यारैः दीननिद्रामतं गात्ते मनाः कर्षन्ति भं स्व
नाम् १३ दन्तेषु येषां सूर्यस्य रकाराजं निरश्रमयः श्रूवाः कुर्वन्ति हेषां त्वे सुयायेपटवे
मनि १४ म्लानाः पुष्पोपहारास्ते शय्यायां राम निर्मिता नप्रसर्पति दीपानां रश्मयः परितः

काश्यपांदपिसदेवाहि यस्मादस्मिंतेसक्ताः प्रयांतिपरमंपदम् २७ हेश्रीराममहाबाहो सीतयार
मयासह ममहृत्कमलेवासंकुरुदासोस्मितेसदा २८॥ सूत उवाच॥ इत्युक्त्वाचश्रीरा
मंरामेशौचाभिवादितः अन्तर्ध्यानंययौदेवः पार्वत्याचगणैःसह २९ आत्मनस्तुमहत्स्वरूप
तदामेनेरघूत्तमः विस्मयंचततदाजग्मुर्नरानार्यश्चअनेकशः ३० श्रुत्वारामंरमानाथंपरमात्मानंचजा
नकीम् भेजिरेशरणंसर्वेतदास्वप्नेचलेभिरे ३१ परंब्रह्मपरंधामजगतांकारणंपरम् नागशय्या
शयानंचद्विभुजंरघुनन्दनम् ३२ शिवब्रह्मादिभिर्देवैरनंतगरुडादिभिः स्तूयमानंजगन्नाथं
सीतांचापितथाविधाम् ३३ चरणौरामदेवस्यपाणिभ्यांमर्दयंतीम् ह्रियाकीर्त्याचसावित्र्या
भुवारत्यातथोमया ३४ स्तूयमानांचवैकुण्ठेसाकेताख्येनदीतटे तत्रैवनुतदात्मानंददृशुः
पुरवासिनः ३५ ॥ इतिश्रीसत्योपाख्यानेमहारामायणेसूतशौनकसंवादेअष्टषष्ठि
तमोऽध्यायः ६८॥ ॥ सूत उवाच॥ अर्द्धमासावशिष्टायांरात्रौतेवाद्यवादकाः आनका
न्वादयामासुर्गंभीरनादप्रतद्धोत्तराम् १ नकुलाविजहुःसर्वेनिद्रांतंद्रांचसैनिकाः अन्ना
निवाहनेभ्यस्तुददुस्तेपरिचारकाः २ घटिकैकावशिष्टायांरात्र्यांवंदिगणास्तदा उत्तर

मनोरमाम् पटवेश्मानि राजन्तेन घातीरे सहस्रशः २७ सर्वोगरोत्तदासीना स्नानं प्राप्य मनो
रमाम् मध्येतु प्रतिसारणां विक्रीडेजनकात्मजा २८ रामेणा सहपश्यन्ती विजहार नदीजले इति
भिः प्रियमानोत्तौ पपौ वरिमिसन्मथौ २९ मुख्योयानपा नाः सख्यो रामः सीतातथैव च सवि
त्वातदारामः जानकीं वचनमब्रवीत् ३० मनोरमाय पात्येहितपेयं मेमनोरमा स्यानादुद्दाय
कस्यैव जाते पं परमाद्भुता ३१ सरयुस्नानं समावेक्ष्य सख्याः संगमंगता अस्याः स्नानमा
33 त्रेराप्यरापविद्धिश्च जायते ३२ न घात्तीरे पुनर्गत्वा वस्त्रा रापा [illegible] धायराघवः दत्तोदानं द्विजा 33
तिभ्यो भोजयित्वाप्यावि वि ३३ स्वयं तु बुभुजे रामः सैन्यैः सहमहामनाः यामे चतुर्थके रामः सीतां
31 प्राह स्मयन्निव ३४ एतच्छ्राजवनं रम्यं नानापुष्पैरलंकृतम् पुष्पावचयनं कर्तुं गच्छ त्रिपुरवासि
नः ३५ मयासार्द्धं त्वमप्येव सखीभिः परिवारिता भरतो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नाराघवस्तथा
३६ गच्छन्तुते विहाराय स्वैः स्वैर्दारैः समन्विताः ३७ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामा
पूर्तोत्सूतशौनकसंवादे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ६९ श्रीरामउवाच ॥ वनं विक्षिप्तिंस
र्वे गृहेनसखिनामम दासीः पलायिता जीवा तथा नाद्य न सर्वतः १ इत्युक्त्वा राघवो रामः

प्रभो १५ पंजरस्थाः शुकाश्चैव प्रबोधाय पपठुस्तथा ॥ सूत उवाच ॥ वंदिपुत्रैः कुमारास्ते त्यक्त्वा निद्रां
समुद्भवन् १६ कृत्वा चाह्निककर्माणि भूषिता वस्त्रभूषणैः यथोचितं नुतेस्सर्वे वाहनारूढाः पु
नः १७ शिबिकासु च सीता या अवरोधा रथेषु च शंखदुन्दुभिनादेन प्रयाणे राघवस्य च १८ मत्स्य
ध्वजैः गजास्सर्वे प्रयाता उत्तरां दिशाम् ते पांथ पथ्याश्च पुत्रास्सर्वे सैनिकाश्च प्रहर्षिताः १९ शत्रुंज
यगजे रामो राजमानो यथा रविः वंधुनाऽरूढकमस्तो नैव चामरैराशु शोभितः २० हस्तिपं तत्र सुमं
त्रस्तु रामं वचनमब्रवीत् सुमित्र उवाच ॥ इयं पृथ्वी महाराज धनधान्यवती शुभा २१ अयं दे
मात्रकौरम्यो देशोऽयं प्रतिभाति मे अत्रत्याश्च जनास्सर्वे धर्मशीलाश्च साधवः २२ शालितरु
लसंपूर्णा गोधूमैनतथैव च देशास्ति सस्यपूर्णा निष्फलैः पूर्णाश्च सात्विनः २३ वायुकोणे च
गोशाला रात्नोदधारथस्य च उत्तरे पर्वतो रम्यो नानाधातुविचित्रितः २४ नयश्च विविधास्सं
न्ति पार्वतीयाश्च शोभिताः वनानि रम्यानि यानि फलपुष्पैर्युतानि च २५ इयं पुष्करंत्राता रामः प्रा
पद्दिव्यां रमाम् इयं मनोरमा रामः प्रयाण मम कौतुहलम् २६ वलंनिवेशयामास नद्यास्तीरे

मनो १

महामनाः १५ विनाभूतेस्तामासीत्तु स्वयं कृत्वा तु राघवः सुस्मयंती प्रियां प्राह गच्छंतामिति सादरम् १६
मालां पुष्पमयीं रम्यां सीता कंठे निधाय च करतो पाः करां पुष्पं चेर चयामास पाणिना १७ स
यंती तदा प्राह रामं मधुरभाषिणी सीतोवाच॥ कर्णौ मे भूषितौ राजन् गुप्तारत्नैस्तथैव
च १८ तस्यैव भूषितौ कस्तौ यः प्रयातिकपो तव इत्याभाष्य स्वयं सीता पुष्पान्यानयत्तुग
ना १९ जानकीमुखपद्मस्य गंधमाघ्राय षट्पदः पुष्पाणि परित्यज्य उड्डीनो जानकीं प्र
ति २० आपातं तु तं दृष्ट्वा गुंजारेणाभि सन्मुखम् विधुन्वंती करं सा च तदा दुद्राव राघवम्
२१ सखेलं वादयन्तौ नूपुराणि पदे स्वके रामस्यांके तदा बाला सा पपात ससंभ्रमा २२ कु
तूहलेन रामस्य हृदयं स्पृशतीव सा कंठे लग्ना तदा भाति तमाले स्वर्णवल्लरी २३ प्रहसन् रा
घवः प्राह प्रियां प्रीतिपरायणाम् महत्सुखं त्वया दत्तं स्वयमालिंगनेन मे २४ सुस्मिता जा
नकी देवी वाक्यं पत्युर्निशम्य च तदा तु जानकी देवी पत्युरंगानि सर्वशः २५ पुष्पैर्विभूष
यामास स्मयंती मायुलोचना एवं विहरतां तेषां राघवाणां महात्मनाम् २६ सुषुप्त्वा
स्तगिरिं प्राप्तः शिशिरायां तदा पयुः रामादयः कुमारास्ते सीता चापि स्वरालयः २७ ३४

प्रास्थ्यत स्सीतया सह तेच सर्वे वनं जग्मुर्वित्तेरसायत ततः २ षडेव ऋतवः प्रापुर्विहारार्थं तु
काननम् फलपुष्पदलैर्युक्ता स्तत्र ते ऽभवन् ३ अंगनास्समयं प्राप्य कर्षभ्यद्भवमानसं
राघवासापदं चक्रुर्मार्गिता स्तुपुरोगमाः ४ काचिक्रीडं प्रययातिस्म काचिन्मंदं प्रगच्छति नूपु
राणि प्रकर्षन्ती पादपल्ली च मेखलाम् ५ मुखे स्वेदलवा याता भारस्मा कुचयो र्द्वयोः लज्जि
तामारुद्धो देवी मनस्येवं विचार्यच ६ रामस्याग्रे कथं प्रष्टुं विचिन्तोमिमतस्ततः पश्चाद्दूरे
पर्यो मन्दं भरतेन सह भामिनी ७ लज्जोपा भरतस्यैव वचोभिर्व्यापतिना सह यशोवनान्तरे
साध्वी सखीभिः परिवारिता ८ लज्जया लक्ष्मणस्यैव श्रुतकीर्तिर्वनान्तरम् पतिना च
वयस्याभिर्जगाम गजगामिनी ९ विविशुस्ते वनं सर्वे नरा नार्यस्सहस्रशः मृ.त.उवाच
तदानीं श्रुभगा प्राह रामं राजीवलोचनम् १० नीरकं स्यादयं तीसा जानकीमनुगच्छती रामचन्द्र
महाबाहो माश्रीघ्रं गम्यतां त्वया ११ अनुयान्तीं प्रियां चपहंस्मितो निगच्छतीम् तस्याश्चांसं समा
करोत् रामस्तुसस्मितानन: १२ बाहुं भुजंगभोगाभं प्रियाकंठे निधाय च जगाम दर्शयन्सोभां च
न्याबहुविधां तदा १३ वनेगत्वा तदा सख्यः पुष्पान्यानीय यत्नतः माल्यं कृत्वा तु रामाय प्रददुस्ताः
वरस्त्रियः १४ पश्च त्वा कंठे तदा रामो मालां पुष्पमयीं शुभाम् ताभ्यो यच्छति सुप्रीतो मुदं तासां

सत्योपा० मू०

रम्यं बहुपमैरलंकृतम् किं नामा च तडागोऽसौ मह्यं ब्रूहि महामते १० सुमंत उवाच अत्र उ
ग्रतपा नाम ब्राह्मणो धर्मवित्तमः तपस्तेपे महाराज स्वर्गकामनं प्रति ११ तपसस्तु विनाशाय नृप
यौवनगर्विताः स्वर्वेश्याः प्रेषयामास पंचैव बलसूदनः १२ समागता ततः सर्वा ऋषेराश्रममु
त्तमम् आलिंगनं चक्रुस्तस्मै व्याकुलोऽभूदृषिस्ततः १३ क्रोधेन महताविष्टः प्रत्युवाच वरांग
33 नाः यूयं च वडवा भूत्वा तडागेऽस्मिन्स्थीयतामिह १४ पंचाश्ववाप्य तडागोऽयं लोके ख्यातिं गमिष्य
35 ति यदा तु जानकी देवी रामपत्नी यशस्विनी १५ आगमिष्यति कालेन सहपत्या सखीजनैः दं 35
पती सुन्दरी दृष्ट्वा यूयं मुक्ता भविष्यथ १६ तदाप्रभृति भो राम अश्वा नृपावसंतिताः शापावमो
चनं तासां कर्तव्यं कस्त्वानि ये १७ इति श्रुत्वा तदा रामो दशावाद्भिः प्रियान्वितः निवासमकरो
त्तत्र सीतया सह सेनया १८ सरोवरे तदा रम्ये वैदेह्या च सखीगणैः जगाम रामस्त्वाराम
स्ते तस्यां तया सह १९ पंचैवा वडवास्तत्र प्रचरंति तृणान्यहो सीताकरं करे सो गृही
त्वा वाक्यमब्रवीत् २० श्रीराम उवाच॥ पश्य प्रिये इमा देव्यः शापात्प्राप्ता इमां दशाम् 93
त्वत्करस्पर्शनाद्देवि प्रयान्तु त्रिदशालयम् २१ पतिना प्रार्थिता सीता चकार करसंतत

कृत्वानुपश्चिमां संध्यां शय्यायां पर्यवेशयत् शयनं मे जिरे सर्वेन चात्तीरे मनोरमे २९ सुखेन सा गता
रात्री राघवस्य महात्मनाम् ॥ इति श्री सत्योपाख्याने महारामायणे सूत शौनक संवादे सप्ततितमो
ऽध्यायः ।७०। सूत उवाच ॥ वादेन दुन्दुभीनां तु चोत्थिता सकला जनाः कृत्वा चाह्निक कर्मा
णि प्रतीक्षन्तेच राघवम् १ राघवो भ्रातृभिस्सार्द्धं पूर्वसंध्यामुपास्य वै आरूह्य गजराजं तु प्रयातो हि
मखस्थलम् २ महत्या सेनया सार्द्धं सीनया सह वीर्यवान् तटे मनोरमायास्तु भूमि भागान् विलो
कयन् ३ ततो मध्यान्ह वेलायां मख स्थानं समागतः समुत्तीर्य गजाद्रामो निवास मकरोद् द्रुतैः ४
तस्मिन् तीर्थे न दत्तानादत्त्वा दानानि भूरिशः वेदसंज्ञान्याधिन भूदेव विप्रा वेदस्य पारगाः ५
भोजिताः परमान्नेन दक्षिणाश्च पुनर्ददौ उषित्वा तत्र शर्वरीं भुक्त्वा चा ... न्नानि तेमुदा ६
प्रातः काले तदा रामो गमनाय मनोदधे चचाल सेना महती गजवाजि रथैर्नरैः ७ शिविका
श्वा वरो यानो रथयानास्तां मतंगजाः दक्षिणां दिशमालोक्य प्रयाता महती चमूः ८ गच्छन्
सरोवरं रम्यं ददर्श रघुनायकः पप्रच्छ संविग्नाश्रेष्ठं सुमंत्रं मंत्रिसत्तमम् ९ देवखातमिदं

रसौ तस्यास्तस्युस्ताः परे वेश्मनि स्थित्वा तस्याः समीपेतु पुस्युमांच यथु मुदा ४ पश्यन्ति जानकीं
सर्वाः भूदेव्याश्च सुतां शुभाम् गौरीं कनककौवर्णाभां स्वर्णकौशेयशोभिनीम् ५ चन्द्राननां
चेन्दुप्रभां रामस्य महिषीं प्रियाम् चूडामणिं शिरोमध्ये धारयन्तीं वराननाम् ६ नासायां मौ
क्तिकं रम्यं स्वर्णसूत्रेण निर्मितम् बिभ्रतीं सुन्दरीं सीतां दिव्यांपंकजलोचनाम् ७ कामचा
पनिभे नेत्रे भ्रूयुग्मेन विराजतीम् कर्णयोर्मणिमुक्तानां ताटंकद्वयशोभिनीम् ८ नील
नागाभया वेण्या मुक्तारत्नविचित्रया पृष्ठे संचलया रम्यां दृष्टिभागमनोरमाम् ९ दन्तैः छ
विं च मुख्यैर्नीबीजानां दाडिमस्य च ओष्ठद्वयेन रक्तेन्ती बंधूकस्य च रक्तताम् १० स्वर्णादि
नां मरीचीनां तु मालां कण्ठे च बिभ्रतीम् न तत्र मालां बिभ्राणां कंचुकीं स्वर्णनिर्मिताम्
११ पीनस्तनतटामुच्चैः शाटीप्रान्ते न गोपतीम् नद्धेव भुजयोर्युग्मं कंचुक्या संगदेन च
१२ प्रकोष्ठे वलये नैव तद्वेव करमुद्रिकाम् नाभीहृदे च गंभीरं जघनं चापि मनोहरम् १३
नितंबोपरि राजन्ती मेखलां स्वर्णनिर्मिताम् ऊरुद्वयेन रम्येण रंभास्तंभेन निर्मिताम्
१४ पादयोः पादकटकं बिभ्राणां हंसकं तथा एवंभूतां च तां दृष्ट्वा राजेन्द्र त्वरान्विताम् १५

सीताकुण्डमिति ख्यातं तत्र रामेण शोभितम् । अस्नात्वा नूपं विहायेव २२ संदर्श्य तु पुनर्भूत्वा प्रीतो मुक्तास्ततो पदे मु
क्तो संपूज्य विधिवत् विमानैः संवृतः पुनः २३ पश्यतां सर्वलोकानां ययुः स्वर्गं वरांगनाः तद्
गत्वा हि नातीर्थं च भूयः पाप्मापि वीतले २४ तत्र स्नानेन दानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते तदेव प्राप्य
पामास पतिं सीता सुलोचना २५ अत्रत्यानां गवां नाथ महिषीणां तथैव च जलपानाय
जीवानां कृत्वा वेक्षिपतां तथा २६ तदा रामस्समुत्थाय धनुः कोट्या चकार ताम् नाम्ना
लोके च विख्याता रामरेखा प्रकीर्तिता २७ यत्र स्नानेन दानेन पापहानिः प्रजायते तत्रैव
न्यवसद्रामः शर्वरीं तां महाबलः २८ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसं
वादे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ श्रीसूत उवाच ॥ उषित्वा शर्वरीं तत्र गमनाय मनो
दधे महत्या सेनया सार्द्धं जगाम रघुनायकः १ सरयूं तु पुनस्तीर्त्वा नौकाभिः समंततः नि
वासमकरोत्तत्र यत्र विश्वेश्वरः स्वयम् २ तत्रैव रामसव ह्यत्र द्रष्टुं सीतां समागताः नानाव
स्तून्युपादाय तथा मंगलपारायः ३ पूजां समर्प्य पाशाद्युर्जानकीं याः पादपद्मयोः प्रणम्य च

श्रैव क्षिप्तां कुंडं स्वनाम्ना चैव कीर्तये तत्कुलाभरतः श्रीमान् नृपो राघवस्य च २७ स्वनकैः खान
पयामास नाम्ना भरतकुण्डकम् शोभितं जलकल्लोलैः पद्मैर्नानाविधैः शुभैः २८ तपापसि
गरौस्सर्वैश्चकेवाकैरलंकृतम् सीतारामो च संपूज्य नानावस्त्रैश्च भूषणैः २९ ब्राह्म
णा भोजितास्सर्वे वैष्णवाश्च तपस्विनस्तथा पूजितास्तेन मानाभ्यां तत्पा...न्ये समागताः ३०
35 तदाप्रभृति तत्तीर्थं लोके ख्यातं बभूव ह यत्र स्नानेन दानेन सीतारामः प्रसीदति ३१ नन्दिग्रा
३१ मात् दक्षिणे चैव गव्यूपान्तु चोत्तरे तीर्थं भरतकुंडाख्यं राजते विमलप्रभम् ३२ ॥ इतिश्री
सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥७२॥ ॥ सूत उवाच ॥ ३१
तत्रस्ना लोचनं दत्त्वा च राघवस्सीतया सह ॥ प्रययौ स नृपालार्द्वं ततो रम्यं कैवनम् १ रमा
सीतास्वयं यत्र रेमे रामेण सुन्दरी रमापादकृतिख्यातं तत्र कश्चन् महामुनिः २ उवा
स जानकीं ध्यायन् जराजीर्णकलेवरम् बालेति का सल्वी का मिलीना वा स्वन
मोहतः ३ पश्चान्दानविज्ञं तु बालाद... दरामुनिपुंगवम् स्वैतैः विधिवद् ...केंग
राजीर्णकलेवरम् ४ मनसा ध्यायमानं तु लक्ष्म्याः पादसरोरुहम् बालेतिका

तत्यामयोनिजां सीतां मन्दिरां मे निरीक्षिपः प्रणेमुः पादपद्मे च भगिनीनां तथैव च १८ ता
सां मुखात्तु विज्ञाय नामगोत्रं कुलादिकम् वार्त्तालापं तदा चक्रे सुश्रीला राघवप्रिया १९ ताभ्यो
ददौ महाराज्ञी मंडनानि तु भूरिशः भूषणानि च वस्त्राणि भूषणानि फलानि च २० संदनं तु
ततः स्थानं लोकरथ्यां तं च भूपते सूत उवाच। प्रदक्षिणीकृत्य तां बालां प्रणम्य च पुनः पु
नः २१ ययुः सर्वा गृहं तास्तु रामाराज्ञीं निनाय च लालाच सरयूतोये दलादानानि भूरिशः २२ न
लाचिरं च हरः पादौ संपूज्य विधिवत्तदा जगाम नागरैः सार्द्धं नन्दिग्रामं तु राघवः २३ मार्गे ग्रा
मान्यनेकानि तथा तीर्थान्यनेकशः पश्यन् तिष्ठन् श्रीमान् दत्वा तल्लालापुनः पुनः २४
तमसा सरयू मध्ये यत्किंचिद्धि वर्त्तते जलम् ततो यं जाह्नवीं तु स्पंसीतां प्राह रघूत्तमः २५ पूर्वेषां
कौकुत्स्थानां यज्ञयूपान्यनेकशः प्रियायै दर्शयन् धीरो नन्दिग्रामं तत्क्षिप्रवान् २६ तत्र वै ५३
सैनिकास्सर्वे अन्नानि बुभुजुर्मुदा नन्दिग्रामे महापुण्ये दर्शनात्तापनाशके २७ जग
रत्नं तत्र ... तं चक्रुर्गीतेन रवैः कथा तत्र वै सा राघवो भरतं प्राह मोत्यानि ... श्रूयतां वचः २८

श्री पा
ध्यान

नवीन

मस्तुभ्यं सन्ध्यारूपे नमः । अजवासिने नमस्तुभ्यं चपलायै नमो नमः १७ नमस्ते श्रीब्रह्मामिन्ये
चंचलायै नमः । यदि पोष्यप सोमातर्दा तस्मात् प्रारणागतम् १८ शरणं त्वां प्रपन्नोस्मि कम
ले कमलालये । त्राहि त्राहि महादेवि परित्राणपरायणे १९ किं वहून्ते न मो सीते नाप्य
ते न पुनः पुनः । अन्य मे शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम २० सीतोवाच । यत्त्वयोक्त
मिदं पुत्र एपथिव्यां लिमानवाः । आख्यान्ति येमहाभक्त्या ते बाक्ष्यन्ति संपदम्
३८ २१ यः पठेत्प्रातरुत्थाय स्नात्वा श्रद्धाभक्ति समन्वितः । सुखवासो भाग्यसंपन्नो बुद्धिमान ३८
भक्तिमान् भवेत् २२ पुत्रवान् गुणवान् श्रेष्ठो भोगभोक्ता भवति मानवः । इदं स्तोत्रं म
हापुण्यं महाशोकप्रनाशनम् २३ त्रिषु ध सादजनन चतुर्वर्गफलप्रदम् । इदं
वरां सुमुनये दत्त्वा रामेसा संपुती २४ यनेनि नापप्रावर्तं विहारं सारमानि य प्रा
तः कावेरमातीर्थे स्नाला श्रीसरपूजने २५ सीतापासह धर्मात्मा अपायो ध्यां गन्तुमु
त्सुकः । बालप्रोः कुलयई स्त्व तं त्रिपैर्भगमे त्तथ्या २६ वनिकुजने त्त पापो रैः
सेनिके वहुभिस्तदा आरुह्य वाहं त्ते सर्वे अयोध्यां प्रयपूर्ण्यै : २७ तत्रैते स्वर्वा

च तं दृष्ट्वा प्रणम्याथ शिरसा पुनः ५ आगत्य जानकीं प्राह दर्शनं क्षिप्रतां मुनेः अस्तीति: सौहि
तोत्याप रामेशारस्मेरानच ६ दर्शनार्थं ययौ सीतारमापादस्य वै मुनेः सूत उवाच ॥ नूपु
राणां ध्वनिं श्रुत्वा चोन्मील्य धी गिरा ७ ददर्शाग्रे महातेजा रामं गोरावृतां हि च सीतां
लक्ष्मीं नत्वा दृष्ट्वा प्रणाममुनीश्वरः ८ प्रणतः पूजितस्ताभ्यां सीतया राघवेण च
तुष्टाव जानकीं देवीं प्रणम्य शिरसा मुनिः ९ रमापाद उवाच ॥ जय पद्मपत्राक्षि जय
त्वं राघवप्रिये जय मातर्महालक्ष्मि संसारार्णवतारिणि १० महादेवि नमस्तुभ्यं नम
स्तुभ्यं सुरेश्वरि रामप्रिये नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं दयानिधे ११ पद्मालये नमस्तुभ्यं न
मस्ते राघवप्रिये जगन्मातर्नमस्तुभ्यं तपावति नमोस्तु ते १२ दयावति नमस्तुभ्यं न
मो विश्वेश्वरप्रिये नमः क्षीराब्धिसंभूते नमस्त्रैलोक्यधारिणि १३ विश्वेश्वरि नम
जोमं १ स्तुभ्यं रक्ष मां शरणागताम् रक्ष त्वं देवदेवेशि देवदेवेशवल्लभे १४ दारिद्र्यत्रासिनीं देवि
क्षमां कैलाससमापद्रि नमस्त्रैलोक्यजननि नमस्त्रैलोक्यपावनि १५ ब्रह्मादयो नमन्ति
त्वां जगदानन्ददायिनीम् रामप्रिये नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं जगद्धिते १६ आर्तिहरेन

सत्यापा०
रव्याने०

पातितुत्रमचित् ॥१॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं विप्रमहाभागरामचन्द्रकथामिमाम् अशोकवनि
कां रम्यां राघवः सीतया सह २ प्रविवेश विहाराय तस्याः एवं विनोदभाक् सखीसह संस
युक्ता जानकी जनकात्मजा ३ रमयामास रामं सा नानाभावैर्मनोरमैः हिंसाकीर्त्याच
३७ वीरेण भर्तुः सीताऽहरन्मनः ४ अशोकवाटिकायां तु विहरं बहून्क्षणान् रमया नि
तया शाके रामचन्द्रो महामनाः ५ एकदा जानकी देवी मात्वां पुष्पमयीं पपात निप
३९ द्धे रामकण्ठे तु ह्यात्मानं तु ददर्श सा ६ आत्मनः प्रतिबिंबं तु चात्ममोहकरं वरम् कौस्तु ३९
भे रामचन्द्रस्य कण्ठदेशे मनोहरे ७ मानं चकार सा बाला द्वितीयां पत्नीं प्रकल्प्य एकप
त्नीव्रतो रामो द्वितीयां तु बिभर्त्यसौ ८ इति मत्वा जगामाथ सख्या शुभगया सह अ
न्या अपि तदा जग्मुः सीतासख्यः सहस्रशः ९ कुंजान्तरे स्थितां सीतां शोचन्तीं
तामवस्थिताम् परिवार्य तदा तस्थुः सर्वाश्चिन्तापरायणाः १० किमिदं मान
मापन्ना कोपेयं कोपि नामसती इति शोचन्ति तास्सर्वाः परिवार्य समन्ततः ११ वीजयं
ति तदा हस्त्याश्व-मरैराशु शोभिना वीटकं तु करेण च धृतस्थुस्तदा नावसंग

श्च प्राप्ताग्रप्रहारं च ते तत्र स्नानादि च दत्वा चेरा महरिकां भूमिमाम् २८ अन्यच्चैरमानापत
पत्नेपसुदुष्करम् नाथापवित्देवानां देवानां विजयाय च २९ तदाप्रभृति लोके च
नाम्नाग्रप्रहारिः स्मृतः कृत्वैवं कथयपुन(रामो) रामनाम मनोदयौ ३० अयोध्यां प्राप्य
ते सर्वे प्राप्रवेश्मानि नागराः राजद्वारं समासाद्य रामो भ्रातृसमन्वितः ३१ गजाद्उत्ती
र्य राजानं प्रणाममकरोत्प्रभुः रामं चालिंग्य बाहुभ्यां तं पापुत्रान्नृपोत्तमः ३२ आ
नन्दं परमं प्राप दृष्ट्वा पुत्रान्समागतान् कौशल्यां च सुमित्रां च कैकेयीं च तथा परान्
३३ प्रणेमुस्ते कुमाराश्च परिष्वक्ताश्च मातृभिः प्रणाम्य श्वशुरान्सीता च भक्तिनम्र
मुदान्विता ३४ तामिश्चापि परिष्वक्ता यथास्तान्मुदितानना: विरूढ:पतिनासा
र्धं स्वेस्वे वेश्मनि ता: पुनः ३५ इमां तु तीर्थयात्रां वै रामस्य परमात्मनः यः श्रृणोति
सदा भक्त्या कल्पयेद्वापि भक्तितः ३६ तीर्थयात्राफलं तस्य जायते नात्र संशयः ॥ इति
श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ७३ ॥ शौ
नक उवाच ॥ विहारं श्रीहरि रामस्य भो सूत कल्याणानि वै यस्य श्रवणतो मातर्येयात्म नो

रत्मानं०

त्मनः २२ उपायमस्मि ततो तां मातुं द्विं लीहदीकुरु त्वया युक्तं परे लोके विरजायाः सुलो
चने २३ नाद्येन मम मनुज्ञातं याचितन्तु पतिं मया न प्रदास्यामि नेत्रापामेकपलोव्र
नं पतिम् २४ विरजेत्य वचनं तन्तु रूपमेवं प्रभाषते यादृशी कौतुमे दृष्टा नारि
38 पंकजलोचना २५ तादृशी पश्य चादर्शे ह्यात्ममूर्तिं सुलोचने इत्युक्त्वादर्शमामास
मुकुरं निजपाणिना २६ दृष्ट्वा सीतात्मनो रूपं तादृशं सुमनोहरम् जहास सुस्मिता
४० पांगी चात्मानं गर्हती मुहुः २७ आत्मा ता नात्कृतं स्येन मतापस्तुश्चगर्हयाम्
आत्मनः किल्बदोषेण पात्मानं हि शपाम्यहम् २८ यत्पुर्यीर्हजोपी डांगमिष्यामिन ४०
संशयः ॥ सूत उवाच ॥ विमलानाम काचित्तु सखी रामस्य धीमती २९ व्यथितं जान
कीं दृष्ट्वा राममागत्य चाब्रवीत् ॥ विमलोवाच ॥ किं करोषि महाराज पश्य सीतां वरान
नाम् ३० विषीदन्तीं सखीनां तु मध्ये विन्दु समाननाम् श्रुत्वा तु वचनं तस्या रामो र
मसतां वरः ३१ विषादमगमद्वीरः श्रुत्वा देवीं विषीदतीम् आसनाच्छीघ्रमुत्थाय

ना: ९२ काश्चित्सुगंधहस्ताश्च काश्चित्सिन्दूरसंयुता: काश्चिदादर्शहस्ताश्च काश्चित्कं
कणिका करा: १३ मंगारं चापरा: रसतस्पृश्योन्या: पतद्ग्रहम् एतस्मिन्नन्तरे काचि
त्सखी केशप्रसाधिका १४ वेणीपुष्पाणि कर्तुं च जानक्या: प्रीतिसंयुता अपांगान्नेत्रयो
स्सानुशिष्टि ज्ञातत्रसीतया १५ न चकार तदा वेणीपुष्पाणि सुरभीणि च तदा च सुभगा
चाली सुवाच मैथिलीं प्रति १६ कृत्वा तु प्राञ्जलिं मृदु वचनं प्रीतिसंयुता ॥ सुभगोवाच ॥ नि
षेधं कुरुषे कस्माद्दासीं केशप्रसाधिकाम् १७ का ते भ्रान्ति: समुत्पन्ना नाम संब्रूहि सुलो
चने श्रीजानक्युवाच ॥ सुभगे त्वां प्रवक्ष्यामि स्वात्मभ्रान्तिं मनोहराम् १८ अहं पत्यु: प्रकु
र्वाणा माल्यं करोमि मनोहराम् पत्यु: करोमि सखी दृष्ट्वा सुन्दरी दिव्यभूषणा १९ हारभावं प्र
कुर्वाणा मा ह्रीकं जल्लोचना संदेहो मानसे जातो राघवो ऽन्यां विमतिकिम् २० मनसा
भ्रान्तियुक्तेन स्थिता कुंजे पतिं विना कारणेनानेन मे हन्त्री सखी केशप्रसाधिका २१
श्रुत्वा वाक्यं तु सीताया: जहास सुभगा सखी नेति नेतीति सुन्वाना शिर: पाणिं तु चा

राघवे रामसमा सेना: नृत्यं चक्रुर्मनोहरम् । मृदंगं धारयामास काचित्परमसुन्दरी ४३ वाद
यन्त्योपरा वीणां काश्यपवाद्येन तत्परा: । वंशिकां तानपूर्णां च परा वंशेन रंजं [illegible] मदु ४४
गायन्त्यो मि नयं चक्रु रामस्याग्रे मनोहरा: । नानावेषधरा ताश्च नृत्यमाना: फलंनगु:
७७ ४५ रामं च रमयामासु र्महिषीं राघवस्य च । सीधुः पपुः पुनस्सर्वा क्रीडां चक्रुर्मनोहराम्
४६ रामो रमयतां श्रेष्ठो रमयामास सुन्दरी: । हावभावैस्स्वकीयैस्तु तां तां जग्राह सानन
४१ सम् ४७ भोजयामास तास्सर्वा अन्नैर्नानाविधैरसैः । क्रीडित्वा सुचिरं तत्र नीतसा ४१
सहवीर्यवान् ४८ आनिनाय पुनस्सर्वा: स्वकीये राजसद्मनि । इदं तु चरितं रम्यं रा
मस्य परमात्मनः ४९ श्रोतव्यं रसिकैस्सर्वै र्भावुकैः प्रीतिपूर्वकम् । श्रुत्वा पापानि
नश्यन्ति रामे भक्तिः प्रजायते ५० यथा तेषां न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः । श्रद्धाव पा ३
ते च वक्तव्यं रामभक्ताय शौनक ५१ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौ
नकसंवादे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४ ॥ सूत उवाच ॥

सखीभिः परिवारितः ३२ गजराजगतिर्वीरः पद्मामेवंचवाहह विचारंमनसाकुर्वन्निध्व
सेनाभिजग्मिवान् ३३ आयान्तं नृपतिं दृष्ट्वा सीतासुरसुतोपमा प्रत्युज्जगाम सा बाला हृ
स३ ष्टा येन नता सती ३४ कौटिकं दर्पलावण्यं विलोक्य सुन्दरं पतिम् गंधर्वराजप्रतिमं दृष्ट्वा
मुदमवापसा ३५ प्रणाममकरोत्प्रेम्णा प्रोवाच च वचनं त्विदम् आत्मा त्वातानान्महारा
ज दुःखिताहं त्वया विना ३६ जीवधर्मं गता चाहं मानं कृत्वापि प्रभो एकपत्नीव्रते
राजन् पार्श्वान्तिस्तु मया कृता ३७ त्वया दुःखमनुप्राप्तं प्राप्यते च मयाप्यहम् सूतउवाच
एवं गिरं ब्रुवंतीं तां सीतां चन्द्रनिभाननाम् ३८ आलिंग्य तां च बाहुभ्यां प्रोवाच वचनं प्रि
याम् ॥रामउवाच॥ न च भ्रान्तिं त्वमापन्ना प्रिये प्रियतरे मयि ३९ सदैव हृदये वासं
करोषि त्वं सुलोचने एवमुक्त्वा महाबाहुः सीतां पीनपयोधराम् ४० दोर्भ्यां च तत्तः स्व
ले कृत्वा ह्यालिलिंग प्रियां निजाम् पाणिना पाणिमादाय स्वासने मनिजासनेम् ४१
सीतया सह चासीनः पीठे मणिविचित्रिते तत्रत्यु सख्यस्ताः सर्वा लेभिरे परमां मुदम् ४२

जा२ गा।

त्व६

त्याणा
ख्यानम्

फलैस्समन्वितम् रामचन्द्राय सीतायै ददं त्यक्त्वा विजह्रिरे १३ जलं सौगंधिकं तावत्तु वत्सुश्च तयो
र्मुदा आंदोलैरेजतुस्तौ च सीतारामौ मनोहरौ १४ रक्तवस्त्रपरीधानौ नानारत्नैः सुभूषितौ आंदोलेचां
दोलनेपाते सीतेव जनकात्मजा १५ सखेलं कण्ठमालिंग्य भर्तारं मुदमावहा सा उवाच सुस्मय
40 न्ती सा माध्वी प्रभूपतामिदम् १६ ततो रामः प्रसन्नात्मा प्रियां चन्द्रनिभाननाम् सुस्मे
कनकवर्णांगीं पीनोन्नतपयोधराम् १७ कृत्वा वक्षःस्थले श्यामा सांदोलसुखमन्वभूत्
४२ सीतामन्दः सुगंधा वायुश्चचार यत्र वसन्तं निषेविरे १८ जलबिन्दुकणान्मेघाः प्रकिरन्ति तदा प्रभु
म् देवाः पुष्पाणि वर्षन्ति ससीतं राघवं प्रति १९ आंदोलनसुखं कृत्वा सखीभिः सीतया स
ह आंदोलनविमानात्तु प्रातीर्पितया सह २० पादुकं च समारुह्य प्रियापाणिं प्रगृह्य च
40 पमामेरमहाराज प्रचचाल निकेतनम् २१ रामे कृपातदा वर्षा बभूव महती पथि जलसि
क्तास्तथा बालाः कौसुम्भवस्त्रधारिकाः २२ कोतं ति जलबिन्दुश्च शाटी प्रान्तेन तथालकैः
देहलग्नानि वस्त्राणि जलक्लिन्नानि रेजिरे २३ अथ तास्तु ... सा तां रमसणोप
चेतनेच रामोपि सीतया सार्द्धं तत्पानस्योपमपन्न प्रभुः २४ सीतामादाय रामस्तु चोन

कदाचित्पर्वते रम्ये नाम्ना शोभाचलोभिधे सीतया रमया साकं जगाम रघुनायकः १ कुल्यानुव
र्त्ते रम्या समीपे पस्यति लोनमा पूर्वभागे च पीठं तु नाम्ना विघाभिधं महत् २ दक्षिणे तु गरोवर
स्सरूपं पत्र मनोहरम् निवासो पत्र शोभस्य तस्मात् शोभाचलो भवत् ३ रामस्तु सीतया सा
र्द्धं विजह्रा रसरंगतोः सखीभिः सहिता सीता पत्या त्वात्मवसेन च ४ क्रीडां चकार सा
बाला पर्वते सुमनोहरे नानावर्णैः समाकीर्णे नानापुष्पैः सुमण्डिते ५ वर्षायां श्रावणे मा
सि रेमे सीता धवेन च मयूराः कोकिला यत्र चात्रिकाः पक्षिणो परे ६ कूजन्ति शतशः तत्र
मण्डूकाश्च पुनः पुनः समाकर्ण्य गिरस्तेषां घटा दृष्ट्वा मनोहराः ७ श्रीदोलनाय रामस्य सी
तायाश्च मनस्तदा रत्नैः सुरचितौ स्तंभौ रत्नवेदिपुरस्कृतौ ८ सुरत्नमिरसोनौ च तत्र दोलं
विधाय च सस्थौ निवेशयामास रामचन्द्रं मनोहरम् ९ तस्य वामे तथा सीतां लज्जया सुस्मि
ताननाम् रामचन्द्रः स्थापयामास सीतां विद्युल्लतोपमाम् १० आंदोलयंति सख्यस्तु प्रेम्णा
युग्मं शनैः शनैः रागं हिंडोलकं नाम मल्लारं च कलं जगुः ११ काश्चिन्नृत्यन्ति रामाग्रे वाद
यन्त्यन्तयापराः चामराणि प्रकुर्वाणाः स्थभीन्कुर्वन्ति चापराः १२ नागवल्लीदलं दिव्यं कर्पू

जनन्या प्रेषिता रथ्याः ३५ ययाचु अनेकशः प्राप्ताः परितोषं त्वनु रावण्णम् रथे स्थाप्यारोपयामा-
सुः सर्वास्तास्ववरानना ३६ समीनं राघवं स्थाप्य रथे मणिविचित्रिते आनिन्युस्ते
42 च प्रासादं नानारत्नविचित्रितम् ३७ आधाय पुष्पवस्त्राणि सर्वा रेजुः पुनस्तदा एतत्तु च
रितं रम्यं सीताराघवयोः शुभम् ३८ न वक्तव्यं यस्य कस्यापि ह्यगोप्यं महत्तरम् प्रेम्णा चैव प्र
शृणुते यस्तु तस्मै ब्रूयाद्विचक्षणाः ३९ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौ
४२ नकसंवादे पंचसप्ततितमोऽध्यायः ७५ ॥ सूत उवाच ॥ एकदा कार्त्तिके मासि दीप ४
माल्यां वराघवः तुलसीपाः पूजनं लोके स्थापयामास प्रेमतः १ पूतकौशांच कारायसी
नयाप्रियया सह जितत्त्वा पातदा रामः प्राह वाक्यं मनोहरम् २ श्री रामउवाच ॥ त्व
या जितो अहं देवि किं करोमि तवाधुना यत्त्वं वेद्मि दास्यामि न द्वामिमनसंशयः ३
सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा महाकार्यं पत्युस्सा मृगलोचना उवाच वचनं सा तु स्वर्णांगे:
पपपतीपतिम् ४ जानक्युवाच ॥ यदि दातुं तवेच्छास्ति मानसं देहि मे प्रिय यथा ते

रोषेणाताडताम् सुरंगस्फाटिकांवालांप्रपान्तीं हंसिनीमिव २५ गजराजगतिर्वीरो स्वयं कौसुं
भकंचुकः तस्यानुत्तोचवक्त्रस्य छायामाश्रित्यदंपती २६ जलक्लिन्नांपतिं दृष्ट्वासा वै प्रान्तेन
तन्मुखम् मार्जयन्तीपतिं प्राह मया स्पृष्टौ कपोलकौ २७ कुमस्तरं चयामासपाणिनाच
तथालकान् सुस्मितारामचन्द्रस्य मुकुटं प्रोच्छतीमुहुः २८ गंधर्वराजप्रतिमस्सपांगेः
पश्यन्तीमुहुः रामोपिकंचुकेनैव प्रियायावदनांबुजम् २९ पश्यन्तीनां सखीनां तु स
मार्जप्रहसन्मुदा च्योतन्तीं जलबिंदूंश्च मौक्तिकानिवनिर्मलान् ३० अलकैःमंजु
तां प्राप्तैः श्रवद्भिः कुचकुंभयोः सुसूक्ष्मस्फाटिकांलग्नां देहेव्यंजितभूषणाम् ३१ प्रि
यायाः सुषुमांरामः पश्यन्नेवमुहुर्मुहुः चूडामणिं तथा दिव्यं नाशायां मौक्तिकं
तथा ३२ कर्णयोः कर्णपुष्पाणि रचयामासपाणिना जहसुस्तु तदा सख्यस्तयोः प्री
तिं विलोक्य च ३३ परस्परं वुवन्त्यश्च पश्यन्त्यश्च परस्परम् दंपत्यं नैव लोकेषु त्रि
नु विद्यते नैव लभ्यते ३४ अन्यो किं कं तु दंपत्यं विद्यते रामसीतयोः एतस्मिन्नन्तरे चैव

42

रा अयोध्यावासिनः सर्वे नरा नार्यस्तु भूरिशः १५ रामदर्शनकामास्तु तथा जानपदा जनाः
पट्टवेश्मानि शोभन्ते प्रातर्थोऽप्यसहस्रशः १६ आह्निकं कर्म कृत्वा तु सर्वे पश्यन्ति राघ
वम् फल्गुनी(?)यां यात्रायां हृष्टमेव हिमगिरे १७ पौर्णमास्यां तदा स्नात्वा दत्त्वा दाना
नि भूरिशः स्वर्गद्वारं पुनः प्राप्य स्नानं कृत्वा तु सीतया १८ तदासीनाददौ दानं सर्वाभिः
परिवारिता सदाराः पूजिता विप्रा नानावस्त्रैश्च भूषणैः १९ भोजिताः परमान्नैश्च
४४ दक्षिणां च ददौ मुदा रामो पितृभ्य[illegible]मोददौ दानं पुनः पुनः २० अश्वान् गजान् रथांश्चै
व भूमिं च शिबिकां तथा रामेण भूरिशो दत्ताः प्रयाताश्चैव भूसुराः २१ विधाय ४४
चांजलिं रामो ब्राह्मणानिदमब्रवीत् श्रीराम उवाच ॥ यूयं विप्रास्तन्नपात्रस्य पुष्पा
कं चैव पूजनात् २२ प्राप्यते लोके नोपस्तु रमाकान्तो न संशयः पुष्पाकं पूजनं येतु
करिष्यन्ति महीतले २३ गमिष्यन्ति परं लोकं भुक्त्वा भोगांस्तु भूरिशः सूत उवाच
वात्सल्यं भीत्याने विप्राः रामवस्य तथाविधम् २४ ऊचुः प्राञ्जलयो भूत्वा दत्त्वाचा

मानसं राजन् तथाहं सोऽरहं प्रभो ५ आलिंगनं करिष्यामि चोष्ठौ पास्यामि ते प्रियम् इ
ति श्रुत्वा वचस्तस्या रामो राजीवलोचनः ६ इदं शरीरं ते देवि यथेच्छसि तथा कुरु गाढ
मालिंगनं भद्रे तुभ्यं दास्येऽहं प्रिये ७ पुनर्द्यूतं तया चक्रे जितारामेण जानकी जान
क्युवाच ॥ जिताऽहं चलया वीर तुभ्यं दास्यामि किं वद ८ मह्यं ब्रूहि महाराज तन्न याचि
पतेऽधुना दासी हं ते सदा स्वामिन् सेवकी ते पदाब्जयोः ९ तुभ्यं किं किं न दास्यामि
मानसं तु समर्पितम् आज्ञाकरी सदा राजन् विधेया मामयैहि त्वम् १० प्रियाया
वचः समाकर्ण्य रामः प्राह वराननाम् एवमेव सदा देवि कर्त्तव्यं चलया मयि ११ सूत
उवाच ॥ अनेन तु क्रीडनं कृत्वा प्रियया सह राघवः आहूय शिष्यान् विज्ञो रामस्तीर्थगु
प्तहरिं ययौ १२ कार्त्तिके तीर्थराजोऽपि स्नातुमायाति नित्यशः कार्त्तिकं प्राप्य गङ्गा
न्तानि तीर्थानि शालि... न्यपि १३ देवं गुप्तहरिं दृष्ट्वा पापं न पश्यति तत्क्षेत्रमात् नक्षिनन्
ते ने महादिव्ये क्षीन प्राचसखीगणाः १४ उवास तत्र धर्मात्मा कस्यपासविकी...

त्वाण॰
ख्यानम्

सोतोत्सिकांक्षितं मुदा ४ होसि कां कर्तुमुद्युक्ता वैदेह्या वचनेन तु गायन्त्यो नर्तनं चक्रुर्वाद्यं च
कुर्मनोहरम् ५ तावन्माधवमीरायाः तुमिता ताराम्बयोः पुरः चिक्रीडुर्विविधां क्रीडां नवोढा ह्याप्त
वांगनाः ६ अरूपा नोदमाद्याय विकारं स्पष्टं परस्परम् इति भिः षिच्यमाना तु रामेणापि व
43 रानना: ७ सीतां कनकशृंगेन राघवः सिषिचे मुदा रंगकुंडे च रामेण सर्वाः स्नापिता
मुदा ८ रामं चापि समानीय प्रसह्य रंगकुंडके पातयित्वा स्वयं सीता चिक्रीडे पतिना मुदा ९
८५ सुश्रोणा कंचुकी रामः उत्तरीयेण सहाभवत् श्रोरेच त्वानु रंगस्य बहिर्निर्गत्य तस्थिवान् १० ८५
न दामसखीभिरालिप्त स्तत्कूसारकेसरमंगनतः कज्जलं नेत्रयुग्मे च कर्तुकामा उपस्थिताः ११
निरंजनं च मे नाम सांजनं न भविष्यति पिवाम्प्रेमनसा स्नेर्य गमनायम नोदभौ १२
अंजनेन हि नेत्रे मे परा वदन्ने मया कर्तव्यं कलुषं लोके हास्यास्पदकिलवेषिताम् १३
तदापत्नाय ते रामः प्रहसन् रघुनन्दनः जानकीं प्रेरयामास हृत्पांगेन च सखीगणाम् १४
स्वपजगामसा बाला वेगेनापि सखीगणैः अथ धावन् रामचन्द्रोपि कैकेय्याः सदनं प्रति १५
गुप्तो बभूव कैकेय्या मंदिरे रघुनायकः प्रेम्ना जुगोप कैकेयी रामं राशिनिभाननम् १६ आग

रिक्षमुत्तमाम् विप्राऊचुः॥ भवान्नारायणो देवः सीता लक्ष्मीर्न संशयः २५ अयमेव
र्हि लोकानां मवनीसंस्थिः स्वमायया युवयोः पूजनं येतु ध्यानं वै कीर्त्तनं तथा २६ करि
ष्यन्ति गमिष्यंति परलोकं परं नराः कीर्त्तिर्वै पावनी लोके भवताद्रघूत्तम २७ तदा
रामः प्रसन्नात्मा सीतया सह वीर्य्यवान् पश्यतां सर्वलोकानां प्रणाम्य द्विजपुंगवान्
२८ आस्थाय पृथिवी कां रामस्सीतापि दिविकां स्वकाम् विवेश भवनं रम्यं भोगैस्स
र्वैरलंकृतम् २९ इति श्री सत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे
षट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६॥ सूत उवाच॥ एवं वै फाल्गुने मासि राघवः सी
तया सह चकार विविधां क्रीडां मानुकानां सुखप्रदाम् १ चरितानि भूरीणि राम
स्य परमात्मनः भक्तेनापि मयावक्तुं शक्यंते जन्मशतैरपि २ शौनक उवाच॥ ब्रूहि सू
त महाभाग कृपां कृत्वा ममोपरि फाल्गुने चैत्रे यं रामो विजह्रे सीतया सह ३ सू
त उवाच नानक्रीडा फाल्गुने मासि सर्वो सौ जगादच एवं वै फाल्गुने मा

१ सत्योपा०
ख्याने०

वा[illegible]ष्ठितापांगी मिवार्यतु सखीगणाम् ततु कनकपर्यंकं च श्रुभगापेद्दयेजगात् २९ सीताप्त्व
लमुवाचाथ स्वरूपतां देविमेवचः पुत्रस्त्वदीयो मां रंगैः क्लिन्नां कल्यापलापितः ३० इदानीं
नववांके तुमाधुर्यवतु विराजते क्षिप्तामे कंचुकी पर्यंगैर्वस्त्राणि च मुहुर्मुहुः ३१ न धामदेया
44 वयस्पाप्त्व रकवस्त्रेनरंजिताः इति वाक्यं तदा तस्याः श्रुत्वा चैवं जगाद सा ३२ कौश
ल्योवाच ॥ सोपालंभमिदं वाक्यं नवकाव्यं मयार्प्यतः भवती नां मया ह्रीरोममांके च समाग
४६ तः ३३ अयं वैफाल्गुनो मासः क्रीडा च जायते बहु सप्तुतां पूजनं सीते मत्पुत्रानुमये प्रि ४६
तम् ३४ इत्युक्त्वा वहु वस्त्राणि रत्नानि भूषणानि च कौशल्या प्रददौ ताभ्यः पुत्रप्रीत्यै
स्मितानना ३५ तदनुज्ञानकी देवी पाणिना पाणिमग्रहीत् रामस्य कमलपत्राक्षी वच
नं चेदमब्रवीत् ३६ गम्यतां प्रियसत्रे च वसंदिरे मपासह तदा रामस्समुत्थाय मात्राल्
प्रायशो मुदा ३७ प्रहसन् प्रियया सार्कं सखीभिः परिवारितः विजहृत्र चागत्य रामोर
मयतां वरः ३८ इत्येतत्सुतरां राम द्विजक्रीडे निजवे श्मनि इदं तु चरितं रम्यं फाल्गुनेतु

तापांतु सीतायां सखीनां वजस्रोः सह मेपदाकपयामास ताभ्यो रामं च गोपितम् १७ अथैव भव
ने रामो गुप्तो भूत्वा हि वर्त्तते तदानु कैकेयी रामो तु वै मे परांप्र ति १८ स्वपं निम त्सीय
मास मे परां चैव पश्चिकाम् उवाच सस्मिता सीतां स्वपं देवी तु कैकेयी १९ रंगेन किंप्रतामस्याः
सीते कमललोचने वयोनि विकुमूत्यानि चक्षि त्वानि कर्त्तुम हय २० सूत उवाच इति
श्रुत्वा वचनं तस्याः सीतायाश्च सखीगणाः रंगैर्नानाविधैस्तां तु स्नापयां चक्रिरे मुदा २१
कज्जलं यत्तु रामस्य नेत्रे कर्त्तुं समुद्युताः ततुलस्याः कपोले तु चक्रुः सर्वास्सखीगणाः २२
शुभं गादर्शयामास समुकरं तेजोनागनम् दृष्ट्वा तु वदनं स्वस्य परमं परालज्जिताऽभवत् २३
पलायनपरा याता गुप्ताति छतमन्दिरे एतस्मिन्नन्तरे रामः कैकेयीभवनात्प्रभुः २४ निर्गत्य
सहसा स्वस्य जनन्या भवनं ययौ धर्मिन्मनां क्षिमर्या सांस्मिते नरमापतिः २५ कंचु
कान्तरे पाश्च त्तरन् विदूरं गजानन् पर्य्यंके जननीं दृष्ट्वा तस्याश्चांके पपात च २६ प्रहस
न्तं च अंबेति त्रिवर्षीव बालकः मातातु वदनं तस्य मार्जती स्वेनपाणिना २७ ददर्श जानकीं
प्राप्तां सखीभिस्तु सषट्गिरीणी दृष्ट्वा तदा सीता लज्जिता चाभूत्सखी ह्रिया २८ बभूव

स्थानं॥

नीच्चैः सोपाननोपेयो श्रीमन्तेनत्रपमानि नासैरुच्चै पैनत्ततः ८ नितंबद्वग्नसंपातेज्येष्ठैमावि
सुश्रोमने मल्लिका नीचपुष्पेषु कुसुमेषु पतत्ततः ९ भ्रमरोगायमानोहि तत्रतत्रपदंदधत
गत्वा नामिवपुष्पानां कुर्वन्न्यातिपतत्ततः १० सपांतीनां च बालानां मुखे स्वेदेव भूवह
45 श्रिति षकुशुमं तेन गंडे लगनं न चापतत् ११ कस्मीदपि च्युतं तासां मुखं रामो मनोज्ञपत
६७ नामिस्साकं महाराजो जगाम सरसं नदीम् १२ अप्सरोभिर्यथा देवो मंदाकिनीमिव देव
राट् दुर्गा पूर्व दिशाभागे सरयू पत्र राजते १३ ऊर्मिभिरलसोपाने हंसैः पुष्पैः सुश्री मनेः ६७
सीताघरवरस्य रामस्य वनिताभिर्युतस्य च १४ तस्यालीश्र्यविहर्तुं च मानसं च बभूवह ७
नीर्य श्रिविकाभ्यनु रामस्सीता सखीगयाः १५ सोपानेषु ददूरं श्री नूपुरे हंसकेषु
ताने ते षां रावेरगाते हंसा विवि... मा: सहसा नेवन् १६ सोपाने मत्तदासवीः त्रिपथ्य
जले विशन् सरय्वाथ्य जलं शुद्धं तिमिनक्रविवर्जितम् १७ रामस्य चाज्ञया कृष्णाशान
सुरैरा धीवरैः नारी नितंबद्घ्नपसंजलं तं न घाव भूवह १८ पोते स्थितस्तदा रामः पार्श्वस्थां व
नानकीम् उपात्तचामरांतांनु वभाषे राघवः प्रियाम् १९

प्रकीर्तितम् ३९ यस्तैकस्मैनदातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः श्रुत्वा न सहते यस्तु रामं निन्दति यो
नरः ४० न श्रावयेत् कदाचित्तु तस्मै दुष्टाय वाचकः पुत्राय दर्शयेन्नैव धूर्ताय कृच्छ्रावतलयम्
४१ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने महारामायणे सूतशौनकसंवादे सप्तसप्ततितमो
ऽध्यायः ॥ ७७ ॥ सूत उवाच ॥ ज्येष्ठमासि स्थिते पक्षे दशमी या तिथिर्भवेत् दशाह
राच सा ज्ञेया दशपापानि हन्ति या १ ग्रीष्मो नाम ऋतुश्चैव तस्मिन् रामो मनोदधौ वि
हाराय सरय्वाश्च जले पोतेन सीतया २ गच्छती ते मया सार्द्धं सखीभिः परिवारिता वि
हारं तु करिष्यामि सरय्वा निर्मले जले ३ इत्युक्त्वा राघवः श्रीमान् जनानाज्ञापयत्तदा
सरय्वाश्च तां सरयूतीरे प्रतिष्ठीयाशु भूरिशः ४ आतपारामचन्द्रस्य तिरस्करणपस्तु
शोभिताः शिबिकां तु तदा तत्र सीतया च सखीगणैः ५ गच्छन्ददृशे रामोऽथ सीतां
वै च सखीगणान् शातिप्रान्तं तु मुक्तानां मालया च विनिर्मितम् ६ उपरि पतवानासंजाल
कानां च वशोभितम् निश्वासवातहार्यं च दर्शयामास राघवः ७ सीर्षिं कानां पदं मस्तु

सदयो मिव दने मिता अलेका आर्द्रतांगताः श्रोतंति जलविंदूथ कपोलोपरि संचिताः ३०
आसां वेरायो विराजंते जले नैर्यविधूनिताः नागपंडववि शोभंते पृष्ठभागोपनत्ततः ३१
जलार्द्रा अपि शोभांताः सेजुः सर्वा वरांगनाः सूत उवाच ॥ तासां विहारं संवीक्ष्य सस्पृहया
 मास जानकी ३२ सीतया प्रार्थितो रामो नो[illegible] विमानात्तया सह जलेवतीर्य रामाभि
रेमे रामो मनोरमः ३३ स्कंधे विलोलमालस्तु यथारत्या मनोभवः यथा वन्यो गजे
न्द्रस्तु गजीभिस्तु नदीजले ३४ नराधिपेन ताः सर्वा विरेजुस्ता शशुभाननाः इन्द्रनी
लमणिश्यामिस्सन्नताः पंकजे नराम् ३५ इति मिश्वापि सर्वासां नां सर्वांगिषु सिषिचुः
स्मृतम् तामिस्सोऽपि महाराजो गंगायां सुरराडिव ३६ अप्सरोभिश्च सर्वाभ्यो विरराज
रघुनन्दनः एवं कृत्वा विहारं तु नद्याः कूले वराघवः ३७ स्थित्वा विलोकयामास नि
स्सरंतीं च जानकीम् समुद्रमथने पूर्वं सखीभिः कमलामिव ३८ आगच्छंतीं जलात्
कूलमार्द्रवस्त्रां हि मानताम् पीनस्तनद्वयं साध्वी मलकैश्चापि सिंचतीम् ३९ एवं
दृष्ट्वा प्रियां रामः पाणिना पाणिमग्रहीत् परिवेशम तदा रामो जगाम प्रियया सह ४०

रामस्सीतानथाचास्यावेषंकलामनोहरम् दत्वादानानिविप्रेभ्योयानान्याहहृहृः पुनः
८१ रामः सीतामुपादाय प्रविवेश निजमन्दिरम् ८२ ॥ इति श्रीतत्वोपाख्याने महारा
मायणे सूतशौनकसंवादे ऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ श्रीसूत उवा
च ॥ एवं रामो रमानाथः विजहार सदेवहि मातरं पितरं भ्रातॄन् पौरान् भृत्यान् स
खींस्तथा १ प्रीणयामास तान् रामो विनोदैर्मंगलप्रदैः साकेतनगरं रम्यं नाना
रत्नैर्विराजितम् २ सत्याचामलाचैव पुरीचायाप्रकीर्तिता अयोध्यानामविख्या
ता वेदेषु कृतथैव च ३ तत्र राजगृहे रम्ये नानारत्नैर्विभूषिते अयोध्यानगरे रम्ये रत्न
मंडपशोभिते ४ अनेकरत्नसंकीर्णे ज्वलन्नार्कसमप्रभे आवासे उत्तमे युक्ते दिव्यप्रा
कारतोरणे ५ सुवर्णकुड्यसंयुक्ते रौप्यताम्रककोष्ठके परिखामार्ग हर्म्यस्वर्ण
विराजिते ६ प्राकारोपवनाट्टालपरिखारत्नतोरणे अनेकगृहसंयुक्ते चित्रे वि
श्वकर्मणा ७ स्वर्णैरौप्यायसैः शंखैः संकुले सर्वतो गृहैः नीलस्फटिकवैदूर्य
मुक्तामर्कततोरणैः ८ क्रीडागृहसमायुक्ते रम्ये सर्वदेवनमस्कृते सरयूतीरमाश्रि
ते दिव्ये परमशोभिते ९ हस्त्यश्वरथपत्त्याद्यैर्नानामतिविराजिते प्राकाराट्टाल

एवं ध्यायेत्सदा रामं जानकीपतिमव्ययम् ॥ रमन्ते योगिनो यस्मिन्सत्यानन्दे चिदात्मनि ॥२३॥ इति
रामपदेनासौ परब्रह्माभिधीयते ॥ रामो माता पिता रामो भ्राता रामः सुहृत्सखा ॥२४॥ स्वामी
रामो महाराजो रामचन्द्रस्स बान्धवः ॥ इदंतु चरितं रम्यं सीताराघवयोः शुभम् ॥२५॥ श्रुत्वा व्यासा

न्मया प्रोक्तं शौनकेदं प्रकीर्तितम् ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं पुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ॥२६॥ सदैव पठ
तां लोके मंगलप्रदमुत्तमम् ॥ चतुर्वर्गप्रदं ह्येतच्छ्रोतॄणां मुदकारकम् ॥२७॥ पठ्यते
॥५०॥ तच्छृणुयाद्वापि वाचयेत्ससमाहितः ॥ उभौ नो सुखमेधेते व्यासवाक्यमिदं शुभम् ॥२८॥ ॥५०॥
वाचकस्य यथाशक्तिः पूजां कुर्यान्महामनाः ॥ मंगलानि प्रजायन्ते तत्र सदैव हि
॥२९॥ साधूनां विप्रभूमीपः श्रीशो दिशतु मंगलम् ॥ ❁ इति श्रीसत्योपाख्याने
महारामायणे सूतशौनकसंवादे बालचरित्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः
७९ ❁ इति श्रीसत्योपाख्यानं समाप्तम् संपूर्णं शुभमस्तु शुभं भूयात्
श्रीसीतारामो [illegible] श्रीजानकीनाथोजयति श्रीवैदेहीकान्तोजयति

सत्योपाख्या
नं

मू.सौ

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ दशरथसुतरामं योगिध्येयांघ्रिद्वन्द्वमजशि
वशानकाद्यैः पूज्यमानं सदैव ॥ हृदि हृदि कृतवासं रामनामाख्यदेवं तमहमखिल सेव्यं
सर्वकर्मैर्नतोस्मि ॥ १ ॥ सूतं सर्वपुराणज्ञं सर्वशास्त्रार्थकोविदम् ॥ नमस्कृत्याब्रुवन्सर्वे ऋषयः शौन
कादयः ॥ २ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ भो भो सूत महाबुद्धे सर्वशास्त्रविशारद ॥ श्रीरामस्य कथां पुण्यां कथय
स्वप्रसादतः ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ विप्रवर्याः शृणुध्वं हि श्रीरामसत्कथां शुभाम् ॥ व्यासेन क
॥१॥ थितां पूर्वं तामहं कथयामि वः ॥ ४ ॥ चित्रकूटं महापुण्यं पर्वतानां हि सुन्दरम् ॥ वाल्मीकिश्च महा ॥१॥
तेजा न्यवसत्तत्परः ॥ ५ ॥ दर्शनार्थं मुनेस्तस्य मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ आजगाम चिरायुर्हि
चित्रकूटालयं मुनिम् ॥ ६ ॥ तमागतं मुनिं दृष्ट्वा वाल्मीकिश्च महातपाः ॥ उत्थाय पूजयामास
भार्गवं भृगुवंशजः ॥ ७ ॥ दिव्यासने निवेश्याथ उवाच मुनिसत्तमम् ॥ कृपां कृत्वा त्वया विप्र
तीर्थीकृतं ममाश्रमम् ॥ ८ ॥ किमर्थमागतोसि त्वं शीघ्रं कथय भार्गव ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं

48

49

भद्रं वः सांप्रतं प्रत्युपस्थितम् ॥ यस्मात्[illegible]हात्समायातो गुरुः पङ्कजसंभवः ॥ २० ॥ स्वस्वपुत्रं समादाय
गम्यतां मुनि[illegible] सन्निधौ ॥ वन्दनीयो गुरुर्देवो यस्मादज्ञाननाशनः ॥ २१ ॥ इति वाक्यं च ताः श्रु
त्वा सर्वा हर्षसमन्विताः ॥ कौशल्यादेः कौ रामं पुरः कृत्वा कलनूपुरम् ॥ २२ ॥ मन्दं मन्दं च गच्छन्ती मिथु
लीलमरालप्रभम् ॥ कौशल्या पुत्रसहिता मुनेः पादौ ननाम च रम्भू ॥ जांसमध्ये पद्दिव्यां रामहस्तेन
सुन्दरी । वशिष्ठोऽपि महातेजा राममूर्द्धि करं दधन् ॥ २४ ॥ चिरंजीव चिरंजीव चिरंजीवावदद्द
श्री ॥ सिंहासने समासीनो रामं अङ्के न्यवेशयत् ॥ २५ ॥ तस्मिन्काले सुमित्रा तु पुत्रावादाय सुप्रभा
॥२॥ ववन्दे च मुनेः पादौ पुत्राभ्यां च सुविस्मिता ॥ २६ ॥ मङ्गलं मङ्गलं पुत्रौ तयोर्मूर्द्धि [illegible] करं ॥२॥
दधन् ॥ ऊवाच श्रीधर्मात्मा पार्श्ववालौ न्यवेशयत् ॥ २७ ॥ अन्तःपुरस्त्रियः सर्वा मुनिर्वीक्ष्य मुद
यषुः ॥ कैकेयी च नाम्ना खलु कैकयस्य राजपुत्री भरतस्य माता ॥ २८ ॥ दासायुतमे परस्या
चपुत्रकाः पुत्रेन हस्ताग्रुलिलंबिनाच ॥ सर्वोभिः सार्द्धं व्यजनादिव्याहि मिजेंगामस मन्दं मुनि
सन्निधानम् ॥ २९ ॥ सा वास्य पत्नी चरसारविन्दं वहोराद्देहं वसती सलज्जा ॥ ननाम मूर्द्धा मु
निमाश्रितं सात पाश्वपुत्रं नमयत्करेण ॥ मुनिस्तु तस्योपरि हस्तमादधत् पश्चात्वभस्वेति वद

ह्मं मुनिनाप्रष्टो मार्कण्डेयोऽथ बुद्धिमान् ॥९॥ उवाच प्रणतो वाक्यं वाल्मीकिं च तपोधनम् ॥ मा
र्कण्डेय उवाच ॥ प्राचेतस महाभाग श्रीरामस्य कथां शुभाम् ॥१०॥ कथयस्व महाबुद्धे रामस्य
परमात्मनः ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ सर्वं जानासि रामस्य चरितं हि महामुने ॥११॥ तथापि कथयि
ष्यामि तव प्रीत्या हि सुव्रत ॥ रामो नारायणः साक्षात् सर्वदेवैः स्वप्रार्थितः ॥१२॥ प्रष्यामारावतां
रायां जातो दशरथालये ॥ अंगणे रिंगमाणश्च भ्रातृभिः सहितोऽनघ ॥१३॥ धूलिधूसरसर्वां
गः भ्रातृभिः परिरञ्जितः ॥ शिरोरुहै राजमानमुखैः पीतवस्त्रेण शोभितः ॥१४॥ कंचुकेनावृतो रा
मः कुण्डलाभ्यां विराजितः ॥ अंगदैश्च महाहारैर्वलयै रत्नभूषितैः ॥१५॥ नूपुरादीनि दिव्यानि
सर्वांगेषु च धारयन् ॥ चकार क्रीडां रामो धात्रीणां सुखमावहन् ॥१६॥ एकदा तु गृहं राज्ञो
वशिष्ठो भगवान् ऋषिः ॥ विवेश भवनं दिव्यं नानारत्नोपशोभितम् ॥१७॥ विभ्रत्पिंगजटा
भारं महायोगेश्वरो मुनिः ॥ तमायान्तं मुनिं दृष्ट्वा चेटिकाश्च सहस्रशः ॥१८॥ कौशल्यां च समा
जग्मुः सुमित्रां च तथा पराः ॥ कैकेयीं च तथा सर्वा ऊचुर्वाक्यं ससंभ्रमम् ॥१९॥ देव्यः शृणुत

सत्योपाख्या०
नंद्रूकी ३१०

त्वा मुनिसत्तमं प्रहसन्त्याह सुन्दरीः ॥ वशिष्ठ उवाच एते पुत्रा महात्मानो नारायणसमाः गुरौ ॥
११ तस्मात्त्वं प्रेहि दृश्यन्ते विष्णुपार्षदरूपिणः राजपत्न्य ऊचुः ॥ वेतालभूतप्रेताश्च डाकिन्यः
किं नु हे गुरो १२ मारिकाराक्षसा बालान् बाधन्ते न तथा कुरु अजिरे क्रीडमानांश्च दृष्टिदो
षो न कस्यचित् १३ रक्षां च क्रियतां स्वामिन् सर्वोपद्रवघातिनीम् इक्ष्वाकुवंशस्य गुरुः त्वमे
व त्वमेव पूज्यो रघुभिः सदैव १४ तस्मात्त्वया पाल्यतमाश्च सर्वे तवैव भृत्या वयमेव सर्वे
॥३॥ तासां वितापितं श्रुत्वा मुनिश्च स्मिताननः ॥१५॥ वशिष्ठ उवाच ॥ समीचीनं वचो देव्यो ॥ ३
युष्माभिः समुदाहृतम् बालकानां च रक्षार्थं मागमिष्यामि नित्यशः १६ जगाम सद्म महा
50 तेजाः पूर्ववृत्तं विचारयन् स्वधाम्न्येष मया पूर्वं पौरोहित्यं च स्वीकृतम् १७ धन्या एता हि रामस्य
मातरः सुकृतं महत् ॥ धन्यो राजा दशरथो धन्या पौराश्च महापुरी १८ धन्योऽहं गुरुरेते
षां तस्मान्मधुनमो नमः इति ध्यायन्महातेजाः पूज्यमानो नमिः पथि १९ विवेश भव
नं दिव्यं स्वकुलोपरिराजितम् शिष्यैः परिवृतं रम्यं तपःसिद्धिनिषेवितम् २० एवं
वसिष्ठो नित्यं हि रामदर्शनलालसः चकार दर्शनं हृष्टो रक्षाव्याजेन नित्यदा २१

ल शुभाशीः राजपत्नीस्त्वमाहष्ट्वा मुनिर्वचनमब्रवीत् ३१ सदैवकुशलं देव्यः पुत्रास्तु श्रीमतो यु
ष्माः क्रीडन्ति द्रुमे नराः नो धर्मेणारक्षिताः। ३२ ॥ इति श्री वाल्मीकि मार्कण्डेयसंवादे स
तोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ ॥ कौशल्योवाच ॥ सर्वदाकुशलं नाथ लक्षितं तिष्ठति रत्नके
यथा सूर्ये दिविस्थे च न भयं तमसो भवेत् ॥१॥ परं तु मम संदेहो वर्तते हृदि सर्वदा ॥ कदाचिद्रामं पश्या
मि स्वप्ने परमभास्वरम् ॥२॥ गरुडोपरि राजन्तं शंखचक्रधरं सुतम् ॥ सुमित्रोवाच ॥ ममापि प्र
शृणु विप्रर्षे स्वप्ने पश्यामि लक्ष्मणम् ॥३॥ सहस्रशिरसं नागं रजतस्येव विग्रहम् ॥ शत्रुघ्नं च म
हादिव्यं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥४॥ सुदर्शनाभं भूदेव संपश्यं तु हमे विभो ॥ कैकेय्युवाच ॥ अहं पश्यामि मी
विप्र भरतं शंखं नृपिरामम् ॥५॥ अन्याः सपत्न्य ऊचुः । अस्माभिर्दृश्यते रामो देवदेवो हरिः स्वयम् ॥ जिती
प्रास्यतुपत्नीनां वाक्यं श्रुत्वा महामुनिः ॥६॥ अन्तर्गतमना भूत्वा ध्यानस्तिमितलोचनः ॥ रामो नाराय
राः साक्षा भूभारहरणाय च ॥७॥ रावणादीनि रक्षांसि कोटिशो निहनिष्यति ॥ एतन्मतत्त्वं न जानंति
रामस्य परमात्मनः ॥८॥ मया मोपि न वक्तव्यं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ यथा रतानि जानंति परं तत्त्वं महा
त्मनः ॥९॥ विदिते परतत्त्वे च पुत्रभावं प्रजिष्यति ॥ पुत्रभावे गते नूनं पुत्रभावं तु खं न हि ॥१०॥ इति ध्या

तस्मिन्काले च रामस्य कौशल्यामाजगाम वै ॥ नाम्ना धन्येति विख्याता धात्री परमसुन्दरी ॥ पाविभ्रं
तीनासिकायां च मुक्तां च मणिसंयुताम् ॥ कर्णयोः कुण्डले दिव्ये ललाटे च महामणिम् ॥ ६ ॥ अलका
न्विभ्रती रम्यान्द्विरेफश्यामकारकान् ॥ दन्तछविं च मुक्तानि दाडिमस्य मनोहराम् ॥ ७ ॥ नेत्राभ्यां
शतपत्रस्य विभ्रती भावमुत्तमम् ॥ कण्ठे हारं च बिभ्राणा स्तनयोर्मध्यलम्बितम् ॥ ८ ॥ वसनाकं
चुकी रक्तौ स्वर्णविन्दुविराजिताम् ॥ अंगदाभ्यां च राजन्ती वलयैश्च प्रकोष्ठगैः ॥ ९ ॥ अंगुलीकोपरिरा
52 जन्ती शब्दयन्ती च मेखलाम् ॥ पादयोः पादकटकैर्हंसकादिविभूषिता ॥ १० ॥ शाखाशृंगारिणा गूह
॥४॥ नीसूक्ष्मेणा नीलवर्णेणा ॥ रत्नक्षिन्नान्तेस्रामो धात्रीं वीक्ष्य मुदा युतः ॥ ११ ॥ आतुरं कात्समुत्था
य तस्याः क्रोडे जगाम च ॥ तानुरामं समादाय निजांके समवेशयत् ॥ १२ ॥ उवाचाथ च ॥४॥
कौशल्यां पुरः श्रीराममातरम् ॥ धन्योवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि वृत्तान्तं ह्यद्भुतं महत् ॥ १३ ॥ सं
प्रतं वर्तते राजा कैकेयीभवने शुभे ॥ सो विदृष्टो मया तात तत्प्रसादां च देहि मे ॥ १४ ॥ अथ
रामं विभूष्याहं भूषणैः सुमनोहरैः ॥ नयामि भूपतेः पार्श्वं कैकेय्या सह तिष्ठतः ॥ १५ ॥ सूत उ
वाच ॥ इति वाक्यं तु सा श्रुत्वा जगाद शुभया गिरा ॥ कौशल्योवाच ॥ ईदृशी यदि ते श्रद्धा

सूत उवाच॥ इति श्रुत्वा मुनेः पादाववनिज्य च मृकंडजः॥ वाल्मीकिं तमुवाचेदं गिरा गद्गदया मुनिः २२ मार्कंडेय उवाच॥ भगवं स्त्वत्प्रसादेन रामतत्त्वं मया श्रुतम्। कृतार्थोऽहं गतस्तं देहोयातोऽहं मुनिपुंगव॥ २३॥ सूत उवाच॥ परिक्रम्य मुनिं प्रीत्या प्रणम्य विविधैः मुदा रामचन्द्रं च हृद्ध्या ध्यायन् लाखान्
ममीपिवान् २४ पुष्पभद्रातटे रम्ये नानामुनिगणैर्वृतम् वसंति यत्र सत्वानि निर्वैराणि निस
र्गतः २५ यत्राश्रमेऽभूत् किल कामदेवो नारीभिः सार्द्धं विफलप्रयासः मत्वा नादेयं च
लोकगतैर्न क्षोभयामास मुनेश्च मानसम् २६ श्रीरामचन्द्रस्य पदारविन्दं जम्बीकरा
भ्यां परिशीलितं च ध्यायन्स्वचित्ते रमते सदैव मुनिस्त्वि रायुर्वत्महे द्विजा [illegible] २७ इति
श्रीवाल्मीकिमार्कंडेयसंवादे सत्योपाख्याने द्वितीयोऽध्यायः २ ॥ शौनक उवाच॥
अन्यत्किंचिच्च रामस्य चरितं परमाद्भुतम् एकैकमक्षरं नॄणां पापपर्वतदारणम् १ मानुषं
जन्म संप्राप्य रामं न भजते हि यः वंचितः कर्मणा पापः कृतिजानो हि बुद्धिमान् २ सूत उवाच॥
रामचन्द्रपदद्वन्द्वपद्मकरन्दषट्पद चरितं श्रृणु भूदेव कथ्यमानं मया महत् ३ एकदा राम
चन्द्रस्तु मातुरंके मनोहरः चकार क्रीडां बलवान् परमात्मा सनातनः॥ ४॥ ॥ ॥ ॥ ३

52

समं वाक्ष्ध्वनन्तं नाशिंमौक्तिकम् स्वहस्ते वज्रयष्टिं च दधानं पीतकंचुकम् २९ रामं लक्षि
त्वैप क्रान्ती नम्रो भवनरेश्वरम् तथैव पुत्रं हे राज्ञी ताततात च प्रोब्रुतः ३० धात्र्या वाक्यं तु
संश्रुत्य रामः सुस्मितानननः प्रणनाम पितुः पश्चात् कैकेय्याः पुनरेव हि ३१ राजा दशरथः
स्वांके रामं प्रीत्या न्यवेशयत् तताननपितुर्यानन्दं रामो जनमनोहरः ३२ पश्चाद्रामं तु सा
राज्ञी निजांके समवेशयत् जघ्रौ शिरसि रामस्य प्रेम्णा स्नेहपरागतिः ३३ उवाच सुमुखी
५ सुस्मितं वीक्ष्य पतिं नृपम् **कैकेय्युवाच** अत्र राजन् महाबाहो रामे मम रतिर्दृढा ३४ ५
ईदृशी भरते नैव यथा रामे प्रवर्त्तते **राजोवाच** सत्यं वदसि मोदे विरामे तव रतिर्ध्रुवा ३५
ईदृश्येव दति भूपाले लक्ष्मणोप्याजगाम च कन्दुकं धारयन् हस्ते कुमारः क्रीडनस्पृही
न ३६ शत्रुघ्नोपि महातेजा बालकैः सहवेगतः क्रिडेराभवनं प्रेम्णा लक्ष्मणस्य च पृष्ठ
तः ३७ आजगाम तु तत्पार्श्वे स्त्री बालनारी मिरावृते राजा दशरथो मग्नः सुखाब्धि
धौ महामना: ३८ पुत्रैश्च शुशुभे राजा प्रजापतिरिवापरः नरेन्द्राः एकहनीयश्री
ला: गोपकरा विशाला पुत्रश्च पुनः शतानं द्विजचेटिकाभिर्विलोकितं क्रीडनकं

नयरामं मनोहरे १८ तदाप्रभृति सा धात्री रामं सम्भूष्य भूषणैः केकेय्या भवनं प्राप रामं मत्कोनि
वेश्यपच अन्याश्च शालशाः सख्यस्तथा बाला अनेकशः रामक्रीडनकं गृह्य धात्रीमनुपपुः शुभाः
१८ केकेय्या भवनं रम्यं दासदासीसमाकुलम् सारिकाशुकहंसैश्च कृतिमाकृतिभिर्युतम् १९
मृदंगनादैर्गीतैश्च नादितं विस्मयावहम् मणिदामवितानैश्च वज्रपट्टिभिरुच्छ्रितैः २०
छादितं प्राकृसांपत्रमणिकाचैश्च निर्मितम् लसन्ति यत्र भांडानि दिव्यरत्नमयानि च २१
प्रासादोपरि नृत्यन्ति मृदंगघनगर्जितैः वितलस्थश्च बर्हिणो मयूराश्च मनोहराः २२ लज
पालंत्रपश्यन्ति राजानं कश्यपोद्भिदनम् साटीमध्यागतेनोर्ध्वैः लोचनैः कलविल्लतैः २३
पर्यंकास्तत्र वर्तन्ते गजदन्तमयाः शुभाः तत्रासीनो दशरथो धर्मात्मा धर्मवत्परः २४ चा
मरैर्वलनद्रोदैश्च वीज्यमानो नरेश्वरः केकेयी च महाराज्ञी राज्ञो निकटवर्तिनी २५ हसन्ती
हासयन्ती च महाराजं च विविधैर्गिरैः लालयानो हि भरतं पुत्रं तातहि सादरम् २६ सूत उवाच
तस्मिन्नवसरे धात्री रामस्य रामसंयुता प्राप्ता समीपं राज्ञस्तु सखीभिः परिवारिता २७ राजा
दशरथो रामं अपश्यत् कुर्मसंगारः अतसीपुष्पसंकाशं पीतवस्त्रेन वेष्टितम् २८ दृष्ट्वा पुत्र

त्सो पाद्या
पूर्वी द्वन्

राजपत्न्य ऊचुः त्वं तु राजन्धर्ममूर्त्तिर्नीतिज्ञश्च दृढो भुवि १२ अस्माकं प्राणतुल्याश्च सर्वे ते पुत्रवा
सिनाम् भूयाद्देषां विवाहश्च श्रीरंगस्य प्रसादतः १३ वेधा सह तदा राजन्द्रक्ष्यामस्तव पुत्रकान् प
दारामं गजस्थं च पिनद्धं त्रेतागौभितम् ॥१४॥ पात्रं राजपथेनैव प्रकर्ष्या भांच वीजितम् इ
क्षिप्यामो महाराज तदा जन्मभृता वयम् ॥१५॥ सूत उवाच ॥ मंथरेति च कैकेय्या दासी मंथरगामिनी
मंथरं कर्म तस्यास्तु जनमंथरकारिणी ॥१६॥ वाक्यं श्रुत्वा नरेशस्य पत्नीनामिति चुक्रुधे उवाच कैकयी
मंदा त्रिवक्रा क्रूरगामिनी १७ मन्थरोवाच ॥ अग्रे गच्छ महाभागे मुग्धे सौंदर्यगर्विते पूर्ववत्तं
न जानासि मत्ता क्रीडसि मन्दिरे १८ मन्थरा पापवचः श्रुत्वा कैकयी कुपिताऽभवत् उवाच मधु
रं राज्ञीः कोशल्याप्रमुखास्तदा ॥१९॥ कैकेय्युवाच कुब्जे कोपं ने मम अहं गच्छामि तां प्रति वी
क्ष्यते किं त्वया का भ्रमसि भावक्रगामिनी २० सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा च जगाम साथ वादयन्ती
च मेखलाम् आज्ञां प्राप्य सपत्नीनां मन्थरापि त्रेतिष्ठति २१ मन्थरा द्विज कैकेय्याः पा
दौ नापायिनी भग्रहीन् प्रासादं तु गृहे कुब्जा निःश्वसन्ती स्वयं गौर्भराज् २२ तत्रानुप्राप्य निविष्टा
च कंबलपरमासुते मंथरा वीटिकान् दिव्यान् खादयामास कैकेयीम् २३ पुनस्तु वीजयामास
चामरेणा सुशोभिना रत्नदण्डेन शुभ्रेण मन्दं मन्दं तु मन्थरा ॥२४॥ कैकेय्युवाच ॥ मंथरे ब्रूहि

शिशूनाम् ॥ ३९ ॥ रराजराजाजिरभूमिमध्ये सिंहासनैर्निजसुन्दरीभिः ॥ यथा हि स्वर्गे भगवान् विडौजा दि
व्याप्सरोभिस्तु पुलोमजायाः ॥ ४० ॥ ॐ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने तृतीयोऽध्यायः ३ ॐ ॥ श्रीशौन
क उवाच ॥ कथ्यतां कथ्यतां सूत रघूणां चरितं शुभम् मनो मे लरते सूत कथापानाय सादरम् १
सूत उवाच अथ भूपो महाबाहुः चिन्तयामास केकयीम् मोदे विभवने सर्वाः सपत्न्यस्तत्र संगताः
२ पूजयस्व महाभागे मालाचन्दनवीटकैः ॥ श्रुत्वा नु भूपतेर्वाक्यं सस्मितं जग्मुर्हि स्थिताः ३ स्थि
ताभ्यः पुनर्देवी चन्दनं मलयोद्भवम् ॥ मालां पुष्पमयीं रम्यां ताम्बूलं कमुकैर्युतम् ४ स्थलपद्मरसंदि
ग्धं ददौ राज्ञी प्रहर्षिता ॥ स्थितास्तु ताः सुसर्वास्तु राजा दशरथो वशी ५ पुत्रान् सर्वान् समादाय जगाद
निजपार्षितः ॥ श्रीराजोवाच ॥ शृण्वन्तु ध्वं सकला देव्यो युष्माकं पुत्रपौत्रवलाः ६ जाताः कुमारकाः
शुद्धाः मम वंशविवर्द्धनाः समीचीना सुनारीषु येषां पुत्रा न जज्ञिरे ७ तेषां तु पितरः सर्वे औदासी
न्येन स्वः स्थिताः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पुत्रमुत्पादयेन्नरः ८ मत्सन्ततिबाललोदिनाः कुमाराः कु
लभूषणाः येषु तुष्टेषु भूदेवा तेषां जन्मगतं वृथा ९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साधु विप्रांश्च तोषये
त् येषां पादोदकं पीत्वा धूतपापो भवेन्नरः १० भवतीनां कुमारा वै बाल[illegible]नीया नृशंसयः सूत
उवाच ॥ द्वितीयस्य तु तद्वाक्यं निशम्य परमाः स्त्रियः ११ उद्विग्नमनस्काः ताः राजानं प्रतिनम

त्पीपारव्या
तं पूर्वी ऊँम्

/ पेदरलावनोः

दृष्टोरे मोहसंगतानायध्या ९ तां दृष्ट्वा प्रीती ब्रमुत्थाय प्राप्तो स्मितवान्तिकम् तस्याः पाणिं सं ग्र ह्लीष्व यत्नेन त्व
लमूमिप १० तस्यांस्त्रीपद्मास्त्री च महात्मानी महातपाः भविष्यति महाराज तव पुत्रो न संशयः ११ आवयि
त्वा तु राजानं देवर्षिपरमद्युतिः ब्रह्मलोकं ययौ धीमा न्नुपमामंत्र्य सुन्दरि १२ राजा दशरथ स्त्वां हि नृ
पेणा प्रतिमां भुवि श्रुत्वा शुशोच आभाय कथंप्रा प्स्यामि तां स्त्रियम् १३ तत्रागतान नरेन्द्रस्य समी
पं दे वियोगिनी न पाप च्छ महाराज किं त्वं ध्यायसि भूमिप १४ अ प्रवाग जा स्य च मातं गास्त्वदंति
शुभा च्छुभाः पत्तय स्तु सामन्ताः परमास्त्रदारणाः १५ राजन् राज्यं तवास्फीतं प्रतापहतकंटकम्
७ पान्थः अप्रशाता र्थी निवर्तन्ते रतिसूत्तयः १६ प्रताप स्ते महा राहो देव विस्मय कारकः एतत्सर्वं हि ते ७
राजन् किं त्वं शोचसि दीनवत् ॥१७ राजोवाच ॥ इदानीं नारदो देवि ह्यागतो मम सन्निधौ तेन नृपं हि के
केय्या मत्सं सर्वं निवेदितम् १८ कथं प्राप्स्यामि अहं तां वा इति शोचामि पण्डिते यदि दूतो मया भद्रे प्रेषि
तव्यो नृपांतिके १९ जनाः सर्वे प्रहासं च करिष्यन्ति न संशयम् कथं राजा र वृद्धां वै विवाहे स्वयमुपतः
२० धर्मीत्मा सत्यसंधश्च वृद्धानां पर्युपासकः कामकारेन वर्त्तन्ते राजानो धर्मतत्पराः २१ वोध्ये लोना
रदेनाहं विग्रहार्थं तया सह सूत उवाच नरेन्द्रस्य च तद्वाक्यं निशाम्य प्राह योगिनी २२ मोहनी न
त्याक्षीनां रूपिणी जनहारिणी योगिन्युवाच प्रापयामि महाभाग केकेयीं तव सन्निधौ २३ ॥

सीद्यंत्वं हृदुतं कारणं हि मे यद्यर्थमागी हानीय नृपपत्नीसमूहतः २५ सूत उवाच इति श्रुत्वा च कै
केय्या वाक्यं परमशोभनम् जगदे तर्जनीं कृत्वा श्रोष्ठस्योपरि मन्थरा २६ अद्य देवि प्रवक्ष्यामि
कथां च परमाद्भुताम् प्रवदंति यथा हि रामराज्यं भविष्यति २७ तदा न पंजन्मनि तो न विष्यामो
न संशयः इत्यासां नृपदाराणां वचनेन स्मृतिरागता २८ विवाहस्य च सुश्रोणि तव राज्ञो मुहूर्त
नि कैकेय्युवाच ॥ कीदृशं त्वं तु मे वर्त्तं विवाहस्य च मंथरे २९ राज्ञः प्रियाकथं पाताकथं चो
दाहिनाद्यहम् ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ मन्थ
रोवाच एकदा व्रजपुत्र तु नारदो मुनिसत्तमः वादयन्महतीं वीणां सयोध्यां प्राप्तवान्मुनिः १ रा
जा दशरथस्तं हि पूजयामास भक्तितः सिंहासने महादिव्ये संनिवेश्य यथाविधि २ श्रीदशरथ
उवाच कस्मात्त्वं नपदद्विप्र सत्पंकथयस्व मे प्रभो श्रीनारद उवाच ॥ त्रैलोक्यं कादहं प्राप्तः पृथिवी
मध्ये भूपते सर्वे विलोकिता देशा नरनारीभिः पूरिताः प्रयागश्च मया दृष्टः पुरी काशी विलो
किता कांची विलोकिता राजन् तथावंती विना ५ आनर्त्तश्च मया दृष्टस्तथा मधुपुरी शु
भा एतेष्वन्येषु नो दृष्टा मया नार्यः सुमध्यमाः ७ यथा दृष्टा मया राजन् कन्या केकयभूपतेः नैव
देवी न गंधर्वी यथा सा विवर्त्तते ८ अहं प्रयाते राजन् दृष्टा विलोकिता तस्याह त्वां मया

सत्योपाख्या
नपूर्वार्द्धम्

पत् ३८ मयानविस्मृतंरामेकथ्यातव्रप्रियाममत्वांददर्शसमीपस्थांपूर्णेन्दुसदृशाननाम् ३९ सुनेत्रांसु
ष्कदशनांसुललाटांशुचिस्मितानाम् सुकपोलांसुकेशींतांबिंबोष्ठींकर्णकुण्डलाम् ४० सुघ्ननासांसुकंठांच
कंठाभरणभूषिताम् स्वर्णसूत्रेणसुप्रोतांमुक्तांचनासिविभ्रतीम् ४१ वेणींकामकशाकारांमुक्तादामे
नसंभूषिताम् कन्दर्पस्यचपाशांतापसंभुजयोर्द्वयाम् ४२ कुचौचनिबिडौपीनौवर्तुलौश्रीफलोपमौ
नाभीहृदंचगंभीरंजघनंमेखलायुतम् ।। ४३ ।। ऊरूरंभोपमौसुभ्रूचरणौकमलप्रभौ एवंविधांहिकाम
स्यकांत्यारतिमिवापराम् ।। ४४ ।। सुतामस्वपनेदृष्ट्वालालयेमेतांपरमांमुदाम् ।। त्वामुवाचशुभाचारालक्ष्मणा
५५ ताविशारदा ४५ योगिन्युवाच ।। स्वर्गलोकंमयादृष्टंतपसास्वर्गभवाःस्त्रियः भूमेरधोमयालोकाः
८ सर्वेदृष्टामनोहराः ४६ ईदृशीनमयाकन्यादेवानांनविलोकिता गंधर्वाणांचनागानां मप्स ८
रसांचनृपनंदन ४७ अहोधान्यवपुस्तेजोनराणांमोहकरंवपुः राजलक्षणसंपुक्ताराजपत्नीभविष्यति
४८ मन्थरोवाच इत्युक्त्वाविरराभाथयोगिनीजनमोहिनी तस्यावाक्यंचसंश्रुत्यमन्दहास्यंत्वया
कृतम् ४९ त्वयानीताग्रहंप्राप्तामातुलेपरमाद्भुतम् मानितारराजभवनेराज्ञामात्रात्वयापुनः ५०
प्रासादोपरिवासस्तुदत्तस्तस्याःशुचिस्मिते एकदालोजगादेतिमांप्रतिदेविविस्मितम् ५१ ईदृशा
स्मेपितादेविजननीशीलभूषिता ग्रहंचपरमाश्चर्यंदासीदासैःसमाकुलम् ५२ आस्यत्त
वमहादिव्याःकामस्यपतनाद्भुव आगतेतिवलीपान्येपितृमातृयशस्करः ५३ किंबहूक्तेनमोदेवि

धैर्यं कुरु महीपाल इति भावेमपि स्थिते मोहयिष्यामि गंधर्वीं देवीं वा किंमु मानुषीम् २४ परं तु श्रूयतां काकुत्स्थ
सतां धर्मो न ईदृशाः हत्वेन परदारे सा परकन्यां सुयो नरः २५ स घोरं नरकं याति ताडितो यमकिंकरैः तस्मात्त
स्या त्वया सार्द्धं विवाहार्थं प्रयाम्यहम् २६ गन्धर्व उवाच राज्ञा सभाजिता सापि पयो शीघ्रं च योगिनी देशान्
जनपदान् रम्यान्मनसो मोहकारकान् २७ वनानि [illegible] रम्यरागीयानि सेवितानि मतंगजैः नदीश्च विवि
धाकारा सतरंगावर्त्तभीषणाः २८ सा हि स्वल्पेन कालेन प्राप्ता केकयपत्तनम् दृष्ट्वा सा नगरोपान्ते सरः पंक
जभूषितम् २९ चतुरस्रं च सोपानैः शोभितं स्फटिकोपमैः चक्रवाकैः समाकीर्णं हंससारससेवितम्
३० [illegible] लकोलाहलैः सदा पूर्णं वर[illegible]णाभिश्च शोभितम् निःपंकं निर्मलं स्वच्छं हृदयं साधुनामिव ३१ प्र
फुल्लैश्च शतपत्रैश्च राजितं भ्रमरान्वितैः एवंविधं सरो दृष्ट्वा चकार मनिमोहनीम् ३२ अत्राहमुद्यमं कृत्वा
वत्स्याम्यस्मिन्सरोवरे कापत्रेक्षां करिष्यामि स्वात्मप्राग्धकारणात् ३३ अत्र सर्वजनो नित्यं स्नातुमा
याति पत्तनात् अत्राप्यश्वपतेः कन्या नित्यमेनामभिष्यति ३४ तया सार्द्धं च संवादो मम चात्र भवि
ता नयानीता सा हरम्य मयरो धंच भूपतेः ३५ इत्येकेकयराजं च तदाकांध्यं भविष्यति इति सा निश्च
यं कृत्वा चोवास सरस्तटे ३६ नागरैः पूज्यमाना च नारीभिश्च विशेषतः त्वमपि स्नातुमायाता त्व
याच्छा पितापसी ३७ त्वं देवि न जानासि चरितं शृणु मात्मनः अप्सरा विस्मृतं मेऽद्य पूयामया चरितं हि

सत्यापारव्यो
नं पूर्वोर्द्धम

धाकारेणं नारत्नविचित्रितैः ॥ १२ ॥ प्रासादैः सर्वदेवानां शोभते मानसोऽद्भुता ॥ यस्याः दर्शनमात्रेण पाप
हानिः परं भवेत् ॥ १३ ॥ तस्याः पुर्यास्तु भूपालो नाम्ना दशरथो महान् ॥ चक्रवर्ती महाबाहुर्नृपाणां
ककुदः कृती ॥ १४ ॥ रतिमान् सर्वधर्माणां ज्ञानिनां पर्युपासकः ॥ धर्मात्मा सत्यसंधश्च राजराज
श्च शत्रुहा ॥ १५ ॥ महेन्द्रवद्धर्षे तेजसाऽग्निरिवापरः ॥ गिरीशवत्प्रसादे च सहिष्णुः पितरा विव १६
56 बृहस्पतिसमो ज्ञाने सौन्दर्ये मन्मथोपमः ॥ दोर्दण्डकृतनादेन धनुषा रिपुदर्पहा ॥ १७ ॥ ईदृशोऽपि हि ते
मनस्सः ९ मर्त्ता भवेत् स्यामेसु लोचने ॥ कुचयोस्तव साफल्यं हे देवि कुरु नन्दिनि ॥ १८ ॥ सूत उवाच ॥ कैकयीव
चनं श्रुत्वा योगिन्याः प्रियम् ॥ अवदद्योगिनी श्यामा मन्दस्मितभाषिणी ॥ १९ ॥ कैकय्यु ॥ ९ ॥
॥ ९ ॥ वाच ॥ नारदस्तु महायोगी ह्येकदा मम सन्निधौ ॥ वक्ष्यत्यसौ तु भूपस्य रामो दशरथस्य च २०
तस्मादिहागतं मे चेतस्त्वस्मिन्भूपे च वर्तते ॥ तन्मुखाच्च पुनः श्रुत्वा सुत्कंठा महती मम २१
केनोपायेन सो भूपः कथं मम धवो भवेत् ॥ उपायं ब्रूहि मे मातर्येन सः प्राप्यते मया ॥ २२ ॥ योगि
न्युवाच ॥ समीचीनमुपायं च शोदामीन्येन मन्दिरे ॥ तिष्ठन्त्यधैर्यसंयुक्ता तदा कार्यं भवि
ष्यति २३ श्रुत्वा केकयपुत्र्यास्तु योगिन्या उपदेशतः ह्रदि त्वं महाराज मोदासीन्येन वर्तते
२४ ॥ भोजनं नाकरोत्प्रेम्णा पिपासा न जलेन वा ॥ न दर्पणे सखीः पार्श्वे ताम्बूलं न च खादये ॥ २५ ॥

नास्तिकाचित्त्वयासमा पृथिव्यां सगरान्तायां राजा मन्मेवे यदि ५४ नहिरूपस्य सा फल्यमन्यथायर्थमेव
हि विररामप्रवीरा सा योगिनी जनमोहिनी ५५ ॐ इति श्रीसत्योपाख्याने मंथराकैकेयीसंवादे पंच
मोऽध्यायः ५ ॐ मन्थरोवाच ॥ इत्थं वचनं तस्याः श्रुत्वा तं विस्मयं गता पुनस्त्वया च सा पृष्टा तत्त्व
वै कथयामि ते १ कैकय्युवाच अत्र निषविषी मान्तः साधवो धर्मविग्रहाः सुशीलाः शान्तरूपाश्च पर
कार्यरताः सदा २ हरिध्यानरताः सर्वे परोपकृतिनन्तथा प्रपन्नाः पादमूले ते विष्णोर्नारायणस्य
हि ३ त्वमप्येतादृशी भद्रे लोके चरसि सर्वदा तस्मा योजयतं पत्या सर्वलक्षणशोभिना ४ महावीरस्या शु
गिनि सूत उवाच निशम्य वाक्यं कैकेय्या उवाच शुभया गिरा ५ स्ववाक्यवशगां ज्ञात्वा कैकेयीं
उचिराननाम् ८ योगिन्युवाच विश्वासो यदि ते भो तु मम मे कौतुवरानने १ वदामि तु भ्यं राजानं दे
वासुर नरैर्नतम् विद्यते नगरी दिव्या देवासुर नरैर्नता ८ अपोध्याना मविख्याता विष्णो राघापु
रीप्रभा वसन्ति यस्यां देवाश्च किन्नराः सिद्धचारणाः ९ ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः शूद्राः स्वधर्म
तत्पराः ० गृहस्था वानप्रस्थाश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः १० क्षत्रियश्च वराजतूपिणो नराश्च काम
रूपिणः सरयूतटिनीपत्रराजते जलजैर्घुना ११ हंसकारण्डवैः पुंका चक्रवाकैरलंकृता सोपानैर्विवि

त्वोपाख्या
नं पूर्वार्द्धम्

ति

नि ५

मातर्न चिकीर्षसि मानसे ॥ किं करोमि न मेत्स्त्राजायते सर्वबन्धुषु २ सूत उवाच पृथाजित महासामा
ना योगिन्या श्रुतिकंगता जगाद प्राञ्जलिं कृत्वा सुवर्णीपरमागिरा ३ कादशाममकन्यायाजातानयु समी
पतः श्यामायेन च वक्रयंरा ज्ञां च गुराविमार ८ अवयोनमनोतातां ने वैवरमते ऋटिति तदैव वत्
हरीनां हि वर्ष्मांने कामुकस्यतु ५ पतिव्रता स्वपानार्यो न प्रत्यावन्ति परान् गुरुगान् मनसो न हि वि
श्वासस्तस्मिन् गच्छन्ति मानवे ६ वशांकुर्वन्ति दृत्याला न कपामिर्वधूजनान् अर्थेवाकिं नजा
57 नासि लोकस्य चरितं त्विदम् ७ अथवा त्वं न जानासि न पश्यामि स्त्रीपदं योगिन्युवाच। नयान
१० सायते भद्रे लोकवार्त्ता शुभाशुभा ८ मामपृच्छ माचारान् तव केशमनो केके देशास्त्वपादृच्छ ६२।१
भूभुजः केमहीतले ९ इति पृष्ठा प्रहंमासि मुतशानु चिरात्कृपा अयो ध्यावर्त्तिना राज्ञि ल १०
भैवपरपूनकी १० अनयाए कथा भद्रे कथेव कथितामया ॐ उचा नं न जानामि मो
हनं न विशेषतः ११ अनासा सेन मोहं सा प्रा प्राचेन्द्राधिकानना १२ सूत उवाच योगिन्या वच
नं श्रुत्वा महिषी केकयस्य तु विवेश भवनं प्रभु विस्मयाविष्टमानसा १३ रात्रौ समागतो राजा
शयनार्थं नतो द्विज केकयाधिपती राजा राज्ञीं वचनमब्रवीत् १४ राजोवाच वदनं ते द्युति
म्लानं वर्त्तते केन हेतुना सत्यं कथय मे राज्ञि पादयोः शापितामम १५ राज्युवाच विवाहं

कु७

नदेहं गूहयामास वस्त्रैराभावरानना । नचकारस्वलाटे च तिलकं चास्यपाणिना ॥२६॥ हास्यं न च
क्रे सा स्पामासखीभिः परिवारिता । मुहुर्मुमोच हिक्कां च न शुश्राव जनोदितम् ॥२७॥ अनागतं
पुत्रं कोपाश्रुनर्तनं नरद्दर्शी सा ॥ तस्या आस्यं भुवनेन्द्रष्टुं जगाम श्री रघुमातरम् ॥२८॥ आहुः स्वच
चनं प्रेम्णा कैकेय्याः जननीं प्रति । आप्य ऊचुः । पश्यपश्य महाभोगे स्वसुतां विकृतिं गताम्
॥२९॥ यो जने गूहते चेतो देहस्पन हि वर्त्तते । यादृश्य मतिनेत्रेऽह याति नीदारमोहिनी ॥३०॥ आ
गता संवरीमापा मूर्त्ती किल नरेश्वरि । यद्दिनात्सन्निधौ तस्याः स्थितिं चक्रे तवात्मजा ॥३१॥
तद्दिनात्मोहमापन्नाऽनप्रसन्ना शुचिस्मिता ॥ तस्याः मुखाच्च भूपानां कथाः शुश्राव चित्रका
॥३२॥ कथाभिर्मोहयामास छलरूपा च योगिनी । सूत उवाच ॥ सखीनां वचनं श्रुत्वा विस्म
यं परमं गता ॥३३॥ पुत्राजितस्य सा माना महिषी केकयस्य तु । जगाम शीघ्रं कैकेय्याः समीपं व
रवर्णिनी ॥३४॥ विलोक्य कैकेयीं म्लानां वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ॐ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने
कैकयीमंथरासंवादे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॐ ॥ मातोवाच ॥ कादशा तव हे पुत्रि किंचिकोपव
सिग्रामं ॥ शरीरे तव का आधिर्लाय तेन नाशया म्यहम् ॥१॥ कैकेय्युवाच ॥ ममेयं प्रकृति

बभूवाश्वतस्य राज्ञो महीपतेः २८ कथं देशस्य पुत्रोऽयं बभूव तिपुत्तापच सूत उवाच [illegible] तदा प्रो
वाच गर्गः [illegible]स्तु विप्रो राजपुरोहितः २९ श्रुत्वा तं वचनं सर्वे रितिमे प्रमतो जनाः गर्ग उवाच कैलासे
पर्वतश्रेष्ठे अलकानाम वै पुरी ३० तन्मध्ये गंगाया रम्यावता चालकनन्दया तस्यां वसति वै राजा
कुवेरो धनपालकः ३१ तेन सत्रं कृतं पूर्वं श्रीहरेः प्रीतिकाम्यया तत्राजग्मुः सुरगणा ब्रह्माद्याश्च दि
वौकसः ३२ तथा ऋषिगणाः सर्वे यत्रे चैव धनदस्य च आजगाम शिवो यत्रे पार्वत्या नन्दिना सह ३३
पुत्राभ्यां सहितो देवो गणेशेन गुहेन च शिवं निवेश्य मामासुः सभामानम्यते जनाः ३४ धनपा
११ लस्य यत्रोस्तु वभूव परमाद्भुतः निर्विघ्नेन समाप्तस्तु यत्रोऽयं धनदस्य च ३५ नोपद्रवः कृतः सत्रे ११
रावणस्य हि राक्षसैः इति सर्वे जना देवं पप्रच्छुर्गिरिजापतिम् ३६ जना ऊचुः गंगाधर महादेव
प्रलये प्रलयंकर सर्वं जानासि देवेश भूतं भव्यं भवत्प्रभो ३७ रावणो राक्षसैः सार्द्धं कदा नाशं व्र
जिष्यति दे[illegible] ऋषिपितृभूतानां सर्वोपद्रवकारकः ३८ श्रीशिव उवाच [illegible] देवा
भविष्यं चरितं महत् अयोध्यायां महापुर्यां राघवो वरिवर्त्तिहि ३९ तस्य पत्नी सुमित्रा च कौ
शल्या मातु मन्त जा अपरा कैकयी नाम तथा नामस्य महात्मनः ४० तासु पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारः

कुरु केकय्याः रूपमायान्त्वं च भूमिप राजा दशरथे नैव कोशलस्याधिपेन च १६ योगिन्या वरीति
तं तस्यैव रितं तस्य भूपते तन्निशम्य द्विजानकं कन्यायां रमते मनः १७ तस्मिन् स्वरमते भूपतं तस्मा
द्योजयतेनसा राजोवाच तव वाक्यं करिष्यामि प्रातरेव न संशयः १८ कन्या शीघ्रं तु दातव्या वरा
य कुलशालिने तयोश्च कुर्वतोर्वार्तां व्यतीता रजनी द्विज १९ कृतस्नानं च भूपस्तु प्रविश्य
महतीं सभाम् उपविष्टो महीपालस्सभां जग्मुः सभासदः २० मंत्रिणश्च तथा सर्वे सभां प्राप्ता अने
कशः राजानं च नमस्कृत्य विविशुस्स्वं स्वमासने २१ राज्ञः पुरोहितो धीमान् नाम्ना गर्गो महा
मतिः राज्ञः समीपं सः प्राप छात्रैः परिवृतो द्विजः २२ पूजयामास राजा तु द्विजं श्रेष्ठं विप्रपुंगवः पीठे
निवेशयामास गंगारत्नविचित्रिते २३ क्षितिपालस्य ते सर्वे आदधुर्दृष्टिमानने प्रोवाच मं
त्रिणः सर्वान् मुख्यान् राजपरिग्रहे २४ राजोवाच साकेतनगरे राजा नाम्ना दशरथो बली तस्मै
देया मया कन्या कैकेयी नामतोजनाः २५ यदि रोचेत नमस्तां क्षिपतां मा विलंबितम् सूत उवाच
इति वाक्यं नरेशस्य श्रुत्वा सर्वजनोऽब्रवीत् २६ नाद्यपन्नागिराजेहं क्षितीशं धर्मतत्परम् जन
समूह उवाच समीचीनं समीचीनं वचनं ते नरेश्वर २७ कन्या तस्मै प्रदातव्या सूर्यवंशध्वजाय सा
इति प्रब्रुवतां तेषां मंत्रिरेकमुवाच वै २८ भूपते खलु वृद्धो हि राजा दशरथः कृती पुरंध्रः संति

सत्योपाख्यानम्
पूर्वार्द्धं

पथारः श्लालिमां भूत्सो रात्रीनकं भवाम्यहम् ५३ गर्गो पालिविवाहार्थं मम त्वां आगतः केकयीव
चनेनैव विज्ञाप्य सकलान्जनान् ५४ यो गीर्वाणीविमलां प्राप गर्गाद्द्विजोत्तमात् चरितं वसि या
मास धामनाथदनुष्ठितम् ५५ राजा सुमोदतं कुलाध्याय न गर्गस्य चागमम् एवं कालेप्रयाते च स
योध्यां प्राप सोमुनिः ५६ राजा तु निर्गम्य विप्रं हे तु मागमद्द्विजैः प्रणम्य पादे विप्रस्य पाद्यमर्घ्यं
ददौ नृपः ५७ राजोवाच सांप्रतं जन्मसाफल्यं जातं मम त्वया द्विज दिष्ट्या मे ब्रह्मपादो स्थ
यौ ते दुरितं त्वयो ५८ अनुकंपा ते विप्रार्यां दास्यन्ति कृतालया बालस्य हरिभक्तस्य च भूं
ते श्रेष्ठ दस्य दा ५९ भुवयन्ति महात्मानः पुनन्तो निखिलं जगत् इक्ष्वाकूनां महं धन्य
१२ स्त्वद्दर्शनकारकः ६० प्रवेशं कुरु हे विप्र रघूनां भवनेषु लभ्रम् अयो ध्येयं पुरी धन्या यत्र प्राप्तो १२
भवान्प्रभुः ६१ वैष्णवा ब्राह्मणा यत्र एव वा गेहे देश्च च पत्तने पत्र पत्रं तवैपानि पावृक्रो कुरु
हराजरा ६२ पुनीहि पादपो धूत्या तस्मात्खेदं गृहं मम तु वा चैवं मुनिगर्गः स बालस्तोस्त
महतीं श्रियम् ६४ जहर्ष मतिमान् विप्रा दृष्ट्वा राज्ञो महोत्सवम् ६५ ॥ ११

परमाद्भुताः नाम्ना रामश्च शत्रुघ्नो लक्ष्मणो भरतस्तथा ८१ सर्वलोकस्य कर्त्तारो भर्त्तारस्ते कुमा
रकाः उपास्या द्विजदेवानामस्माकं विश्वभावनः ८२ तेषां मध्ये यो रामो भ्रातॄणां ज्येष्ठ एव सः पितु
राज्ञां पुरस्कृत्य वनं रामो गमिष्यति ८३ पुत्रपौत्रादिकैः सार्द्धं रावणं सो वधिष्यति स्वस्था भ
वन्तु भो देवा मा चिन्तां क्षिपतां हृदि ८४ गर्ग उवाच इति वृत्तं महत्पद्मे श्रुत्वा देवाः ... तस्मा
दित्वा कैकेय्या कन्यायै हे सभासदः ८५ राजोवाच सम्यगुक्तं त्वया ब्रह्मन्निदं वृत्तं महामते क
न्यां तस्मै प्रदास्यामि नरश्रेष्ठाय भो गुरो ८६ गत्वायोध्यां प्रकर्त्तव्यो विवाहस्तु त्वयानघ कैकय्या
स्य भूपस्य समयेन महामते ८७ समयस्त्वीदृशो विप्र धार्य्यतां प्रवदामि ते कैकय्यां मम पुत्र्यां
तु राज्ञः पुत्रो भविष्यति ८८ तस्मै राज्यं प्रदेहि त्वं समयेनानेन ... एवं कृत्वा त्वया वि
प्रदेया कन्या नृपात्मजे ८९ गर्ग उवाच गमिष्यामि महाराज नगरं प्रति ... भूभुजः विवाहं
कारयिष्यामि पुत्र्यास्ते समयेन तु ९० राज्ञाज्ञप्तस्तु सो विप्रः प्रतस्थे विमलां प्रति ... तदानं
तु संस्पृष्टः विप्रेन्द्रो गर्गिकेश्च हि ९१ ... श्रुत्वा केकयी वृत्तमिति प्रोवाच पार्थिवो नाम केकय्यु
वाच हे योगिनि महामाये ... वचनं मम ९२ गत्वायोध्यां पुरीं रम्यां राज्ञा नेत्र ब्रूहि महरा

...त्सोपाख्या
...पूर्वार्द्धम्

रस्याधिपेन च तुभ्यं दास्यति कन्यां स समये न नराधिप १२ समयं शृणु मो राजन् निमितं तस्य महीपतेः
केकय्यां मम कन्यायां यस्तु पुत्रो भविष्यति १३ तस्मै राज्यं दातव्यं हन्त तु मम कन्यकाम् अनेन स
मयेनापि विवाहं कुरु भूमिप १४ अथ प्रोक्तं त्वया चैव प्राग्रघुश्रेष्ठ साधये इति प्रोक्ते त्वयासंसि
सिद्धनीं क्रियतां नृप १५ सूत उवाच राजा निशम्य तद्वाक्यं मनस्येतद्विचारयन् किमयं कं
ष्यते विप्र मनसो भ्रमकारकम् १६ विवाहस्तु मयाभीष्टो न पुत्रो राज्यमर्पयाम् यदि चेन्मम पु
त्रः स्वभविष्यति हि पुत्रिणः १७ नैवापि स्वस्य वंशस्य मर्यादां च प्रसारकाः नहंति महात्मान 13
13 आदावि क्ष्वाकुनाकृताम् १८ हृदि निश्चित्य राजा च वशिष्ठादिभिरात्मवान् निश्चयं चात्मनः
कृत्वा गर्गमाह कृताञ्जलिः १९ यथा वदसि भो विप्र तथैव करवाण्यहम् सूत उवाच गर्गस्तु मो
जनं चक्रे अनेन समयेन च २० राजा दशरथेनापि जग्मे केकयपत्तनम् अयोध्यां मंत्रिषु न्यस्य
विवाहार्थं महाद्युतिः २१ काश्मीरदेशपालेन पूजितः परमार्हणैः चकार समसांपाता: केकय्या रा
जपुंगवः २२ काश्मीरस्य पतिः प्रीतः पारिवर्हं ददौ मुदा चक्रीवत्तनुगंधर्वान् केवलान् गजिनाणि
च २३ गत्वा स परया सार्कं कैकयीं केकयात्मजाम् विवेश विमलां प्रीतो नतः सैन्यैर्महाबलैः २४ रेमे राजा

इति श्रीमत्स्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे गर्गराजासमागमो नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ॥ श्रीः ॥ अ
थ दशरथो राजा यथा चैव भोजनाय तम् चतुर्विधं सुपक्वान्नं भुज्यतां ब्राह्मणैः सह १ गर्ग उवा
सं०३ च तव दर्शनादेव छिन्नो मे सर्वसंशयः ममाकुलेति धर्मेण सिक्ष्वाकूनां महारथः २ मनुप्रभृ
ति राजानः सूर्यवंश्या नरेश्वराः पूजिताश्च ब्राह्मणो येन्तु दानेमानैर्विशेषतः ३ रघूनां हृदयं ने
न प्राप्नुवन्त्याः कित्रियः पृष्ठं न लेभिरे युद्धे रिपवः शस्त्रपाणयः ४ याचितो न शक्यन्ते लोकं तु
रघुवंशे नरेश्वर रघूनां पश्चात् प्राप्य भूलोकं वर्तते नृप ५ देवलोके च गायन्ति देवकन्याः स
हस्रशः पश्चात्तव महाराज पाताले नागकन्यकाः ६ यशः सात्तव हे राजन् कर्णोपूर्णे समानव
नेत्रयोः सफलार्थाय सन्निधौ तेजनाधिप ७ आशया चागतो राजन्नहं दूरान्तवान्तिकम् पूर्णं
कुरु ममाशां च वदान्यानां शिरोमणिः ८ तदा भुंजे महाराज तवान्नं प्रीतमानसः निशम्य
च मुनेर्वाक्यमब्रवीन्नरोत्तमः ९ ध्यापयन्तं च यानि नीवाक्यं श्रीगर्गको शल्याधिपः श्रीद
शरथ उवाच कथयस्व महाभाग वांछितं चात्मनः शुभम् १० तदेवाहं करिष्यामि यथा त्वद्धि
ज जायते किं बहूक्तेन ते कार्यं प्राणैरपि च साधये ११ गर्ग उवाच प्रेषि[illegible]तोऽहं नरेन्द्रेण शस्त्री

सत्योपाख्यानपूर्वार्द्धम्

स्य शत्रुघ्नः प्रोवाच कलनूपुरः अर्थं नागच्छमो मातर्हर्षघोमु परपास्येह ३७ राजा कारयते तां च गंतव्यं तया
वैलया इत्युक्त्वा हस्तमाकृष्य कोपोपपामास केकयी ३८ शत्रुघ्नो रिपुवीरघ्नो महावीरो महाबली केकय्याः
साटिकान्तं च प्रकृष्य मंथराब्रवीत् ३९ पुनश्च श्रूयतां मद्वमक्षां प्रेमतः प्रिये शत्रुघ्नस्य सखापन्नु
मंथरां वाक्यमब्रुवन् ४० इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे मन्थराकेकयीसंवादो नामाष्टमो
ऽध्यायः ८ बालाऊचुः मुंच मुंच त्रिवक्रे त्वं भरतस्य च मातरम् मन्थरा चोत्थिता कोपाज्जानौ
हस्तं निधाय च १ भर्त्सयामास सा बालान् स्वंगुलिभंगं च कुर्वती शीघ्रं ततोऽशत्रुघ्नो तावत्तस्याश्च
९४ कूबरे २ पपात मन्थरा भूमौ हाहाशब्दं च कुर्वती शत्रुघ्नोऽपि महावीर्यो जहास बालकैः सह ३ हस्तांगुलिं ९४
रा१ च केकय्याः गृहीत्वा पितुर[illegible]तिके निनाय मातरं बालो जहास मंथरां प्रति ४ मंथरा वायवेतत्र स्खल
न्ती च पदे पदे राज्ञः पपात सा चाग्रे कराभ्यां निघ्नती स्तनौ ५ शत्रुहा बालकैः सार्द्धं दुद्राव सदनाद्बहिः मंथरा
ददर्श दृष्ट्वा भूपाग्रे निघ्नती शिरः ६ सोपालंभमिदं वाक्यं जगाद मन्थरा नृपम् मन्थरोवाच त्वं मां पश्य महारा
ज पतितां धरणीतले ७ शत्रुघ्नेन कुमारेण पश्य वंशेन ताडिताम् वज्रनिपतपादेन भूमिपातनयेन माम्
८ नाम्ना कुब्जेति विख्याता मन्दिरे तव भूमिप स्तनभारेण नम्राहं न तु कुब्जा मयापि स्थितम् ९ इदानीं नृ
पतो पाता शत्रुघ्नेन च ताडिता कुब्जा कृता त्वया राजन् पुत्रद्वारा सा भूभुजे १० पुनरत्योपासा च रसि

तयासार्द्धं संवत्सरगणान् बहून् । पौलोम्याश्च यथा देव अयोध्यायां नृपात्मज: २५ चकार विविधां
क्रीडां पत्न्या वसुधा सकेश्वर: । इत्थं नहि राजासीदन्वये सूर्यवंशज: २६ मंथरोवाच वर्षितं तेमया
भद्रे विवाहं तु मनोहरम् । अनेन नसमये नापि स्मारितं ते सुलोचने २७ किं वदामि सपत्न्यास्तु वि
स्मृत्य समयं तव । यदि रामस्य राज्यं तु यौवने च भविष्यति २८ तदा वयं निरुत्साहाश्चेटिकास्ते म
वेशहि । सूत उवाच । निशम्य वाक्यं कुब्जाया: कैकयी चास्मितानना २९ कर्कशं स्थितेन यथे
न निर्वृतो प्राह मंथराम् । कैकय्युवाच । कर्मणा लावण्यं जानामि दैत्यकन्या च मंथरे ३० इइ
श्रीयदि रामे च वृद्धिस्तव समागता । जिह्वाया: छेदनं चैव कर्त्तव्यं तव पापिनि ३१ नेत्रयो: पात
नं चैव नासिकाया विशेषत: । इत्थं पापसमूहं ते स्पृशन्तु ये रावर्त्तते ३२ पश्चोपरि महापापे
श्रीरामे क्रूरदर्शिनि । पुनर्नमानपक्षेन मंथरां चाहहासिनी ३३ सूत उवाच धृतिकोंतसमा
त्रैतारा जाद्दशएष्यो द्विज उवाच शत्रुघ्नान्तारं नानाकारपैः केकयीम् ३४ सोधस्थितं चेह पुत्र
रहीं लाहत्तमानस । पत्न्य: सर्वा: स्थिता यत्र किं करोति च कैकयी ३५ सूत उवाच शत्रुघ्न:
सखिभि: सार्द्धं प्रासादं [illegible] मानुवकार नापवै ३६ मातरं वी

सत्योपाख्या
नपूर्वार्द्धम्

नारस्य घृणिरुत्थे वचो यथा २५ कदापि ह्यस्य राज्यस्य फलं प्राप्स्यसि भूपते इत्येवं वदतीं पापां मन्थरां पाप
दर्शिनीम् २६ भर्त्सयामास कैकेयी शत्रुघ्नप्रियकारिणी अन्याभिर्भर्त्सिता चैव विवेश गृहकोणकम्
२७ लज्जिता तत्र सा कुब्जा आर्त्ता सा भूत्वा वसच्चिरम् कैकेयी भवनाद्राजपत्नीभिः किल्बिषी स्थितः २८
प्रहसन्त्य ययौ गेहं राममातुः शुभास्वरम् राजपत्न्यो ययुर्गेहं कैकय्या चाभिनन्दिताः २९ श्री
62 शौनक उवाच श्रीरामे चापि शत्रुघ्ने भरते लक्ष्मणेऽथवा सर्वेषामधिका प्रीतिर्जनानां पुरवासिना
म् ३० येषां चैतेन वै रामे जनने पशवः स्मृताः अयोध्याः सकला देवाः शनकाद्यास्तपोधनाः ३१ ९५
९५ शेषाद्याः पार्षदाः सर्वे कमलाद्या विभूतयः इन्द्राद्या देवतास्सर्वे मन्वाद्या ज्ञानिनो नराः ३२ स
र्वे राममुपासन्ते योगिनो योगतत्पराः पुंसां मोहनरूपं च नारीणां मनोहरं ३३ रामस्यैकं पदं दृष्ट्वा द्रो
हं चकार सा अभिप्रायं तु कुब्जाया वद सूत महामते ३४ कारणेन विना सा हि कथं राज्यविघातिनी पापाद
पूर्वजन्मनि का चैव नाम्ना चाभूत्तमं परा ३५ इति सर्वं महाभाग कृपया त्वं महामते ॐ इति श्रीस
त्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे नवमोऽध्यायः ९ सूत उवाच शृणु धर्मयशः सर्वं कथां पौराणा
कीं शुभाम् रामराज्यपदविघ्नं चकार वै तमन्थरा १ अयोध्यावासिनः सर्वे विस्मयं लेभिरे तदा
तस्मिन्काले महातेजा लोमशो मुनिसत्तमः २ आजगाम मुनिश्रेष्ठो वासुदेवपरायणः तं प्राप्त

मित्रां वाक्यमब्रवीत् अहो देवि कुमारेशा कन्दुकेन च ताडिता ११ शत्रुघ्नेन महाभागे प्रेरितेन त्वया सुहृत्
सुमित्रोवाच नमयाप्रेरितश्चवदासी शत्रुघ्नहाकरकंदुकः १२ बालकानां स्वभावो हि रोदने ताडने ध्रुवम् वर्तने
मंथरे मे किं लोपालंभमिहं वदः १३ नावज्ञा गादरामस्य धात्रीपरमसुन्दरी सुखं विलोभरा हास्तु सपत्नीनां
त पैरव च १४ धन्योवाच मन्थरे श्रुत रामस्य कमसेभकिस्यदमस्त्वलम् अपराधं महापापे बालानां क्रीडने
सदा १५ नवजापलनंपातं क्रूरे त्वपापिनि ताडने कन्दुकस्यैवं गदाभग्ने वरोदिषि १६ सूत उवाच कु
ब्जा निशम्य वाक्यं च धन्या धात्र्या मुखेरितम् निवार्य्य हृदये कोपं तिष्ठ वाक्यस्य मन्थरा १७ उवेरा
मस्य धात्रीं च तत्तु भ्यं वर्षयंति द्विज मन्थरोवाच प्रतिसंबोधनं मां च पापे ऽनये कुमाषिरा १८ त्वं वदसि
महाधूर्त्ते कठा तेमोहतीन्नपम् शत्रुघ्नकरमुक्तोऽयं कन्दुको वज्रसन्निभः १९ तेनच्छिन्नस्त्वमे भग्ना
तस्यां जातं च कुब्जकम् त्वया धन्ये कृतं सर्वं राममानीय चात्र च २० न रामो ह्यत्र चायाति न चेताः प्र
त्रमातरः इत्येवं विललापाथ मन्थरा पापदर्शिनी २१ उवाच जननीं क्रूरं निघ्नती मा... मनःप्रिरः ये
षां क्रूरस्वभावं च क्रूरकर्मरतां ने ह्यिपताः २२ हत्वेति किल नारीणां ताडने कन्दुकादिभिः राजा दशरथ
स्यां तु जगादेमं पदे तदा २३ श्रीदशरथ उवाच मा कुरु रोदनं भद्रे चिन्तां कारयामि ते हरिद्रां त्वय
च्छच लेपयामि न संशयः २४ मन्थरोवाच मां किं वंचयसे राजन् प्रवांकल्याच च्छके लेपनं चैव

किर

63

फलितं च पृथा सन्नं पक्षिकाश्च पतत्त्रिणः दानिनं धर्म्मिणः सर्वे भुवनीमिव कामुकाः १८ तथैव बलाद्यं सर्वे विद्धि
यो चार्थिनो नृप विरोचन उवाच याचध्वममराः कामं कं ददाम्यहमात्मनः १९ भूतये परकार्य्यार्थं जन्म
रात्रं ति पुरे पुरे द्रुमाणां च फलानीव रत्नानीव महोदधेः २० जलानीव च मेघानां मलये चन्दनं यथा त
थैव मम सर्वं च देहेन सह प्राह नराः २१ कीर्त्तिरस्तु पृथिव्यां मे श्रीमतां च प्रसीदतः लोमश उवाच वाक्यानि
शम्यरात्मस्तु धर्मराज्ञस्तु नृपिराः २२ दैत्यं परमधर्मज्ञं कामगास्त्र ययाचिरे देवा ऊचुः आयुर्देहि महा
राज प्राणेरोभ्यो हि याचितम् २३ वचनं तु समाकर्ण्य देवानां कामरूपिणाम् जहास चैव स महादैत्यः प्र
६२ हस्य वाक्यमब्रवीत् २४ गृह्यतां काममेतं वा आयुषा मे धनेन किम् आश्रितस्य मानुष्यं देहं नोपकाराय क
ल्पते २५ न कृतं विप्रसेवा च तेन किं नरजन्मना देहं मुमोच धर्मात्मा सर्वेषां पश्यतां सुधीः २६ बभूव प
रमं कष्टं दैत्यानां दुःसहं महत् हाहाशब्दश्च लोकेषु कर्म दैत्यस्य शंसताम् २७ देहे दैत्यस्य दधीचि स्वप्न
ख्यानां स्वर्गिभिः कृता इन्द्रादयो लोकपाला विरिंचिभवसंयुताः २८ प्रशशंसुस्तु तत्कर्म दैत्येनाचरितं न
हिपत् आदितेयाश्च ते सर्वे शक्रं नन्दनपुरःसराः २९ त्रिदिवं भेजिरे नैव संपरे तेन विरोचने प्रसादं मा
पन्नास्त्रिदिवेशा महाबलाः ३० दैत्यानां च महाशोको मृते राजन्यभूत् द्विज समेताः सर्वशः प्रोचुः सभा
यामेकदा स्थिताः ३१ अहो देवा महाधूर्त्ता अस्माकं हनने रताः छलेनास्माकं पालस्य हृताः प्राणाः

मुनिं सर्वे पप्रच्छुः पुरवासिनः ३ इदमेवम्महाभागाः श्रीमद्भिः परिपृच्छितेऽधुना लोमश उवाच कथयिष्यामि मो लो
मुनिं सर्वे पप्रच्छुः पुरवासिनः ३ इदमेवमहाभागाः श्रीमद्भिः पच्छतेऽधुना लोमश उवाच कथयिष्यामि मोलो
कामन्यराचरितं महत् ४ पच्छु त्वामिच्छते त्वं पितुस्त्वन्नाहं दपेक्षुव: दैत्यानां प्रवरो राजा प्रह्लादस्य सुतो ब
ली ५ नाम्ना विरोचनो दैत्यो ब्रह्मण्यः सत्यसंगरः तस्यैवं परम्परा कन्या पूर्वजन्मनि नागरा: ६ तत्रापि नं
परा नाम दैत्यकन्या यदाभूत् विरोचनस्तु धर्मात्मा ब्रह्मण्यो धर्मवत्सलः ७ राज्यं जहार देवानां तेन देवा ति लज्जि
ताः हृतश्रियो निरानन्दा आचार्य्यं शरणं गताः ८ बृहस्पतिं सुरैः पूज्यमब्रुवन्नात्मनो हिते देवा ऊचुः
विरोचनेन सर्वं नो राज्यं लब्धं मकंटकम् त्वया न तोप
वदोपायं महाबुद्धे येन लप्स्यामहे दिवम् ९ सूत उवाच अहोपायं महाबुद्धिर्देवान्प्रति बृहस्पतिः यूयं तु
ते स्वामिन्नस्मा कं कथनेन किम् १० सूत उवाच ... कुर्वन्तु याचनां देवाः सो म्यवाक्येन मोहयन् दैत्यं परमधर्म
ब्राह्मणा भूत्वा प्रयान्तु दैत्यमन्दिरम् ११ कुर्वन्तु याचनां देवाः सो म्यवाक्येन मोहयन् दैत्यं परमधर्म
ज्ञं तिष्ठन्तं सत्यधर्मयोः १२ यदि दानेप्रतिज्ञां च कुरुते दैत्यस[illegible]त्तमः तस्मा याचत चायु[illegible]षि यूयं
हि स्वार्थतत्पराः १३ बृहस्पति महातेजा श्रुत्वा देहं च चंचलम् निर्दिष्टगुरुणा देवा दैत्यराजसभां य
युः १४ कृत्वा ब्राह्मणवेषा श्च तिलकादिभिरन्विताः विरोचनस्तु धर्मात्मा श्रुत्वा देवान्समागतान्
१५ ब्रह्मरूपधरान् शत्रून् पूजयामास धर्मवित् अर्घ्यं हस्तमापाना ब्राह्मणाः क्षितिदेवताः १६ वां
छितं ब्रूत धर्मज्ञाः किमर्थं मे गृहागताः देवा ऊचुः परां गायम्पयाम्गाः पुण्यानां विद्रवंति च १७

दैत्यानां बलमानुमो ४६ पश्चिमायां चाभवद्युद्धं जनानां भयकारकम् द्वन्द्वयुद्धं महाभीमं देवदानवयोर्महत् ४७
देवैः पराजिता दैत्याः स्मरंतीमन्यरां गिरम् निर्ययुः शरीरांतस्याश्चास्मिन्नारणायभीरवः ४८ मन्यराच
महापापा देवानां नाशहेतवे निर्जगाम गृहान्नूर्मिमा काशांचामिविस्मया ४९ ॥ इति श्रीसत्योपाख्या
ने सूतशौनकसंवादे दशमोऽध्यायः १० ॥ श्रीलोमश उवाच ॥ तत्रस्थितान् सुनासीरान् गराया
मास तत्र ङ्गराम् आदित्यांश्च महेन्द्रादीनश्विनौ मरुतस्तथा १ विश्वेदेवान् वसूंश्चैव रुद्रान्वी
64 रान् विनायकान् संख्यां कृत्वा च सर्वेषां हस्ते पाशान् समादधे २ पाशैर्बबंध देवानां विमानानि च
११ वाहनान् पातयामास भूमौ च गजराजं महाबलम् ३ आखंडलोपि वै शीघ्रं गजपीठाच्च वेपितः प ११
लायतो गजं त्यक्त्वा देवान्सर्वांश्च कोत्र मित्र ४ गाहं वै वरुणस्यैव वत्सं चाग्नेस्तथैव च वायोर्मृगं त
थाशीघ्रं देव्याः सिंहं महाबलम् ५ आदित्यानां तथा चाश्वान्वायुवेगसमान् जवे मूषकं च गणेश
स्य नीलकंठस्य नन्दिनम् ६ कुमारस्य मयूरं च तथान्यान्वै च बंधता महिषं यमराजस्य शिविकां
धनदस्य च ७ स्पन्दनं यमराजस्य बबंध मन्यरा भृशम् बंधा सर्वान् महाचण्डी पाशान् जग्राह पा
शिना ८ गृहीला कर्षणं चक्रे देवानां सबलशालिनाम् लज्जिताश्चाभवन् देवा वीक्षंतश्च परस्परम्
९ गंधर्वाश्च तदा सर्वे जगदुर्निर्जरान्प्रति गंधर्वा ऊचुः कृतो मत्रवादेवो हितांचाभ्रमुवश्च

महीपतेः ३२ किंकुर्म्मो हि वयं कस्य प्राप्तस्ते वै व्रजामहे लो मशउवाच एतस्मिन्नन्तरे लोकामन्यरादै
त्यरक्तकाः ३३ सुतानि रोचनस्यासीत् पतिस्तासुरकर्मसु उवाच दैत्यान्स दस्सि प्रगल्भो दैत्यरक्षतः ३४
मंथरोवाच अहंरक्षांकरिष्यामि युष्माकं चात्मविद्यया चरन्तु निर्भया लोके हननार्पि दिवौकसा
म् ३५ लोमशउवाच प्रोक्तं मंथरया वाक्यं निशम्य दनुजात्मजाः तुष्टुवुर्मुदितास्तां तु वाक्यैः संदर्भशो
भनैः ३६ एवं संपरमं चक्रुश्चोदिता दैत्यकन्यया मयोऽथ शंबरो बाणो बलिर्वै रोचनिस्तथा ३७
हयग्रीवः शंकुशिरा येच त्रिपुरवासिनः पौलोमाः कालकेयाश्च प्रह्लादाद्या महाबलाः ३८ वाह
नान्यपूजंत दृष्टिताद्युष्टचेतसः गजानां तुरंगैः सर्वे रथानन्ये च काश्यपाः ३९ अश्वैः केचिच्च नि
र्गताः शूकरैर्वा वृषैर्मृगैः सिंहैरन्ये खरैरन्ये वक्तैः पक्षिभिर्ययुः ४० आनकान्वादयन्तश्च शंखा
नन्येच धान्त्रवः अनेकानामहावीर्याः सेनापाः ध्वजधारिणः ४१ दैत्यानां च समुद्योगं वीक्ष्य शंकि
तमानसः देवदूतो महाबुद्धिर्नाम्ना शौनकसंज्ञकः ४२ कथयामास चेन्द्राय सहायं सम्यगाकृत
म् देवराजो महातेजा देवानाज्ञापयत्तदा ४३ वध्यतां दैत्यसंघो नो बलं सर्वं हि देवताः देवराजे
न चाज्ञप्ता देवाः सर्वे चाभिनिर्गताः ४४ गंधर्वा एवमायन्ति देवानामग्रतो मुने केतनैः शोभमा
नाश्च कंपमानेश्च नायुभिः ४५ गजराजं समारुह्य वज्रपाणिः सुरारिहा उद्दन्तानिव देवानां

स ७

मन्योपाख्या०
नपूर्वीर्द्धम्०

65

मन्युराचरिते एकादशोऽध्यायः ११ लोमश उवाच ॥ तदा देवा महात्मानः स्वं स्वं गीतं निशम्य वै
मन्युराहनने यत्नं चक्रुस्ते रणमस्तके १ देवा ऊचुः हे महेन्द्र महाबाहो मन्युराहनने यतः अजातोऽकं
यथा भूमौ वधाकर्षति मानवः २ न यास्यामोऽक्रमिपंपा पाकुरुते चरणाजिरे एतां जहि महाभूर्त्ती
त्वं वधेन हि दोषभाक् ३ सूत उवाच देवेन्द्रोऽभ्य मवकावधे नाश्याः मनोदधे। त्रिलोकेश्वरराजो
ऽहं कथं चाकरवे वधम् ४ सागसानुचयोऽपि स्तु प्रहरन्ति न मानवाः किं पुनर्मद्विधाः पापं कुर्वते
नहि मोहरूपम् ५ वाक्यं निशम्य ते देवा बलारातेर्मुखोद्गतम् ऊचुः परस्परं तेरवाङ् [illegible] वाक्येन
१८ विस्मिताः ६ इन्द्रेन च कृता संधा नाहं हन्मीति मन्युराम् तस्मात्त्व मनसा विस्तीः शरणां वं धुप्रांक १८
७ यामो निश्चित्य चादित्याः पादपंकेरुहे हृदि धारयामासुरव्यग्राः मन्युराहननोद्यताः ८ ना
रदोपि महायोगी वैकुंठे हरिमीश्वरम् न्यवेदयत् देवानां शंकां मन्युराकृतम् ९ तच्छ्रुत्वा भ
गवान् शीघ्रं बर्बं आसिं महाबलः नन्दकं नाम चक्रं च सुदर्शन मितीरितम् १० पांचजन्यं महाघोर
रवं गदां कौमोदकीं तथा स्कंधे दधार शार्ङ्गं च [illegible] त्रिपःपतिः ११ नमोनिभं [illegible] हस्ते
नैकेन पंकजम् पीतांबरं समावेष्ट्य गरुडोपरि वाहुहन् १२ जगाम पार्षदैः सार्द्धं समरे देवदेव
यः चामरे वीज्यमानश्च श्वेतच्छत्रेण राजितः १३ पार्षदैः सेव्यमानश्च तार्क्ष्येण तत्र वाजिना

भम् १० अहिल्यासंगकर्त्ता च देवराजो न दृश्यते क्वचास्ति गुरुपत्न्यां च गामी चन्द्रो निशाकरः ११ क्व
चास्ति बुद्धो जगतः प्रलापे निरतः सदा श्रीनूपस्य यो विष्णो रथावस्थ छन्नः पुरा १२ क्वचास्ति धनदो
राजा रत्नाकारो हि मंदधीः पार्वत्यामुखरूपस्य पिंगलं प्राप्य चक्षुषि १३ कुत्रचास्ति सुराचार्यो भ्रातृ
पत्न्यां च भोगवान् भोगएव रतास्सर्वे न च संरतयो सुराः १४ अस्माकंपी प्रमानानां वचैः
स्वलोकस्याजिरे विनिन्दितास्तदा देवा न गंधर्वाः स्वपापीडिताः १५ विश्वावसुस्तु गंधर्वो गंधर्वा
न्तानतर्ज्जयत् विश्वावसुरुवाच ॥ कुर्गीतं नैव गायन्ति सदा देवैश्च पालिता १६ गुरुणा ने
यां परित्यज्य पूर्वं वै सुरतोरताः यथा को लोकने भुंक्ते स त्वको सर्वफलं विशम् १७ नारायण
स्य चांशानि देवा सते महाबलाः एतान्निन्दन्ति ये पापास्ते वै नरकगामिनः १८ निन्दन्ति देवा
न् खलु पापमूढाः साधूंश्च विप्रान्हरिवैष्णवांश्च तीर्थानि सर्वे पूंश्च घ्नता न यमांश्च ते
वै गमिष्यन्ति यमालये च १९ मानवीयां वचो येषां कर्म चैषां के चित्क्वचित् तस्मायशो
हि गायन्तु सुरास्तां प्रधनेषु धाः २० एते स्तराग्च ये ष्यन्ति दैत्यानि द्रमो धिभूतयः सदात्वाभोग
पत्नी यां येषां विष्णुः प्रसीदति २१ निर्भत्सिताश्च ते सर्वे गंधर्वाः स्वेन स्वामिना लज्जिता
श्चाभवन्सर्वे जगदुर्देवान् महात्मने: २२ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे

योपाख्या
न पूर्वी ६म

देवध्रुवं वदन्ति मूढधीः २९ पुराणं जरया युक्तं सर्वज्ञं न विदुर्जनाः सर्वप्रभुरनीशस्त्वं सर्वयोनिस्त्वमा
त्मभूः ३० त्वमेकः सर्वभूतानां शरीरे व्याप्य तिष्ठसि चतुर्भुजश्चतुर्वर्गश्चतुर्वेदश्चतुर्युगः ३१ चातु
र्वर्ण्यं च त्वत्तो भूतं वनाभो चतुर्मुखः सप्तैव सामेनु पञ्चीयसे त्वं ज्येष्ठ सुप्तो त्वं सप्तकेषु ३२ सप्ता
र्चिस्तुङ्गे वत सप्तलोके विराजमानो हृदि सप्तसप्त मनक्षानिग्रहीते न योगिनस्त्वामुपासते ३३
अजस्त्वं जन्मधारी च निरीहस्त्वं च शत्रुहा योगनिद्रानिमीलिताक्षः सदा जागर्षि भो विभो ३४
आगमैर्बहुधा मार्गाः कृताः प्रत्युपतिष्ठपे स्रोतांसीव जाह्नव्याः सिन्धौ ते च प्र[illegible]ति सर्वः ३५
त्वत्समर्पितचित्ता ये त्वम्भक्तास्त्वदुपासकाः गतिस्ते साम्महाबाहो भुक्तिमुक्तिप्रदो भवान् ३६
यथा सर्वेषु भूतेषु ह्याकाशो व्याप्य तिष्ठति तथा सर्वेषु भूतेषु भिन्नो भिन्नेन राजसे ३७ पुना
सि किल नाम्नात्वं पापान्यपि प्रमात्प्रभो किं पुनः स्मरणो नापि दर्शनस्पर्शवन्दनैः ३८ समुद्रा
दिव रत्नानि तेजांसीव विभावसोः तथा त्वत्तो ह्यपाराणि चरितानि लसन्ति च ३९ प्राप्तं ते
ऽस्ति सर्वं च न चाप्राप्यं हि किंचन अनुग्रहाय भक्तानां विभर्षि जन्मकर्मणी ४० महिम्न
स्तव चान्तं च श्रुतयो वै न लेभिरे एवं प्रसादयामासुः सुरा नारायणं हरिम् ४१ यथार्थकेवलं तस्य
नास्तुतिः परमात्मनः तस्मै न्यवेदयन्वृत्तं हरये प्रभवे निजम् ४२ निरोधं देवऋषीकं संसारे

६६ १८९ १९०

६१

नारायणो हि विप्रत्वात् देवानां रक्षकस्सदा १४ आजगाम महासंख्ये देवानां रक्षणाय च तमायान्तं समी
क्ष्याथ सुराः परमहर्षिताः १५ उत्थिताः सहसा शीघ्रं प्राणा इव समागतान् पिबन्त इव चक्षुर्भ्यां लि
हन्त इव जिह्वया १६ जिघ्रन्त इव नासाभ्यां श्लिष्यन्त इव बाहुभिः प्रणेमुः सकला लेखाः श्रिया शि
श्वरसौ हरेः १७ तुष्टुवुः प्रणता विष्णुं फुल्लपंकजलोचनम् कोटिविद्युल्लिभं वस्त्रं दधन्तं घन
विग्रहे १८ दधानं कौस्तुभं कण्ठे लक्ष्म्याः विभ्रमदर्पणम् वासुदेवं जगन्नाथं जगतां कारणं परम्
१९ भुजैश्च विराजितैः सर्वाभरणभूषितैः निष्कं तं परया लक्ष्म्या कल्पवृक्षमिवापरम् २०
देवारिपुवनीगंडतिलकश्रीविलोपिभिः आयुधैर्मूर्तिमद्भिश्च कूजद्भिश्च महास्वनम् २१ स
कौनंतशिरोधेन कनिष्ठेनानुजस्य च मुकुलीकृतहस्तेन विनीतेन सुपासितम् २२ अनुग्रहं च कुर्वन्तं
विशालैर्लोचनैः सुरान् नमस्कृत्य महादेवं मूचुर्देवाः सवासवाः २३ देवा ऊचुः तुभ्यं नमो जगत्साक्षि
न् नमो विश्वसृजे विभो विश्वं बिभर्षि विच्छायापाकल्पान्ते विश्वहारिणे २४ उत्पत्तावब्जयोऽसि प्र
लये शंभुविग्रहः पालने त्वं महाविष्णुः सलाघेश्च त्रिधाकृतिः २५ लीलादीनां च संयोगात् हिमानि स्फ
टिको यथा पद्मा पंकजसंदिग्धं रसेषु बहुधेयते २६ तथैव त्वं महाबाहो चेतनाचेतनेषु च असंख्यो
सि नपर्वश्च घनश्यां सर्वत्र समभाक् २७ अजितस्त्वं महाबाहो जितो भक्तो कृचगीपते अव्यक्तं वाचं
वेदाश्च वदंति व्यक्तिकारणम् २८ देहस्थितं न जानन्ति सुकामं नपकारिणम् दयालुं त्वां हि मो

सत्योपादया
नं पूर्वी कृत

तो हि यज्ञेशः ६ वज्रपातेन तस्याश्च मस्तकं चूर्णितं च ह पपात मूर्छितो भूमौ करं मूर्द्ध्नि व्यधारयत् ७ हाहे
ति चुक्रोश चोच्चैः पुनर्हा हेति कुर्वती ननाद सुमहानादं लुठन्ती धरणीतले ८ दितिश्च नादितास्तस्यां पतितायां
श्चापन्नं च ह जन्तवश्च कंपिरे सर्वे जना त्रासमुपागमन् ९ दानवाश्चापि तां दृष्ट्वा पतितामिति कुर्वता
नाम् विद्रवन्ति रणं त्यक्त्वा सर्वे प्राणपरीप्सया १० पतितान्यतमानांश्च पश्यंतिष्ठन कातराः
पतिताश्च विलंबन्तः पश्यन्तो न हि पश्यतः ११ पराजयो हि संजातो दैत्यानां विष्णुसन्निधौ ज
यो बभूव देवानां समरे विष्णुसन्निधौ १२ संदेहो ऽत्र न कर्त्तव्यः समो विष्णुश्च सर्वदा येषां तु या
दृशी बुद्धिः फलं तेषां तथैव सः १३ दानवानां च शत्रुश्च भावे कृते देवतानां तथा मित्र
मित्रभावे कृते सति १४ नहि विषमता तस्य कल्पवृक्षोपमो हरिः पुनासीरस्तदा देवो मू
र्छापिलाच मन्दराम् १५ आजगाम हरेः पार्श्वं देवराजः शचीपतिः जगाद च हरिं वन्द्य
पादपद्मं पुरन्दरः १६ तव प्रसादाद्देवेश पारं प्राप्तो रणोदधेः गच्छ देव निजं स्थानं सपा
त्नपारराजिराम् १७ एवं तथा सदा कार्यं देवानां रक्षणं रणे श्रीभगवानुवाच एवं
भवतु वो देवा वचनं नान्यथा क्वचित् १८ युष्माकं रक्षणं नित्यं करिष्येऽहं रणाजिरे

६७
२०

२०
नथ

मंपरोद्धे: अस्माकं तारसो शक्तो भवान्व्यसनसागरात् ८३ श्रीमप्राउवाच निशम्यवाक्यंदेवानांभ
गवानंबुजेक्षणः उवाच तान्स्तान्देवान्मग्नान्व्यसनसागरे ॥ श्रीभगवानुवाच दूरेगच्छतु
यः कृष्णं मपि तिष्ठति नापके किं करिष्यंति दैत्या श्च किं करिष्यति मन्थरा ८५ इदानीं विद्रुवि
ष्यन्ति मयि पत्ने कृतेसति पुष्पाभिश्च कृतं स्तोत्रं ये पठिष्यन्ति मानवाः ८६ तेषां कामवरा
न्दास्ये नित्यं दाचास्य पाठतः सर्वतीर्थावगाहस्य यत्फलं जायते क्षितौ ८७ तत्फलं जायते
शीघ्रं स्तोत्रराजस्य पाठतः किं बहूक्तेन भो देवाः सर्वपापक्षयंकरम् ८८ स्तोत्रं चवेदवेदव्यास श
रावन्त्यापातिपरां गतिम् ८९ ॥ इतिश्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्वादशोऽध्या
यः १२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यथोच्यते मयादेवास्तथैव पाकशासनः करोतु शीघ्रं संग्रा
मं मन्थरादेहनाशने १ स्त्रीवापुरुषो वापि षण्डो वापि नराधमः न तेषां हनने पापं जायते चनि
श्चितम् २ तस्मात्त्वयाहि भो वज्रिन् मन्थराहनने बुधि श्रीमप्राउवाच श्रुत्वा याहरिसा
चेन्द्रोऽप्यागमन्मन्थरां प्रति ३ दैत्यैः सह तदा देवा युयुधुः रणमण्डले तदाच मन्थरापापापु
ञ्जं दृष्ट्वा शचीपतिम् ४ चकार बहुधा पापं पुरंदर निवारणे ॥ इन्द्र उवाच कुत्रयास्यसि पापे त्वं
वैरं कृत्वा मया सह ५ सह सोऽपि या वज्रेण ततोऽन्द्रोऽहिमस्तके मन्थरा या श्च क्रोधेन वशीभूं

अन्या ऊचुः॥ आस्यः स्यातमन्माकं बाध्यं
अस्य हृतम् ॥५॥ इत्थं जाता हि समरे मुख्यं द
पितुरान्

न्तु मे शरीरं हि वज्रबाणेन भञ्जितम् पुष्माकं स्वामिनो धैर्य याताहं चेद् शीरतो २ स्त्रिय ऊचुः॥ मां देवा
अत्यर्थं जल्पसि मन्दे ऽस्माकं न लज्जसे अबला हि पतिनित्यं बलं नेषां न कुत्रचित् ३ अतो भोगविलासाश्च
कामयुक्तं नरेषु च आत्मा नः पोषणं चरति प्रपतितुं जगतीतले ४ गतालं रणमध्ये च देवदानवसंकुले ॥५॥
अन्या आहुः॥ न नो दर्शयितुं याता देवैः रणमण्डले गंडशैलप्रतीकाशो भुजस्त्वायपशीघ्रतः ६
68 अपरा ऊचुः नूनं हि विस्मृतश्चेन्द्रो कर्णौ ह्यस्याः न कान्तितो नशिका यान हे दश्च कतत्ते मम महात्म
२१ ना ७ अपरा आहुः। क्वचिदेवं न कर्तव्यं गोष्ठिरिह रणमण्डले पराजयेन्तु हास्यस्या द्विजयेन हि प्राप्य २१
नम् ८ अपरा आहुः॥ पुनर्गच्छ पुनर्गच्छ देवानां विजये च्छपा दूदानीं गम्यतां मन्दे गत्वा जेष्य
सि वै सुरान् ९ लोमश उवाच॥ इत्येवं जल्पमुक्ता च दैत्यपत्न्यो गृहं गतो म न्यराह
उदेती शंकराभ्यां निवृत्तो शिरः १० महता श्रमहापापा भर्त्सयन्त्यो सुराः स्त्रियः मन्युरो
वाच॥ किं ब्रवीम्यात्मनः पापं यन्मयाचरितं हि यत् ११ उपकारोपि याताहं दुःखिताः परि
भर्त्सिता पुत्रहन्ता हि पापात्मा यः स्त्रियं निघ्नवान् रणे १२ विडौजसो न दोषोऽस्ति दोषोऽयं च
कुमारिणः जनार्दनोपदिष्ठेन वज्रेणेन्द्रेण ताडिता १३ कामचारी हि विसृष्टश्च धर्म

लोमश उवाच आश्वास्य भगवान् विसृज्य गामसर्वं निजालयम् १९ ययुर्देवा निजंस्था
नं वाजपत्नश्च दुन्दुभीन् मुदा परमया युक्ता भुंजुस्स्वर्गजं सुखम् २० अथ दैत्याः समास्वस्था
गतान् देवान् विलोक्य च आगताः स्म रे शीघ्रं मन्थरां प्रविलोकितुम् २१ दृष्ट्वा समागतान्
दैत्यान् मन्थरा चाब्रवीद् इदम् मन्थरोवाच पश्यन्तु दैत्याः मां दीनं पाकशासनताडितम्
२२ क्षिप्तं चात्र पित्वा तु भूपं धूर्ताः पलायिताः अहं न शक्नुमो शीघ्रं दोलामारोप्य यत्नतः २३
विदीर्णं मे शिरो नूनं ग्रीवा भग्ना विशेषतः भग्ना कटिश्च मे वक्त्रात् रक्तं जातो हि कूवरः
२४ लोमश उवाच बहुधा उदती ह्येवं दैत्यानां भ्रातृवत्तां तदा अथारैस्तु भुजैस्तां च दोला
मारोपयन् शनैः नाराश्च शिविकां चारुं गृहं प्रति रयान्निरात् सा तु तेभ्यः संविभेचेश्म
मध्येऽवतारिता २५ २६ उच्चैः सा उदती व्रं सस्त्रीभिः परिवारिता २७ ॐ इति श्री सत्योपाख्याने
सूत शौनक संवादे त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॐ लोमश उवाच दैत्यपत्नी स्वसा दृष्ट्वा
मंथरां वाक्यमब्रवीत् हस्ताभ्यां ताडती वक्षः क्रोशती च सुदुःखिता १ मन्थरोवाच पश्य

69

करिष्यामि मज्जनपि योऽनर्किं मम अप कूबरं मम पश्चैव तेनाहं अपि नाम स्थानम् कूबरेस्य न शोभाति पुव
त्याः पुत्रेष स्पृशा २६ लोमश उवाच ॥ एवं चिन्तयतो पापा कुब्जे बुद्धिं निवेश्य सा सतीस्नाच का
श्मीरे कस्माचित् किं करस्यवे २७ केकयस्य सहमोति स्थव्वं तया ताततया स्मृ तथा स्नेहं पुरितास सतास्ता
च भूमते २८ राज्ञा दशरथेनापि गृहीता कैकेयी प्रिया बहुकाले गते लोकाः पूर्व वैरं न विस्मृता २९
विघ्नं चकार रामस्य राज्ये च परमात्मनः रामो नारायणः साक्षात् परमात्मा न संशयः कृतिः ३० मे मारहर
णार्थाय सर्वदेवैः स्वयमर्पितः रावणस्य वधार्थाय सीतया सह यात्यसौ ३१ वनानि दण्डकादीनि चि ॥२२॥
त्रकूटादिपर्वतान् एते पापाश्च गर्भं च प्रयातो दिशि शां दिशाम् ३२ सो कुकुहूतमालोक्य प्रमस्तक
स्य मोदश्रामम् ३३ इति श्री [illegible] त्मोपाख्याने [illegible] [illegible] १४ श्री
[illegible] उवाच ॥ सपरावेहमीपापा [illegible] [illegible] केनप्रयपेतमो [illegible]
[illegible] चोक्तिना १ लोमश उवाच ॥ हिनुमेनो हि सर्वेषां नराणां मुक्तिबंधने [illegible] पुराम
स्य कालेच मे पापा वज्रताडिता २ तस्मात् मनसा विप्र [illegible] कोधात्परम सुन्दरम् तेन पुराण
प्रभावेन लब्धा योध्या तपा प्रभुमा ३ नरो हि मनसा पापं आयन् तत्स्नुपते नतुम् ॥

भक्तानधर्ममार्ग प्रहरन्ति पापिनस्तु महात्मानो नराः क्वचित् १४ एवं वदत्यपापात्मा गुरुपत्नीं च
अभिव्रजन् मयाश्रुतं पुरा लोकेषु नाऽकोपमपातनाम् १५ पुत्रं नो चेद्दोषहिं धुर्दाराश्रपि नन्दनन्द
नः नपिष्यति महाबाहुर्विष्णुर्मायाविनांवरः १६ परस्त्रीषु नगंतव्य मिति वेदेषु चाब्रवीत्
स्वयं जातो हि चन्द्रायां पत्युस्तस्याः वधाय च १७ एवं कृत्वा भो लोकाश्चेतना चेतनेषु च प्रल
यं कुरुते चास्य जो कस्मात्स्य पुग्नत्रये १८ कर्मपत्रं क्षिपते तेन तन्निरर्थकमेवहि त्रिंशत्कथम
पत्रे च सृजा करोतेन यत्नो नो १९ कुवेरं चो कृपष्ठे च चकार न हि सार्थकम् इत्थं कर्म मे
तस्य भक्तानामपि कल्पते २० प्रह्लादेन कृतं कर्म पुरा सत्ययुगे त्रियः दैत्येन्द्रं च महाबाहुं
नाम्ना हिरण्यकशिपुम् २१ जघान नृसिंहरूपेण विष्णुः प्रह्लादहेतुना ध्रुवस्य नृपतौ कर्म
संसारे ह्यति दारुणाम् २२ तपसा च हरिं तोष्य घातयामास भ्रातरम् किं बहूक्तेन भो लो
का हताऽहं विष्णुना ध्रुवम् २३ यदि जीवामि देहेन दुःखेन चातिदारुणाम् विष्णुं त्रिकृपामि
भो दैत्याः पुनर्न कुरुते पथा २४ मृताहमन्यदेहेन क्षेत्रापि प्राप्नोमि वैहरिम् एवमेव

प्रजे भुक्ताय प्रचोच्यते यूयं धन्या महाभागा येषां प्रीतिस्तु राघवे १७ वैकुंठे भवतां वासः संशयो नात्र विद्यते अ
योध्यावासिनः सर्वे जगन्नाथस्य मूर्तयः १८ एवं केन प्रकारेण तु कं पार्वत्यै प्रतिवेदय ॥ अयोध्याया स्वमा
हात्म्यं वक्तुं शक्तो न चाब्जजः १९ इतरेषां च का शक्ति विश्वासादिह तात्तनाम् यत्र नारायणाः साक्षा
च्चतुर्द्धा व्यक्ततां गताः २० तद्देवरमते यत्र तस्याः किं वर्ण्यते गुणाः इति संक्षेपतः प्रोक्तं पद्मजन्मं यथागम
थम् २१ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्तो पयो विप्रो रामदर्शनलालसः लोमशस्य च वाक्येन नितिं सदेह
स्तदाभवत् २२ साकेतवासिनस्सर्वे स्निग्धो धन्याश्च शौनक २३ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने श
न शौनकसंवादे पंचदशोऽध्यायः १५ शौनक उवाच ॥ श्रीपादपंकजयुगं नायकस्य पुंसं
नराणां हृदि भक्तिभाजाम् तत्रापि चित्तं रमते न वै कस्मात् को हि भूत्वा रसिकेन्द्र सूत १ राजेन्द्रपुत्र
स्य पदारविंदं सुलीलया संजीविनी भक्तनरस्य नूनम् कस्याः प्रजोत्सवे मिह हि जातं भिक्षां हि पूर्णस्य फलं हि
लोके २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणु राघवेन्द्रस्य कथां च दिव्यां व्यासप्रसादात् कथयामि तुभ्यम् व्यासेन प्रा
प्ता द्विज द्वापरादौ श्री शक्तिपुत्रात् त्रेतायुगे च ३ पराशरः शक्तिपुत्रो हि विप्र वाल्मीकितः पु
रा पकथां पपाठ ४ तामेव वक्तुं मया कृपया मिवस्य विमुक्तये हं भवपाशबंधात् ५ भूम्यापतिः पंक्ति
रथो हि पुत्राद रामस्य नाना मुनिर्धर्मगोप्ता एतं समादाय स्वकीयक्रोडे स्थितः सभायां स्थि

नौ

तन्नदाप्नोति त्रैलोके मनसा ध्यानमेव च ४ संपरया श्रुतं वेदे साकेते विष्टरश्रवाः देवानां कार्यसिद्ध्य
र्थं महाविष्णुर्निवत्स्यति ५ रामरूपधरादित्ये न जननामोहनेन च नराहं च निवत्स्यामि विद्धार्पित्त स्व
वैहरेः ६ एवं चिन्तयती दुष्यान त्याजस्वकलेवरम् सरोस्यप्रभावेन प्राप्ता जोध्यां च संपरा ७
अयोध्येयं महापुरायां विष्णोश्च नगरी शुभा अत्र वासाद्धि सर्वेषां विष्णुलोको भवेन्नृणाम् ८
संपरानुहरे द्यौकें गभिष्पति न संशयः पश्याम नो हिरामेच दृषादसन्ति सर्वदा ९ तस्या मुक्तो
न संदेहो यारामवदनां भजेम् पिवतीनेत्रपुटकैर्दृषादपि च संपरा १० दृषा का मा मदया श्री
मा द्वासे वितं पप्या विशेत् तथैव करणीयं हि नराणां मुक्तिमिच्छताम् ११ रामे चित्तं हि येषां
हि मुक्तिस्तेषां न संशयः व्रतदानतपोयज्ञादीनां संस्कारसंपमाः १२ एते नैनुष्यते रामो
पप्यामः त्याजनस्य च दानादिकं कृतं सर्वं रामे चित्तं न चास्थिरम् १३ स्वर्गवासस्तुनैः पु
रायैः प्रुरापान्ते च पतत्यधः यदि भाग्यात् साधूनां संगानिर्जायते स्थितो १४ तदा रामस्य भक्तो
च नराणां जायते मनः विना भक्त्या न मुक्तिश्च नराणां मंडगोलके १५ लोके न च तु चास्व
र्थं जलाज्जान्मध्यानस्य च शिक्तायाश्च तैलं तु पत्नेपानुकंपं च न १६ विना भक्तिं न मु [illegible]

तत्त्वीपारम्या
नम् पूर्व

तथाहि रामस्य प्रसाद फलकम् तस्मिन्ध्यानं परमो भवस्य विमोचकं साधुजनस्य मोहनम् १४
भ्रुवौ च श्यामौ धनुषाकृती च ताभ्यां च संसूचित भूर्ध्वपुण्ड्रकम् भक्ते धृतं त्रैव च कालवासं तौ नेत्र
लोकाः पूर्णपद्मसमौ ति १५ नेत्रद्वयं हि जनरंजितं च त्रिलोकरूपं नो पितरं च तेन चापल्यमुक्ते न मनो
हरं स्यात् खंजनस्य मीनस्य च चंचलस्य १६ नाशां शुकस्यैव समुन्नतां च तत्रैव रम्यं पितुरं कदे श्रो
गंडौ च रम्यौ शुभकुंडलाभ्यां परिवर्तिताभ्यां मलकैः सुनीलैः १७ नीडोहि वेदस्य सुपक्व मूर्ते तत्रै
व लीनस्य तमेव वक्ति कर्णौ च द्विजोष्ठ भुवनन्दनस्य दन्ताश्च बीजानि सुदाडिमस्य १८ श्री
२६ मुख रूपं दाडिम पुष्प भासं हास्यं नरोन्मादकरं च धानम् श्रोत्रं च धत्ता चिबुकं च सुन्दरं त २६
स्यैव कान्ते न्नपदृष्टि मग्ना १९ ततो सुधत्ता रघुनायकस्य कंठं त्रिरेखं जलजे स्य नाम्ना स्तनद्व
यं नीलमसा निलितं न्तत्रैव रामस्य नितोद्धवं तु: २० विशालमानं न्न रवेरहिरेव जांबूनद
स्यस्य परिक्रोते ष्व हलेन्द्र पुत्रस्य च नाभि कुंडं तत्रैव जातं विधिलोकपद्मम् २१ नितंब बिंबं
रघुनायकस्य पक्षे सा च जानुकौ चित्रितेन ऊरू च श्यामौ च पुलो च पीनौ विश्रांतमेव श्री गुरू
परामम् २२ जानू च जंघे प्र पदे च दिव्ये पादांगुलीभि नखचन्द्रिकाश्च चिन्हानि सर्वा
णि पदारविन्दे प्रदर्शयन्ते निजसेवकेभ्यः २३

जेमन्दिरस्य: प नसां स्थिता कुं[illegible]लधारिणः । केयूरमुद्राभिरलंकृता च ॥ उष्णीषयुक्तै
र्मुकुटैः सरत्नैर्विभ्राजमानाः सदसि प्रयोजसः ६ प्राच्यां उदीच्यां द्विजदाक्षिणात्याः सर्वे स्थिताः भू
पतिसन्निधौ च सर्वाः प्रजाः सर्वरतं च भूपं रामस्य नातं नयनैः पपुश्च ७ स्वर्णस्य दण्डानि करेषु ये
षां विचित्ररत्नैः रचनिर्मितानि ते वै स्थिता द्वारि महाविभूतेः राज्ञो हि वाक्ये निरताः सदा वै ८ ज
स्तौ च भोना थप महेन्द्रतुल्य नतिं नराणां प्रणतां नमिदराम् वदन्ति चैवं द्विज द्वारिकाश्च स्वस्वयं वि
नीताः करकुड्मलैश्च ९ इत्येवं राजा परिरज्यमानस्तुल्येन चन्द्रस्य हिमांशुलेन मुक्तामयी
नां त्रयपि तेन दाम्ना च रूपं विभ्राहरता जनानाम् १० प्रकीर्णकाभ्यां च विराजमानो हंसश्रि
याभ्यां शिरसि श्रिताभ्याम् वधम्यमानं परितस्तपोऽस्य राज्ञो हि छत्रं शुभवायुनावै ११ गंध
र्वमुख्याः प्रजगुस्तदानीं नयन्त तदाये ननृत्यनु महीपतेः श्रीरामचन्द्रं द्विज बालरूपं वाक्यैः प्रि
यैर्लालयतः स्वपुत्रं १२ श्यामं प्रभुं वो मेघनिभं [illegible]भं दूर्वाप्रभं नीलमणिं च रामम् मु
क्तासूत्रैरचितां च पट्टिकां मूर्ध्नि दधानं मणिचित्रितां च १३ चन्द्रोपधा राजति बाहुमौ

नस्तोपाख्याने
पूर्वार्द्धम्

शिवोपि स्वगणैः सार्द्धमारुह्य नन्दिनं वृषम् पार्वत्या सहचासीनः कपर्दी सर्पभूषणः ५
सत्पापां स्वर्क्षं वसीपारूथानो हरिपादजाम् गणैश्च विविधाकारैर्विकटैर्भैरवैर्वृतः ६
वामनैः पिंगलैः श्वेतैर्विविधैश्च गणैर्वृतः ललाटे चार्द्धचन्द्रेण शोभमानो हिमप्रभ ना
७ गजचर्मपरीधानः शूलहस्तो दिगंबरः चचाल सोपि निर्गन्तुं सर्पाणां हरिवासरे ८
ब्रह्मापि हंससमारुह्य वेदवक्ता चतुर्मुखः पादुकं मुखरकं केलोमशमिवरलकैः ९ शु
२५ क्लं शुक्लांबरकारं राजहंसं महाप्रभम् नमस्यायमहादेवः परमेष्ठी कमलासनम् १० ग २५
णेशः पर्वताकारो मूषकं गजमन्निभम् हृष्टास्यायजगामाथ सर्पाणां हरिवासरे ११ तु
७२ न्दिलश्चैकदन्तश्च दीर्घकर्णो गजाननः विघ्नभंजो गणाध्यक्षो धीप्रोन्नतापरशुधारकः १२
आरुह्य पृष्ठं समासीनो गजपृष्ठं यथा हरिः गंधर्वाश्च नरास्सर्वे अप्सरोभिश्च शोभि
ताः १३ विमाने चाश्रिताः सर्वे किंकिणीजालमालिनि पताकिनि महादिव्ये सर्वाश्च
र्यसमन्विते १४ सहस्राणां शतं विप्र विमानानि प्रातस्थिरे देवानां ध्वजिनी चाथ प्रयाता
नागरस्थिति १५ साकेनाख्यं महादिव्यं सर्वदेवनमस्कृतम् ऐरापतिर्वभूवास्य ध्वजिन्याः नेतु

त्रि २

पद्मं च धेन्वाः कुलिशं च बिन्दुं तथा ध्वजं धाम नकुंऽकं च चक्रांकुशं जंउफलं च मत्स्यं धनुर्महेन्द्र
स्य तथा त्रिकोणम् २४ वज्रं च पद्मं च तथा यवं च षट्कोणकं चापमनुत्तमेकम् शंखं च
चक्रं च तथाष्टकोणं मूर्ध्ना च रेखां वटपत्रिकं च २५ हिमांशुमूर्तिश्च तथैव चाङ्कमेतानि चि
ह्नानि पदाब्धयन्तम् दृष्ट्वैनरेशाः शिशुनूपुरासंपीतेन गुप्तं शुभकं च केन २६ संसालयानो
युवतीभिरिष्टस्तथा नरैः साध्विति वाच्यमानः व तेषु श्रेष्ठा किल याति पीनां उद्गावापि
र्भुवनेषु तस्याः २७ तस्यां तिथौ कल्पमहीरुहस्य रूपाणि विश्वोज्ज्वलयन्त्यपूतम् देवाश्च
हेन्द्रप्रमुखाश्च सर्वे स्वर्गस्य द्वारे घनमज्जनाय २८ चतुर्युगेषु हरिवासरेषु स्नानं हि
पुरा यं द्विजवेषरज्याः २९ ❁ इति श्रीमत्पापाख्याने सूत शौनक संवादे षोडशोऽध्या
यः १६ सूत उवाच। इन्द्रादयो लोकपाला ऋषयः पितरस्तथा समाजग्मुरयोध्यायां
मज्जनाय महामते १ इन्द्रो रथं समारुह्य सहस्राश्वं पताकिनम् नानावस्तुसमाकीर्णं ना
नाचित्रोपशोभितम् २ कल्पिभिः पक्षिवृन्दैश्च हाहाहूहूगणैरन्वितम् ३ रचितं विविधोपा
यैः स्वर्णकीलदृढीकृतम् ४ इत्थं रथं समास्थाय जगाम मज्जनाय प्रभुः ।५।।

मितं परमीतलम् २९ भूदेव्याः सर्वगात्राणि वर्तानि वसवैरिव मध्ये पृथिव्यामेनुं च कनकस्य कुशु
मं यथा ३० योजनानां सहस्राणि चतुरशीति मुच्चकैः जंबूद्वीपस्य खंडानि तेषु यत्नवसंख्यया ३१
तत्रापि चाजनाभाख्यं प्रोक्तो मुः करकुशलैः ॥सूत उवाच॥ तेषां प्रशंसितं दृष्ट्वा पौलोमी पतिमब्रवीत्
३२ हास्यं प्रकुर्वती प्रेम्णा नर्मयन्ती करेण सा ॥सच्युवाच॥ ब्रूहि मे स्वं त्रिलोकेश प्रशंसंति दिवौकसः
३३ कस्मै देवाय तत्रीया पदेशाय वा सुरेश्वर ॥इन्द्र उवाच॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कारणं नम न
स्य च ३४ इदं भरतखंडं च कर्मभूमिरियं शुभा अत्र देवान्समाराध्य प्रयान्ति त्रिदशालयम् ३५
क्रतूनां च शतं प्राप्तोहं देवराजताम् पुण्यानि बहुशः कृत्वा त्वमप्यत्रैव मानदे ३६ प्रयाता देवराजानं
पत्नीत्वं च मनोमने धन्याश्चात्र जनाः सर्वे हिमवद्विंध्यमध्यगाः ३७ शुभकर्मकराश्चात्र घर
णायां वरानने प्रयान्ति ते परस्थानं दिव्यं सुकृतिनां पदम् ३८ इदं पश्य प्रिये स्थानं जगन्नाथ
स्य सागरे मुक्तये किल विश्वस्य ब्रह्मणा स्थापितं पुरा ३९ इदं क्षेत्रं महापुण्यं पश्य भरतसं
ज्ञके इयं काशी महापुण्या विश्वनाथकृतालया ४० यत्र गंगा महापुण्या हरिपादसमुद्भवा

चिह्निषः १६ केतनानि सुरक्तानि दीर्घदण्डानि चाग्रतः प्रयातानि ह्ययोध्याया मार्गमुद्दिश्य वेगतः १७ गा
घतां गायतां वापि गन्धर्वाणां प्रहर्षतः मृदंगानां प्रणादेन तत्पाणीते न चाम्बरम् १८ श्रुतं शब्दसुराणां पूर्वं तथा
शातं नरैर्नभः वायुमार्गेण ते सर्वे प्रस्थिता ध्वजसहस्रशः १९ स्वर्गं व्रजन्ति विमानानि किंकिणीभिश्च
नादिनाम् अभिलाषेण देवानां विमानानि प्रयान्ति वै २० वायुना प्रियमाणानि तपःसत्यानि नादि
नाम् जनलोकान्महर्लोकं ध्रुवलोकं समागमन् २१ ध्रुवलोके महर्षीणां सप्तानां पुनरापतन्
स्वर्गलोकं तथा पश्यन् भुवर्लोकं तथापतन् २२ चन्द्रमंडलमावर्ज्य सूर्यलोकं च तेऽगमन् आका
श गंगासंपर्काद्दामोदः कल्पशाखिनाम् २३ पुष्केनवा पुनः सर्वे सर्पेतापं न ते विदुः केचिदु
त्क्रान्ति वेगेन केतनैर्वायुनेरितैः २४ केचिदुत्क्रान्ति मेघेषु विमानानि च मन्दनः अश्वाग
जाः रथास्ते वै मेघेषु न प्रकाशिरे २५ वासवस्य मतंगस्तु समूहेषु पयोमुचाम् ऐरावतगजेने
पूर्ण्णः शारदेन्दीवनिशाकरः २६ येगाश्च वाहनानां च मेघा अपि सधो भवन् स्यन्दनाश्च न
केषु गजदन्तेषु तेऽभ्रमन् २७ पर्वता इव दृश्यन्ते गगने पक्षकैः सह पुनरुत्पत्य ते सर्वे दश भूमि
दिनी तलम् २८ द्वीपांश्च सागरांश्चैव पर्वतांश्च वनानि च सप्तभिः सागरैश्चैव प्रो

मत्स्यपुराणे॰ पूर्वा॰ क्ष॰

सूत उवाच ॥ तस्या वाक्यं निशम्याथ प्रत्युवाच प्रजापतिः प्रत्युत्थाय प्रणम्यादौ दंडवल्लगारं प्रति ३
श्रीब्रह्मोवाच ॥ अयोध्येयं महापुण्या विष्णोराद्यापुरी शुभा अस्यां जातो हरिः साक्षात्परमात्मा
नराकृतिः ४ धन्यो दशरथो राजा यस्य पुत्रः स्वयं हरिः योऽस्याः प्रथमस्तु भूपाल इक्ष्वाकूनां प्र
वरः सुधीः ५ यत्रा श्यामो वटः सर्वे वसंति सुकृतकोटिभिः यत्रैषा सरयूर्दिव्या नदीनामतमान
दी ६ यस्या दर्शनमात्रेण पापराशिर्विनश्यति ब्रह्मद्रवमिदं भद्रे न तस्या उपमा क्वचित् ७
यस्य पादतलाज्जाता गंगा भागीरथी त्रितो स्नानार्थं तु यस्याः स्वर्गकृतो वै जनस्य च
२७ ८ पदे पदेऽश्वमेधस्य न फलं दुर्लभं भवेत् महिम्नः क्वापि गंगायाः पारः शास्त्रेण दृश्यते
९ सरय्वा महिमानं को वेत्ति लोके च पंडितः यत्र नारायणो नाम्ना रामः स्नाति सर्व २७
दा १० ब्रह्मद्रवं पुनश्चात्र रामः क्रीडां करिष्यति रस्या लभ्यते पारः शास्त्रैः स्थूलबुद्धि
74 भिः ११ यमुनायाः सरय्वाश्च प्रभावो न हि वर्णितः ऋषिभिस्तु पुराणेषु बहुधा
न हि दर्शितः १२ यत्र कृष्णश्च रामश्च क्रीडां दिव्यां करिष्यति भगीरथ्या महिम्नस्तु य
दि पारो न लभ्यते १३ तर्हि गंगां तु महिम्नो तं कः समर्थः नरस्तु यो हिमवद्विंध्ययोर्मध्ये

गयाक्षेत्रं महापुण्यं पितॄणां तर्पणं यतः ४१ तत्त्वं पश्य महाभागे नैमिषं राज पुनः शुभम् यत्र गंगा च
कालिंदी सरस्वत्या च संगता ४२ पश्य पलं चित्रकूटं च श्रृंगवेरं रेवतीं शुभम् महेन्द्रं दुर्दुरं चास्या
निवसे विरतनो स्थिते: ४३ अनंतवंतं च सह्यं च भूदेव्या स्तनकुचाविव नीविलोकय भो भद्रे विंकटे
शं नमस्कुरु ४४ रामेश्वरं सेतुबंधं तीर्थान्यन्यानि यानि च द्वारकां स्वर्गरूपां च श्रीकृष्णो य
त्र तिष्ठति ४५ मायापुरीं च मथुरां च वृन्दावनं शुभम् यमुनापुलिनं भद्रे यत्र कृष्णो हि वि
जयति ४६ पश्यायोध्यां पुनः कान्ते प्रणामं कुरु मूर्द्धना यस्यां यातो हरिः साक्षात्परमात्मा न
राकृतिः ४७ सूत उवाच ॥ पौलोमी तु पतेर्वाक्यं हृदि कृत्वा ननाम तान् पौलोम्या नमनं दृष्ट्वा
गंधर्वोऽप्सरसस्तथा ४८ प्रशंसुः प्राञ्जलिं कृत्वाऽयोध्याया एव पुनः पुनः ॥ इति श्रीस
त्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे सप्तदशोऽध्यायः १७ ॥ सूत उवाच ॥ सचीं प्रणामतीं
दृष्ट्वा सा विश्वपतिमब्रवीत् पत्युः करं करे स्थाप्य पीडयन्ती पतिप्रिया १ श्रीसा विष्णु वाच क
स्मै नमसि भो स्वामिन् अमुं नाम प्रमुखाः स्त्रियः कश्चिन्देशो वयं प्राप्ता यन्मानं वदचास्य भो २

सदाभ्यासे नरश्चित्ताशिल्पिनां प्रवरे साच ॥२६॥ दर्शयेत नरलोके वै स्वर्गभूमिरिवापरा अयोध्या
याः सरय्वाश्च मध्ये सोपानजा द्युतिः ॥२७॥ यथाकुर्यात् पुरस्त्याश्च मालाह्वर्क्षस्य भास्वरा
स्तितीराणां सह सैश्च पूरितेयं वराननेः ॥२८॥ विरचेया विधानेन शिल्पिनां प्रवरे साच प्रेम्णेव
सरयूपद्मसुखारामसुजोभिभिः ॥२९॥ वध्नाति सर्वतः पुष्पैः पद्मिन्याः कुसुमैः सह पद्मयेमां
सरयू दिव्यां विसृजां विरजोम्बवाम् ॥३०॥ दृष्ट्वाकूलं सर्वेषां धात्रीपरमसंगतानाम् प्रेबाल
केशां सरसी नुहान्ती पद्मानानां पपपसारावस्त्राम् ३१ दीर्घीमिहत्ता कुमुदद्विजांच हंस
२९ स्तनीं विछिन्नफेनहासाम् पुलिनांकेपपोड्युध्वैः पोषयंतीं नरान्सदा ३२ एवंजानीहि सोका २९
न्ते धात्रीं श्रीसरयूं नदीम् ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे ऽष्टादशोऽध्यायः १८
७५ ब्रह्मोवाच ॥ अन्नानांनिचयं पश्यन यातीरेषु लेशः क्रियन्ते पर्वताकारः कयविक्र
यकारिभिः १ सांयात्रिकाश्च बहवो नानादेशनिवासिनः केपि कुर्वन्ति च वस्तूनां पोतेषु स्था
पयंति च २ विक्रीय निजवस्तूनां द्विगुणं न महामनाः परायवीथ्यां मणीनां च पूगं पश्य सह
स्रशः ३ गन्धर्वमत्तस्यश्वातशालाध्यावालवापजस्यच मुक्तानां गजमुक्तानां मणीनां चन्द्र

भूवैकुंठोपि दृश्यते १४ नाम्नायोध्येति विख्याता प्रजयासकलैरपि पश्यपश्यमहाभागे पुरी

शृंगौ रिवांवरे १५ आश्लिष्यन्तीविमानानि मुंजे: स्वर्गगनोच्छ्रितैः प्रासादस्थानरानार्योचा

धोभागेषु वार्मुकान् १६ मेघान्पश्यन्ति वर्षापां कौतुकेन स्पृशन्ति च स्वर्णवर्त्रैर्दीर्घदं

डैः केतनैर्वामुलोलितैः १७ नरैर्न ज्ञायते सूर्य्यातपश्च गृहे गृहे अस्याः शृंगेषु मेघाश्च

स्थिता विश्रिला प्रयान्ति वै १८ महताजलभारेण सेचनाय जलागमे प्रसादस्थापुवत्यश्च

वदनैश्चन्द्रसन्निभैः १९ रात्रौ दिवा च दृश्यन्ते चन्द्रा इव सहस्रशः स्त्रीखाभिरिवदीपानां

धूमितं पश्य चाम्बरम् २० शातकुंभस्य रेणु वै प्रपदा ताडितोपि सन् मूर्द्ध्नि उपैत्ये

व नराणां मार्गगामिनाम् २१ पथि बालाः प्रक्रीडंति स्वर्णधूल्या सहस्रशः अश्वारो

हैर्गजारोहै रक्षिताः स्यन्दनैस्तथा २२ गजाश्चात्रसरज्वावे चानीता यंत्र मिवंहु कुशाग्र

पैश्च क्रीडन्ति गजीभिः कलभैः सह २३ अपः पिबन्ति वापीभ्यां वितृषापि पुनः पुनः

सुरस्त्रीस्तनविभ्रष्ट नवकुंकुमपिंजराः २४ स्वर्णशालापरीचेयं सरत्नावातयानिशम्

वसतीव विमानाग्रे: पिशंगी कुर्वती दिशः २५ वसंति चात्र राजानो रघूणां मतया सदा

वि १

मदनाद्द्यश्च भूरिशः ॥१६॥ नैता दृश्योपुवत्यश्च स्वर्गलोके कथंचन ॥ यादृश्यो युवती रूपा दृश्यन्तेऽत्र
भूरिशः ॥१७॥ स्वर्गलोकश्च भूलोका द्विशेषो न हि विद्यते ॥ मामापनं तु स्वर्गाय स्वर्गे भूमौ प्रदृश्य
ते ॥१८॥ वहुभिर्जपयज्ञैश्च क्लेशेनापि द्विजातयः ॥ अत्रैव विविधा भोगाः सुखानि च वहूनि
हि ॥१९॥ भुंजते नरनार्यश्च तेषां स्वर्गे न किं फलम् ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा गिरस्तेषां
ब्रह्मा लोकमलसंभवः २० उवाच प्रहसन् वाक्यमेवं नारदमीरयन् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मनुं स्वायंभु
वं भूपं चांतिके प्राप्य पृच्छ्यताम् २१ सर्वे छिन्दन्ति पृष्टा के संदेहं वचनैः प्रियैः ॥ सूत उवाच
एतस्मिन्नन्तरे तत्र मनुः स्वायंभुवः स्वराट् २२ आजगाम विमानेन चांतिके पितुरात्म
नः तं संगम्य प्रपच्छुः संदेहं मानसोद्भवम् २३ सर्वा ऊचुः भद्रं ते किं कृतं राजन् प्रजा
श्च सृजता त्वया अस्मत्तोऽधिकाः कृता भूमौ सुकृतो भवान् २४ यूयं च यदि स्वर्गी
या मर्त्यान्तं न करिष्यथ स्वर्गार्थं च पुनः सृजन्न कोपि प्रयतिष्यति २५ देवाः श्रेष्ठाः
मनुष्या स्वर्गो वा भूर्लोकोपि वा अयोध्यायां यथा राजन् दृश्यन्ते प्रहृष्टाः स्त्रियः २६

सूर्यंपी: ४ मूतयः संतिपापाघ्नदिग्भुजां नरहेमुताः अत्रदुन्दुभिनादाश्च भेरीनादा अहर्निश
म् ५ सुरराजोऽपि भूपत्तेजनेश्च निजभाग्यतः रा[illegible]स्यापि जयघोषं प्रकुर्वती ६ सप्पू
निजकस्त्रोते [illegible] नामया मेघावर्षति वर्षीपां मंदिरे नगरे तथा ७ उद्याहालंप्र
रोहंति नरनार्यो र्भकैः सह तस्मिन्नरे पिवृष्टिश्च प्रनरं नंप्रपानिधे ८ तत्रस्थावतजीमू
ता न्सदापश्यंति कौतुका[illegible]त सूत उवाच स्तस्मिन्नन्तरे सर्वाः पूर्वचिन्तिसुराः स्त्रियः
९ तिलोत्तमा मंजुघोषा रंभा चोर्वशीमुख्याः गंधर्वाप्सरसो पत्ताः विद्याधारिनिम न[illegible]यो १०
विवर्णा वदनाभूत्वा धातारं च विजिज्ञपुः सर्वे ऊचुः देवदेव महादेव परमेष्ठि नमोस्तुते ११
अयोध्यापश्यतो देवचात्रस्था युवतीः शुभाः सुकेशी च श्यामनेत्राश्च श्यामाः श्यामेन
वर्जिताः १२ नागवल्लीदलैः पूर्णं [illegible]मितं मुखपंकजम् नासाग्रं [illegible] किंचास्ता स्वर्ण
सूचेरा राजते १३ कंचुकी च कुचो पीनो [illegible] वर्तुलया तयानिर्गत्य किंचित्र रा
जतो वर्तुलो पुनः १४ राजंति ललनाः सर्वा अहेअहे विद्युतोपमाः पुरानश्चात्र कामाभाः
मणिकुंडलधारिणः १५ निष्कग्रीवावलापिनो हारिताङ्गादिनो नराः किंबहूतेन भोदेव

दिव्यभोगसमन्वितम् ३७ ये कृत्वा नपतंत्यस्मिंल्लोके मत्युमुखेनराः माहात्म्यादधिकंस्वर्गात्साके
तं नगरं शुभम् ३८ अयोध्यायाः समं किंचिन्न स्वर्गेभूतलेतथा योषितः खलु चात्रस्याविधाता
विदधे बहु ३९ आत्मनो दोषनाशाय रचिताभूतले हि यः यदाहत्यां विधाता च निर्ममे परमाद्भु
ताम् ४० तदालोके स्वविज्ञातं पुनात्तरमिदं विधेः न द्दोषमार्जनायैव निर्ममे चात्र योषितः
४१ कुर्वन्तु संशयं देव्याः सौन्दर्ये न कदाचन अत्र नार्यः श्रियोमूर्त्यो नरास्त्वहरिविग्रहाः
४२ नारदस्यऋषेर्वाक्यं निशम्यास्य रसस्तदा मतिंचक्रुस्त्वसाकेते वसितुं स्वर्गिनिःस्पृहाः
30 ४३ इतिश्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकोनविंशतितमोऽध्यायः १९ 30
स्फाटिकानां च सौधानि चन्द्ररश्मियुतानि च राज्ञौ रात्रौ विलोक्यंते जनैरात्रसर्वतः १ अ
७७ हेषु चन्द्रकान्तिभ्यः जलधाराः पतन्त्यधः निशायां रश्मिसंयोगाद्द्विजराजस्य नित्यदा २
लज्जापात्रगृहिण्यस्य च रात्रौ दीपान्समाप्यच लज्जन्तेऽत्र पुनः सर्वाः मणिभिः कृपनिर्मितैः
३ सतत्तं तो जनायैवै स्फाटिकानां च भित्तिषु न तेषां तादृशाविवेन सजीवा इव वेश्महाः
४ यत्रस्यस्तंभपाः स्तंभाः शोभेशोधे निरूपिताः कपोलान्मत्रे यप्रपंति पुवन्त्यः कामपाण्डुरान् ५

न तथा कापि वर्त्तन्ते स्वर्गे भूमेरधः प्रभो ॥ सूत उवाच ॥ वाक्यं निशम्य तेषां तु जगाद च मनुः स्वयम्
२७ भारत्या प्रीताय नैव देवानां ब्रुवती तदा ॥ मनुरुवाच ॥ स्वर्गोर्द्ध्वं क्षिपते कर्म जनैश्च स्वर्गगा
मिभिः २८ भूतलो भूतलश्चैव स्वर्गः स्वर्गस्त्वपि एव च जन्ममृत्युजराव्याधिर्भूतले वर्त्तते स
दा २९ मलमूत्रशरीराणि नारकाणां भवंति पंचविंशतिवर्षस्था नरा नार्यश्च षोडशी ३०
तेषां देहे न दुर्गंधी न छायामलिनां तरम् न निमेषश्च नेत्रेषु स्वर्गस्थाः सुखिनो जनाः ३१
शोकेन क्षिपतां त्वा पूर्वं श्रेष्ठान संशयः प्रहसन् प्राह देवर्षिः राज्ञो वाक्यं निशम्य च ३२
तस्मिन्काले महाहर्षात्त्वाम्रत्यमितद्युतिः ॥ नारद उवाच ॥ राज्ञा चोक्तं यथा तथ्यं तत्तथैव
न संशयः ३३ परं तु स्वर्गतः श्रेष्ठा यो ध्येयं सुरदुर्लभा माहात्म्यं तद्यं श्रेष्ठा स्वर्गादपि वरान
नाः ३४ स्वर्गवासा मनर्जन्म भरतां विद्यते न रागाम् स्वर्गाच्युतास्ते भूलोकं पतन्ति सु
कृतक्षयात् ३५ अयमतास्त्वर्वेकं मूढं गच्छन्ति मानवाः कृमिकीटपतंगाश्च म्ले
च्छाः संकीर्णजातयः ३६ कौमोदकीकराः सर्वे प्रयान्ति गतगासनाः लोकं संतानकं नाम

घास्वर्गो चैकछाचराजते सूत उवाच ॥ देवानां च विमानानि प्रासादानि नगरोपरिस्थितनः प्रोवाच
वैश्मष्टौ वीरुत्पमानो वनानि च ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पश्य पश्य देवतास्तत्रैव नंदनाशोकसंतकम् ॥ संतान
कवनं चात्र मंदारवनमेव च ॥ वनं चैत्ररथं तान्नां चन्दनानां तथैव च २० चंपकानां वनं दिव्यं
पत्रपालिन षट्पदैः ॥ वनं रमराकं देवा रमेतां यत्र वै हरिः ॥२१॥ वनं प्रमोदकं चापि प्रमोदं यत्र नीरशाः मा
म्रातानां च वनं दिव्यं ध्येयपनसैः कृतम् ॥ कदंबानां वनं दीर्घकेसरैरुपशोभितम् तमालानां
वनं दिव्यं वल्लीभिः परिवेष्टितम् ॥२३॥ वनान्येतानि रम्याणि संख्यातानि च षट्दश ॥ तथा चो ॥३१
॥३१॥ पवनान्येव पुष्पाणां क्रमशः सुराः ॥२४॥ पत्रपानि पुष्पानस्वरमेतानि भीरुमितुं सदा ॥ आ
रोहका पराजानो वनेषु पर्णानी वसैः ॥२५॥ यतो नीडनि तेनित्यं भवन्त स्वनन्दने ॥ इमे
७८ दं विवदन्ने ब्रह्मा देवान्प्रति महातपाः ॥ सरस्वा भूमिभागं स्वपानान्यवतरं तथा ॥ दे
वानां ब्रह्मसहस्राणां विमानानि समन्ततः ॥२६॥ ब्रह्माद्याः सकलादेवा विमानेभ्य अवातरन्
अपश्यन्नपास्त पावकैः स्नानं चैव विधानतः ॥२८॥ पुनस्पः केलदेवानां निर्नेजु निजविग्रह
म् ॥ स्नात्वा सम्यक् वहिस्त्वा भूपः गत्वा वासांसि पर्यधुः ॥२९॥ दत्वा दानानि विप्रेभ्यो नानारत्न

पाकशालाक्षितिस्तत्र नीलरत्नैश्च वेष्ठिता । न कुर्वन्ति श्रमा तस्यां न वच श्च वृष्व गोमयम् ६
प्रान्तेषु पटलानां च न्यपतंति सुविनो मुहुः । वितन्वन्ति स्व वर्हाणि मृदंगानां स्वनेन च ७ विलो
लकालमेघाभं धूमे नाम गुरव्यपेच गायनो दीपमानानां पक्तिणां रत्नजांगतो ८ प्रतिविंबस्य
तेषां नु गृह्णाय पतत्तनः । हिंस्रो धावति पापात्मा मार्जारः कृतमारकः ९ कामिनश्चात्र
नश्यो वलभीषु वधूजनैः । भजन्ते परमानन्दं महापौर्णमिकासु च १० युवतीनां मुखान्यत्र
प्रमदा पन तां मधु विधूंति सततं कान्ते नेत्राणां पुंडकेतथा ११ लोकवार्तां यथा लोकाः
प्रवदन्ति गृहे गृहे प्रपठन्ति तथा रम्यं पंजरस्थाश्च सारिकाः १२ पतिनास्त सहयज्ञाते
न वोढाषारनादिकम् । नदिवावनकेका मत्स्य कीरस्य मुखपंकजे १३ वर्धूं ददाति सकलं
विद्रुमस्य पुनः पुनः । अत्र वाद्यानि रम्याणि लोमकोशेयकानि च १४ उच्चानि निपुणं स्पन्ते
नत्रांगानि पपार्थितः । राजमार्गमहादीर्घे नक्ष्यन्ति भूरिशः १५ अश्वा गजा रथाः सर्वे
अग्नौ कीर्णा प्रपान्ति च धन्याश्चात्र महावीर्याः कल्पवृक्षोपमाः सदा १६ प्रयच्छन्ति नरा
णां च सर्वकामांश्च वांछितान् । इन्द्रार्कच्छोहि राजर्षिः साकेते वसते सदा तेनैव च पुरी चा

सत्योपाख्यानम् पू

रामस्य नाभिपद्मेन जातोऽहं ब्रह्मपार्श्वे तेपमम देहात्समुत्पन्ना विजातास्तापसाः सुताः १० एवं त
स्यापते पुत्र तपार्थं नमस्तेच्यते नराकारस्य रामस्य वर्णलंघे सहायकाः ११ एते देवास्तथा सर्वे ऋ
षयश्च तपोधनाः। संगोपनीयमस्माभि रामतत्त्वं च सांप्रतम् १२ यथाश्रुत्वं भवेद्भूरि वि
ज्ञोऽश्वेवतथानस्ताम्। सूत उवाच एवं विश्राव्य वै ब्रह्मा रब्रूसादीदिशं मुनिम् १३ अह
मप्यागमिष्यामि चेति वाक्यं पुनः पुनः॥ वशिष्ठं प्रेषयित्वा तु यानं चारुह्य हे निजम् १४
॥३२॥ वशिष्ठोपि महातेजा आजगाम नृपान्तिकम्॥ आगत्य कथयामास वै धाम्न्याच पात्तिमो ३२
भुवम्॥ १५॥ न वैवालस्याज्ञा धर्मं से वै दिवास्ते वासवाः॥ ते वै भाग्यं विजानीहि सात्मनः पुत्र
संभवात्॥ १६॥ एतस्मिन्नन्तरे दूता ब्रह्मलोकनिवासमागताः॥ वशिष्ठेपि स्थानु राजानं प्रोचुः प्राञ्जलयो
72 नृपम् १७ श्रीदूता ऊचुः आगताः धामप्रोदेवाः श्रीमतां शुभतोरणाम् आज्ञाप्यतां म
हाराज सभा प्राप्य विशन्तु ते १८ श्रीराजो उवाच दूतं रहं तु देवानामिदं [illegible] राज्यं उ[illegible] स्मम
स्य गृहे को विचारोस्ति चोक्ता कस्य प्रतोषिन १९ सूत उवाच दूतस्तु कथं च स्वयं राजा प्रचचा
ल वरासनात् रामं संस्मृत्य ध्यानं प्रणामस्मिन्दुनीलसमप्रभम् २०

मयानि च ॥ ३० काश्यपां ऋषयस्तिष्ठौ संध्यां जेपुस्तपाम्मुमासकृ इत्येवं नीर्थयात्रानुकूलादेवैर्महर्षि
भिः ॥ ३१ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे विंशतितमोऽध्यायः २० ॥ सूत
उवाच ॥ तस्मिन्काले वशिष्ठस्तु नोदितस्तु नृपात्मजया ॥ आजगाम विधेः पार्श्वं विविधप्रबोधि
धाननः ॥ १ ॥ समागत्य विधेः पार्श्वं ववंदे प्रणतः पदौ ॥ ब्रह्मा शीघ्रं समुत्थाय पर्यपृच्छत्स्वतवा
हुभिः ॥ २ ॥ उपकंठे तमानेवय पर्यपृच्छदनामयम् ॥ रामस्तोदश्चारुपस्थापितवारामस्य भूरि
शः ३ सूत उवाच ॥ पृष्टः स्वपितरं चैव वशिष्ठो भगवान्ऋषिः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वा
चा पितरं भूपनोदितः ४ वशिष्ठ उवाच ॥ ये यांकुशलकामोऽस्ति भवंते बांतु विद्यते
आगमिष्यति राजा तु पुत्रैस्त्वामभिवन्दितुम् ॥ ५ ॥ विधाता तु मुनेर्वाक्यं श्रुत्वा विस्मितमान
सः प्रहसन्नाह धर्मात्मा वशिष्ठं कमलासनः ६ ब्रह्मोवाच ॥ अहमप्यागमिष्यामि गृहं राज्ञो
महात्मनः देवैः सह [illegible] मुने याहि ब्रूहि ब्रूहि नमामि तथा ७ यस्य
पुत्रो रमानाथो रामचन्द्रोऽयमात्मभिः वर्ततेऽद्य गृहे तस्य दर्शनार्थं व्रजाम्यहम् ८ रामो
नारायणः साक्षात्सर्वोपास्यः सदा द्विज भवान् ज्ञाता मुने सर्वं मम रामस्य भूरिशः ९

श्रीविधिरुवाच सत्यंचोक्तं महाराज तव भाग्यानलचाधिकम् भूलोकेधलोकेच पातालेच नरेश्वर १
भाग्यं हि विधते राजन्नरस्य हि कथंचन यस्य पुत्रो महात्मा नः श्रीरामभरतादयः २ याताः सुरूपा
स्वलोकानां सर्वपापविरक्तकाः युगेयुगेच गायन्ति शालराः सधवस्तथा ३ पृथिवीचम
हाराज ह्यनेनपरिरक्षिताः येऽस्मिन्प्रीतिं करिष्यन्ति तेषां मोक्षो न संशयः ४ चरितंचा
स्यलोकस्य पापपर्वतदारणम् यावल्लोका धरिष्यन्ति यावत्तिष्ठति मेदिनी ५ तावद्राम
कथालोके प्रचरिष्यति पापहा किंबहूक्तेन भो राजन्नारायणसमोऽर्भकः ६ सूतउवाच
॥३३॥ च॥ दुहितायास्सुखोत्थितं समाकर्ण्य नराधिपः प्रहर्षं परमं लेभे मुखात्त्वं गुणान्वितम् ॥३७
दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनर्दृष्ट्वा सुमोहं च पुनःपुनः एतस्मिन्नन्तरे तत्र समायातो नारदो मुनिः ८ आजगा
मविधेः पुत्रो दर्शनार्थमनुव्रतः जनकांकगतं रामं ददर्श विनयान्वितः ९ दृष्ट्वा दृष्ट्वा पु
80 नर्दृष्ट्वा सुमोहं च पुनःपुनः श्यामसुन्दररामस्य रूपं वीक्ष्य विस्मितोऽभवत् १० बहिर्निर्गत्य
योगेश्वरारामस्य परमात्मनः तेन स्तोत्रं समारब्धं ब्रह्मादीनां च सन्निधौ ११ नारदउवाच
च॥ वन्दे सुराणां सारं च सुरेशं श्यामसुन्दरम् योगेश्वरं योगबीजं योगिनां च परं गुरुम् १२

कृत्वा बलिं समादाय देवानां नरपितुं ययौ एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा प्रविवेश नृपालयम् २१ देवैः
सह महाबाहुः प्रहसन् कमलासनः प्रणनाम महाराजो ब्रह्माणं च चतुर्मुखम् २२ पादयोः
पातयामास रामचन्द्रं च वेधसः सिंहासने समावेश्य विधिं राजा महामनाः २३ तदन्ते
पि गणेशाद्यो पि महादेवादयः सुराः राज्ञा संपूजिताः सर्वे विविशुश्च यथासुखम् २४ अ
प्सरसश्च वरं भार्याः पूर्वचित्त्यादयस्तथा समाजग्मुश्च गंधर्वा नानावेषधराः सभा
म् २५ राजानं द्रष्टुमिच्छंतु स्थाने स्थाने यथाविधि प्रहसन्नाह महाराजो ब्रह्माणं
सर्वदेवताः २६ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं कुलम् अद्य मे सफलं त्वासीन् मुप
गता निशामम २७ साधूनां च सुराणां च दर्शनं दुर्लभं नृणाम् कृतार्थोहं कृतार्थोहं
यूयं दर्शनमागताः २८ युष्माकं दर्शनं जन्तोर्न शांतमयति ऽप्यतः तीर्थस्नानमिवेते
वेश्म ऽहि हेतुः समागताः २९ किं पुनर्महिमा शक्यो वर्णितुं त्वत्सुखानतः सूत उवाच
ब्रह्मा राज्ञोदितं वाक्यं श्रुत्वा साधु निरूपितम् ३० अब्रवीत् स्मितं कृत्वा राजानं हंसवाहनः
॥ इति श्रीमत्स्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकविंशतितमोऽध्यायः २१ ॥

सत्योपाख्यानम्
पूर्वार्द्धम्०

स्य ४

सकलैः प्राणिभिः सदा ।२४। इदानीं मम पुत्रस्य मंत्ररत्नं च क्षिप नाम् ॥सूत उवाच॥ नारदोपि म
हायोगी विरक्तानां शिरोमणिः ।२५। पस्पर्श बालं पाणिभ्यां रत्नं व्याजेन मस्तके । कंठ वक्षः स्थ
लं चैव ग्रंथी स्थ भुजं गाम सः ।२६। प्रसादयन्तु ते देवाः । प्रणेमुर्मनसा मुनिम् ॥ अहो मुनि
81 महाबुद्धिः रामैव रसौ भुभौ ।२७। स्पष्टा श्री ग्रंथपानो हरितिकानां शिरोमणिः ॥ इदं स्तोत्रं म
हापुण्यं नारदेन समीरितम् ।२८। स्तोत्ररत्नमिदं तेपं रामचन्द्रस्य शौनक ॥ यः स्तुतिं पठन् धि
॥३४॥ वान् यो वा धारयेत् सुधीः ।२९। न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटि शतैरपि ॥ नियमाद्यः पठे
त्स्तोत्रं प्रातरुत्थाय बुद्धिमान् ।३०। प्राप्नोति सकलान प्यो न्यालरामप्रसादतः ॥ स्तोत्ररत्न ॥३४
मिदं दिव्यं मासमात्रं पठेत्तो नियः ।३१। पुत्रं वित्तं भवेत्तस्य रामचन्द्र प्र सादतः ॥ महामू
र्खं प्रभु दुर्मेधो मासमात्रं पठेत्तो नियः ।३२। बुद्धिं विद्यां च लभते गुरुपदे प्रमाणतः । अपुत्रो
लभते पुत्रं वर्षमेकं पठेत्तो नियः ।३३। इह लोके सुखं भुक्त्वा कृत्वा कीर्तिं सुदुर्लभाम् ॥ नाना
प्रकारधर्मं च पालयन् लोके चह हरेर्गृहम् ।३४। यः पठेत्त्रिसंध्यं च नित्यं स्तोत्रं च उत्तमम्
किं बहूक्तेन भो विप्र नाम्नस्य स्मादधिकं परम् ।३५। ❀ इति श्री सत्योपाख्याने सूत
शौनकसंवादे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।२२। ❀ सूत उवाच ॥ गतेऽथ नारदे राजा

ज्ञानानन्दं ज्ञानरूपं ज्ञानगम्यं सनातनम् १ तपसां फलदातारं सर्वसंपत्तिदं शिवम् १३ तपो
बीजं तपोरूपं तपोधनं तपोवरम् येरूपं यदमीषां भक्तानुग्रहकारकम् १४ वेदान्तशास्त्रैर्यस्तो
तुं किमर्हः स्तोतुमितं प्रभुम् कारणं मुक्तिभुक्तीनां नरकार्णवतारकम् १५ आशुतोषं प्रसन्ना
स्यं करुणामयसागरम् ब्रह्मज्योतिः स्वरूपं च दुष्टदानवनाशनम् १६ अपरिच्छिन्नश
क्तिं च कायवाङ्मनसः परम् नमो गुरोः परं रामं रजसस्तमसः परम् १७ योगिनां नामुपास्यं
च योगिनां हृत्पंकजासनम् कोटिकन्दर्पलावण्यं रघुवंशनन्दनम् १८ ज्योतीरूपमरूपं च
रमानाथं जगद्गुरुम् ब्रह्मज्योतिः प्रभुं रामं वासुदेवं जनार्दनम् १९ वैकुण्ठं माधवं वि
ष्णुं दैत्यारिं मधुसूदनम् नमो हंसाय शुद्धाय प्राचीनां अच्युताय नमः २० विष्वक्सेनाय म
हते रामायामिततेजसे मत्स्यकूर्मवराहाद्यैः रूपिणे परमात्मने २१ रामचन्द्राय हरये
नमस्ते सिंहरूपिणे श्रीसूत उवाच॥ स्तोत्ररत्नमिदं कृत्वा विरराम महामुनिः २२ र
घूणां प्रवरो राजा मुनिं प्रोवाच लज्जितः वाक्यं च स्वरूपं तां स्तुतिं तव भक्तिस्य मे विभो २३
श्रीराजा दशरथ उवाच॥ मम पुत्रस्य व्याजेन कृतं स्तोत्रं हरेरिदम् सर्वमेव च कर्तव्यं

नमस्ते चैकदन्तिने १२ विघ्नाः सर्वत्र निमग्नानां तारणाय नमो नमः येये भजन्ति त्वां देव तेषां
विघ्नो न विद्यते १३ सर्वमंगलकार्येषु भवान् पूज्यो जनैः सदा मंगलं तु सदा तेषां त्वत्पादे
च ध्यानात्मनाम् १४ बहुधेवं च विज्ञाप्य पुनः प्रोवाच पद्मजः रक्षां च क्रियतामस्य सांप्रतं
42 बालकस्यैव १५ आज्ञाप्यैवं विधानापि विरराम गजाननम् गजाननोपि रामं हि पश्यन्
३५ प्रेम्णा मुहुर्मुहुः १६ जहास मनसा देवो वाक्यं श्रुत्वा विधेरिदम् ऊचे विचारयामास ३५
विधिवाक्यं महामतिः १७ रक्षां च क्रियतामस्य बालकस्यास्य सांप्रतम् विधिना चैव
प्रोक्तो हि मिति वाक्येन सांप्रतम् १८ अयमर्थो हि वाक्यस्य मनसैव विचार्यते अकारो
वासुदेवः स्यात् षष्ठी ह्यस्य भवेद् ध्रुवम् १९ बालके शङ्करः प्रोक्तः कः शब्देन प्रजा
५ पतिः बाले बालेककारस्तु ज्ञायते तस्य नित्यदा २० इति बालकशब्देन परब्रह्माभि
धीयते बालकस्यास्य वाच्यार्थो मया ज्ञातः सुनिश्चितम् २१ परं त्वर्थो न वक्त
व्यो मनसैव स्मराम्यहम् कस्मै प्रवालमनद्दोचै पद्माविव च पद्मिराट् २२

जा ३

ब्रह्मादीन्वाक्यमब्रवीत् प्रांजलिः प्रणतो भूत्वा धर्मिणां प्रवरो नृपः १ राजोवाच॥ एकादश्यां
च भो देवाः फलाहारोऽहमप्य भवद्भिः क्रियतामत्र विहितोऽयं मया प्रांजलिः २ येषां गृहे न भुं
जन्ते देवा वा आगता द्विजाः तेषां गृहं भवेत्सून्यं केनु राजगृहोपमम् ३ ब्रह्मोवाच॥ अ
पवै कादशी राजन फलाहारेन प्राप्यते एकादश्यां फलाहारो मध्यमः प्रोच्यते बुधैः ४
भोजनं च महानिन्द्यमन्नानां च नराधिप तस्मादपि न भोक्तव्यं भोक्तव्यं भोजनद्वयम्
५ रात्रौ जागरणं चैव दिवा च हरिकीर्त्तनम् तच्छ्रुत्वास्मो वयं सर्वे नवदर्शनतो नृप ६
इत्येवं ब्रुवतः सर्वान् पुनः प्रोवाच भूमिपः रक्षा च क्रियतां स्वामिन् बालकस्य मम साध्ववे ७
चिरंजीवी भवेद्येन तथा वो क्रियतां शुभम् गिरमाकर्ण्य भूपस्य वात्सल्यगुणभूषिता
म् ८ तथाभवत्वावाक्यं ते प्रत्यूचुश्च सुरेश्वराः अथ पद्मालयासनाग्रानुगणो शं च गणाधि
पम् ९ अब्रवीत्प्रहसन्वाक्यमेकदन्तं गजाननम् ब्रह्मोवाच॥ एकदन्तं महावीर्य
नमस्ते परशुपाणये १० सिध्यंति सर्वकार्याणि त्वत्प्रसादाद्गणाधिप विघ्नपुत्राय भव्या
य मतंगास्याय ते नमः ११ नमः पार्वतीपुत्राय विघ्नभक्ताय ते नमः गणानां पतये तुभ्यं

वचो देव्याः निशम्यैवं जहसुस्ते मुदा सदः रामोपि किलकिलां कृत्वा पितुरंके जहास ह ३५ देवादस
स्तु जहसुः पश्यन्तः कुतुकं त्विदम् राज्ञा सभाजिताः सर्वे देवगंधर्वकिन्नराः ३६ रामरत्नोप
टि स्लौगंतुं चक्रुर्मतिं निजाम् देवा ब्रह्मादयः सर्वे स्वं स्वं धाम मदान्विताः ३७ जग्मुः सर्वे
स्वकं स्थानं रामे निःक्षिप्य मानसम् सूतः परस्वकरस्पेऽहं पश्चात्तत्पतेऽहे ह ३८ ॥ इति
श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे त्रयोविंशोऽध्यायः २३ सूत उवाच ॥ राजा द
शरथो हृष्टः प्रेमपामास बालकम् अन्तःपुरे महादीर्घे यत्र कौशल्यादयः स्त्रियः १ कौशल्या ३६
३६ पि निजांके वरां रामं निवेश्य च प्रस्नुतौ पाययामास स्तनौ प्रेमभराप्लुता २ तस्मिन्न
वसरे सर्वा राजदाराः समाजग्मुः कौशल्यामब्रुवन् शीघ्रं मंत्ररक्षां च क्रियताम् ३
रामस्य भयभीतस्य गतानायस्य शुंडतः सूत उवाच ॥ कौशल्यायाज्ञदासवीः पेठुर
क्षां हितां हरौ म् ४ कौशल्योवाच ॥ पादौ रक्षतु ते विष्णुः शंखचक्रगदाधरः प्रजा
पतिस्तु ते मेढ्रं गुदं निऋतिमेव च ५ नाभिं पातु समानस्तु तथापानः सदागतिः अजो
चन्द्रो मनो वै बुद्धिं पातु चित्तं हरिः स्वयम् ६ अहंकारं महादेवः शूलहस्तो दिगंबरः वपुर्लो

83

शुंडं प्रसारयामास रामस्योपरि वेगतः । भ्रामयामास परितो रक्षार्थं राममात्मनः ॥ २३ ततो रामो महा
तेजा बालरूपी तु कौतुकी । चकार वदने किंचिदोष्ठसंकोचनादिकम् ॥ २४ रोदनार्थं गणेशात्तु भ
यादिव भयं न हि । गजतुंडोपि संकुच्य संजहार निजं करम् ॥ २५ तातापि पुनरुत्थाय रक्षार्थं बा
लकस्य च । चतुर्भिर्वदनैस्तात तात तातेत्युवाच ह ॥ २६ प्रसन्नो मुखपंक्तिं च न जहार स्वयं
मः पार्श्वस्थानकं पश्चाद् ब्रह्मा न चक्रे रक्षां पितामहः ॥ २७ रक्षां कृत्वा निजस्थाने विवेश कम
लासनः । कपर्दी पुनरुत्थाय पंचभिर्वदनैर्ब्रुवन् ॥ २८ अनेन बालरूपेण रक्षितो नि
जसेवकैः । सदा मे हृदये तिष्ठ पश्चात् भयं न हि ॥ २९ तदा रामो न किंचिद् व्याहासं चक्रे
च बालकः । महादेवे निजस्थाने आसीने शिखिवाहनः ॥ ३० षड्भिर्वदनैर्वाक्यं विधु
वदन्रघुनन्दनम् । अहो राम महाबाहो किं करोषि गजाननात् ॥ ३१ षड्भिर्वदनैः पुत्रकं मां
पश्य पश्य च बालक । मत्तः किं न बिभेषि त्वं त्रिपुंगं वदनं मम ॥ ३२ अर्द्धासनगता देवी शि
वस्य गिरिजा सती । अब्रवीत् परया वाचा कार्तिकेयं निजात्मजम् ॥ ३३ श्रीदेव्युवा
च ॥ दशाननादपि बालो न बिभेति शत्रुहा । त्वत्तः षडाननात्पुत्र कथं विभ्यति बालक

सहस्रं कोट्यल्पा रामहस्तेन दापयत् ।२०। ब्राह्मणेभ्यो महाभागा रामस्याभ्युदयाय च ॥ सहस्रैकं तु वस्त्राणि सरा
म हेमाश्वकैकशः ।२१। इत्थं दानं द्विजातिभ्यो लक्ष्म्या वातं ... पाकरोत् ॥ वशिष्ठो विपुलां गत्वा दक्षिणां
प्रपद्येऽहम् ।२२। एवं हि रक्षणां पाति रामस्तं न्यपपौ मुदा ॥ चक्रे किलकिलाशब्दं मातुः प्रेम्णे पितुस्त
था ।२३। जनन्यो रामचन्द्रस्य दासो दासाश्च हर्षिताः ॥ नटानां नर्तकीनां च समाजो बहुशोऽप्य
भूत् ।२४। इत्थं दानं च सर्वेभ्यो हर्षितो नृपसत्तमः ॥ रक्षास्तोत्रं च रामस्य मातृभिः पठितं तु यत् ।२५।
अनेन रक्षामंत्रेण या बालानां रक्षितुं पण्डिताः सूत उवाच ॥ रामस्य रक्षा या जीर्णबालानां रक्षणाय च
॥३१॥ २६ निर्वर्ण्य च वाल्मीकि रामजन्मनुपाहृतम् बालकान् भयभीतांश्च रोगादिभिस्तु पीडितान् २७ डा ॥३१॥
किनीभूतप्रेतैश्च कुदृष्ट्या च विलोकितान् धारयन्त्यनेनैव रामरक्षाकरेण च २८ अल्पा
पुनर्भवेत्तस्य नाकालमरणं भवेत् इत्योपाख्यं च प्रशस्तं रामरक्षां पठेत्तु यः २९ दानस्नानप
संस्तस्य सत्पुण्यं लभते ध्रुवम् सर्वान्कामानवाप्नोति चान्ते स्वर्गं पठेत्तु यः ३० इदं हि चरितं पुण्यं
बालरामस्य भाषितम् श्रुत्वा ते श्रावयन्ते वापि सत्पुमान् लभते गतिम् ३१ इदं हि चरितं पुण्यं म
ङ्गलं निवारसाम् धन्यं यशस्यमायुष्यं श्रीवृद्धं कलिमलापहम् ३२ ॥ इति श्री सत्योपा

84

रक्षतु ते जिह्वां यादसांपतिरप्पतिः ७ मुखं पातु सदा वह्निर्नासां च वऽशातुतो नेत्रे रक्षतु मार्त्तण्ड
स्तथा कर्णौ दिशास्तथा ८ बाहू रक्षतु वज्री च देवराजः शचीपतिः सर्वांगेषु महाविष्णुर्वातो
रोमाणि सर्वदा ९ अग्रे रक्षतु चक्रं त्वां पश्चात्कौमोदकी गदा शंखो भूतप्रेतेभ्यो न
न्दकः खनु सर्वदा १० सर्वापद्भ्यो नृसिंहस्तु कमलाः पातु किंचित् केशः कालाद्रक्षतु को
दंडो व्याधिभ्यस्तु शिली मुखाः ११ श्यामानं पातु श्रीरंगः जागतूकं श्रियःपतिः गरुडो रक्षतु सर्पेभ्यः
श्रीधरस्तु क्रौधतः १२ धन्वन्तरिः कुपथ्यात्तु लक्ष्मीरक्षतु भोजनात् नन्दादयो हरेः पार्श्वाः पान्तु त्वां सर्वदे
हि १३ डाकिनीभूतप्रेतेभ्यो देवी लामभिरक्षतु पृथिवी पर्वतान द्योवनानि सिंधवः कुशाः १४ मशा
कादंशाकारोगाः सपाशोभ्रहिषादयः दिनानि रात्रयो यामा घटिकाः संवत्सरस्तथा १५ अश्वका जा
नरास्सर्वे द्विपदा बहुपदाश्च ये अजाश्च अजाश्चैव पक्षिणः कुक्कुरास्तथा १६ गंधर्वाप्सरसो
यक्षाः पितरो मातृकादयः सिद्धा वेतालिका रक्षो देवर्षयः प्रजापतिः १७ सर्वेऽप्येते तथा त्वन्ये त्वां
रक्षन्तु सदैव हि येऽपुरेवं सपत्न्यस्ताः कौशल्याद्याः पुनः पुनः १८ रामरक्षां च विविधां तथा दानं च कु
र्वते आजगाम वशिष्ठस्तु नाहूतो राममातृभिः १९ विधिवद्रक्षां च के रामस्य परमात्मनः गवां

त्वा स्थित्वा पुनः स्थित्वा मातुरंकं पलायते १२ पुनस्तु तीर्थ्य चांकात्तु रामः क्रीडति बालवत् तथा ते भ्रात
रः सर्वे रामस्येच्छानुसारतः १३ क्रीडंति सततं बालाः जनानां सुखकारकाः आदर्शे क्वचिदात्मानं प
श्यन्तो भ्रात्मनो मुखम् १४ बालकं च द्वितीयं हि मत्वा हस्ततलेन पाणिना अवधात्तस्य चांगा
नि रोदनं कुरुते पुनः १५ क्वचित्स्ववदनं रम्यं स्तंभेषु प्रतिबिंबितम् शुभ्रगौरत्नपुंजेषु बालके
राद्भुतं मुखम् १६ द्वितीयं बालकं मत्वा हास्यं च कुरुते प्रभुः शत्रुघ्नो जानुपाणिभ्यां गत्वा स्वं मौनि
जं मुखम् १७ द्वितीयबालकं मत्वा काचमौनिजं मुखम् तस्याननेन संपुज्य चोच्चैः कूजति त
 त्र ह १८ मातुरंके समायाति प्रहसन्न स्मेराननः लक्ष्मणोपि निजं बिंबं दृष्ट्वा कुरुते मुहुः
१९ भरतोपि निजं बिंबं रत्नपंक्त्या हि भासितम् हास्यं च कुरुते मंदं मंदं मंदं पुनः पुनः २०
जलपात्रे च रामेण चंद्रबिंबं विलोकितम् ग्रहीतुं तस्य हस्तं तु जले च कुरुते प्रभुः २१ नभ्याप्या
ति यदा हस्ते मातरं प्राह तेनुतम् चंचलकं स्वस्यकं माता रोप्य समुत्तलं पुनः २२ नीरे निधाय परा
मस्य परोक्षेण सकौतुका रामाय ब्रुवती क्षिप्रं गृहाण तं चन्द्रमंडलम् २३ सर्वे च बालकाः पुत्र
रत्नरूपा न संशयः सर्वे ग्रहोत्सवा मोदाम भ्रातृभिः क्रीडनं कुरु २४ एवं क्रीडंति बालास्ते चार

ख्याने सूतशौनकसंवादे चतुर्विंशतितमोऽध्यायः॥२४॥ शौनक उवाच॥ वद श्रीसूत महाबु
द्धे त्वं महर्षे न बुद्धिमान्। रामस्य चरितं पुण्यं मंगलं श्रावयन्तः सतः॥१॥ रामेण शिशुरूपेण कथं दशर
थाजिरे। क्रीडा कृता पुनर्दिव्या भ्रातृभिः सहितेन [illegible] च॥२॥ कस्मै पूर्वं सतां नित्यं रामचरित्रमुत्त
मम्। तस्मात्कथय मङ्गलं कथने निपुणो ह्यसि॥३॥ सूत उवाच॥ कथयामि महापुण्यां शिशुरा
मस्य सुन्दराम्। कथामृतां निशम्यां यद्दत्तां मुक्तो पितामह ४ मार्कण्डेयो मुनिः पूर्वं चित्रकूटगि
रौ पुरा। अपृच्छद्वाल्मीकिं च पत्न्या पृच्छतेऽधुना ५ श्रीरामो बालरूपी च भ्रातृभिः सहसु
न्दरः। जानुभ्यां सह पाणिभ्यां प्रांगणे विचचार ह ६ क्वचिच्च वेगतो याति क्वचिद्याति शनैः श
नैः। क्वचिच्च भरतो रिंगन् शत्रुघ्नो जानुपाणिभिः ७ क्वचिच्च लक्ष्मणो याति शत्रुघ्नेन सबंधु
ना बालाः क्रीडन्ति ते सर्वे मातृभिः रक्षिताः ८ रहिवे हि मदीयांके श्रीराम करुणानिधे एवं
प्रपन्ति भाग्येन मातरो निजबालकान् ९ बालकास्तु पपान्याये क्रीडन्ति बालकाः पुष्पा न
प्राक्रीडन्ति रामाद्याश्च आप्राकृतपाऽऽहे १० पादयोर्नूपुरारावं श्रमवन्याति शनैः शनैः कुर्व
पि जायन्ते प्रावद्रुतिसंदिग्धमानसः ११ कदाचित्किं कि[illegible] शोरावं कटोशु त्वापलापने स्थि

सदा६

वि १

सप्तभूमिवराज् काको गतो रामप्रपात्कृतम् ६ पश्चभागे निरीक्ष्यन् संचारमानोऽखूतमम् पो
जनानां सहस्राणि त्रिंशत्परिमितानि च ७ अधोभागे हि पातालाक्षेषु नागश्च विद्यते न
स्वचांके हि क्रीडन्तं शिशुरूपं वृत्तमम् ८ तदा काको विलोक्यास्य पृष्ठभागे पुनः शिशुम्
अंगप्रध्वादृति नास्ति मया किं क्रियते स्फुटम् ९ बालाद्दितिरातः शीघ्रं पलाय निजरक्षया
विचार्येवं भुशुंडोऽपि चोड्डीनोपसर्पतः १० भूलोकं च पुनः प्राप तत्र मायावतीपुरीम् अंके मा
वीज्यमानं च निजसिंहासने पुरे ११ पश्चाद्ये च रामं हि वीक्ष्य काको ति विस्मितः उड्डी ३९
॥३९ नो गामत स्तस्मादिन्द्रस्य पुर मेदनात् १२ नगरं वीतिहोत्रस्य स जगामाति वेगतः ददृश्ते
त्रिरामं च वह्निना परिसेवितम् १३ रामं निशाम्य काकोऽपि भ्रमन्स्वर्गं ह्यातः अंतको राम
४६ चन्द्रस्य पुरतो गान्ति दंडधृक् १४ एवं वीक्ष्य तदा काको जगाम निऋतेः तयम् सेव्यमानं
तदा तेन निर्ऋतिना रामस्वायकम् १५ तत्रापि नष्टिपातिं चक्रे पाशिन स्तुरं ह्यातः ६
गृहसेन तेनापि सेव्यमानं च पालकम् १६ तदा पश्चापि विलोक्याशु जगाम प्राभंजनं पुरम्
रनर्दंड प्रक्रीसेन सेव्यमानं स्तुतेजनम् १७ तथा कुबेरस्य नगरं वायुतः प्राप वेगतः भोज्यमानं

तारा श्च हरेः खलु पंजरस्थं शुकं दृष्ट्वा कुरुते तत्र तर्जनीम् २५ सारिकातत्र पठति कर्कशं दत्ता
शरोतिसः वाजिशालाः करेवाजिं रामचन्द्रस्य सन्मुखे २६ सेनापालोपि रामाय सैन्यं
दर्शयते निजम् विलोक्य हसते रामस्तत्र त्यक्त्वा स्वयं मुहुः २७ कदाचित्य ... ध्यासु
त्थाय पुनः पतति भूतले पुनरुत्थाय पादौ च क्षिपतेच शनैः शनैः २८ एवं भरतशत्रु
घ्नौ लक्ष्मणोपि महामुने इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे पंचविंशति
तमोऽध्यायः २५ ॥ सूत उवाच ॥ काकोनाम्ना भुशुंडस्तु कदाचिद्राजगामह
स्वस्थानात्स्व हरेर्भक्तो रामदर्शन लालसः १ रामं शष्कुलिहस्तं च रखादन्तं च पुनः पुनः
तं दृष्ट्वा बालकं काक इति संदिग्धमानसः २ कथमेष परब्रह्म वेदेन परिगीयते यदि वि
श्वंभरो रामः शष्कुलिं मे दास्यति ३ इति निश्चित्य मनसा रामहस्तात्स्व शष्कुलीम्
प्रकृष्य नभसोद्वीनो राम ... किं करिष्यति ४ सर्वात्मा रामचन्द्रोपि तस्य विज्ञाय
मानसम् जहसे चैकनूपेरा नं छितीपेन दुद्रुवे ५ यत्र यत्र भुशुंडोपि तत्र तत्र रघू ... हः

पीडां प्रापत्तदा काको जगदाधारवाहनात् ॥२९॥ वत्सःस्थले तु काकस्य गतुल्मल्लातरोहच तस्य चोप
रिरामो वै विश्वाश्रयो हि पीडिति ॥३०॥ तमुवाचापरामो वै किं कर्त्तव्यं तवायग सूत उवाच ॥
भुशुंडोपि भयाविष्टस्तो तु रामं प्रचक्रमे ३१ गद्गद्स्वरया वाचा रामे सं न्यस्य मानसम् ॥ भु
शुंड उवाच ॥ नमो रामाय महते बालरूपाय ते नमः ॥३२॥ अजस्य ज[illegible] न पित्रेव प्रितता ताय
ते नमः जगत्त्वष्टप्रुष्ठष्टि प्रदात्रे प्रदाति त्वापते नमः ॥३३॥ सर्वाध्यक्षाय रामाय सेत्रज्ञाय न
मो नमः ॥ योगिध्येयाय योगाय योगालम्बाय ते नमः ॥३४॥ नमः आद्याय बीजाय गुरुद्याय
गुरुद्याय ते ॥ नमो विश्वंभराये ति विश्वरूपाय ते नमः ॥३५॥ केचिद्ध्यायन्ति त्वां राम जगद्रू
पिरामी श्वरम् अपरे पंचविंशं च षड्विंशमुतापरे ॥३६॥ ज्योतिरूपमरूपं च केचिद्ध्या
यन्ति व्यापकम् अपरे परमेशानं निस्सलीलादिभिर्युतम् ॥३७॥ अपरे तेऽवतारांश्च सदा
ध्यायन्ति चेतसा केचिद्धिरागिरो लोका गहेत्यक्त्वा वनं गताः ॥३८॥ तत्र त्वां मिपश्यं
ति घनरूपं हि सर्वथा ज्ञानिनश्चापि ज्ञानेन व्यापकं त्वां स्मरंत्युत ॥३९॥ भक्ता भगव
तो त्वां मित्वा मिनहि चांडतः अपरे नियताहाराः स्वनाभिकमले च तावाम् ॥४०॥ लोकमाये

पुनश्चैवारामं दृष्ट्वा पलायितः १८ शूलिनो नगरं गत्वा रामं दृष्ट्वाति वेगतः उत्पपात ततश्चोर्द्ध्वं
स्वर्गलोकात्प्रवायसः १९ तत्र चाग्रे स्थितं तं बालकं दृष्ट्वा खगः सत्यलोकं मनश्चक्रे गंतुं
पक्षी विद्रावितः २० तत्र गत्वा विभुं राम भजेस्य निजमपनि अजाद्यैश्च मुनिभिः पार्श्वतः
परिशीलितम् २१ एवं निरीक्ष्य रामं तु न कुत्रश्चि धृतिः खगः भूलोकं पुनराविश्य चात्मा
नं दृष्टो खगः २२ रामं च पश्यत् संलग्नं बालरूपं च सुन्दरम् मतिं चकार रामस्य भयोपे
मैव जायते २३ इति ज्ञात्वा निजं रूपं दर्शयामास वायसः स्वयं तु पर्वताकारो दीर्घतुंडो
भयानकः २४ पक्षौ चास्य महादीर्घौ पर्वतस्येव छादकौ पदावपि महादीर्घौ नालव
तोपमौ चक्षौ २५ तपोभिश्चैनमन्वादीर्घा अंकुशाकृतिनाम् ततो रामो महातेजा ता
र्क्ष्यं संस्मार वाहनम् २६ ...रक्षार्थं रामदेवस्य संप्राप्तो विनतासुतः खगा
धिपं समाह्वय रामो धावतु वायसम् २७ खगेश्वरोपि पक्षेण रामात्तप्तो जवानतम्
भुशुंडश्चैव पक्षाभ्यां तताड विनतासुतम् २८ गरुडेन पुनः काकः पातितः पृथिवीतले

सत्योपाख्यानम् ॥ पू॰ ॥
द्धम्

तेदासमनः प्रसन्नात्मा भुशुंडं मुमुचे प्रभुः ॥ भुशुंडः पुनरुत्थाय जग्राह चरणौ हरेः ५३ मन
केतु करं तस्य रामो दृष्ट्वा दयान्वितः ॥ पुनः पुनस्तु चोत्थाय रामस्य चरणेऽपतत् ५४ पुनः प
पातनात्तस्य पादयोः शिरसा खगः ॥ गरुडोऽपि ददर्शाथ पृष्टो भुशुंडं वाक्यमब्रवीत् ५५ इति
ष्ठोऽसि भो काक रामस्य चरणाब्जकैः ॥ त्वया संप्रीणितो रामो अहं चापि विशेषतः ५६ प
श्यसि तद्भो काक शास्त्रमिष्यामि तन्निकम् ॥ रामतत्त्वं विवित्सार्थं प्रष्टुं तां च महाखग ५७
८१ दिव्यकृतानाम रूपं सर्वे विपश्यत्कृपे नादपो द्विज ॥ हरे रामस्य कृपया मायारूपो न विद्यते ५८ ॥४१
अत्तानीव महं काक विपश्यत्कृन्ह कदापि त्वाम् ॥ रामतत्त्वं महत्त्वं तु जगत्तु पश्यतेतद
88 ५९ इति लोकावदित्यन्ति काकोक्तानी महामतिः ॥ अत्तानं गरुडस्यैव कृतं पिनेव दुर
गाम् ६० पश्चात्तु नरभो काक लोकेषु प्रसरिष्यति ॥ गरुडेन भुशुंडस्तु द्विजानेयात्त
पृष्टश्चेममम् ६१ भुशुंड उवाच ॥ पूर्वं तु हरिभक्तोऽभूच्च रामस्य चरणाब्जकाः ॥ भविष्य
ति च मे भाग्यं यदा त्वं शास्त्रमिष्यसि ६२ कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहं पादस्पर्शात्तु काश्यप

पुतं रामं बाप्युजिला रहः प्रभो ॥ ये यथा त्वां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजस्य हो ॥४१॥ मायाते प्रबला राम य
या तत्तमिदं जगत् तयासंमोहितो जीवोऽहमस्मीति मन्यते ॥४२॥ पश्यन्ते तु निजं स्थानं दिव्यधा
म ह्यति श्रुतम् ॥ यत्र त्वं रमसे नित्यं दिव्यधामानि मोहदैः ॥४३॥ अजाया स्तुत्रयः पादाः धाम भवे
वर्णिताः ॥ संकोचो न विकाशश्च क्वचित्तेषां न जायते ॥४४॥ तस्माद्दिव्य विभूतिः स्याद्गीयते या
महर्षिभिः विष्वक्सेनादयो नित्यास्ते पार्षदा विभो ॥४५॥ नैव स्पृशन्ति संसारं न वचे
त्तानुसारतः अजायाश्चैकपादेन जायते च इदं जगत् ॥४६॥ ये भजन्ति सदा त्वां च जगत्तेषां
हि दूरगम् ये राम तव मंत्रं च प्रजपन्ति सदा हि ते ॥४७॥ जीवन्मुक्तास्तु ते चान्ते लभन्ते
परमं पदम् ॥ ध्यानेनापि पदांभोजं हृदि नारोपयन्ति ये ॥४८॥ ते तरन्ति महात्मानः सं
सारं दुःखसागरम् अहं तु तव पादाभ्यां पीडितो हृदये हरेः ॥४९॥ कपमुद्धेन दुःखास्त्रि
ते पदाक्रमितोऽस्म्यहं दर्शनार्थं मही मन्नस्ते शाठ्यकल्पाः कर्षणांकितम् ॥५०॥ स्वशक्तिं दर्शि
ता राम त्वयापूर्णेन मे प्रभो मुच्यतां मुच्यतां राम दीनोऽहं करुणानिधे ॥५१॥ अहो भाग्यं हि
मे भूरि पादस्पर्शो हि ते किल सूत उवाच इति विज्ञापितो रामः कामेन हतपाप्मना ॥५२॥

पि॰

वरं दत्वा तदा रामस्तत्रैवान्तर्दधे स्वयम् ॥ विसर्जितस्तु रामेण सापराधोऽपि निर्भयो ॥७६॥
मुग्धोऽपि निजस्थानं प्राप्य स्वान्तं प्रहर्षितः ॥ एवं यो नै सदा रामं बालरूपिणमीश्वरम् ॥
७७ भजेद्भक्त्या स्तुवंश्चापि रामदर्शनलालसो ॥ पश्यत्येव सदा रामं प्रत्यक्षं चैव रोचितो ॥७८॥ बा
लक्रीडामपानुभ्यं वर्णितामुनिसत्तमाः ॥ अन्यामपि प्रवक्ष्यामि बालक्रीडां मनोहराम् ॥७९॥
॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥२६॥
श्रीसूत उवाच ॥ कदाचिद्रामचन्द्रस्तु बालरूपी तु कौतुकी ॥ चकार विविधां क्रीडां मातॄ
४२ णां मोहनाय च १ जानुभ्यां सहसा रिंगमाणो पतत्ततः मातरः पश्चसंभ्रमाः प्र ४२
लवंत्यो स्तनान्ययुः २ धावमाना स्तु प्रेम्णा वै बालरक्षार्थहेतवे तांबूलभक्षितां त्यक्त्वा
४० तथा प्राश्यां हिर[illegible] रामपीनम् ॥३ बालक्रीडा चमत्कारं पश्यन्तो पि पतत्ततः देवि
परमानन्दपूर्णैः उत्कंतकोटिभिः ४ वेदिकास्तु सदा बाला मातृभिः सहितां मुहुः
रक्षंतः शत्रुजातिभ्यः पतनाच्चैव वेगतः ५ रामचन्द्रं तु कौशल्या बालनं [illegible]
मुहुः रामस्पर्द्धित्रिया वाहुं पालिता नाऽहमाश्रिनी ॥६॥

अस्मिन् स्तोत्रे मया देव ज्ञानं प्राप्तं च सुन्दरम् ॥ ६३ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा भोजस्य प्रीतिवर्द्धनं महामते सूतउवाच ॥
विस्मापेरं स काकस्य रामं च वचनमब्रवीत् ॥ ६४ ॥ श्रीभुशुण्डउवाच ॥ भो श्रीराम महाभाग भक्तिं मे देहि नि
श्चलाम् ॥ अन्ते नवाम्बुरूपे या सदा मे हृदये वस ॥ ६५ ॥ मायातो प्रवलाद्राम जयामोहवशोऽभवम् ॥ य
थानमोहयेद्दैव तथा मां त्वं विधेहि भो ॥ ६६ ॥ सदा च तव भक्तानां संगो मे भवेद्यथा ॥ तथा कुरुष्व दे
वेशानाथ त्वं मे यतः प्रभो ॥ ६७ ॥ यत्सुखं साधुसंगेषु न तत्स्वर्गे न मानुषे ॥ सर्वे पुनर्भवे मैवं तस्मा
त्संगश्च प्रार्थ्यते ॥ ६८ ॥ सूतउवाच ॥ काकेन प्रार्थितो रामस्तमूचे मदया गिरा । भक्तस्य मोहितो
भक्त्या तथा दीन विलोक्य च ६९ श्रीरामउवाच ॥ यथा वदसि भो काक तत्तथैव भवि
ष्यति उपदेष्टा त्वं लता नंगनुडाप महात्मने ७० मायया तव बंधो न भविष्यति कदाचन
आश्रमेतरमायामे प्रभावं न करिष्यति ७१ हृदये मम रूपं च निवसिष्यति ते सदा भक्तो
नां मम संगस्तु भविष्यति न संशयः ७२ कृतं स्तोत्रं पठिष्यन्ति मानवा ये विचक्षणाः तेषां
वै सकलान्कामान् प्रदास्यामि न संशयः ७३ धनकामा पठेद्यस्तु रामाग्रे कृतनिश्चयः
विधिना ब्रह्मचर्येण लभते धनमेव हि ७४ पुत्रार्थं पठेद्यस्तु वर्षमेकमनन्यधीः स च
लभते पुत्रमन्यच्चापि महामते ७५ श्रीसूतउवाच ॥

स॰ पोपाख्यानम्॰
पूर्वार्द्धम्॰

पिताः॥१९॥ रामं कदाचिदुत्थाप्य भरतं लक्ष्मणं क्वचित्‌ शत्रुघ्नं च तथा राजा लालयामास क्रोडके २० तस्मि
न्काले तु गंधर्वो विश्वावसुरिति श्रुतः आजगाम निजस्त्रीभिरंतःपुरं च भूपतेः २१ भूपेनाकारितस्त
त्रनान्यथागमनं गृहे राजानं वर्द्धयित्वा तु तथा राज्ञीरनेकशः ॥२२॥ राज्ञा सभाजितः सोऽपतेनाद
प्र: स्थितो हि सः ॥ विश्वावसुरुवाच शत्रुघ्नराजशार्दूल वाक्यं नो गुरुगौरवात्‌ २३ विश्वस्वधनं
यस्य तस्माद्विश्वावसुस्त्वहम्‌ अहं गुरोः स्वकीये तु सभुतं तोषये स्वलाम्‌ २४ इत्युक्त्वा वादया
मास मृदंगान्‌ मुरजादिकान्‌ वंशपादिकांश्च सुषिरान्‌ वीणादींश्च ततान्विकान्‌ २५॥ तालादि ॥४३॥
॥४३॥ कान्‌ घनांश्चैव तथा वाद्यान्यनेकशः स्वयं चैवारयामास सुस्वरं परिवादिनीम्‌ ॥२६॥ अप्सरस्तत्र
ननृतुः संगेतस्य समागताः नाटकान्‌ तत्र गायंति रह्यादीनां च भूभुजाम्‌ ॥२७॥ मोहितास्तु तदा
सर्वे तासां गानेन ते जनाः राजा दशरथोऽश्री दाश्चादांश्च पश्च वालकाः ॥२८॥ अन्याश्च वश
१० तपस्विनीः पतिव्रताः पश्चाव स्त्रीपा जंगमा अजंगमाश्चाता अजंगमा जंगमात्त [illegible] दा ॥२९॥
कर्ण्णपात्रैः क्षिपैः पीत्वा ते यां गीतामृतं पुनः नाशक्नुवन्वेगेन चात्मानं प्रतिगृहितुम्‌ ३०
वालारामाद्योप्येवं मोहिताः गानपानतः ॥ मानुरंका त्वमुत्थाप्य गंधर्वीके समातु हन्‌ ३१
गानं त्वकोतु गंधर्वो विश्वावसुर्महातपाः लालयामास वालांश्च भागयमला थिकं स्वकम्‌ ३२

मातृपाणिं समाश्रित्य मन्दं मन्दं चचाल सः ॥ कारयन्नूपुरारावं किङ्किणीनां पदे पदे ॥७॥ एवं
भरत शत्रुघ्न लक्ष्मणादीं श्च मातरः लालयन्ति स्म प्रेम्णा वै कौशल्याद्यास्तु मातरः ॥८॥
कौशल्यापि महाराज्ञी रामं चाङ्के निवेश्य च मुखं संवीक्ष्य रामस्य मुदमाप परां सती ॥९॥
दन्तपंक्तिं मुखे वीक्ष्य कुन्दमुक्तासमप्रभाम् बंधूकसदृशीं जिह्वामोष्ठं सिन्दूरसन्निभं
॥१०॥ कपोलौ च महादिव्यौ चेन्द्रनीलसमप्रभौ चिबुकं बालकस्यापि नासिकां शुकनासि
काम् ॥११॥ तिलकं मृगनाभ्यस्य वीक्ष्य भाले मुदान्विता चापं च सरसेव तादृशं मुकु
टीरूपम् ॥१२॥ आवर्तं अलकैरास गुंफितैर्मणिमौक्तिकैः रामस्य तु जननी निरी
क्ष्य चुचुम्ब प्रेम्णा किल चाक्षियुग्मम् ॥१३॥ पुनः पुनः सा वदनं विलोक्य कं ठ स्वकीये
मिलति स्म बालम् १४ श्रीरामचन्द्रस्य निरीक्ष्य शोभां तथा तत्सां त्रोटयति स्म माता
मा दृष्टिदोषो मम बालकेऽभूदेवं विचारं मनसा चकार ॥१५॥ कौशल्याभवने राजा स्थितः किल चैकदा रामं
स्वांके नि[illegible] धाय लालयामास प्रेमतः ॥१६॥ भरतं वा तु तत्रापि भरतेनाजगाम ह सुमित्रा तनयपुत्राभ्यां
प्राविश्य गजगामिनी ॥१७॥ अन्याश्चैव तत्र शान्तो राजदाराः समाजग्मुः अन्याश्च ललिताः सर्वा दासा
दास्यः अनेकशः ॥१८ तेऽपि रोमहर्षाः कौशल्याभवने शुभे क्रीडयामास बालान्वै परब्रह्मस्वरू

त्वांनिषिध्यतिनोकदा कदाचिच्चमहाविघ्ननिषेधंकुरुतेनवा ४४ नदाराज्ञोहिवाणौघैः पीडितो
ध्रुःपतिष्यति वाक्यमुक्तानुसा बाला जगादे नृपतिंप्रति ४५ धनुर्वाणांसमानीयप्राप्तिष्यन्नृपतेः
पुरः केकय्युवाच वाणोपत्रंसमानेयम् च्छेचेन्द्रलोकंचप्रेषय ४६ गंधर्वोऽत्रपश्यन्तिष्ठेत्वा
कुर्यात्त्वंवत्रहा वाक्यंराज्याःसमाश्रुत्यप्राचकेचनह्रसः ४७ स्वोपत्रंसमानयध्वउपस्य
जलंशुचि चापेवाणंसमाधत्तपठित्वामंत्रमुत्तमम् ४८ मुमोचवाणंसहसा स्वर्गलोकायभूमि
॥४४॥ पः प्रभावाद्ध्रुविच्छमंत्रस्यत्वरयास्वर्गंजगामसः ४९ शक्रस्यचपयापात्रेसुराणांपश्यतांसतां ॥४४
वाणात्तरंविलोक्याशुविज्ञायनृपतेरिषुम् ५० वाचयामासपत्रंतुवाणाद्धृत्यवेगतः अत्र
त्वंकिलवृत्तान्तंगंधर्वाधर्षंतुदेवराट् ५१ ज्ञात्वानिवेदयामासकैकेय्याःशोपकारणं
९४ देवेभ्योऽपिजहासाशुवाक्यमूचेत्विदंसुधीः ५२ कदाचनयन्निषेधस्तुगंधर्वस्यकृतः
सुराः यंचतस्यवार्तायांसदावर्तामहेविभो ५३ राज्ञोहिभुजवीर्येणदैत्येभ्योनो
भयंनहि तस्यचोत्ताकपंहन्मःप्राणेभ्योऽपिप्रियोयतः ५४ परंतुकैकयीतुष्टाप्रीति
नोजाननीतुसा अपराधंविनाराज्ञीपदंस्वर्गंजज्ञीहवैः ५५ परुषस्यफलंदास्यताम्

नृपादयस्तु ते सर्वे बालान्वीक्ष्य मुदं ययुः ऊचुः परस्परं लोका गीतमाहात्म्यमीदृशम् ३३ बालानामपि
मोहोऽभूदन्येषामपि का कथा । मातरस्तु तथा सर्वाः हृता ज्ञात्वा च ते ह्युचन् ३४ अत्र गच्छन्तु ते पु
त्रा गंधर्वाः काश्च वेगतः त्तनं धयन्तु मे बाला विश्वावसुस्तु गच्छतु ३५ एवमाकारितास्ताश्चापि
न चाजग्मुश्च मातरम् पुनः पुनस्तु तस्यैव चांके लीनास्तु चार्भकाः ३६ तदा तु मातरश्चापि विस्म
यं जग्मुस्तु ते तु काः राजा दशरथश्चापि नराः सर्वे तु भूरिशः ३७ ॥ सूत उवाच कौसल्या राम
जननी सुमित्रा लक्ष्मणप्रसूः गंधर्वमूचतुः प्रेम्णा बालकानां सुखाय च ३८ कौसल्या सु
ति ८८१ मित्रा ऊचतुः अत्रैव गंधर्व बालकानां सुखाय च मानितः प्रीतियुक्तैश्च स्वस्मा भिर्नृप
येश्मनि ३९ विश्वावसुरुवाच देवराजस्य चाग्ये वेगानेव यं प्रयोजितः अहं विना न
तस्यैव तत्कार्ये चरामि हि ४० तमामंत्र्य पुनर्दिवि यास्यामि भुवम् कौसल्योवाच इ
दानीं गम्यतां देव तं पच्छ पुनरावृतः ४१ बालकानां सुखार्थं नः शक्र त्वां न निषि
ध्यति कैकयी च तदा श्रुत्वा गंधर्वगमनं दिवि ४२ चुकोप च सदोमध्ये विश्वाव
सुं जगाद च बालकान्मोहयित्वा नः क्व यास्यसि के तव ४३ इन्द्रोऽस्माकं हि गान्तु

पेवरात्तुवरा तेषां बुद्धिर्नास्त्यत्र संशयः ६७ इत्युक्तो राजराज्ञा वै गतो दूतस्तथा वदत् इन्द्रो
पि मुमुदे विप्र श्रुत्वा तत्याश्च रूपतां कथा ६८ इति ज्ञात्वा तु गंधर्वो विश्वावसुरुदारधीः रा
मं समर्पयितुं प्राप्ते स्वकीयाः काश्च हर्षितः ६९ तत्र गातुं समारेभे बालानां तु मुखापच
गायन्ति नृत्यन्ति वदन्ति केचिन्नदन्ति चान्ये पुरतोऽर्भकानाम् गंधर्वराजेन तु रौः स्व
कीयैः संमोहिता सात्रजनाश्च सर्वे ७० एवं प्रसादाय सरपिं वरामं गंधर्वराजो युवती गिरि
श्रुम गाने स्वनत्स्वैः परितो भवालान् लेभे मुदं भूपतिना सनितम् ७१ इति श्रीस ८५
८५ त्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे सप्तविंशतितमोऽध्यायः २७ श्रीसूत उवा
च एकदा च महाराज्ञी कौशल्यारामसंयुता अह्नि तं [illegible] दासीभिः प
रिवारिता १ तत्रानुग्रह निजां केतु रामं कृत्वा च भामिनी आस्थिता नु मुदे तौ वै रामे
संन्यस्तमानसा २ निधिलाभं दरिद्रस्य तस्य प्रेमं तु तत्र वै तथैव राममातुर्वै रामे
स्ते हृष्यवर्षि ३ एतस्मिन्नन्तरे राजा मुनिचा भवनेऽविशत् तत्रत्यो समा

राज्येनसंस्थाप्य: पदारामस्य राज्यं तु प्रारभिष्यति भूपतिः ५६ व्याधर्षयावशात्स्याहो राज्यभंगं
महोत्सवे राज्यभंगं करिष्यामि रामस्य परमात्मनः ५७ नमिन्नवसरे वाणीं केकय्याः
कंठकूपके अवयाप्यत यावाणा पुंजसा योजयामि तान् ५८ कुप्यपिल्यातु सर्वेभ्यो देवेभ्यः
पाकशासनः दूतं वै प्रेषयामास सृजो ध्यां राजसन्निधौ ५९ दूतो राजानमभ्येत्य संदेशं
नमुचिद्विषः न्यपाप्रकथयामास गंधर्वार्थं महामतिः ६० दूत उवाच श्रूयतां राजशा
र्दूल वाक्यं नो वशवर्त्तिनाम् इन्द्रवाक्यं ब्रवीमि त्वां येन प्रीतिर्भवेत्तव ६१ इन्द्र उवाच
वयं देवाश्चकां ध्वर्व जपा ह्यप्सरसो मुदा तव वार्त्तां प्रतीक्षामो दिवारात्रौ नराधिप
६२ सर्वेत्वदीयां गंधर्वाश्चातकस्य प्रतीक्षप मंजुघोषादयस्सर्वा वसंतु तव वेश्मनि ६३
यदि वोत्ता भवेद्राजन् तारकालाभ वेभहि सूत उवाच यदं तमेव दूतं तु मघोनो वाक्य
मुत्तमम् ६४ राजा दशरथः प्रेम्णा दूतमाह हसन्निव दशरथ उवाच भो दूत वद
तां श्रेष्ठ वचसानो षितो ह्यहम् ६५ इन्द्राय प्राणतिं ब्रूक्षेहि [illegible] तोहि समागतेषा
स्तेवालात्वदीयाश्च यो ष्यास्त्या त्वया चवे ६६ आवयोर्वेत्तु पातेतु नहि भेदस्तु चावयोः

शापोपाख्यानम्
पूर्वार्द्धम्

न्द्रि ॥ राज्ञाप्युच्छापिता बाला सज्जपाणी ड़िताऽभवत् १४ पुनः पुनस्त्वरा राज्ञा वै पृच्छता ब्रवीद्
चः गृहीत्वा प्राज राजस्य वाक्यमंगभयान्मुनेः १५ सुन्दर्युवाच भयाद्भुतवराजेन्द्र कपितुं त्व
क्षितिनास्मि वै श्रमपूर्दीपतां राजन् तदावच्मि तवाग्रतः १६ पुनरुवाच श्रातानाराज
राजेन प्राह वाक्यं च सुन्दरी राज्ञानं च सुमित्रां च वालकौ वीजजातौ सुतौ १७ सुन्दर्युवा
च क्रौंचवाल्कौ राजन् शत्रुसूदनलक्ष्मणौ कौशल्यां केभयाद्दृष्ट्वो रामस्यानिकटे
स्थितौ १८ अनेनैव तव चाके ये वर्तते सुमनोहरौ तस्मा… मितवैव चात्र स्वास्थानि ८५
८५ स्थाने वै १९ संदेहं परमं प्राप्ता पुत्रौ वीक्ष्य तवाधुना वाक्यं निशम्य सुन्दर्याः राजराजो महा
९३ मतिः २० निशम्य वाक्यं सुन्दर्याः आलभ हृष्टं परम् पयो… तपासाद् कौशल्या
भवनं नृपः २१ किमेषा जल्पती नूनं मम विस्मापनं वचः तत्र गत्वा नरेशोऽपि चात्मनो
ददृशे सुतौ २२ क्रीडन्तौ रामचन्द्रं सुमित्रानन्दनौ सुतौ तस्मिन्नेव स्थितिं चैव कौशल्या
पुत्रं तिष्ठति २३ गवाक्षे च मुखं कृत्वा सुमित्राभवनं नृपः विलोकयामास सुतौ क्रीडं
तौ जननी सुतौ २४ भवने राममातुस्त्व सुमित्राभवने पुनः आश्चर्यं परमं लेभे तत्पितः

सोचमुदमापप्रभुरेवंवशी ४ सुमित्राराजरात्रीनुराजानंमन्यपूजयत् पुष्पाञ्जल्या
महाप्रेम्णा ताम्बूलादिसमर्हितो: ५ राजादत्तिताजानौतु लक्ष्मणौ समरोहयत्
नन्यावामेतु शत्रुघ्नं नपोर्मुखेविलोकयत् ६ कौशल्याचेटिका काचि नाम्ना स्या
नानुसुन्दरी केनचित्कारणो नापि सुमित्रा भवनंगता ७ तत्रराजानमासीनं
लासयानं सुतौ निजौ माऽऽर्द्रसुमित्रा या तं तु हसन्तं वीक्ष्य जाजिता ८ पराच
त्य सुमित्राया भवनाद्रामसन्निधौ आगत्यददृशेनौतु लक्ष्मणौ शत्रुसूदनम्
९ संदेहं परमं प्राप तत्र तत्र च बालकौ वीक्ष्य बाला पुनस्तत्र जगाम किलशीघ्रता
१० रात्रौ कं बालकं वीक्ष्य कौशल्यां पुनरापसा पुनः संदृष्टीतत्र कौशल्यानि
कटेतु तौ ११ पुनस्तत्र पुनस्तत्र भ्रमसा सापुनः पुनः एवं विंशतिवारांश्च द
दृशो विस्मिता तु तौ १२ आगच्छतीं तु गच्छन्तीं ददर्श नृपतिः स्वयम् शीघ्रमा
याति याति लज्जितस्तत्र भ्रमस्पृहो १३ मोहितां भ्रमचिन्तां तु तां विज्ञाना भिमु

तस्य मुनेराज्ञश्च सन्निधौ नृपस्यान्तिके तस्मात् बालो वंतर्ध्यानं गतो ततः ॥७७॥ सुमित्रानन्दने
तौ च पश्यार्थं तिष्ठतः पुनः वाशिष्ठेन पुनः प्रोक्तं इच्छा माया तथा नृप ॥७८॥ पश्चाद्ब्रवीमि राजेन्द्र
तथा कुरु नरोत्तम रामस्तु लक्ष्मणो नापि सदा क्रीडतु मन्दिरे ॥७९॥ भरतो रिपुहंता च पायसां
सत्तु सारतः न कदाचिन्मम त्वैवं तव राजन् भविष्यति ८० सूत उवाच मुनेर्वचनमाकर्ण्य
त पश्चात्त्विति नृपोऽब्रवीत् इत्युक्त्वा राजानं जगाम मुनिपुंगवः ॥८१॥ गते मुनौ तदा राजा सु
मित्रां त्वन्तिके पुनः आह्वयामास सा तूर्णं कौशल्या यत्र तिष्ठति ॥८२॥ बद्धांजलिमुवा ॥८॥
॥८३॥ चाथ राजानं सा तु भामिनी ॥ सुमित्रोवाच ॥ आगतास्मि महाराज समान्तं पुत्रमर्हसि ॥८३॥
पतिनीरायशाः सा तात वा त्वा मम मूर्द्धनि ॥ राजोवाच ॥ कौशल्याप्रभृतयो रामो लक्ष्मणः
सह क्रीडतु ॥८४॥ तथैव शत्रुहंता च भरतस्तेन क्रीडतु ॥ पश्चान्न जायते मोहं च वर्द्धन
९४ कृतो मम ॥८५॥ सुमित्रोवाच ॥ एवं भवतु भूपाल बालो मम न योजये उक्त्वा चैव सुमित्रा च
प्रविवेश स्वकं गृहम् ॥८६॥ नित्यं नित्यं च वोऽप्याप प्रातःकाले तु मागधी लक्ष्मणो रामसन्नि
ध्यं शत्रुघ्नं भरतस्य तु ॥८७॥ प्रेषयन्ती महाभागा सुमित्रा पतिदेवता रामस्तु लक्ष्मणो ना

पुरोवाच २५ विचारमकरोद्भूपश्चेतसा स पुनः पुनः यदा तु निर्णयं कर्तुं न शशाक महीपतिः
२६ आकारयत्पुत्रं राजा वशिष्ठं जपतां वरम् आगतस्तु वशिष्ठस्तु राज्ञा संपूजितोऽथ विश्रा
न्त २७ पप्रच्छ च गुरुं राजा प्रहसन्न् तपसां निधिम् कालतां बालकानां च तत्वज्ञं विलो
कनात् २८ सूत उवाच ततो ध्यात्वा वशिष्ठस्तु बालानां चरितं धिया समीक्ष्य वाच
कौडंति बालाश्चैते च हीश्वराः २९ एकधा दशधा चैव सहस्रे कोटिधा तथा असंख्या
लानि रूपाणि ह्येतेषां नहि संशयः ३० नृपाः न हि वक्तुं शिशूनां चरितं मया विना
तेवै भवेन्नूनं तदा नैतादृशं सुखम् ३१ चिंतयित्वैवं विचार्यैव प्रोवाच नृपतिं मुनिः
वशिष्ठ उवाच श्रूयतां वचनं मे यद्गंधर्वेण कृतं त्विदम् ३२ विस्मयं ते यथा राजन्
गांधर्वं [illegible] मे चेदृशम् बालको च स्तुमिन्नायाः भवने तिष्ठतः सदा ३३ परंतु त
मोहार्थं गंधर्वेणाचरितौ आकारयत्तु गंधर्वं परिपृच्छामि चेतनम् ३४ आत्त
प्रोमुनिना राजा गंधर्वं समुपाकयत् स्थ ध्यो बालकौ तस्य चागतस्य विलोकयन् ३५ तत
सतु जहास राजा बालकौ वीक्ष्य पर्वतः गंधर्वोऽपि न जानाति रामस्य चरितं त्विदम् ३६ अथैवं वद

व्रतोपाख्यानं पूर्वार्ध अ० ८०

नापितश्चालेभे न चेलनाम् यथा कपंचित्सा बाला चोत्थिता व्रीडिताऽभवत् ॥१०॥ सख्यो भो
यस्मिन् नैव चक्रे रामस्यामूकवत् पर्य्यंके शयनं चक्रे त्यक्त्वा चान्नजले तथा ॥११॥ ध्यायन्ती हृद
ये चैव रामोऽकेकयमा विभ्रोत् महाराजो मस्मांकं तु स्वयमागत्य कोऽस्तु ॥१२॥ अन्नं भुंजे तदा
नूनं कीला संचलत्पैव हि हृदये ध्यायती ह्येव राजानं वरवर्णिनी ॥१३॥ पर्य्यंके पतिता ह्ये
वं जनैर्ज्ञाता दुःखिता तस्याः पतिस्तु नाम्ना वै वीरसिंहो रघूत्तमः ॥१४॥ चिकित्सां कारयामा
स भार्यायाः परमौषधैः दुःखिता या च तस्यां वै राजा द्वारं पश्चस्तुतम् ॥१५॥ मासैकं च पुनर्ग
॥५८॥ त्या कौशल्यायै समर्प्य परं कैकय्या भवनं रम्यं गजगामेन सत्तमः ॥१६॥ दुःखं तत्ताक्ष्ण ॥५८
च तु कौशल्या शुश्रुवे तदा गात्रस्य गौरवाच्चैव तथा संबंधमात्मनः ॥१७॥ दुःखितां दर्शितुं रा
95 ज्ञी रामेशा सह निर्ययौ हर्म्येनिवृत्ते तस्याः पश्याम्येव विनिर्गता ॥१८॥ ऐश्वर्यं च परित्य
ज्य वीरसिंहस्य गौरवात् राज्ञी बहुमता याः स्वे भवनं प्रापतस्तवै ॥१९॥ सर्वोऽगतौ न धि
भ्राता पुत्रं कारान्तीं दर्शयामास वीरसिंह उवाच आगम्य तां महाराज्ञि किं त्वं नाऽस्मे लिखम्
२० यदा नागर्भ भवे म्रियन्ता गत्वा निर्गमिनि अंतःपुरं प्रवेश्यैव क्रियतां यत्र दुःखिता ॥२१॥

पिबन्तः श्रान्तुधाति ना ॥४८॥ विचिक्रीडे मुदा प्रभुर्जननानन्दकौ एवं प्रभ्रमंतु ने पांतु बालकानां व
भूपते ॥४९॥ सूत उवाच पंचसमस्य बालचारित्रमद्भुतम् ॥ वर्णयामि महाप्राज्ञ श्रोतव्यं सावधानमनाः
॥५०॥ इति श्री ...ोपाख्याने सूतशौनकसंवादे ष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥ सूत उवाच ॥ राजा
दशरथो ह्यसौ नन्मन्दिराद्बहिर्निर्ययौ रामं चांके निधाय श्यामसुन्दरविग्रहम् ॥१॥ पद
योः पादकटकं दधानं मणिनूपुरम् स्वर्णसूत्रेणाप्यर्पितां मध्यमे क्षुद्रघंटिकाम् ॥२॥ करयो
र्वलयं दिव्यं रत्नराजिविराजितम् अंगदे च भुजायां च रत्नकरलविनिर्मिते ॥३॥ कण्ठे च कौ
कौरम्यां नीलरत्नेन शोभिताम् तथा द्वीपीनखं वक्षे कांचनेन परिष्कृतम् ॥४॥ गजमुक्तां
च नासायां कर्णयोः कुंडले शुभे आलके रचितं वक्रं विन्दुना चांजनस्य च ॥५॥ इत्थं बाल
कं चांके कृत्वा राजा चचाल स्वयं नृप चामरैर्वीज्यमानश्च जनैः कतिपयैर्वृतः ॥६॥ रत्नालका
वधूः काचित् कस्यचिद्रघुवंशिनः गृहस्थिता सकोपं च राजांके ददृशे सुतम् ॥७॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा
पुनर्दृष्ट्वा मोहितासा बभूव ह विस्मार तदा बाला देहगेहं च सुन्दरी ॥८॥ पतिता सा पृथिव्यां
तु सखीभिः परिवारिता मुहुर्हिक्कां चकाराशु निमग्ना रूपसागरे ॥९॥ वजने वीज्यमाना

सत्योपाख्याने
पूर्वार्द्धम्

स्याः कारस्थां सुखदुःखयोः ॥३२॥ रामं विना महाचित्तं ज्ञातुं सेकेन कश्चन वाल्मीकिर्मुनिवर्यं द
रामचन्द्रस्य चेष्टया ॥३३॥ य इदं रत्नालकायास्तु चरितं परमाद्भुतम् ॥ इति श्रीसत्योपाख्या
ने सूतशौनकसंवादे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ श्रीशौनक उवाच ॥ व्यासशिष्य महा
भाग श्रुतं वचनं तव । भूयः पिबामि ते वक्त्रात्सुन्दरैः कर्णसंपुटैः ॥१॥ यत्तं रत्नालकायास्तु
म[illegible] मा चिरम् । रामार्पितं किं कृतं नूनं दंपतीभ्यां महामुने ॥२॥ स्वभावो रामच
॥५८॥ न्द्रस्य कल्पवृक्षस्तु रोपणा । प्रार्थितः पुत्रभावेन तस्य पुत्रत्वमागमत् ॥३॥ कस्मिन्नु ॥५८
जन्मनि रामस्तु तस्याः पुत्रो बभूव ह । मयापृष्टं समाचक्ष्व चरितं तु हरेरिदम् ॥४॥
श्रीसूत उवाच ॥ [illegible] शौनक वक्ष्येऽहं गुरुणा नीतं गुरुणा नहम् । रत्नालकाधिवास
र्षेशं पत्यासह महामुने ॥५॥ कथं रामो भवत्पुत्रो भावयो धर्मनिष्ठयोः । अनेनैव वि
चारेणा यतीतानि दिनान्यहो ॥६॥ दृष्ट्वा रामचन्द्रस्य दूतेनैव प्रेरितौ जग्मतुरा
श्रमं तस्मिन् वसिष्ठस्य रत्नाकरान्वितौ ॥७॥ आश्रमात्तु वसिष्ठस्य दूरस्थापर्यंति
जम् । वसिष्ठचरणौ द्रष्टुं समीपे जग्मतुस्त्वरा ॥८॥ वसिष्ठश्च सर्वो नाम्नातु

मानिता वीरसिंहेन कौशल्या तां ददर्श ह । दृष्ट्वा रत्नालंकाराढ्यां पर्यंकाच्छीघ्रमुत्थिता ॥२२॥ नि
कटे स्थापयामास स्वासने परमाद्भुते । अतीवपुष्पसंकाशं रामं चांके निरीक्ष्य सा ॥२३॥ दुः
खं पलायितं तस्या रामचन्द्रप्रसादतः । ऽवैरलालकारामं करे प्राप्ता पुनो हि सा ॥२४॥ मम को
ऽपि लभाग्यं दुःखं शीघ्रमपाकुरु । रामो नारायणः साक्षान्मत्स्याः कामपूर्तये ॥२५॥ स्थापिता
च तदा तूर्णं तस्याः क्रोडे समाकुरुत् । पश्यन्ती बालरामस्य बालं मत्वा तनो निजम् ॥२६॥ चु
चुंब आननं सा तु कंठे कृत्वा च बालकम् । धारां चकार मूर्ध्नि च रामस्य परमात्मनः ॥२७॥
रामं स्पर्धेन यः प्राप्तं तत्तु स्वं वचनं दृढाम् । मनसा प्रार्थयामास वैकुंठचरणांबुजम्
२८ अहो देव महाविष्णो पुत्रं देहि ममेप्सितम् । रामस्तु पुनरेवाश्रयं केचोत्तुं हृहस्त्वे
२९ माधिर्लालकायास्तु दूरे याता च रामतः । कौशल्यां पूजयामास मालया च
न्दनेन सा ॥३०॥ रामहस्ते महारत्नं समर्पयामास भामिनी । कौशल्या सुप्रियं नीं कृत्वा
वीरसिंहवधूं तदा ॥३१॥ जगाम स्वं गृहं राज्ञी रामेणासह पूजिता । न ज्ञातं केन चित्

सतोपाख्यानं० पूर्वार्द्ध म०

सूतउवाच॥ स रामामंत्रं मुनिस्तस्मै ध्यानस्तिमितलोचनः बालरूपी तदा रामो मनस्यावि
र्बभूव ह॥२०॥ स एव ह्लेकस्मरूपेरा मुनिनाद्दृष्टौ पुनः सर्वं तेनेव विज्ञातं भविष्यं जन्म कर्म च
॥२१॥ इत्युक्त्वा मुनि स्तूर्णं सूने लालकां प्रति वसिष्ठ उवाच शृण्वन्त्याः लालकावाक्यं सं
कल्प्यत्ते मनोहरः॥२२॥ तनुकष्ठं बहुलाश्च संक्षिप्तं तु भविष्यति गच्छ तां तु पुवात तत्र पत्र
॥५०॥ नारायणो मुनिः॥२३॥ लोकानां त्वत्तपश्चापि न पत्नीसंयुदारकाम् सेवते नारदो यस्य ॥५०॥
पादपद्मं च नित्यदा॥२४॥ नाम्ना कल्याणग्रामस्तु विख्यातो जगतीतले यत्र गत्वा न जायते
ता ते जनन्याजठरे जनाः॥२५॥ वसन्ति मुनयो यत्र राजर्षिसांक देवकम् तत्र गत्वा
97 जगन्नाथमाराध्य पजगद्गुरुम्॥२६॥ चैत्रमासि सिते पक्षे नवमी पक्ष वर्द्धनी पुनर्वसु
पुनाचैव पुष्पाभ्यां क्रियतां मितः॥२७॥ निराधारो च वर्षायां हेमन्ते जलशायिनो तापस
सो किल वाग्नीनां पंचानां चैव ग्रीष्मके॥२८॥ भवतां तु फलाहारो कायक्लेशस्ततो पुनः
जिह्वाग्रा राम चन्द्रस्य नित्यं जापपरायणो॥२९॥ अतसीपुष्पसंकाशं द्विभुजं रघुनन्दनं

विश्वामित्रो बहिः स्थितः आश्रमाच्च ततो दृष्ट्वा पादौ जगृहतुर्मुनेः ९ दंपत्यावूचतुः ॥ स्वामिन्
वयं तु संप्राप्ता गुरोः संदर्शनाय वै आज्ञां तस्य प्रतीक्षामः नौ निवेदय चागतौ ॥१०॥ विश्वामित्रस्त
योर्वाक्यं श्रुत्वा वस्त्राच्छादितौ तौ कथनाय वशिष्ठं तु तत्पार्श्वगमनं गुरो ॥११॥ वशिष्ठस्तु कृपायु
क्तो हृदि रामेण प्रेरितः आहूयतां तपाशी शीघ्रं निकटे चानयतो ध्रुवम् ॥१२॥ विश्वामित्रेणा
नीतौ गुरूणां प्रेरितेन वै तौ दंपती महाहृष्टौ जगृहतुर्गुरुं तन्निधौ ॥१३॥ गुरुं दृष्ट्वा
च तौ प्रेम्णा ववंदाते पदौ मुनेः गुरुणा च शुभाशीर्दत्तां गृह्य ततः स्थितौ ॥१४॥
आश्रमे स्थापितौ तु नवशिष्ठेन महात्मना पप्रच्छ कुशलं तौ हि वचसामृतवर्षिणा ॥१५॥
वीरसिंह उवाच ॥ सदैव कुशलं नाथ गुरुर्येषां भवादृशः कोटिजन्मसमुत्थेन धर्मेणैव
तु लभ्यते ॥१६॥ सूत उवाच ॥ शिष्यास्तु परिचर्यायां मग्ना यानापतत्ततः वशिष्ठस्य मुनेः
काले वशिष्ठः प्राह तौ पुनः ॥१७॥ वशिष्ठ उवाच ॥ किमर्थं मामाश्रमे यात्रा कृता चात्र मम
प्रियौ कथयिष्यामि तत्सर्वं संदेहमा मनः कृथाः ॥१८॥ रत्नालकोवाच जानासि त्वं च
सर्वेषां संकल्पं मानसोद्भवम् किमर्थं पृच्छसे स्वामिन् न शक्ता कथितुं मयि ॥१९॥

सत्योपाख्या(ने)
ख्य० पूर्वा(र्द्धे)

॥५१॥

९४

तीर्थं जिगमिषो पि त्तु पात्राभंगं करोति च । सौख्येपच्यते मूढः साकं पितृपितामहैः ॥४२॥ तवं ग
च्छ जगन्नाथ मा राघव प्रमहामते । नागपदात्तु विध्वात्मा लिप्यते पूरयिष्यति ॥४३॥ दंपत्या
उचतुः ॥ एवं भवतु भोराजंस्तव वाक्यं प्रपाल्यते । चक्रतुर्गमनायैव राज्ञा चानुगतौ पथि ॥४४॥ रा
जद्वारे त्वाप्यन्यैः संस्तुतो पयनुर्वनम् । विनिवार्य पुनः सर्वान् पूजितौ तैः प्रपूजितान् ॥४५॥
आश्रमं तु हरेः प्राप्य मुदितौ तौ बभूवतुः । ऊषितानत्र तौ वर्षा न्नवमी व्रतपरायणौ ॥४६॥ नी
र्वन्तो नरं तौ तौ च जपध्यानपरायणौ । एवं च कुर्वतोस्तो रेमेकादशमासमाः गताः ॥४७॥ का
पण्डे श्रं च कुर्वतौ रामे संन्यस्तमानसौ । तदा रामः प्रसन्नात्मा दर्शयामास स्वां तनुम् ॥४८॥
वरं ब्रूहि वरं ब्रूहि तुष्टोऽहं तपसा च वाम् । सूत उवाच ॥ श्रुत्वैवं निशाम्य राजर्षि हर्षितौ नेव
मिंचतौ ॥४९॥ प्राह तू रामचन्द्रं च जितरागद्ध्याचतौ । तपो र्वा पाति तु जितात्मा मुवास
राम प्रेरिता ॥५०॥ दंपत्याउचतुः एकादशसमास्तप्तं तपः परमदुःकरम् । तावत्यादि स्थि
तं राम ध्यावयो तवं गेहे वस ॥५१॥ भक्तोभूत्वा न जानीम त्वं तत्वं भरतायज श्रीराम उवाच
एवं भवतु वां पूर्णः कामः संपत्स्यतां पुनाम् ५२ एकादशो वर्षा तां निवतिष्यामि ते गृहे ॥

मो०

ध्यायंतौ मनसा चैवं लभतां पुत्रमी[illegible] प्सितम् ॥३०॥ अनेन नवमी नां तु तपसा दुर्द्धरेण
वै ॥ द्रुपदान्ते पुनर्वाञ्छन्मलभतां शोकुले पुन: ॥३१॥ वीरसिंह नन्दनो वै मनोविभवलितम्
रामो वा कं सतनूपे राघुच्चलंच मजिष्यति ॥३२॥ इत्युक्तो मुनिना तौ [illegible] तु प्रहृष्टौ तौ बभूवतु:
तं प्रणम्य यथान्याय मापतु: स्वगृहं पुन: ॥३३॥ आहूय ब्राह्मणा न्सर्वां स्तथा साग धुवंदि
न: अश्व नाग जान रथान् प्रादाद्वीरसिंहो विचक्षणा: ॥३४॥ सर्वं दत्वा तु विप्रेभ्यो धरां व
त्ति करीमपि [illegible] दानं च गोदानम ल्लवदा [illegible] न मयोरपि ॥३५॥ संतप्य च यथा न्यायं प्रणाम
मकरोत्तत: अयोध्या वासिन स्तत्र दंपती द्रष्टु मागता: ॥३६॥ साधु साध्विति वदन्त स्तेपरि
वव्रु: समन्तत: ब्रह्मचर्य धरौ तौ च [illegible] स्मवद्ध धरावुभौ ॥३७॥ हरिस्मंगुरवे दत्वा दा
नानं प्रापतु: पुन: राजा सभा जितौ तौ च जगाद वचनं नृप: ॥३८॥ राजोवाच
॥ धन्यौ युवां महाभागौ कुलकीर्तिंकरौ मम रघूनां च कुले पाता स्ते धारी ति स्तु वे दक्षी
॥३९॥ जर[illegible] स्तमान्नानं दृष्ट्वा हि तागहेवनम् जग्मु: पूर्वमहात्मानो युवाभ्यां तु तथाकृतम्
॥४०॥ नापूर्वा कृता वृत्ति: पूर्वैराचरिता कृता गम्यतां गम्यतां तत्र भावित्वं वसुक्रिया तान् ॥४१॥

सत्योपाख्यानं०
पूर्वार्द्धे म० ९

माहात्म्यं त्वं नु मे ब्रूहि नवम्याः विधिपूर्वकम् ॥१॥ कस्य कस्य विशुद्धिश्च नवम्यां च यते नवै मनो
न तप्यते सूत मिष्ठाराम कथापतः ॥२॥ श्रीसूत उवाच ॥ श्रूयतां भो द्विजश्रेष्ठाः सेतिहासं कथा
नकम् यस्य श्रवणमात्रेण सा यदि प्रीतिश्च जायते ३ पुरा त्रेतायुगे प्राप्ते महेन्द्रगि
रिसत्तमे अगस्त्यस्तु तपस्तेपे पर्वते मुनिसेविते ४ यस्मिन् वृक्षा महादीर्घा गगनस्पर्शि
नो द्विज शालास्तालास्तमालाश्च साम्रा निंबाश्च खादिराः ५ यत्र वृक्षा महादीर्घी
॥५२॥ क्लिंबिनीकाः धवास्तथा कपित्थार्जुनलाश्चैव खर्जूराः सतिन्दुकाः ६ क्रिन्वा निंबा ॥५२॥
स्तथा चोस्त्रे वृष्णी मधामलाः खर्जूराः मातुलुंगाः पारिजाताद्यो द्रुमाः ७ पनसाः कोविदा
राश्च सल्लोत्सेव दारवाः पालोश्चपकाश्चैव नाग चंपाद्यो द्रुमाः ८ एतैरन्यैश्च वृक्षैश्च
९७ शोभिते पर्वतोत्तमे महेन्द्रे च तपस्तेपे लगस्त्यो भगवानृषिः ९ महामहाशिलापत्र लताभिः
परिगुम्फिताः यस्य शृंगे व्रतावासं कुर्वन्ति सततं घनाः १० भानोर्मार्गं समारोढुं पुनर्विंध्य
स्त्ववात्थितः प्रभाभिश्च मणीनां तु सदा दीप्तो बभूव यः ॥११॥ लतानां प्रतानैश्च वेष्ठितः प्र
चं १

द्वापरांते तु वैकुंठं यास्यथः परमाद्भुतम् ॥५३॥ यं प्राप्य न निवर्त्तंते संसारेऽस्मिन्पुनस्त्वके इत्युक्तौ तु गतौ
राम आत्मनः परमां स्थिताम् ॥५४॥ तौ तु देहं परित्यज्य विष्णुलोकं च जग्मतुः द्वापरांते ततो जा
ते देवलोके पुनस्तुतौ ॥५५॥ तत्रापि शाल्मलिग्रामे प्रोक्ते पाते परंतपः अजेनेति वरो दत्तो हरिः
पुत्रो भविष्यति ॥५६॥ इत्युक्तौ च पुनः स्वर्गे भुक्त्वा भोगान्निजार्जितान् गोकुले वत्तदोस्यन्तौ
यशोदानन्दश्चैव च ॥५७॥ द्वापरान्ते महात्मानौ वसुदेवस्तु देवकी मथुरायां तयोर्जात ईश्वरो
लक्ष्मणाग्रजः ॥५८॥ आत्मनो वंदनाच्च वराद्वैवतथाविधेः ॥ पितरौ च परित्यज्य कृष्ण
रूपेण राघवः ॥५९॥ निवासमकरोत्तत्र नन्दवेश्मनि माधवः वीर्याणि तस्य भूरीणि
यथा रामस्य संति हि ॥६०॥ रामस्तु कृष्णरूपेण रामरूपेण माधवः तयोर्भेदं न कर्त्तव्यं
कृत्वा वै पापमाप्नुयात् ॥६१॥ अनेन कारणेनैव ह्येकादश समा हरिः ८ उवास गोकुले
कृष्णो मथुरायां ततो गतः ॥६२॥ मया ते कथितं सर्वं रामचरितं च शौनक शृण्वतां कीर्त्त
ये द्यापि पापहानिः स्तुतस्य वै ॥६३॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे विं
शतितमोऽध्यायः ३० श्रीशौनक उवाच ॥ यत्त्वया वर्णितं स्वामिन्नवमीव्रतकरा तु मे

सतीोपाख्यानं०
पूर्वार्द्धम०

मुखैः नवाननं मधुं दृष्ट्वा तुरंगवदनोऽस्य पि २४ यस्मिन्निति तु तं दृष्ट्वा प्रियायाश्चुंबने रतम् नरा
ननोपि तं दृष्ट्वा प्रियायाः परिरंभरतो २५ यस्मिन्निति सदा चोत्रैः पद्मैर्मुनिभिर्व्रिता वाप्यो यत्र मरा
दीर्घा मणि सोपान शोभिताः २६ नीलोत्पलैर्जलं यासां नीलैर्नेत्रैस्तु मिश्रितम् यक्षीणां तु कु
चं यत्र चमरीणां तु विद्यते २७ लज्जां वहंति तत्रापि देवानां वरयोषितः गुह्यपाः सन्तु स्वे कुचं
तस्यामेव तु संस्थिताः २८ सूर्यरश्मैस्तु संपर्को मणिभिर्नितो पुयदा भवेत् जयंति क्रीडिता नग्ना
दुकूलानां च धारका २९ कल्पवृक्षैर्यत्र क्रीडंति यक्षाणां कुष्ठमैरिताः रात्रौ वो यत्र यत्र प्र
५४३॥ ज्वलंति महाप्रभाः ३० समंतात्तु गंधर्वा यत्र क्रीडंति भूरिशः कामिनीभिर्दिवा रात्रौ दे ॥५४३
वताइव नन्दने ३१ गर्भकाननखेनान्तीन्द्र पृथो नागेतु संवितान् आरोहयंति तद्दाश्वं
गमुच्चके लत्रिवासिनः ३२ एवंभूते नगे तत्र वसंति चार्धपः सुराः आसनं तु महेन्द्र
स्य तपा नाम्नोः शुभस्थलम् ३३ हिमांशोर्यत्र वास्यानेन तु पार्थसकपर्दिनोः सिंधुजा
गिरिजा यत्र सावित्री च सरस्वती ३४ अदितिश्च दितिश्चैव क्रीडंति पतिभिः सह
बलारातेश्च गोष्ठेऽभुवाप कुंभसंभवः ३५ नाम्नातु तीर्थाः प्रिशो मुनिपप्रच्छ पतु माम्

200

अभ्रमालिभिः गगनं यत्र तु संगैश्च भुवं पादैरभिघ्नितः १२ सर्वव्याप्य यथा विष्णुस्तथा पर्वतसत्तमः
पृष्ठैश्चात्मनतोप्येयः पक्षिणामाश्रयो नगः १३ यात्यश्च यत्र वने यत्र तु चामरो हंति भूतले वि
तुरंका यथा कन्याः पति सिंधुं प्रपद्यताः १४ सुमेरा यत्र यादाय महेन्द्रस्याचले सुराः रत्नानि
विविधान्यत्र चक्रुस्ते चेन्द्रप्रीतये १५ यस्माद्धनानि लोकाश्च धना आदि बलेभिरे
यत्रातु सज्जनैः प्रेम्ना साक्षात्सूर्यो विलोक्यते १६ तयोस्तेजो मुनीनां तु सानंदायेन जायते-
यो संमासमासमयं नूनं पूर्वस्यां तु हिमांशुकर १७ मार्तण्डं प्रतीच्यां तु यत्तस्योपरि मस्तके वि
भर्ति शंके हेतु चन्द्रसूर्यौ यथालिभः १८ सुवर्णानां शिलायत्र रोप्याणां तु विरोधनः यस्य
शृंगे सुर्णीवाराः स्थिताः पश्यंति भास्करम् १९ दिवानक्तं तयोश्चन्द्रं सुवर्णस्य नयनपा
शं- गेभ्यो यत्र मायाश्च पतंति पृथिवीतले २० जलदस्तु निर्जलास्त्रेस्य देवाश्यादयं तिषम
सानि यो यत्र मानं तु त्वत्का क्रीडंति स्वामिनां २१ यस्य तयं महादेवी प्राणिनां चैव दुर्ग
माः सर्वो यत्र प्रव्याप्ति विभ्रति स्व शिलोपरि २२ संचरंति मृगा यत्र यांगानो महीम
नः रंति कोकिला यत्र स्थापयापयिका निवे २३ किन्नरा यत्र वर्तन्ते प्रणानानाविधे

दिने महापुण्ये राममुद्दिश्य भक्तितः यत्किंचित् क्रियते कर्म तद्भवत्यपकारकम् ९ उपोषणं जागरणं
रामम् उद्दिश्य तर्पणम् तद्दिने तु कर्तव्यं ब्रह्मप्राप्तिमभीप्सुभिः १० राम एव परं ब्रह्म तद्दिने रामतोषकं
उपोषणं जागरणं तस्मात् कुर्याद्विशेषतः ११ यस्तु रामनवम्यां तु भुंक्ते मोहाद्विमूढधीः कुंभी
पाकेषु पच्यन्ते घोरे नात्र संशयः १२ यस्तु रामनवम्यां तु [illegible]
निपतत्सर्प्यपेत्पितॄन् ते सर्वे तत्क्षणादेव यान्ति विष्णोः परं पदम् १३ यस्तु रामनवम्यां तु
दद्याच्छक्त्यानुसारतः यत्किंचिदपि तत्सर्वं महादानसमं भवेत् १४ धन्यो लोके व्रतपरो र
॥५४॥ मनामपरायणः नित्यप्रिया धन्या च नवमी यस्यां यातो हरिः स्वयम् १५ ये नवमीव्रतपरा ॥५५॥
महोत्साहरताश्च ये भगवद्रूपतां यान्ति चात्र पं सुरसेविताम् १६ यस्तु रामनवम्यां तु कु
र्याद्रामव्रतं यदि तुलापुरुषदानादिफलं प्राप्नोति मानवः १७ सूर्यग्रहे कुरुक्षेत्रे महादानैः
कृतैर्हुतैः यत्फलं तदवाप्नोति श्रीरामनवमीव्रते १८ कुर्याद्रामनवम्यां तु चोपोषणमतन्द्रि
तः मातुर्गर्भं न प्राप्नोति नैव रामो भवेत्स्वयम् १९ नवमी चाष्टमीयुक्ता वर्ज्या विष्णुपरायणैः
उपोषणं नवम्यां वै दशम्यामेव पारणम् २० नीलोत्पलदलश्यामं पीताम्बरधरं विभुम् द्विभुजं

पूर्वं पृष्ठं परामस्य नवम्याः व्रतमुत्तमम् ३६ सुतीक्ष्ण उवाच भगवन्योगिनां श्रेष्ठ नवम्यास्त्वं
फलं वद व्रतस्य करणे वापि को विधिस्तु कार्य्यते ३७ पापानां प्रलयं केन चकार नवमीव्रतम्
सूत उवाच। सुतीक्ष्णेन च पृष्टो वै प्रत्युवाच मुनीश्वरः ३८ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौन
कसंवादे नवमीव्रतमाहात्म्ये एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ ॥ अगस्त्य उवाच। ततोऽहं कथयिष्या
मि नवमीं पापनाशिनीम् यस्यां द्विज रामस्य पूर्णस्य परमात्मनः १ चैत्रे मासि सिते प
क्षे नवम्यां तु पुनर्वसौ ततो मध्याह्नवेलायां कौशल्या सुषुवे सुतम् २ ततो देवा हि गन्धर्वाः
सिद्धचारणगुह्यकाः दिव्यतूर्याणि वाद्यन्ते मुदितास्तत्र तत्र ह ३ चिंतामणिमिंरणी तेतु
भक्तानां कल्पवृक्षस्तथैव व्रतानामपि सर्वेषां तथापि नवमीव्रतम् ४ ये कुर्वन्ति व्रतं वि
प्र नवमीं मुक्तिदायिनीम् महोत्सवेन भावपूर्णा ते यांति परां गतिम् ५ देवानां कार्य्यसि
द्ध्यर्थं साधूनां रक्षणाय च वधार्थं यातुधानानां नवमी सैः स्वयं हरिः ६ चैत्रे मासि न
वम्यां तु जातो रामः स्वयं हरिः पुनर्वस्वृक्षसंयुक्ता सा तिथिः सर्वकामदा ७ श्रीराम
नवमी प्रोक्ता कोटिसूर्य्यग्रहणाधिका चैत्रशुक्ला च नवमी पुनर्वसुयुता यदि तस्मिन्

तिवेदविदोविदुः श्रीरामरामरामेतियेवदन्त्यपिसर्वदा ३२ तेषांभुक्तिश्च मुक्तिश्च भविष्यति
नसंशयः नमस्कृत्यप्रवक्ष्यामिरामनाममनामयम् ३३ अयोध्यानगरेरम्ये रत्नमंडपमध्य
गे स्मरेत्कल्पतरोर्मूले रत्नसिंहासनंशुभम् ३४ तन्मध्येऽष्टदलंपद्मं नानारत्नैश्चवेष्टितं
सौवर्णेराजतेवापि कारयेद्रघुनन्दनम् ३५ पार्श्वेभरतशत्रुघ्नौ धृतच्छत्रकरावुभौ चाप
द्वयसमायुक्तं लक्ष्मणं कारयेत्सुधीः ३६ मातुरं कश्यपरामं मिन्द्रनीलसमप्रभम् कोम
॥५५॥ लांगं विशालाक्षं विद्युद्वर्णाम्बरावृतम् ३७ भानुकोटिप्रतीकाशं किरीटेन विराजि ॥५५॥
तम् रत्नग्रैवेयकेयूररत्नकुंडलशोभितम् ३८ रत्नकांचनमंजीरकटिसूत्रैरलंकृतम्
१०७ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं मुक्ताहारोपशोभितम् ३९ सौवर्णेराजतेपात्रे षट्कोणांश्चैव
संयुते अष्टाभेरत्नपीठेवा स्थापयेद्रघुनन्दनम् ४० वक्षद्वयसमायुक्तं दिव्यरत्नवि
भूषितम् अष्टशक्तिसमायुक्तं देवेशंपूजयेत्क्रमात् ४१ प्रणवंपूर्वमुच्चार्यनमः
शब्दंततोवदेत् भगवत्पदमाभाष्यवासुदेवाय इत्युत ४२ ततःसर्वात्मसंयोगयो

कंजनयनं दिव्यसिंहासने स्थितम् २१ वशिष्ठाद्यैश्च परितो वृतं रत्नकिरीटिनम् सीतासंल्ला
पचतुरं दिव्यगंधादिवासितम् २२ चापह्रुपकरे चाग्ये सेवितं लक्ष्मणेन च शत्रुघ्नभरताभ्यां
च पार्श्वयोरुपसेवितम् २३ ध्यायेदनन्यभावेन द्वादशाक्षरमन्वहम् पूजयेद्विहितोनि
त्यं श्रीरामं न्यासपूर्वकम् २४॥ मंत्रसंध्यां विधायैव त्रिकालं पूजयेन्सदा नपुष्करस
मंतीर्थं न व्रतं नवमीसमम् २५ नकेशवात्परो देवो न नदी जान्हवीसमा किंवक्षीया.म्य
हं विप्र रामजन्मदिनं शुभम् २६ स्वयं ब्रह्मा वतीक्ष्णो हि लोकानां च सुखावहः सूतउवाच
सुतीक्ष्णोपि पुनः प्रश्नं चकार मुनिपुंगवम् २७ माहात्म्यं रामदेवस्य नवम्यां पूजनं तथा
सुतीक्ष्ण उवाच भगवन्योगिनां श्रेष्ठ सर्वशास्त्रविशारद २८ किं तन्मंत्रं परं जाप्यं किं ध्यानं मु
क्तिसाधनम् तानुमिच्छामि तत्सर्वं ब्रूहि मे मुनिसत्तम २९॥ अगस्त्य उवाच सुतीक्ष्णात
न्महाभाग शृणु वक्ष्यामि तत्त्वतः यत्परं परुसाक्षीतं परंज्योतिरमलं विभुम् ३० तदेवपरमं तत्वं
कैवल्यपदकारणम् श्रीरामेति परं जाप्यं तारकं ब्रह्मसंज्ञितम् ३१ ब्रह्महत्यादिदोषघ्नमि

अगस्त्य उवाच॥ अत्रैतत्कथयिष्यामि कथां परमसुन्दराम् मनुष्का नारदेशो च वभूवुः पंच पापि
नः १ एकस्तु तैलकारो हि तुंकेति च कथ्यते तंतुकारो द्वितीयस्तु नाम्ना शंकुरिति श्रुतः २
तृतीयश्च नटो लेपः ख्याकातस्य तु लुंठकम् चतुर्थो धीवरो दुष्टो नाम्ना लोके च जंतुलः ३
पंचमः कुंभकारस्तु धर्महेति प्रथामगात् पंचमाभेनु पंचानामेकस्या ख्यातिरभूत् ४ ते
लकारस्य गोहो वभूव तैलपीडने इति शेषं वैरं स्त्रीला राज्ञा ग्रामाद्बहिः कृतः ५ तंतुकारस्तु
॥५८॥ भार्याया परमनुजस्यैव स्पर्शाकृत् नटश्च पथिकान्स्त्रीभिः सदा लुंठति कानने ६ धनुर्वीरा ॥५८॥
धरः पापी तंतुकारगृहे स्थितः राज्ञा तौ च गृहीत्वा च पंछिवाता नुकारयत् ७ धीवरः कुंभ
कारश्च सदा चौर्यपरायणौ राजलोकैश्छितौ च कदाचिच्चौरकर्मणि ८ वधानी
तौ नृपस्याग्रे पापिनोपरतापितौ विमलात्मेति राजर्षिर्देहभंगं न कारयत् ।९॥ एवरातोप
रोधर्मश्चौराणां मारणं तु परं तानि तंतुमतैवतस्माद्दाता विमोचितौ १० देहामेदेनेपो
दंडः कर्तव्यो विदुषा नरे वपनं द्रविणादानं देशान्निर्यापनं तथा ११ एषां हि सर्वदुष्टानां वधो ना
न्योस्ति दैहिकः इति ज्ञात्वा नरेशेन राज्यान्निर्यापितौ च तौ १२ तैलकारो नटश्चैव कुंभकारः

103

गपीतात्मनेनमः इतिमंत्रेणतन्मध्येकुर्यात्पुष्पाञ्जलीन्पुनः ८३ एवंसंपूजयेत्पीठेदेवमावाह्य
पूजयेत् अर्घ्यादिधूपदीपांतानुपचारान्विधाय च ८४ ततोऽत्रत्यान्देवेशपरिवारांश्चपूजयेत्
पूर्वंतुषट्कोणेषु हृदयादीनि षट्क्रमात् ८५ मूलमंत्रेण कर्त्तव्यमुपचारांश्चषोडश इ
न्द्रादिलोकपालांश्च वशिष्ठादिमुनीनपि ८६ सर्वदिक्पालमंत्रेण पूजयेद्भक्तिसंयुतः
अशोककुसुमैःपुंजैः सर्वदेवस्यदापयेत् ८७ अथ अर्घ्यमंत्रः दशाननवधार्थाय धर्मसं
स्थापनाय च दानवानांविनाशाय दैत्यानांनिधनाय च ८८ परित्राणायसाधूनां जा
तो रामः स्वयंहरिः गृहाणार्घ्यं मयादत्तं भ्रातृभिःसहितोऽनघ प्रतिमामंत्रविशेषेण अर्च्च
येद्रघुनन्दनम् पुराणैःस्तोत्रपाठैश्च वेदपारायणेन च ९० नृत्यैर्गीतैश्च वाद्यैश्च
रात्रिशेषंनयेत्सच प्रातःस्नात्वा च सावित्रींजप्त्वा संध्यामुपासयेत् ९१ दशाक्षरेणमं
त्रेण देवेशंमनसास्मरेत् देवदेवंप्रणम्याथ पूर्ववत्पूजयेत्सुधीः ९२ नवम्यां पूजनं
पुण्यं श्रीरामस्य मुदाहृतम् माहात्म्यंकथयिष्यामि सेतिहासंपुरातनम् ९३

इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ ॥

सतीपाख्यानम्
पूर्वी-ई-म-०

उपप्रास्यमजो प्यापाः पुष्पीः द्वारसमाजगुः २६ अजो प्यापां तु ये विप्राम् मूर्तिमन्त सुनेसदा कामः को
धश्च लोभश्च दंभः स्वप्नमोः प्रमत्सरः २७ निद्रा तंद्रा तथालस्यं पैशून्यमिति ते दश हजेद
ड्रंड हीला ता न्मूर्तिमन्तो विदुर्बुधाः २८ वध्यमानांश्च तान्दृष्ट्वा दयायुक्तो ब्रवीन्मुनिः अग्निशो
नाम मे धात्री मानि ये चाप चागतान् २९ भविष्यति महत्पुण्यं युष्माकं पापनाशनो इति श्रुत्वा
पं५ मुनेर्वाक्यं तेनोविप्रं तेन किरे ३० नासन्नवनसरे चौरा अग्निशर्मा कमभ्यथुः चौरा ऊचुः भगव
न्केनिधिद्धादत्त यत्स्माकं राधुनेरता:,, संशयं छिन्धि नो ब्रह्मन् नमो नमः अग्नि
॥५७॥ त उवाच समात्ताश्च भवन्तो हि येषा मां गमने स्थिहि ३२ एते वि प्रास्त्र मो प्यापां वाधं तेहि नर ॥५७॥
ध्यमान् मयानिवारिता स्तेवै सत्का पुण्या स्तु नर्गताः ३३ विधिपूर्वम जो प्यायां यात्रां कु
१०५ र्वन्तस्तमाः तीर्थयात्रा प्रभावेन पापराशिर्विनश्यति ३४ चौरा ऊचुः केनवै विधिना ब्रह्मन्
तीर्थयात्रां चरेमहि येन पापा वयं सर्वे प्रतिष्ठामोऽमरावतीम् ॥३५॥ अग्निशर्म उवाच
यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् विद्यातपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ३६
पापं न कुरुते यस्तु वाङ्मनोभ्यां शरीरतः यथाशक्त्या च दानेन स तीर्थफलमश्नुते ३७

पो६ पो५

कुविन्दकः धीवरोपि महापापी पंचानां मेलनं वने १३ बभूव पापिनां देवा द्विजानां परतापिनाम्
ग्राममागत्य पंचैते चौर्यं कुर्वन्ति नित्यशः १४ मुषित्वा द्रव्य बहुलं पलायंति वनं पुनः ग्रामान्त
रं पुनर्गत्वा तत्र चौर्यं प्रचक्रिरे १५ तस्मिन्देशे च ग्रामाश्च लुंठिता स्तैश्च पापिभिः मुषित्वात
त्र बहुलं वेश्याभोग परायणाः १६ मद्यपानरताश्चैव मांसाहारोपजीविनः गोविप्रसुरसाधू
नां सदा निन्दापरायणाः १७ एवं ते पापिनो राज्ञा स्वदेशाच्च निराकृताः राज्ञा निराकृताः
सर्वे दुःखिता स्ते सदाऽभवन् १८ देशाद्देशान्तरं नपुनः ग्रामं लेभिरे किं च कुर्मो वयं चेति
ब्रुवन्तो ह्यनिशं मुहुः १९ भ्रमन्त एव ते सर्वे नानादेशेषु पामराः चक्रुरे नां सिते सर्वे लो
के नानाविधानि च २० पापेन दुःखितास्सर्वे मुहुर्ग्लानिं च लेभिरे मधुमासे महा
द्विने नवम्यां रामजन्मनि २१ स्नानार्थं जनाः सर्वे चेन्द्रप्रस्थात्र चेलिरे तेषां संगस्तु
तेषां वै चोराणामभिलुंपताम् २२ एवं विचार्य ते चोराः करिष्यामोत्र चौर्यं नाम् पश्चा
त्तु पापिभिः पंचाशात्मानं तु ब्रुवंत्युनः २३ चौराऊचुः वयं वै पात्रिकाः सर्वे मधुरुत्कान्तारवासिनः तीर्थ
यात्रां करिष्यामः श्रीमन्ना संगमे वयम् २४ तेषामिति गिरं वाक्यं किंचिन्नोचुश्च ते जनाः अको
ध्यायां चागता स्ते नराः प्रकृति नो द्विज २५ चौर्यापस्यावसरस्तेषु नाभवत्पापकर्मणाम् पो

सत्योपाख्यान पूर्वार्द्धम्

बो १

पापैर्नयो यते पस्या त्तेना यो यांति कथ्यते ७
वरेराच ६ अयो ध्या दर्शनं चक्रुर्येऽपि परमां मुदम् पापैर्नयो यते पस्या त्तेनायो याति कथ्यते ७ बरेराच ६ अयोध्या दर्शनं चक्रुर्येऽपि परमां मुदम् ८ इच्छया पापानि चौरा तां गदा इधन्य माधुरी ८ दुष्ट
यथायांति स्म स्वात्म स्पेकपदि ध्यामि प्रीनक
वपरूपतां ते मां चौरा तां समन्मुखेनदा भयंतु लेभिरे चोरा: किमस्माकं हनिष्यति ९ इति नीम
समाना नां देहेभ्य: पापराशय: निर्गतामूर्त्तिमंत स्वपु ञ्जापसमुपस्थिता: १० नीलवर्ण
करालास्या स्तपापे निम्न नाशिका: ओहमूष या सर्वांगा स्तपापके शिरोरुहा: ११ हस्ते
नरहिता: केचि त्पम्पाके चनवर्जिता: नेत्रहीना स्तपाके चि त्केशा: कारा स्तथा
परे १२ भयंकरा स्तथा चान्ये कुष्ठिनो ऽपरे तथा नानावेषधरा श्चान्ये पापानां पापवि
ग्रहा: १३ उपेता मुख दोर्दण्डा: सत्पापा: समुपागता: अयोध्यापि महावीर्या प्रधाना
मातथा गुरा: १४ नाडिना पोष्पया सर्वे गदया भीमवेगया पलायनपरा: सर्वे पुरन्त
स्मात्तद्दिघुरे १५ तस्मुर्वं हिस्म सत्पापा: समेत्याश्च स्वप्यवल्लके उद्धलोभे स्वं नादये ने
लोका विस्मिरे १६ पुण्यश्च का कारिता श्वोरा: स्वर्गद्वारं समापयु: यस्यांति पैगता श्चो
रा: न[illegible] मीसा मधुमातिकी १७ लालाच सपूंदिभ्यां जन्मस्थानं नुतेगता: इतिनो

सि २

५८ २०८

५८

स्वर्गद्वारंसमासाद्यचयपनंकारयेद्व्रती स्नात्वाप्रजेनुरामस्य जन्मस्थानंविशेषतः ३९ गोहत्या
ब्रह्महत्याचगुरुस्त्रीगमनंतथा दोषैरेतैस्तथाप्यन्यैर्निर्मुक्तोजायतेनरात् ३९ मधुमासे
शितेपक्षे नवमीरामजन्मच समागतानरास्तत्र्वैदेवगंधर्वकिंनराः ४० जन्मस्थानं
हिपश्यंति स्नात्वाश्रीसरयूजले भवद्भिःक्रियतांयात्रापापनिर्मोक्षहेतवे ४१ अगेगच्छं
तुपश्यन्तुमाहात्म्यंपरमाद्भुतम् सूतउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेयोगी नाम्नाशितोमहा
मुनिः ४२ ॥ इतिश्रीसत्योपाख्यानेसूतशौनकसंवादेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३
॥ सूतउवाच ॥ नगरंविविशुस्तेचपंचचौराश्चमोदिताः अजोध्यावनदामूर्ति
हृष्टोवाग्यतश्चतेः १ शुक्लांबरधरादेवी दिव्यचन्दनभूषिता दिव्यमालाचसकंठविभ्र
तीसामनोहरा २ शंखचक्रधरादेवीचक्राभूतशुभानना मूर्तिमद्भिश्चतीर्थैश्चपरितःसे
विताचसा ३ चामरैर्वीज्यमानासासखीभिःपरिवारिता रामप्रियापुरीचाप्याविबुधैःसे
विताचसा ४ वशिष्ठवामदेवाद्यैर्मुनिवृन्दैरुपाशिता इदृशीविमलाहृष्ट्वापुरीचाप्यास
हमुने ५ पथापापैःपुरींदृष्ट्वातपानान्येवचपापिभिः आशितस्यमुनेःसंगानवातस्य

पिप्पलेऽस्पला दुःखशोकपरायणाः किं कर्तुमाश्रिता यूयं पिप्पले कुत्रवासिनः २ पापविग्रहा
ऊचुः मनुलोकात्समुत्पन्नाः पापिभिः प्रतिपालिताः मातरं पितरं त्यक्त्वा मय्यादं वेदसंभवाम्
३ अस्मान्सुभीतिसंयुक्तान्स्वयं प्रतिपालिताः ४ नेथयं पापिकर्मेण साकेतं प्रति चागताः
ताडिताश्च वयं सर्वे पुण्यैर्विमलपापस्पया ५ देहं त्यक्त्वा च तेषां तु दुःखिता अत्र वै शुभे
नवमी चैत्रमासस्य शुक्लाचैव प्रवर्तते ६ तस्याव्रतप्रभावेन सरयूस्नानतः पुनः दर्शनाद्रा
।।५८।। मदेवस्य जन्मभूमेः सुदर्शनात् ७ नाम्ना संतानकं लोकं विमाने तत्र ते गताः तेषां वियोग ।।५८।।
दुःखेन विप्रागांगमनेन च ८ येरहं पालिता मित्रैर्धर्मं त्यक्त्वा महात्मभिः ते परित्यज्य
चा... स्माकं लोकं संतानकं गताः ९ मित्रसंगवियोगेन दुःखिता श्चात्र संस्थिताः
106 सूत उवाच मनो वैकस्याप्यतां तदूतानां संवदं वह १० अब्रुवन्वचनं क्रूरं पापरूपान
संलपन् यमदूता ऊचुः महापातककारिण्यो मा युष्माकं मित्रमेलने ११ कोऽप्युत्तु विद्यते
साकं हता चाज्ञा यमस्य तो हृदये विमला ... पापिनां वागतिप्रद १२ भवद्भिः
स्थीयतां चात्र पातकं ... यमं प्रति सूत उवाच दूतस्तु ... जग्मुर्यमदूतास्त्व

१८
रामचन्द्रस्य जन्मभूमेः प्रदर्शनात् पापमुक्तिं प्रयातेस्तेवैयं मूवुः पंचपापिनः तस्मिन्कालेतु चाहूतौ चि
त्रगुप्तो यमेनवै १९ कर्मप्रोवाच गृह्यं च चोराणां सुखहेतवे यम उवाच तम्पतोमप
राधस्तु यन्मया प्रोच्यतेऽधुना २० किं पुण्यं भवता चाद्य चोराणां पापमार्जनम् येनैव
षां पापपुंजे कृतु सत्यपातनम्र मार्जितम् २१ विसोराया पुरी सम्या तस्या माहात्म्यमीदृशम्
पापमुक्तास्तु तेसर्वे पंच चोराश्च पापरे २२ मुमुक्षवस्तु ये केचित् दयोध्यां समुपासते
कृतं तस्य वचः श्रुत्वा मलिनो दैव भवन्तुः २३ गतः परिश्रमो ह्यावां बहुकालकृतो लि
पो चित्रगुप्ता वूचतुः एवं भवतु भो काल लेष यातु यत्ताव यमम् २४ जन्मभूमेस्तु रा
मस्य यदि पापानि यांति वै पापिनस्तु गमिष्यन्ति साकेतं रामजन्मनि २५ गतपापाभ
विष्यंति कलिकाले तु पामराः सूत उवाच एवं विज्ञाय तस्याग्रे विवस्वद्नो नृतो
२६ यमार्ज्जतु लिपिं क्षीनां चोराणां पापसंभवाम् २७ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने
सूतशौनकसंवादे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४॥ सूत उवाच यमेन प्रेषिता दूताः
पर्य्यटन्ति स राज्ञितो पर्याः परिमोते तु दृष्टाः पापविग्रहात् १ यमदूता ऊचुः के यूयं

स०सो०पा०स्था०
नं०पू०वी०हृं०

वेगेन पश्यं विष्णाख्यकाश्यपम् निशाम्य तं स्तुवोद्गीतं यमस्य त्वाविहस्मिरे २४ जगाम यमवा
जापिसाकेन मार्गेरोमहवम् माहात्म्यं भार्गवपेत मत्वान तमसात्तु दर्शांह २५ महिषं वपरि
त्यज्य तं नाम विधृतांजलिः आदौ प्रणम्य तु स्वार्घ्यविमलाये तु सध्वतः २६ नाम स्वान्ते
तु संपुज्य मंत्राःपंसमुदाहृतः सोन्वधावत वेगेन पत्रपुष्पैः सुवर्णस्थितम् २७ गो
प्रतारं शिरस्तस्याः सतः पूर्वसिर्कं क्रमम् नद्दीप्सितस्तरन्याघः सन्यागाः स्तुतिमुच्च २८
॥६०॥ अत्र गोत्रस्य पावन पापामेघनोद गंभीरया यमराज उवाच अपो ध्याये नमस्ते स्तुरा ॥६०॥
ममूर्त्ये नमो नमः २९ आर्यापितु नमस्तुभ्यं सत्याये तु नमो नमः सरयवे छि
ताये च नमो मातस्तुभ्यं सदा ब्रह्मादिदेवैर्दितैसात ऋषिभिः पर्युपासते ३० रा
म भक्त प्रियेदेवि सर्वदाते नमो नमः ये ध्यायंति महात्मानो मनसा त्वां हि पूजि
ते ३१ तेषां नश्यंति पापानि ह्याजन्मोपार्जितानि च अकारो वासुदेवः स्यात्
कारस्तु प्रजापतिः ३२ उकारेन हरं प्रस्तुतान् ध्यायंति मुनीश्वराः सूर्यवंशो

२०७

रान्विताः १३ यमं निवेदयामासुः पापानां दुःखमेव च विमलायाश्च माहात्म्यं श्रुत्वा तो म्याःम
धोत्सुका १४ एतेनं तोषिते द्रनै महिमा चक्रपाणिनः यम उवाच जन्मभूमेस्तु माहात्म्यं
यत्कुर्याः को नयग्रजः १५ पापकोटिसमायुक्तश्चैत्रे नवमिके तिथौ पापकोटिनरस्त्यका
जन्मभूमेः प्रदर्शनात् १६ प्राप्नोति परमं लोकं यत्र गत्वा न शोचते प्रगत्वा यमस्य सभा
चैतस्य किं कुर्वन्ते यमः १७ भवतां दुष्टबुद्धिस्तु पातावै विमलां प्रति ग्रामनार्थवर्त
स्याः गमिष्यामो यमाचिरम् १८ सूत उवाच। इत्युक्त्वा यमराजोपि भूतप्रेतगणो वृतः
आजगाम महीपृष्ठे गात्संत्यां प्रति जगाम ह १९ साकेतनिकटे दृष्टो विश्वकर्मा व दिशि
राट् यमराजेन सहपृष्टः कुतः यागम्यते ऽधुना २० नवमी विद्यते चायतीन्त्यकोकुत्र यास्य
सि विश्वकर्मा उवाच आगम्यते तु मा केनात्मना त्वा श्री मर्पूजने २१ दर्शनं जन्म
भूमेस्तु देवैः सार्द्धं कृतं मया अहं राजन्नेव चाप्नोगमिष्यते त्वदं ध्रुवम् २२ तत्र गत्वा च
वेश्ममानि करिष्य पात्रिनामपि नवमी प्रति नां तत्र सर्पूजा श्रिनां पुनः २३ जगाम चेति

सत्योपाख्या-
नं पूर्वा० ६९

विष्णोर्व्रतवचनं सत्योपमायां तद्दिवे स्वयम् ८४ ते नष्टिमिति तदा चक्रे वापि ष्ट्वाः पुलिनेः
शुचौ चित्रगुप्तो च तेद् नामजिता स्वाभवन्मुहुः ॥८५ विस्मितास्तु गतं नाशं पापानां तु
तेषां तत्र मातापितृप्रमुनायान्तु स्थानं कैलासपुरं गतः ८६ माहात्म्यं विमलाया
स्तु दृष्ट्वेमं श्रावयन्विह अगस्त्य उवाच ॥ माहात्म्यमीदृशं तु भंमतानै कुर्वन्ति तम्
८७ जन्मभूमेरयोध्याया नवम्याश्च मुनीश्वर यद्दृष्ट्वा प्रत्युयान्ति तं य स्वापि परिकी
॥६१॥ र्तयेत् ८८ भुंक्ते च विपुलान्भोगानन्ते चापि गतिं लभेत् सूत उवाच ॥ अगस्त्ये ॥६१॥
न पुरा प्रोक्तं सुतीक्ष्णाय च शौनक ८९ अहं श्रुत्वा सुतीक्ष्णात्तु रामभक्ताय
चाब्रुवम् न शठाय प्रवक्तव्यं नातपस्काय पापिने ९० निन्दकाय मनुष्याणां च वेद
नां व्रतपोषे हि निन्दकाय च पुराणानां तेषां न कथयेत्क्वचित् ९१ कृपाचक्षुर्व्रते
चैव भक्तिश्च दृष्टौ विस्मिताम् विष्णुभक्ताय प्रेम्णा वै स्वपं मा हि केतराः ९२
पठनं श्रावणं चास्य पापपर्वतदारणम् ९३ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने उ

208

ष्टनां नांतुराजांपरमधर्मिंणाम् तेषांसामान्य धात्रीलंतथामुक्तिनामपि ३३ नजानंति म
हिम्नोति तवदेविमुनीश्वराः कथंतु ज्ञायते दूते मंदापेर्बुद्धिवर्जितैः ३४ नमस्तेऽस्तु सदादेवि
सदादेविनमोनमः नमो पोष्ये नमो यो ध्ये पापं नत्वमपाकुरु ३५ **सूत उवाच** ॥ स्तुतेवं
विरामापमूर्ध्वं महामनाः अयोध्यादर्शनामास तनुंत्संत स्यप्रीतपेधान्तिपमरा
न ५ जैमत्यामह पमलिद्म **॥सत्योवाच॥** वरंब्रूहि महाबुद्धे प्रीताऽहं ते नसंशयः
३७ यद्वर्यचागतोऽसित्वंतन्ममाग्ने च मापताम् **॥यमराजोवाच॥** प्रसन्नामपि मातश्चेद्
दिस्यानं च कंठके ३८ चोरैर्मस्तु जनापेनु पापमूपाभ्यपिप्पले तेषांमेजवविधानं चक ध्य
तांदेविमेपुरः ३९ ममदूतापराधश्चक्षम्यतां हरिपूजिते **श्रीअयोध्योवाच॥** यमस्य केति
विख्यातं स्थानं तेन पूतः ४० ऊर्जेमासि सितेपक्षे द्वितीयायां तु पेयम स्नास्यन्ति नु
रास्सर्वे ते षां नवभयं नहि ४१ यानि तिष्ठन्ति पापानि चौराणां च पिप्पले विलयं यान्तु मे
दकमसवासमात वापि च ४२ ममेदमष्टकं यस्तु तथाभजनाचपत्कृतम् यःपठेत्मानतु त्या
पापं तस्य प्रयाप्यन्ति ४३ प्राप्नोति सर्वकामानर्थो न्स्थापादना न्नरः भुमान् **सूत उवाच॥**

सूत उवाच भवादृशा यदि कृपां मयि कुर्युः सुपेशलाम् कृतं प्रसंसलपाश्रेयं तन्मे प्राकथ्यते पुना
१० जिव्हां लब्ध्वापि यो विष्णुकीर्तनीयं न कीर्तयेत् लब्ध्वापि मोक्षनिःश्रेणीं स नारोहति दुर्म
तिः ११ तेनाहं वर्णयिष्यामि चरित्रं परमात्मनः आत्मारामोपि श्रीरामः सुख्याय जगतां
प्रभुः १२ चकार पामास्त्वं नृपं पित्रोरानन्दकारकम् पित्रोः प्रेमहदाचैव जनानां दांकु
रे स्तं १३ दुर्बद्धपापच्युत नृणां नां चमितुं चरघोः पतेः अनुभूतामनां चैव हा त्मानं
६२ प्रभुतातया १४ तेनोत्सवे स्च नारीगामा भिश्च द्विजन्मनाम् जनने रागानेन प्र ६२
दारामोहि वर्द्धये १५ सत्वापो रामचन्द्रस्य तपाववधिरे समकम् रामस्तु बालकैः सार्द्धं
चक्रीडे च कुहोजिरे १६ वृषस्कंधः सखाकक्षि तस्य स्कंधे रुरोह च तथा
निजान्सखीन् १७ मानाश्च बालैः समंततः अल
कंपमानाश्च मुखेन परिरिप्रामिताः १८
अंगं अंगेन भूषणं विदधेत्प्रभुः १९ दिव्यांकधानु लिप्तश्च सानुः

तशौनकसंवादे सुतीक्ष्णागस्त्यसंवादे श्रीरामनवमीमाहात्म्ये पंचविंशोऽध्यायः ॥
ॐ ओ सूत महाबुद्धे स्मृतिमन्मतिमन्त्रविभो रहस्यं रामचन्द्रस्य भक्तानां भक्तिवर्द्धनम्
१ कृपां कृत्वा तदाचक्ष्व गोप्यकार्य्यपरात्परम् श्रोतुं वक्तुं स्थिरस्नेह मिदं प्रोक्तं य
दि मन्यसे २ अविद्धित्वं भवेत्तन्मे श्रोतुं मंत्वरते मनः श्रुतं रामपरा भूरि सीता
पापघ्नं चरितं मुहुः ३ तृप्तिं नैति मनो मे वै पिबन्रामामृतं मुहुः विहारो रामचन्द्र
स्य न व्यासेन मया श्रुतम् ४ यथा ह्यारण्यतावांच्छेदुःखं तेनान्यभूपत पि
त्रोः शुश्रूषया लोके त्रिलोकाल्हादकारकः ५ बंधुस्नेहभवो बंधो पंथकूपकृपा
स्त्रयः अन्यभूपं न ते नामी कोमार्ग्ये महलात्मना ६ यौवने वनवासेन कार्यः
स्थितिः सतामात्मना प्रजापालनपीडायां यागो होष्यमुंजत ७ रामो नारायणः
साक्षाद्देवसर्वे तस्य विस्तृतम् बहुधा तत्पुराणेषु श्रुतं सीतापते मया ८ साधु
र्वं नहि रामस्य मया कापि श्रुता द्विज कृपां कृत्वा तमाचक्ष्व साधुर्यं स्वेदकां दिकं

सेपूर्सै नव

सत्योपाख्याने पूर्वा ६ म०

राजापि सरयूतीरे कृत्वा संध्याजपादिकम् । गंतुं चक्रे मनस्तावद् द्विजाद्यादि समन्वितः ३१ चारा
आगत्य वेगेन रामागमनमब्रुवन् । श्रुत्वांतस्त्यो तदा राजा कुमारागमनहर्षितः ३२ बालाः सर्वे
समाजग्मुः प्रलब्धोऽस्य स्नहनादाः । चतुरास्यो चतुर्स्त्री तु चलाः स्वचतुरैः सह ३३ बालके
ष्वेकुमारापि भूपतेः निकटं पयुः । श्रोतीर्थ्य च वयस्यानां स्कंधेभ्यो बालकास्तथा ३४ नृपस्य
६३ निकटे तस्थु रामांकेच समोरुहन् । कृपे परम विस्तीर्णे स्वस्मिन्नदेत्रया रंजिते ३५ निवेशप ६३
बालेकान्सर्वान् रामं प्राह नृपोत्तमः । इदं स्वतरंकोपप्नो वन्न्वापिशि वे पुनः पुनः ३६ न
रेशस्य वचः श्रुत्वा बालास्सर्वे नदीं प्रति । साष्टांगं प्रणतिं चक्रुः प्रेम्णा रामादयोऽर्भकाः
३७ पुनर्निवेशयता नेन कृत्वाचकार कुशलम् । जगदीश्वरं राजा सर्वेषां चैव गृमख्व
लाम् ३८ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ ॥
नमस्ते सरयू देवि यज्ञिष्टतनये शुभे । गंगादि सकले देवि ऋषिभिर्नारदादिभिः १
सदा ल सेविते देवि तथा सुकृतिनैरैः । मानसाच समा याते जगतां पापहारिणि २
स्मृता पयपाना दे वि नाशे प्रतिपदाति ॥

सिर

जनी अन्नं चतुर्विधं भुक्त्वा भ्रातृभिः सचिवैस्तथा २० भुक्त्वा च पत्तनुके स्वामी रामो नाम
रमापतिः कृत्वा स्कंधगतो रामो भ्रातृभिर्द्वारि निर्ययौ शिरसा धारयन् रामः स्वर्णां सूर्य
सप्रदिकाम् २१ कंचुकं च महादिव्यं वसानः सूत्रेण शीलितम् द्वारदेशे विनिर्गत्य रामो
राजीवलोचनः २२ तथा भरतशत्रुघ्नौ लक्ष्मणश्च महामतिः तथा वै सेवकास्ते वालाः क्री
डां चक्रुर्मनोरमाम् २३ भ्रातरो नागरास्तत्र रामं दृष्ट्वा मुदं ययुः बाला वृद्धाः पुरं भ्राम
ल्लेभिरे परमां मुदम् २४ भुक्त्वाऽमासस्य पूर्णायां राजा द्वारप्रमोदनम् रामनिर्गमनात्पूर्वं
सरयूं स्नातुमागतः २५ रघुनाथः सर्वान्प्राह नातः कोस्ति ममाधुना नगरे वै प्रजिष्या
मो प्रजिष्यामोऽद्य मा चिरम् २६ वेत्रधरा ऊचुः स्नानार्थं गतो राजा ह्यधुना सरयूं नदीम्
श्रीमद्भिस्तत्र गंतव्यं निकटे वर्त्तते मनः २७ इति वाक्यात्तु ते सर्वे रामः श्रुत्वा वचस्त्व
रे हास्यं कृत्वा सुहृद्भिर्वो स्वर्गं गच्छतेति चाब्रुवन् २८ तापमासमतं प ण्यां ममस्त्कं
येच नोक्षिप्तवान् अधावत्सोपि वेगेन वालैः सार्द्धं महायशाः २९ सरयूं प्रति ते सर्वे वा
लास्सुसंप्रतस्थिरे मार्गे तत्र नरा नार्यो रामं दृष्ट्वा मुदं ययुः ३०

पूर्वार्द्ध सू० श्रीसरयूनदी १४ भूपतिं जगदे मातुः प्रत्युराजन् वचो मम इमे च बालकाः इच्छा सर्वेषामंऽगोलके
१५ वसंति मम कुक्षौ हि पश्यतां त्वानच त्वया ल्पया कृतमिंद्यत्तु चाष्टकं च पठेन्मम १६
स्नानस्य सर्वतीर्थानां फलमाप्नोति मानवः ऽकौ वं दर्शयामास रामादीन्निजकुक्षिके
१७ दृष्ट्वा दशरथो राजा विस्मयं परमं गतः पप्रच्छ तां प्रणम्यादौ कदा सन्नासरिद्वरे १८
वशिष्ठेन समानीता मनोः स्वयंभुवैति वाशिष्ठीति समाख्याता पुत्रा मे ह्युदरे धृताः १९
कथयामि तिमे पृष्टं स्वमुखेने वहे नदि ॥सूतउवाच॥ उवाच सरयूर्भूपं वाचा गंभीरया ६८
६८ नदी २० शृणु तांनृपश्रार्द्धल चोत्पत्तिं कथयामि ते ॥श्रीसरयूनुवाच॥ सृष्ट्यादौ च पदा
ब्रह्मा पद्मनाभस्य नाभितः २१ पक्षे च विष्णुना तप्तं तपसाराधयेति सौ तदा धाता त
पः कर्तुं मनश्चक्रे निजासने २२ दिव्याब्दानां सहस्रं च कुंभकेन व्यवस्थितः ध्या
यन् भगवतो रूपं पद्माह ध्यानगोचरम् २३ निरीक्ष्यो वर्तमानं तं विज्ञाय कमलाप
तिः आरुह्य गरुडं वेगात् लिप्पा ज्ञोफाल्स मागमत् २४ तं नदृतां इयां दृष्ट्वा ति

ये पिबंति जलं देवि त्वदीयं गगनमस्तराः ३ तेन मातुः स्तनं पानं करिष्यति कदाचन म
नुष्यस्ति र्यक्त्वं मानिता सि सदा प्रभे ४ त्वत्तीर समस्तो नैव लक्ष्मा मरणे तेन वै पेत
जन्तवस्तु देवि ते कृतार्था न संशयः ५ त्वं तु नेत्रोद्भवा देवि हरेर्नारायणात्सहि महिमा तव
वेदैश्च गीयते च मुहुर्मुहुः ६ तत्र कामं मया कीर्ति स्तवनं मानुषस्य च त्वन्नीरे प
वित्री पानि निवसंति चतुर्युगे ७ नमो देवि नमो देवि पुनरेव नमो नमः हे वासि
ष्ठि महाभागे प्राणान् रक्ष बंधनात् ८ इमे बालास्त्वदीयाश्च वर्तन्ते शरणं तव
एते रक्ष्याश्च पोष्याश्च तदेवि सदा पुनः ९ नच्छ्रुत्वा के विधाय पयसा मुद
या पश्च त्सर्वस्मिन् सस्यं च विपुल्यः पुन्नहेस्तेन दापयेत् १० राज्ञः स्तनं समाकर्षि
सत्पूकामन्वर्पियती दर्शनार्थं कुमारास्ता माजगामतं तत्तिजम् ११ सर्वांगे शु
द्धानाश्च सा भूषणानि मनोहरा आगत्य निकटे तस्यो बालानां सन्मुखे स्थिता
१२ जग्राह चार्यास्तो तन्माः जाले सह नरेश्वरः आशिषः सत्पूत्वा रामसंके स्व
वे शापतत् १३ सुकामा सा तु रामप केवलं स्वपंमुख आशां च कार सर्वेषु प्रेम्ना

नुभोजनं बाला: सहरामेण वाहिता: ९ बहिर्गत्यगृहान्नर्तौ चक्रु: क्रीडां मनोहराम् बालास्त्व
नुरा बाला: पीतकंचुकभूषिता: १० पट्टिकाश्वेतसिल्लतस्य दधाना: शिरसापुन: उपानह: स्व
र्णसूत्रेण ग्रथिता: मणिभि: सह ११ दधाना बालका: पद्भ्यां मणिमुक्ताभूषिता: शिरसा
धारयन् सर्वे मणिमौक्तिकमंजरीम् १२ बहिर्बालका: सर्वे प्रतिवे: पूर्व कृते नरै: उद्दंतु
नाकनेकेषे गंतुं नेष्टं हितै: १३ इन्दुमौलिनि मौ रामः विक्रीडनगराजिरे कंदुकं चकार
गृह्य बालकै: सह क्रीडति १४ तथा क्रीडति बालास्त्व प्रपारामो हि क्रीडति वीथ्यां वीथ्यां
जगाम च क्रीडायै रघुसत्तम: १५ अजगाश्च जगाश्चैव समग्राया ददृशुस्तदा भवन्ति प्रकृष्टा
होरां तत्र तरवां तस्यौ नदा प्रभु: १६ उत्ताल्य कंदुकं प्रोच्चैर्विशन्ति पाणिना पुन: दूरे नि:
क्षिप्य वेगेन पतंतं धावति द्रुतम् १७ तथैव बालकास्सर्वे कंदुकं प्रति विह्वला: कंदुके
तु गृहीता ये रामाय प्रार्पयं ते पुन: १८ पुनर्नि:क्षिप्य वेगेन रामो धावति वेगत: प्र
लक्ष्मो भरतश्चैव लक्ष्मणस्त्वमहाबल: १९ गृहीता कंदुकं वेगा क्रीडन्त रामाय

८८ ८८

११८

रामचन्द्रो रामनाथो जिह्वायां वर्त्तिमे स्वयम् नवका चेत्स्वप्ने रामो रहस्यं तु कथ्यते सौ ७४
इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७॥ सखायो रामचन्द्र
स्य बहवः सन्ति शौनक भ्रातुर्भ्रातृभरतश्चैव लक्ष्मणः परवीरहा १ प्रतापी शत्रुनाशश्च
प्रतापाग्न्यो युधिष्ठिरः सुकर्मा सुखरूपश्च जयश्च विजयस्तथा २ सुकण्ठो दीर्घबाहु
श्च सुमित्रश्चाति विक्रमी चारुचन्द्रश्च भानुश्च रिपुवारणपारिजित् ३ तथा
शीलः सुशीलश्च गजगामी मनोहरः सबलश्चो हरिदश्वश्च तथा मेघसह
स्रशः ४ सखायो रामचन्द्रस्य क्रीडनार्थं सदेवहि वर्त्तिते निकटे तस्य राज्ञा चैवाभि
नन्दिताः ५ सदाचारपरा रामस्यापि विप्राः परितोर्मकाः कोशल्यायाः गृहे सूपा नि
पुणाः पाककर्मणि ६ अहंपूर्वमहंपूर्वं रामार्थं पाचयाम्यहम् इति श्रीतेन मनसा
रामपाके सदारताः ७ पीवराः सर्वभूपाढ्या मणिकुण्डलधारिणः पाककेलावि
धानेन चतुर्विधमनुत्तमम् ८ रामस्य हृपप्रेम्णा च भोजयन्ति सदावी तथा हला

जोतम ३४ यद्ब्रह्ममुनिनिर्दिष्टं तस्मात्तेन दत्तं च तेनाग्रजम् जलं पत्न्यान ये न्यस्तं ब्रह्मणा ब्रह्मणो
निना ३५ नदीन्नृपे रामा साहे वे सरस स्तु विनिर्गता प्रापयोध्यां वशिष्ठस्तु पश्चाद्धनुत
स्यवे ३६ विमुनेन्द्र समुत्पन्ना विमुक्ता विमम्पहम् ये ध्यायंति सदा रामं मम कुक्षि
गतं नराः ३७ तेषां मुक्तिश्च मुक्तिश्च भविष्यति न संशयः रामं विद्धि परं ब्रह्म सच्चि
दानन्दमद्वयम् ३८ भक्तानां रक्षणार्थाय दुष्टानां च वधाय च जातस्तु कर्हेरा
६५ जेन तपसा तोषितस्तव ३९ विज्ञाप्य चात्मनो मुक्तिमन्तर्धानं समागता त्वयोध्या ६५
वासिनस्सर्वे विमलं पदमेष्यथ ४० धन्यो दशरथो राजा धन्येयं सरयूनदी धन्या
श्रुत्वा च धर्मात्मा धार्मिकानां शिरोमणिः ४१ ततो दशरथो राजा विज्ञाप्य चात्म
नो गुरुम् आजगाम गृहं तूर्णं वान्धवैः सह महामतिः ४२ एवं विधानि रम्याणि
रामचन्द्रस्य संति वै चरितानि नित्यानि पापनाशकराणि च ४३ पुत्रदानि च
श्रोतॄणां कथितानि मया त्वपि अतः परं माहात्म्यं चरितं ते वदाम्यहम् ४४॥

जगन्नाथं परात्परम् । हृष्टरोमा सपत्नीकस्तु नेत्राज्जलं मुमोच ह २५ पस्पर्श पाणि पद्मेन
पावनाम्भोधिपद्मजम् । स्पर्शनात्तस्य गात्रस्य सुखं प्राप पितामहः २६ मुनिनेत्रे
वस्पर्शेन तत्पदजे कुंभकं विधिः । उन्मील्य नयने पश्यँल्लोकनाथं जगत्पतिम् २७
प्रणम्य दंडवद्भूत्वा तस्यापश्यच्च माधुरीम् । पतितं विष्णुनेत्राच्च जलं जग्राह पा
णिना २८ कमंडलौ स्थापयामास प्रेम्णा तत्रापि तामहः । चतुर्भिर्वदनैर्ब्रह्मा
तुष्टाव जगतां पतिम् २९ सोऽब्रवीत्प्रसन्नोऽमूहूर्तं इत्याजगाम सः । ब्रह्मापि
तज्जलं गत्वा ब्रह्मलोकमिदं प्रभुमम् ३० मनसा रचयामास मानसं सर एव
सः । जले तु सकले तस्मिन् चक्रे न्यासं च पद्मजः ३१ जलस्य हि तस्य गत्वा
माहात्म्यं परमाद्भुतम् । स्वयं तु जगतां सर्गं चकार पितामहः ३२ बहुकाले गते
सोऽपि मिक्ष्वाकुः पूर्वजस्तव । अभवत्तपसि वीर्यवान् तेनापि तप्तः स्वयं मुनिः ३३
वसिष्ठो मानसं गत्वा तत्र च मुंजकेशिनम् । तुष्टाव सः प्रसन्नो मूढ वरं ब्रूहि हि

मत्स्योपाख्यानं
पूर्वी ...

यस्मिन्ग्रामे च या लीला तस्मिन्ग्रामे कृता हि तैः क्रीडित्वा सुचिरं कालं मातुरंतःपुराजिरे ३१
कदाचिद्भूपतेरग्रे कदाचिज्जनवर्जिते दिनानि गमयंति स्म कुर्वाणा बालकाः सदा ३२
रात्रौ स्वपंति ते गेहे भ्रातृभिः सहिताऽर्भकाः पयःफेननिभाः शय्यादान्ता उकनपर्यंकेहः ३३
आसनानि च हैमानि मयूरपत्रराजीनि च पर्यंके शोभने रात्रौ निनाश्रमावरीसमयः ३४
तथा बालाध्वनेः सर्वे सुषुपुस्पोपते पुनः रामस्यांतिके जग्मुः क्रीडनार्थं तु बालकाः
३५ इति श्रीमत्स्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥ सूत उवाच ॥१८७॥
॥१८७॥ एकदा प्रातरुत्थाय स्वल्पं धनुर्नृपात्मजे तथैव चोषुषि स्वल्पं दधार रघुनायकः १ तथा
भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणाद्यास्तु बालकाः क्रीडनार्थं सरय्वास्तु तीरे यांति मनोहरे २ बाल
केः सह रामोपि क्रीडां चक्रे मनोरमाम् लक्ष्यं कृत्वा ततो बालास्तस्मै बाणमनं च नृ ३ मु ९
न मोघो जायते बाणो बाल्यात्तु रूपयानतने नारायणो वरं लक्ष्यं बुध्याभिः प्रेत्यतां
लिदम् ४ प्रेत्यतां रामरामाशु नो विवादो यथा भवेत् तथा कुर्वो वयं राम यथा दृष्टो

चार्य्यपुन् कोप्याहल्सोपि बालानां भ्रमयं निजनुतातदा २० नरा नार्य्योऽमरप्रख्याः पश्यन्ति
सततं शिशून् महापुण्यसमूहेन नानाजन्मोद्भवेन च २१ वीथीषु लोकान्यलोकानां न पद
पाति हीः स्वपम् जनानां पृथक्तां चैव घामामूढ्यमप्रपंति हि २२ कार्य्यं तत्कौतुनारीभिर्वी
क्षितानां तोरक्षू हृहाः हृतपोदोष्यतापा तुनारीणां तेनतोऽभवत् २३ गुरून् हि पंपरित्यज्य
नानाभावैर्विलोकमन् मोहितारामनृपेणानात्मानं विविदुः क्षिपः २४ मंदं मंदं हसन्
रामो लामसपंक्त्व निजानस्थीन् अपोध्यानगरे रम्ये चिक्रीडे भरताग्रजः २५ दूरेया
ति पदारामः कंदुकार्थं रमापतिः अहंपूर्वमहंपूर्वं रामे बाला भिरे भिरे २६ कंदुकेन
क्षितिरामः स्पर्शनात क्षितिवर्त्मनि नपैव बालकास्सर्वे नानावेषधरावराः २७
क्रीडिता नगरे वीथ्यां पुनरायांति वासकाः यत्र राजा दशरथस्तत्र रामादयोऽग
मन् २८ तदा रामं निजांकेतु स्थापयामास भूपतिः मूर्द्धिघ्राणं चकारास्य मातु
रंतः पुरं ययौ २९ ऽस्थापयन्मातृभिः साधं मायाभिः परिवारितः मातृभिः लालिता
बाला भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ३०

त्यौपाख्यानं०
मूर्ती ५ अ०

प्राज्ञला वचनं प्राह रामस्य हनुमान् वरम् १६ एवं वचनमुवाचैव रामो राजीवलोचनः पितुरा
ज्ञां समाकर्ण्य धनुर्वाणं तु चिक्षिपे १७ शिबिकां च परित्यज्य बाहुस्फोटं चकार वै गम्य
ते तु मया बाला दूतिं दुद्रुवुर्वेगतः १८ त एव बालकास्सर्वे रामं पश्चाच्च दुद्रुवुः धनुर्वा
णांतु रामस्य किंकरा जगृहुस्तदा १९ चत्वारो बालरथ्याग्रे पश्चाच्छाला अनेकशः
दुद्रुवुः सर्वतो वेगाच्छिबिकां पागतिर्नहि २० अयोध्यानगरे रम्ये वीथ्यां तु दद्रुशुः स्त्रि
६८ यः रामादीन् बालकान् सर्वान् किमिदं चेति दुद्रुवे २१ नरा नार्यश्च तत्र सर्वे वीक्ष्य रामं मुदं ६८
प्रापुः पश्चाच्च शिबिका वाहालिः संदेहा तदाभवन् २२ रामोऽपि चातिवेगेन पाकशा
११५ लां प्रययौ पितुः कृतोपासैव प्रत्यक्ष भ्रातृभिः सखिभिः सह २३ मध्यभूमौ समाविश्य
बुभुजे भ्रातृभिः सह क्षितिपोऽपि न दानं च भोजनं बालकैः सह २४ भुंजन्नेव च पप्रच्छ
रामं राजा प्रहर्षयन् तात पुत्रेति पद्मनाभ वे लक्ष्यपातः कृतो न वा २५ मे ध्यानजोपतेवा
राम तत्त्वाभ्यासं कुतश्चलनम् वत्सलक्ष्य निपाते च राघवो त्वाने तथैव चे २६ श्रीराम

भवेत्तत्र ।५। पप्रच्छ पैते नृपात्मजं लक्ष्मीं सपरस्य रम्। प्रतिश्रुत्वा तदा बालाः पप्रच्छ पैतृ विधुसुतं
तम् ।६। एवं क्रीडन्ति स्थैर्येण च रामाद्या बालकास्तदा ॥ एवं च क्रीडतां तेषां भोजनं चैव विस्मृतम्
।७॥ मध्याह्नो बभूवापि न गेहाय समाययुः ॥ राजा दशरथो नूनं भोजनाय गृहं ययौ ।८। पा
कशालां समाविश्य भोजनाय प्रचक्रमे ॥ अन्नं चाग्रे समायातं शालान्तरे समर्पितम् ।९।
बुभुजे न तदा राजा पुत्राः मे कुत्र संस्थिताः ॥ तैर्विना न च भोक्ष्ये ऽहं भुंजे ऽहं तु तैः सह ।१०। सूत उवा
च ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा सोविदल्लाः प्रदुद्रुवुः कौशल्या कैकयी जग्मुः सुमित्रा चैव तत्राद्रि
ज ११ कुत्र सन्ति कुमारास्ते भुंजन्ति न किमीश्वरः। वाक्यं श्रुत्वा तु संस्थानं रामदारास्तदा
वै॰ ४ ब्रुवन् १२ राजदारा ऊचुः क्रीडन्ति सरयूतीरे धनुर्धारा धरात्मजाः। शिबिकास्तत्र गच्छं
तु शिबिकावाहका त्वरा १३ आनयन्तु नृपस्याग्रे भुंजन्तु नृपतिसुतैः महीपास्य तु
पत्नीनां मातृ सा शिबिकागताः १४ शिबिकावाहका ऊचुः आरुह्य शिबिकां पूर्वं
गच्छन्तु पितुरात्सपा भुंजन्ति नृपति नैव त्वत्कायं पश्यानि महीपतिः १५ अन्येचोत्ता
ऊचुः गमिष्यामः मानसत्वा न तु क्रीडा त्वजामहि ॥

बालानां नो गृहे चयम् तस्मात्कूपे मुषित्वाथ धनुर्बाणांतपास्यतिम् ५ धनुर्बाणां विना की
डा कथं क्रीडा च जायते एवं ताः स चिंदं कृत्वा किशोर्यश्च कुतूहलात् ६ धनुर्बाणां मुषित्वा
तु गृहे कोणे न्यवेशयन् कौशल्याचापि जानंति हास्यंतासां ननिश्चयात् ७ एवं जाते
हि चौर्ये तु यत्नी ना रजनी द्विजे राज्ञः पुत्राः हि रामाद्या जग्मुर्निद्रां च मीलिताः ८ शौचं वि
धायते सर्वे बुभुजुर्मोन पाणिना एतस्मिन्नंतरे बालाः समाजग्मुः सहस्रशः ९ धनु
 र्बाणांतपास्त्वड्गृहे लानिज वेश्मनः कौशल्या प्रांगणे तिष्ठन् रामार्थे सर्वबालकाः
१० बालानन चीत्पदरामः कौशल्यैतु मनोरथे उवाच लक्ष्मणं रामो धनुर्मे दीय
 तामिति ११ सतुसौ चापि खड्गं मे स्थेरकाय मनोमम ॥सूत उवाच॥ लक्ष्मणो गृ
हे कोणे च धानुधार्पजगाम ह १२ न ददर्श धनुर्बाणं खड्गं चापि तु कोप च श्री
जगाम तु रामस्य प्रहसंश्च लक्ष्मणो बली १३ नास्ति तत्र धनुर्बाणाः खड्गं पि कनक
लोत्सरुः सूत उवाच॥ तच्छ्रुत्वा रामदेवश्च तात्याना सां चमानसम् १४ म्रा

चन्द्र उवाच इक्ष्वाकुं पते वा रोम मम प्रुक्तो नरेश्वर लेट्यं वे पानप्राप्य चन्यपाशितस्रमतं
पितः २७ राजोवाच॥ शिल्लपाभिमहा दिव्यां विप्रां शस्त्रास्त्रधारिणीम् न पाभरेन भव
मू लक्ष्मेरोभ्यो दराम्यहम् २८ नरेशास्यन दाचा वं श्रुत्वा बाला तिहर्षिताः एवं च नृप
निर्मुक्ता स्याच भ्योऽस्याप चार्मकैः २९ नाम्बूलभक्त सांचक्रे नवेगैस्सह राजराट्
अंतःपुरं जगामाप वालका स्त्वन्यमानताम् ३० तपोभिर्विहारे स्व पामानि नुस्तव
लकैः ३१ ❁ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः
३९॥ श्रीशौनक उवाच॥ उद्भिमन्मति मन्सूत रामपादाञ्जषट्पदः कौसल्यां चरा
मस्य महत्यं ब्रूहि प्रसादतः १ सूत उवाच शृणुतां च मुनिश्रेष्ठ कौसल्यारामस्य पावनीम्
पां श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः २ चेटिका राजपत्नीनां कौशल्यादीनां
शुभाननाः श्यामाः कमलपत्राक्ष्याः उक्तुर्वाक्यं परस्परम् रामाद्यः कुमारास्तु ति
ष्ठंति नो गृहे दिवा धनुर्वाणां गृहीत्वा तु क्रीडंति सरयू तटे ४ माधूर्यं च नृपश्यामः

तेधनुः २४ तांचलत्कापरां रामो जग्राह श्रीफलस्तनीम् कंचात्रि मे धनुर्वाणौ दीप
तांमुष्टितौ लया २५ साप्रोवाच तदा रामं प्रहसन्ती वरानना कंदुकौ तच्छ्वते राम केचुम्बां
तेकुमारक २६ नजानामि धनुर्वाणौ कंदुके ग्रस्तनाभितः रामोऽपृच्छद्वेगेन चतुरांग
ग्राह कामिनीम् २७ धनुर्मे दीयतां भद्रे वाणं चापि प्रदीयताम् साजहास प्रवीणा च
रामं प्रोवाच कामिनी २८ किं मया गोपितौ राम वाणास्ते तु सधोंशुके तां चलत्काम
७० हाबाहुरंगं जग्राह पाणिना २९ धनुर्मे दीयतां वोक्ता सा चोवाच तं प्रति कोष्ठा ७०
गारे मया सार्द्धं गम्यतां तत्र माचिरम् ३० एवमुक्तास्तया सार्द्धं कोष्ठागारे ज
११८ गाम च नापि तत्र धनुर्वाणौ रामं समालिंग्य कामिनी ३१ चुचुंबे वदनं तस्य प
नः प्रोवाच राघवम् नास्ति चात्र धनुर्वाणावन्यत्र नियमं कुरु ३२ मया सार्द्ध
विहृत्या रामः पप्रच्छ मंथरां पराम् कुत्र चास्ति धनुर्वाणौ मंथरे कथ्यतां लया ३३

नंदा यैतुलासां येव कारनेरनाटकम् चत्वारो भ्रातरस्ते च कौशल्यां प्रकृत्युत्सुकाः १५
धनुर्धरास्ततस्त्वत्पास्त्वङ्कुः क्वापि मातः प्रदीपताम् मातापुरोवाच रामस्य नाहं जानामि पु
त्रके १६ धात्रीं पप्रच्छ स्वधन्यां च सुमित्रां वा च केकयीम् इति प्रोक्तः जनन्या तु रामः पु
प्रच्छ मातरौ १७ मातरा ऊचतुः॥ नजानीमो धनुर्वास्तां तवं स तत्र याहृसिम् नवी
नं रक्षितं वत्स मा च शोके मनः कृथाः १८ सूत उवाच॥ इसे तो रामचन्द्रोपि मोदंता
स्पन्द हि पो षिनाम् प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा धनुरर्थं सखीजनान् १९ धनुर्मे दीय
तां सख्यो वा सांप्रा पितश्चा हसितम् जग्राह प्रहसन्कांचि भुजाभ्यां रघुनन्दनः २०
कंठे पलापमानां च वादयंती च नूपुरम् स्थित्वा प्युवाच रामं सा नाहं जानामि ते धनुः
२१ पुनरन्यां च जग्राह प्रहसन्राघवो मुदा क्व चास्ति धनुर्वीरस्य दीपतां प्रमदोत्तमे
२२ प्रत्युवाच तदा रामं सा सखी चालिपंडिता श्रूयतां च वच स्तथ्यं भो कुमारकेश्रीडिता
२३ धनुर्मे मकुटी प्रोक्ता वायोनी कृशोहि धनुर्षी इत्येवं स्वापते राम नान्यं जानामि

ल्योपाख्यानं
पूर्वार्द्धम्

७१ ११८

[illegible] ांकुर्वं सदा रामो जगाम सरयूतटे नास्ति कोपी धीवरः कश्चित्स्तारयेद्राघवम् १ ध्रु
पतां मेव चलत्पं राजपुत्र मरिंदम महिषो वर्तते राम प्रचरं ख्याति वीर्यवान् २ कुमारो
कश्चिन्नितान्तस्य जने नान्धारति मार्गगान् तत्र मार्ग ऽ योधीर महिषस्यान्नेहि वासकैः ३
धीवरस्य वचः श्रुत्वा बालकान्ते च सस्मितोः सौमित्रिं प्रेरयामास कथं हे गम्यतां
मिति ४ रामस्यामं त्र्य सौमित्रिं बालकानब्रतु वा वच गम्यतां तत्र सो बालापत्रवे
महिषस्य स्थलम् ५ लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा रामेणालक्ष्मणेन च प्रजग्मुस्त
त्रैते सर्वे महिषो यत्र वर्तते ६ धनुषां स्फोटनं चक्रुः कुमाराः ख्याति कंचलाः
श्रुत्वा स्फोटं च धनुषां महिषोप्याजगाम ह ७ विदारयां भुवः कुर्वन्नुपन्यां चलत्
क्षलोचनः ऽपस्यपुच्छं धरा प्राणि शृंगाभ्यां प्रखनन्महीम् ८ बालाऽप्युर्व
दिस्याकं सन्मुखे महिषस्य जेतुं बाणोः खड्ग च्छिद्येनं गच्छामो निजमंदि
रम् ९ बाले कैश्च पुवारोध महिषो राममतन्मुखम् दुद्राव चाति वेगेन तदा ७१

सा प्रोवाच तदा रामं पूर्ववैरं च चिंतती त्रुटोनर्वर्त्ते ते रामधनुर्वाणो न जायते ३४ वाल्मी
तस्मात्तु सौमित्रिः श्रुत्वा कोपं चकार ह मुखं तु तस्य हि कृत्वा तु श्यामा भाषिते तु या ३५
नाऽनाय कैशांतस्याः जघान दक्षिणे करे अनया क्षिप्य तु वाणो गृहीतो नावसंप्रापः
३६ अस्माकं तु मुखं दृष्टुं न त्वमा पापकारिणी कथापानाऽपि यामि न हीत्येवं कुर्वते पुनः
३७ शत्रुघ्न ताडिता कुब्जे कंदुकेन पलायिता लक्ष्मणो भर्त्सयामास तां च दुष्ट्य वेग
तः ३८ हसिता बालकैः सा पिपीलिका वादन कौतुकैः तदानीं लज्जिता पापा जगाम कै
कयीगृहम् ३९ मास्मेति वचनं चोक्ता भ्रात्रा भ्राता निवारितः हास्यमेवं प्रजातेपि
धनुर्वाणां तथाह्यसिम् ४० रामाय प्रददुः सर्वा मृत्स्यः प्रहसिताननाः श्रीरामोपि ध
नुर्वाणो एकं च कनकत्सरुम् ४१ प्रदद्ये वालकेभ्यस्तु भगमुत्सरुपत्तटं चकार वि
विधां क्रीडां भ्रातृभिः सह राघवः ४२ सूतः परं भिक्षतमं श्रृणुतां मो द्विजोत्तमः ० इति
श्रीभूतनपाख्याने सूतशौनकसंवादे चत्वारिंशोऽध्यायः ४० सूत उवाच ॥ श्री

मतिः जगतां च सर्वेषां लोकानां प्रत्युवाच तदा वचनम् २२ श्रीराम उवाच विल्वावि त्वं महाबुद्धे के
नत्वं कुमंगलाभव महिमो दीर्घपुंगवश्च महा वीर्यः सरित्तटे २२ कस्मात्वं दिव्यरूपश्च दिव्यस्त्री
गणमंडितः संदिहानां च संदेहं दूरीकर्तुमर्हसि २३ सूत उवाच॥ एवं पृष्टो वाचरामेण
सर्वेषां शृण्वतामिदम् बालकानां च सर्वेषां रामं प्रति महामतिः २४ विल्व उवाच॥ हे श्रीरा
म महाबाहो माहिषे कालोमम श्रोतुमर्हसि धर्मेण रूपपापरमेश्वर २५ पुराकृतयुगे
स्वामिन् गंधर्वो विल्वनामधृक् गानविद्याप्रभावेन रूपयोवनदर्पितः २६ नास्ति
७२ मत्सदृशः कोपि गाने रूपे बलेन वा एकं गानाभिमानेन प्राबरं पृथिवीं तदा २७ ७२
निर्जिता बहु गंधर्वाः पत्न्यः पत्नी च भूतले स्वर्गे चापि तथा भूम्यां सर्वाभोगेन संयुतः
२८ मुमूर्छ हृदये गर्वो मदीये परमेश्वर एकदा च कुरुक्षेत्रे राजा वैवस्वतो मनुः २९
चकार यज्ञं धर्मात्मा संभारैर्बहु निर्मलैः तस्मिन्यज्ञे सुरास्सर्वे मुनिगंधर्वदानवाः
३० समाजग्मुर्दर्शनार्थं महं तत्रागमंस्तदा गंधर्वो तत्र गायंति यत्र गानं हिरा

मूर्द्धिनिताडितः १० अप्राल्येनैव वाक्येन मम मारमहिर्वो द्विज मुक्तानु मोहिवं नृपं विस्मरेहो
ऽभयत्तदा ११ कंदर्प्पसहस्रा कारो पोषितां हस्पंगमः किशोरः श्यामलः कंबीमुकु
टी कुंडलान्वितः १२ कटिसूत्रेण हारेण संगदेन विभूषितः यथा नृपं हि भक्तानां रा
मस्य परमात्मनः १३ न पानृपो हिंसंधवो विस्यनाम भवत्तदा प्रयानाम हरेः पादे
नामस्वं श्रावयन्मुदा १४ तेन स्तोत्रं समारब्धं वाल्मानां प्ररावनामिदम् विल्वउ
वाच॥ नमो रामाय महते नेमत्ते ऽरक्षराणाग्यज १५ कौशल्यासुप्रजो राम नमस्ते
पंकजेक्षण राजराजेन्द्रपुत्राय नमस्ते राघवाय च १६ नमो नुस्मरपूर्तीर नि
त्यकीडाकराय च नमो वाचा विहाराय रामभद्राय ते नमः १७ नरनाथ प्रवीरा
य नमस्ते धर्म्मकेतवे नमस्ते तु प्रसेव्याय धनुर्व्वाणधराय च १८ पुंसां मोहन
रूपाय नमो भुजगालकैः सह नमो रामाय भद्राय भक्ताभीष्ट प्रदाय च १९ मो
श्रीराम महाबाहो पुनरेव नमो नमः सूतउवाच स्तुत्वैवं प्रसन्नात्मा विरराम महा

रघुरामतेजोत्तान्नंसः करिष्यति मा हि मं रूपमुत्सृज्य गांधर्वं त्वं भविष्यसि ८२ तावानि
ह्यत सरय्वाः स्वपुलिने तत्रागः कुरु सत्वं पातं वचः तस्य दर्शनेन वभूत्तम ८३ अनुग्र
हाय शापो मे मुनिना तेन कल्पितः त्वद्विपादपद्मे मे भक्तिरस्तु मम प्रभो ८४ श्रीरा
म उवाच॥ वरं ब्रूहि महाभाग यत्ते मनसि वर्तते मदीयं दर्शनं कृत्वा न नरो याचते
परम् ८५ विल्व उवाच॥ मन्नामपूर्विका मूर्तिस्तिष्ठति क्षत्रते हरेः हरस्यापि महारा
९३ ज नाम्ना विल्वहरस्सदा ८६ श्रीरामचन्द्र उवाच॥ एवमस्तु महाबुद्धे गम्यतां स्व ९३
पदं यतः भोगं कृत्वा तु भोगानामन्ते मोक्षमवाप्स्यसि ८७ सूत उवाच गंध
१२० र्वोपि निजं स्थानं वासयत्नो च पश्यताम् जगाम सोमपानेन स्वाल्पं स्वर्गिणा
पदम् ८८ गंधर्वस्य तत्स्थाने नाम्ना विल्वहरिः स्मृतम् देशा वेमा सियात्रास्या
स्त्वेवपातक नाशिनी ८९ अमायां तु महापुरायां पितृणां मोक्षदं सदा रामोपि
भ्रातृभिः सार्द्धं जगाम सरयूतटे ९० पीत्वा जलं निर्मलं तु बालकैः सह सुन्दरः

गिनः ३१ मयाजितास्तु गंधर्वास्तथाहं चातिगर्वितः नास्ति मत्सदृशः कोपि देवो दैत्यो न मानवाः
३२ तदा तु नारदो योगी वीणावादनतत्परः मां निर्जेतुं मनश्चक्रे तेनापमम चानघ ३३
मया गीतं तु तद्गानं तेन ज्ञातं महात्मना पश्चात्तेन समारब्धं गीतं दिव्यं महर्षिणा ३४
न च ज्ञातं मया तस्य गीतं रागविचित्रितम् श्लाघ्यानस्य कृतानेव न मया त्वद्वने कृ
ते ३५ तदा मां नारदो योगी प्रहस्य वाक्यमब्रवीत् नारद उवाच रे रे विल्वमया गीतं
त्वया ज्ञातं कथं न वा ३६ हास्यं चक्रुस्तदा सर्वे जनाः पतगत्तास्तदा पुनः प्रोवाच
हे देव नारदो मुनिसत्तमः ३७ अपगर्व्वस्तु ते गर्वो मूर्खगानस्य दुर्मदः मूढ हिबोपि न
जानाति वक्तुं ज्ञानं यथार्थतः ३८ तथा त्वया न ज्ञातं मे तस्मात्त्वं महिबो भव
मया विज्ञापितः सोपि कदा मुक्तो भवाम्यहम् ३९ नारद उवाच॥ रागाद्दशरथो
नाम रघुकुलजराजवान् भविष्यति महाप्राज्ञः त्रेतायां मतिमान्बली ४० तस्य
पुत्रोति तेजस्वी रामो नारायणः स्वयम् किञ्चिन बालकैः सार्द्धं दर्शनं ते करिष्यति ४१

यादोषपानरामस्य स्वकर्मनूर्जुत्युपानहौ ८ ॥श्रीरामउवाच॥ ब्रूहिब्रूहिमहाभाग केकारस्त्वां ह्यात्मनो
मम कस्त्वं वल्मीकरूपेणाद्य नेति ष्ठसि निर्जने ९ अस्माकं श्रवणायालं वक्तव्यं यदि मन्यसे प्रेत
उवाच किरातोऽहं द्विजद्रोही वैश्यासो मम हिंसाचले १० धनुर्बाणं करे बिभ्रत् प्राचरं मृगयां सदा एकदा मृ
गयूथानां पश्चाद्भागे च प्राद्रवम् ११ पलायमाना नास्ते यूथा आश्रमं विविशुर्भयात् योजनानां चतुर्विं
शं धावमानो हि मंदधीः १२ परिश्रमयुतोऽहं च दिनान्तेऽपतितः पथि आजग्मुश्च तदा तत्र साधवः पंच
विंशतिः १३ कृपया मामवुवन्सर्वे गम्यतां कामेश्वरः यात्रागता च तेनेन सह रात्रिमुपोषिता १४ प्रा
तःकाले कृतं तैश्च शालग्रामस्य पूजनम् पाकं कृत्वा पुनः सर्वे नैवेद्यं हरये ददुः १५ मां प्रसाद
ददुस्तेच कृपया साधवः पुनः स्वयं तु भुंजिरे ते च पत्तौ द्विजं दयालवः १६ तेषां दर्शनमात्रेण सा
धूनां पादस्पर्शनेन च शालग्रामशिलाया पुंजहरं मम पातकम् १७ नैवेद्येन मनः शुद्धं बभूव
रघुनन्दन मां विलोक्य पुनस्ते च प्रोचुर्वी परस्परम् १८ ये भगवन्नमस्यास्तु रामाहार
न संशयः तेषां च धेनजनास्सर्वे न गच्छन्ति ममायां वत् १९ परमासेन यदुकाले षां पीडायमा सप
भविष्यति हे राजहं पापिनां नरकगामिनाम् २० द्विज उवाच तेषां वाक्यमिदं श्रुत्वा ज्ञानं तु ह
दये मम स्वयं बभूव नो राममत्तिर्मोनैर्वेद्य भक्षणात् २१ अहं तु पापधनेषां नु कृत्वा हस्ते प्रांजलिम्

ब्रुवे:

कोडित्वा सुचिरं तत्र पुनर्जग्मुर्गृहं प्रति ५१ जनयन्नयनानन्दमपो ष्याप्युर्वौ दिनाम् मातृभिर्लालिता
सर्वे भुक्त्वा चान्नं चतुर्विधम् ५२ पितुः समीपे गत्वा तु पितां तोषयन्मुहुः भेजिरे मधुरं बाला मा
तृभिरुपलालिताः ५३ ❁ इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकचत्वारिं
शोऽध्यायः ४१ प्रातरुत्थाय ते बालाः क्रियाः कृत्वा यथाविधि अन्नं चतुर्विधं भुक्त्वा
खेलनाय पुनः पुनः १ शशान्वराहान्महिषान्मृगान्वै च मुमुहुः एवं क्रीडनतो रामो
द्वितीयं काननं ययौ २ ददर्श कानने रामो वल्मीकं च नराकृतिम् कुशैः परिवृतं तं च
सर्पाणां कंचुकैस्तथा ३ सूनानां तंतुभिस्तं तु तत्रपागुल्मैः समावृतम् तं च दृष्ट्वा तदा रामो
बालकानिदमब्रवीत् ४ श्रीरामउवाच ॥ किमिदं बालकास्तत्र वल्मीकं च नराकृतिम्
इत्युक्त्वा बालकैः सार्द्धं जगाम निकटे प्रभुः ५ करस्पर्शनं चक्रे बालकानां च पश्यताम्
रामस्पर्शनमात्रेण दिव्यदेहो बभूव सः ६ पीताम्बरधरः स्रग्वी मुकुटी कुंडलान्वितः
दधद्विशेषकं भाले तुलसीदाममंडितः ७ अंगदी च तथा हारी वलयाभ्यां विराजितः

पथाम्रगाः ३५ हितायजगतांनाथसर्वथैवविराजसे भुक्तंतेग्रासरगाः सर्वेनविपाकंयंतरं ३६
दुर्वार्वैपथाः समुद्भूताः पस्यांपसङ्ग्रविनिर्गताः भूतोऽयंनविजानातिलोकलोकहितकारकम् ३७ त
दीयंदर्शनंमह्यंसाधूनांकृपयाद्यभूत् कृपांकुरुसदारामयथातेचरणाब्जयोः ३८ मनोपानुपथाग
गापूरंपूर्णंपयोनिधौ यस्तुत्वंतरुभक्तानांसंगमेनभवेत्क्षितौ ३९ ननेननु [illegible]
७५ निजजंतपा [illegible] प्रार्थितोनाथपापातोदारपालये ४० समुद्रंयंजना [illegible] ७५
रिष्यति रावणादीनिरस्तं [illegible] कोटिशोनिहनिष्यति ४१ भूमौ [illegible]
दृश्ये कालिकंज्ञानंप्राप्तःश्रीमद्दर्शनात् ४२ नमोरामायभद्रायमहाराजायतेनमः सर्वभूतनिवा
साय ब्रह्मस्वरूपायनमोनमः ४३ [illegible] दीपतांमहाराज [illegible] मिष्यामि भवत्पदम् श्रीराम उवाच ग
[illegible] श्री [illegible] मनः ४४ स्वर्गं [illegible] परम् सूत उवाच
राघवेन [illegible] परमंपदम् ४५ [illegible] पुनर्नव
[illegible] ४६ रामोपिबालकैःसार्धंक्रीडन्क्रीडामनेकधा [illegible]
[illegible] मनाः ४७ घोरे निशीथितेरामः पितामाता [illegible] भुक्ता [illegible]

प्रोवाच भवतां संगे तीर्थयात्रां करोम्यहम् २२ गम्यतामिति तैः प्रोक्तस्तेषां संगे अहं ययौ तीर्थतीर्थ
न्नारंगकृते पो ध्या मायपुः पुनः २३ संगमे गोप्रतारे च स्वर्गद्वारे वने पुनः प्रेम्णा सस्तु महाभाग नमस्ते
मर्रीतमाः २४ विराधिंच तुषिस्नानु गमनायमनोरथः प्रस्थिता सरयूतीरे मार्गे ते वान्यतीर्थकम्
२५ अत्रागत्य महात्मानो रम्यं पुलिनमुत्तमम् वने श्च वशातप चारसांग पद्मा नो चन्तये वच
२६ पुण्डरीक वने ष्वि वेत्त पागुल्म प्राते र्वनम् दृष्ट्वा पुलिने रम्ये तपस्येयां मनोरथः २७
तत्रातपा सि ते चात्र गतीः स्वर्गं मुमुक्षवः अहं चात्र समाधिस्थो हरे नीरायणस्य हि २८ यायमाना
विसस्मार शरीरं चं नु वार्धिकम् कस्मीके मे शरीरं तु बभूव रघुनन्दन २९ तव स्पर्शी मुनिः प्राप्य श
रीरं परमाद्भुतम् त्वं ब्रह्मन्परमं साक्षात्परजो नारायणो हरिः ३० मोहयन्मायया लोकानन्यो
ऽन्यो वैरमनेकधा त्वदीय स्मरणा मात्रेण पूताः पापाः सहस्रधा ३१ किं पुनर्दर्शनेनैव स्पर्शनेनैव
किं पुनः ऽ द्वारा र्थं तु जगता माविर्भूताय ते नमः ३२ तवैव संप्रकृति रामचेष्टा रूपेण नरपते नराः
नर्यो नारजः सत्वं तमो गुणाः ३३ तमसा पंचभूतानि सत्वाद्देवाः प्रजज्ञिरे रजसोऽपि क्रियाः पालन
पुरुषयेन तमच ३४ चंद्र सूर्यौ व्योमात्मा तवैव कायतः पुनः मोदकाद्येन प्रविशत्त्वं विराडिति

सीपाख्यानं
र्न दूतं०

धनुर्गसिं धनुं चैव चैकं कं विकयासह गृहीत्वा चाङ्कुरुच्छ्रीवृंदसर्वे यो पश्यतां सताम् १२ तथा चानुकुं
सर्वे ग्राहान्स्वान्स्वान गृह्यद्यातान् नरा गांधान्ययाचन्त तानकाया अनेकशः १३ च यो नरं
नापीपि चानमिः सचिविभिस्तथा चामरैर्वीज्यमानश्च राजराजकुमारकैः १४ उष्णी षही रत्ने
चैव कंचुकं चत पाविधम् दधानं हसितानां च समरणीजां बहुभूषणाम् १५ विराजं चतुःस्कंधं
123 दधानं वेणुधीद्धपम् रत्नमुद्रांशो भितेन कर्णेरोर्दशितेनानव १६ सर्वं कंपुवं तं पाणा लोभा
७२ मकुटं तं सुकुन्दं मुकुः कुंडलाभ्यां परिष्वितांगमसकोश्चलमनोरवम् १७ तिलकेनकलाटस्य शोभितं रत्न ७९
मालया स्वकुनकोटिवद्धेन राजमानं कुमारकम् १८ उपानदारूढपदं राम वात्सल्यजाः सुकुं
मारया नरनार्यश्च चन चक्षुर्भिरनिमीलनम् १९ स्वं पुत्रं तं तत सर्वे कुरान्नवपरसरम्
धन्याः सर्वा महिष्यश्च या तोदृशाप्रयमस्य चे २० रामसीताचेताता कौशल्या मातृतंत्रजा
कुर्नधन्याव यम्यवैरामदर्शनतत्पराः २१ सूर्यस्य दर्शनमात्रेणावतंसुकोनसंशयः अमी नराय
सा नाम् भारहरम्यायुच २२ दैवे श्च प्राप्यतीहि जातोदृशारपात्यपम् स्वं वदन्त तेस

निनादरजनीं ततः ४८ ॥ इतिश्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः
४२ श्रीसूत उवाच ॥ एकदा रामचन्द्रोऽसौ प्रातरुत्थाय सत्वरम् कृत्वा चावश्यकं सर्वं भ्रातृ
भिः सह वीर्यवान् १ सर्वानाकारयामास स्वपार्श्वे महामनाः प्रतापाख्यं नीलरत्नं वीरभद्रं
महाबलम् २ धवलाश्वं हरिदश्वं च शोणाश्वं च हरिद्रथकम् चन्द्रभानुं चन्द्रचाहं रिपुवारं
रिपुंजयम् ३ भद्राश्वं च जयन्तं च सुबाहुं च महामतिम् अन्यानपि महावीरान् स्वपार्श्वे स्थितकां
रकान् ४ कंकुरध्वजिनः सर्वान् न पार्श्वे जालधारकान् श्येनपालान् सिंहपालांस्तथा तु
तपालकान् ५ कुलिंगपालकानन्यान् स्वपार्श्वे समाह्वयत् ते चागत्य नृपद्वारे राम
पार्श्वे समाश्रिताः ६ गजारोहास्तथा चान्ये हयारोहा अनेकशः रथारोहास्तथा चान्ये ऽ
श्वारोहा अनेकशः ७ सुभ्रुकुटीभिः समायुक्ता स्तथा प्राशेर्मेपानकैः पत्तयस्तु महावीर्या धनुर्धा
राधरावराः ८ प्रांगणं कुरुते रामस्तावत्तिष्ठन्ति प्रांगणे एतस्मिन्नन्तरे रामो मातुरन्तोमया
प्युच ९ रात्रौ चापि शतनुज्ञातो भ्रातृभिः सह निर्ययौ श्यामाश्वं रामचन्द्रस्तु चारुरोह बलाद्
ली १० ऽच्छैः अश्वाः सम्प्राप्य भरतोऽपि निजं हयम् आरुरोह जं महावेगाश्च सम्मतो ञ्चगुरु ११

आरण्यपर्जोद्दः १

ता पार्श्वा
पूकी हुं म

संगे महाबलाः ३६ धनुर्बाणधरास्सर्वे मुमुक्षवोऽपरिवारयुधाः सर्वे चागत्य रामस्य प्रणेमुः पादपद्मयोः
३७ निषादाधिपतेः रामः कंठं जग्राह प्रेमतः गुहं प्रोवाच रामस्तु सखे कोऽपि मनो मम ३८ समीचीनतया
मित्र मां प्रापय त्वं वनेऽवने गुह उवाच कापि ज्ञात्वपि कर्णधारः सर्वं प्रीत्या करे त्वपि ३९ न प्राप्येऽहं हि
कर्तुं स्वयं प्राज्ञापयते भवान् सूत उवाच एवं वदति भूपेन्द्र निषादाधिपतौ जनाः ४० साधु सा
ध्विति तं प्रोचुर्भगवत्पादपंकजे हि तान् रामस्तमानदद्राजा घोटकं स्याम वरूत्तकम् ४१ रत्नैश्चैव
प्रसंयुक्तं स्वर्णमांडपरिष्कृतम् आरुरोह तदा वेगात् श्यामवर्णेन भूषितः ४२ सेनायां अग्र
११ तो जग्मुर्जनास्ते ध्वजधारिणः तत्पश्चात्तु निषादास्तु बलिष्ठास्तीव्रमत्यवः ४३ ते ११
१२५ षामपि ततः पश्चाद्दुंदुभीनां च वादकाः तेषामपि ततः पश्चात्पादातास्तु मुष्टियुद्धिनः ४४॥
अश्ववारास्ततो जग्मुस्तेषां पश्चात्स्वस्पंदनाः तेषां पश्चाद्गजा जग्मुस्तेषां पश्चाच्च कौत
लकाः ४५ चचाल सा महासेना प्रवाहः सरितां यथा अश्वानां दशसाहस्रं हस्तिनां च शतं तत
था ४६ रथानां च सहस्रं वै उष्ट्राः पंचशतानि च पदातिनां सहस्राणि संख्यया पंचविंशतिः ४७

धैर्यानानन्दं परं सम्पपुः २३ रामस्य ध्वजिनी सार्धं राजमार्गं समाययौ सेनामध्यगतो रामो मंदंमंदं च बालवत् २४
अयोध्यापुरवासिन्यो रमिस्यपत्न्युरमाद्भुव रामदर्शनकांक्षिण्यो हर्म्याण्यारुरुहुर्मुदा २५ दृष्ट्वा रामं र
मानाथं मनसा परि षस्वजे काचिन्नेत्रपथे रामं कृत्वा ध्यानेन तत्परा २६ कोटिकंदर्पलाव
ण्यं दृष्ट्वा देहं च विस्मृता काश्चिद्दुकूलितं वस्त्रं करेणाकृष्य तु स्थिता २७ कुचौ चांचलेनापि विदधे
नातिव्रीडिता मोहिता कामभावेन लज्जां त्यक्त्वा च कामिनी २८ पःप्रोते प्रलये रामो जगत्पीता च
सागरे एकेनाहृस्यापपौ तं च भावेन रसिकापरा २९ काचिद्रामं समावीक्ष्य बालकालिंगनंमतः
भुजंगवाहेलकृत्वा तुच्छा विद्रामं निरीक्षते ३० पुष्पाञ्जलिं सर्षपांश्च लाजानन्याश्च चिक्षिपुः
काश्चिच्च अञ्जलिं बध्वा प्रोचु रामं गवाक्षतः ३१ यथा नत्वा पते पन्येता भावेन ताः जगुः
कृत्वा च खेटकं शीघ्रं सा यान्तं गच्छं मे रोटिन् ३२ नौवेरागमनं साधं प्राणाया सान्निनौ कमम् दृष्टेन ना
लो प्रियंकामं हमे रामो हि संशुभे ३३ एतस्मिन्नन्तरे राजा निषादाधिपतिर्गुहः सर्वाङ्गुधधरः
श्रीमान् दाशैश्च परिवारितः ३४ रामचन्द्रस्य मित्रार्थं खेटकानां वने वने समाहृतः स्थितो
नित्यं रामस्यादर्शनेन च ३५ तस्मिन्नवसरे राजं प्रकानाम गुहोमुदा दाशगाः पंचसहस्राणि तत्र

द्विरेफाणां च मालाभिः पुष्पे पुष्पे निवासिनाम् ८ शोभितं च प्रफुल्लानामम्राणां वेणुभिः विहं-
गमानां चारुत्वैर्नादितं मारुतैरपि ९ प्रमत्तदात्यूहरुतैः पक्षिणां च मराकारकैः क्वचिच्च चक्र-
वाकानां तेषां नादेन नादितम् १० कारण्डवानां शब्देन भ्रमराणां तथैव च क्वचिच्च राजहं-
सानां नादेन विनिनादितम् ११ पुष्पितैः सहकारैश्च तिलकैश्च कुसुमैश्चितम् मुकुलैश्च
किंशुकैश्च पिकानां कूजनेन च १२ मयूरितं नीलकण्ठानां केकाभिश्च मनो[illegible]रम्
॥१८॥ एवं भूतं वनं राम विपिनं तत्समागतः १३ म्लानपात्रलया काष्ठे ग्लानतो मुख्यहेतवे सूत उ- ॥७३॥
वाच गृहस्थवचनं श्रुत्वा रामो वाचमुवाच च १४ वनगता तत्र जकं तुतपावेजालधारिणः
वि॰ दि॰ ९ मितत्यजो लक्ष्ण हत्वा तु वनजीवाननेकशः १५ रामस्तपात्तदा सर्वे भटा जग्मुर्घनं वनम्
१९५ प्रविष्टानां वने तेषां तदा कोलाहलं महत् १६ श्रुत्वा कोलाहलं जीवा ... जितं तथा
पलायनपराः सर्वे प्राणरक्षणहेतवे १७ शशकानां च यूथानि मृगाणां च कुलं तथा मरि-
षा[illegible]णां समूहाश्च चामरीणां च पक्षिणाम् १८ वानराणां च वृन्दैश्च तथाजीवा अनेकशः ॥

रामानुपाचरस्त्वासारवेऽकें किं प्रयोजनम् जगाम सेना नगरात्तरपूतीरमुत्तमम् ८८ अश्वाना
रावतुरंगाणां नर्त्तयामासुः प्रिज्ञया मतंगजानां तंगेभ्यो योधयामासुर्लीलया ८९ इत्येवं
बहुधा लीलाः सैन्याश्चक्रुः परस्परम् ॥ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे त्रि
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥ सूत उवाच ॥ शनैः शनैर्जगाम सा परस्वेकोपरि वाहिनी अयो
ध्योपवने यावत्पुस्तां सिषेवे मनोनुगाम् १ सा सेना तमसातीरं जगाम च मुहान्तरे अग्रेगु
हः प्रयाति स्म वननिर्णयकोविदः २ निवासोपयत्र वन्यानां शोधयामास भूपतिः सालस्था
नं चते यानुरामायाकथयत्स्वयम् ३ भूम्याराजेन्द्रकुमार त्वं वनमत्र भयानकम् नाना
जीवैः समायुक्तं झिल्लीझंकारनादितम् ४ बहुधा लक्ष्मीकीर्णं नानावृक्षैश्च शोभितं
एतद्वनं महाघोरं पावनं वापि पापिनाम् ५ प्रफुल्लैर्बहुपुष्पैश्च शोभितं जनपावृतम्
लतानां च मता नानि प्रताने श्चापि मस्तिष्कम् ६ पुष्पैश्चापि प्रियंगूनां पुष्पिते श्चातिकेत
केः तमालपुष्पैर्निचितं कर्णिकारैस्तथैव च ७ बकुलैः पुष्पितैश्चीलैः पुन्नागैश्च मनोरमै

चकार वसतिं सोपि तो षायमवैदेहि नाम विदूर उवाच आसंगामयस्तुत्कु
श्रुमे त्वा मिलस विभुम् २ ॥ तुष्टं कि०
लोकानां पापनाशिनी २८ तयो स्तीरे कुञ्जक्रीडां सैन्यैः सह नलमते सूत उवाच ॥ तयेतु
त्वा मुनेर्गङ्गरामो जयाह्सम्मितम् ३० नमस्कृत्य मुनेः पादौ रामा धारवुङ्गवाः ज
ग्मुर्वनान्तरं सर्वे गुहेन दर्शिताध्वना ३१ वनाद्वनान्तरं जग्मुः कौतुर्थेन चरा वराः र्मा
न्नानाविधान् पुष्पान् नृराजेन मर्वतः ३२ एवं श्रीरामो भगवान् कुर्वन्क्रीडमने कधा
म ॥ ❁ ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे चतुः चत्वारिंशोऽध्यायः ४४
॥ १२५ ❁ ॥ सूत उवाच ॥ रामोद्भवसन्तं तु समेतत विदूपकम् रामस्य चैव गिते तो ला वर्णि १२५
नं चैव राघवयोः १ कामेनसदृशं ज्ञात्वा नृपेन विभवेन च मत्सादिं परित्यज्य हि बन्तं
126 गाच्छति २ चक्रवाके तथा [illegible] कुर्वन् दिननाथः शनैः शनैः प्रभातं च दिनानां तु नि
र्मितं हि मतिमहान् ३ कुर्वन्तति दिशं मूर्यः नारीं च हिमालयम् श्रुपतां चवसन्तोस्मा
केसे नागरानं ममुदा ४ अतो जन्म चपुष्पानां पञ्चवानां तदभवत् कूजितं कोकिला
नां तु षट्पदानां तदाप्यभूत ५ नृपराजः केसेरो वावनतोरचनस्य लोमम् कामस्यापिच
तो
॥ ॥
226

संसंस्थानं परित्यज्य परिपेतुर्मुनेः स्थलम् १९ मांडव्यस्य महाबुद्धेः स्वपुत्रस्य प्रासादेषु दृष्ट्वा
मुनिरिदं पापुको विनाशकारणं हृदि २० लेटकार्थं कुमाराश्च ग्रामात्स्वात्र नदीवने स्थिताः
परिवृतो राममाजगाम स्वसार्थिनः २१ आयान्तं च मुनिर्दृष्ट्वा रामं उत्तीर्य बोटकात् मेर
नादपत्तुस्ते सर्वे वाहनेभ्यो महीं गताः २२ ववंदिरे मुनेः पादौ मांडव्यस्य महात्मनः आशीर्वा
दान्च हृन्याह रामायविदितात्मने २३ वनेजातानि पक्वानि फलानि विविधानि च रा
माय चार्घ्यपाद्यमादात् मांडव्यो निजपाणिना २४ प्रमोदेति तदा रामो जग्राह शिरसा मुदा
श्रीरामचन्द्र उवाच॥ कुशलं वर्त्तते नाथ साश्रमे ते महामुने २५ शि[illegible]ष्या स्तापस्व
जीवाश्च देशे मे वर्त्तन्ति ते **मांडव्य उवाच** कुशलं वर्त्तते स्माकं तपि कुमारक रस्त
के २६ मृगयार्थं वनं कुं तीजनाः एते प्रमाप्नते तान्निवारय श्रीराम कं पातकं मम मे
परि २७ आश्रमे च मुनीनां तु न कर्तव्यं च वेटकम् आश्रमस्था मृगान्घ्नंति तेषां पा
पो महान्भवेत् २८ इत्थोदितस्ततो रामः पालुकेति नदीपुनः तत्रैव गोमती गति

सत्सौधाख्यानं०
पूर्वार्द्ध मू०

राज्यां वसन्ते तु श्रूयते कोकिलध्वनिः १८ नवोढाया यथा वाक्यं श्रूयते विरलं जनैः भ्रमरा भ्रमरी
भिस्तु तिलकानां तु मस्तके १९ कलगानं प्रकुर्वन्ति मन्दिरे कामिनो यथा वसन्ते नायकैः
सार्द्धं रोलम्बा अतुः क्षिपः २० प्रियकण्ठे निधायाथ भुजं रज्जुपरिग्रहे मानं न कारयन्त्येवं मो
वसन्ते युवतीजनाः २१ नागमिष्यति जातं च पोषितं च लपो वनम् दूतप्रेस्य गिरं कान्ता
प्रियस्य नायकैः सह २२ रमते निर्जने धाम्नि प्रियं कृत्वा स्ववक्षसि दैवेन तु नारी तां प्रति ५५ ॥८०॥
॥८० कान्तां च शर्वरी २३ आलाने लङ्घनां चक्रे रूपमेतैः नयति मास् अशोकस्य लताशोकं मा
नितां मनसोद्भवम् २४ चकार माधवे मासि यामं भर्त्ता गृहे न हि मञ्जरी सहकारस्य दूरं चक्रे
४ चकोधृताम् २५ नायके कुसुमस्तम्भनां स्वप्नं यान्ति प्रियं स्वतान् लता या वाटिका या
स्तु भ्रमरैः उपनृत्यते २६ फा गुने च यथा बाले युवतीनां वसन्तके चन्द्रमा स्वाद्रि
कामिस्व कामराजमतेजयत् २७ सम्पूर्णे ऋतुराजस्य चैत्रे वा माधवे पिवा स्वीकारं तु य
127 त्सुखं युवत्याः कर्त्तुं यो देधुः २८ अलके कुचतम्भा तु राजते हास्तुतोपमम् वनस्थली

127

उत्तमानां मनोवेपनहेतवे ७ सहकारलताचैत्रे द्विरेफैः परिसेव्यते कोकिलश्चापि नारीणां नाय
कान् वशमानयत् ८ यथा दूतीयुवानं च युवत्याः वशमानयत् वसंतिकायाः कुसुमस
कस्य च पल्लवम् ९ मादकं वर्तते पूर्णां युवत्याः अवस्थार्पितम् काशारोप्त समापंति
पङ्क्तिशो भ्रमराः मधौ १० पुष्पितोष्च यथा भूपान र्थिनो ऽर्थहेतुना सखा कुञ्ज
कानां तु वसंतेन च पुष्पिताः ११ यथुः कातराता सर्वाः मधुपानां रवेमधौ चैत्रे कुसुम
जालं च रोचते किंशुके तरौ १२ प्रियवक्त्रस्य ले चिन्हं युवत्येव नखैः कृतम् किंशुकस्य
तु पुष्पं तु वनराज्यामशोभत १३ युवती कुचयोश्चिन्हं नायकेन कृतं यथा मालत्यपगमा
त्राम भ्रमरः किंशुके पतेत् १४ अनन्यं गारकं त्यात्तु मरस्यार्थं तु निश्चितम् तिलक
स्य तु पुष्पं तु षट्पदैरिति सेवितम् १५ वसन्तस्य जातो हास्यं सुगंधमिव चेष्टुभिः सु
गंधं ललनानां च वनस्येव धारकम् १६ आकुलं बकुलं च कुमधुपाः निजपंक्तिभिः रस्यु
श्च कुसुमानां तु चाचष्टादवनस्य सीम १७ प्रावारं कामदेवस्य वातैः किं नु प्रसारितम् वन

धृतोदीप्तां येष्ठवानरश्रियाद्दवामिव ४९ प्रमितां कुन्दशाखां च दृष्ट्वा हास्यं प्रनर्त्यपुः ५० पु
ते पैनिकास्तत्र वै पद्मपन्नाम्रं च पुष्पितम् ५० सैनिका ऊचुः ॥ अयं च सहकारस्य मार्
कार्गेमसैर्जुनाः शाखाकुसुमितानूनमस्माकं मोहनाय च ५१ इति श्रुत्वा तदा वीरः
८९ सैन्यानां हास्यकारकैः दंडमुद्यम्य हस्तेन ताडयन् सहकारकम् ५२ अथ नादं करोत्सा
के सैन्यानां प्रमनीविना जहसुः राघवास्ते वै हास्यकारस्य कर्मणा ५३ इति श्री ८१
८१ सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे पंचचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥४५॥ श्रीसूत
उवाच ॥ अथ रामोपि धर्मात्मा वसंतोत्सवमन्वभूत् मृगयायां रतिं चक्रे सखिभिः
123 सह वृद्धिमान् १ धनुर्बाणेन समायुक्तं तथा चैनापभिर्वृतम् वनं विवेश रामो हि
गुहेन सखिभिस्तथा २ मौलौ निबध्य वेगेन वनमालां च पार्थिना तुरंगं नर्तया
मास सुरेजे चंचलकुंडलः ३ आविश्यन्तं प्रशाखां च षट्पदैर्नेत्रनागतैः दृष्टुं वनेचरा
श्च रामं कंदर्पसन्निभम् ४ इन्द्रचापसमं चापं सज्यं कृत्वा चलीलया रवेन सोमयामास

चतिलकः शोभते स्म प्रियामिव स्रष्टे तिलकं मृगनाभीनां ललाटे सखिः निर्मितम् पत्नयोऽ
वती सीधुं पाययन्ति माधवे मदनो द्वीपिनी तूर्णं चंडानामपि वांछितम् ३० तां पीत्वा मद
रामत्ता वसंते च अनौद्धिपः नगोपपंक्ति चांगानि पश्यन्ति सुरतो पत्नीन् ३१ विलासि
नीनां मनो नून मद्यपान मल्लिका मोदया तत्र पार्थूनां मनांसि युवतीप्रिया ३२ तनु
तां च प्रियापालि रचं दृ तानायकेन पा मध्येपं रजनी भाति माधवे मधुना कृता ३३ कर्णि
स्ये पुष्पवतीनां च मोहितास्त्व पर्वांकुरैः पुष्पानी माधवे भाति सुवल्लेक रसः लताः ३४
मंजरी तिलकस्यापि भ्रमरै रुपरंजिता मुग्धा पश्य कपोले च रंजिता सुललकेरिव
३५ वसंते विशदं चन्द्रकरं च सुखमातुतम् पिकानां च कदंबं च कुसुमानां विपिनं त
था ३६ शिशिरापगमात्सर्वे सुखं तस्यो पमतांप यो ॥सूत उवाच॥ तस्यापश्य कुमारा
णां पुनर्विप्रो विदूषकः ३७ श्रूयतां रामचन्द्रस्य सेना नां मतङ्के पुरे पतितां महका
रस्य कामे निर्वहृद्तापच ३८ अग्रे किंशुक जालं तु पुष्पावी च्यच सैनिकाः मेनिरे स

मनोपाख्या
नं पूर्वाद्धे म०

इतो विदूरे सोऽराम पल्वलं वर्त्तते वने कोलानां तत्र यूथानि वर्त्तन्ते बहुशोऽपरे १६ तेषां मु
खादिकोऽस्माकं ति शुभ्ररोमा निपप्रपभो गम्यतां तत्र भो स्वच्छ वीर मृगयार्थं त्वरान्वित १७ सु
न उवाच ॥ इति श्रुत्वा द्वितीयं तत्तु हास्यकारो धृवी दिद्रम नमपात वेगेन वराहानां च
सम्मुखे १८ सोऽनुपाय नर नाथाग्रां तत्रगं तु नयास्य हे इति वाक्यं तदा श्रुत्वा जहसुः राजव
ल्लभाः १९ तामे जग्मा हसार्गं तु कोलानां च गृहा तत्पा आगच्छंते वराहं तु रामो विप्या
धवे पुत्रिः २० प्राप्ता न गृहीत्वा ते वाणाः धृष्टाः पेतु मेहीतले एवं हत्वा वराहं तु जग्मा
सागरवृत्तमः २१ पल्वलात्तु महाव्याघ्री चोतस्यो मे न्म सन्मुखे तं दृष्ट्वा सेवकाः ८२
८२ सर्वे हाहाशब्दं प्रचक्रमुः २२ केचित्ह्रासो मुष्ठिभिः केचित्स्वद्ग धैर्यं दत्वा एवं हत्वा
१२९ तदा तं तु जगाम आयेन वाहिनी २३ हेषारवं च वाजीनां श्रुत्वा सिंहो विनिर्ययौ श्रीरामच
न्द्र उवाच ॥ कोऽहन्ता ह्यस्य सिंहस्य स्वलेत्तु वदवीरकाम् २४ गुहो जग्माह वेगेन हन्ता
ऽसौ रणं मया हरिः पश्चात्ताप यत्र व्याह न्मि सिंह वा रोग वासिना २५ तद्व वेनतद प्रोको

सिंहान् वनगतान्प्रभुः ५ गगनं छादयामास हाश्व रूपक्षुरेरणुभिः चलसत्वनिपाते च रामो भ्रान्तिं चकारह ६ अग्रे रामस्यपृष्ठं च मृगा नामावभूवह शावैश्चाहन्यमानैश्च मृगीनांत्तनपायिभिः ७ नदत्केक समारं च मज्जदीर्घविषाणिनम् हास्यार्थं सर्वसैन्यानां रामस्यापि विदूषकः ८ द्रावयामास केनेन मृगपृष्ठं च वाजिना पयानत्कापृष्ठं तु वने प्रविवेद्धुधातदा ९ जहसुः सैनिकास्सर्वे दृष्ट्वारूपे किं वनेकताम् ऽत्रयं हल(?) मृगरामः दृष्ट्वातिस्य प्रियां म्लीनः पवर्धा प्रक्षिप्यतं देहं न चक्रे वारामे वनम् पुनरन्यं मृगं दृष्ट्वा नमुमोच शरांहरिः ११ मुमोह तत्स्य नेत्राभ्यां गुरार्व्याहार वृत्तमः एत स्मिन्नन्तरे राजा निषादानांपतिर्गुहः १२ समीपे रामचन्द्रस्य हाजगाम मुदान्वधीः
श्रीगुहउवाच ॥ भो श्रीराम महाबाहो श्रूयतां वचनं मम १३ मृगपृष्ठवधेनेव ह्लमाकं किं भविष्यति सिंहानां च गजानां च मृगया क्रीयतां वने १४ एतस्मिन्नन्तरे चैव रससको ऽन्यः समागतः अब्रवीद्राम चन्द्रं च मृगयार्थं महात्मनाः १५ विदूषक उवाच ॥

पुनरुत्थाय प्रेम्णा तु नत्वा प्राञ्जलिरुच्यतः भरत उवाच ॥ कथं चरसि सिंहस्य रूपेण त्वं वने वने
८० केनेह कर्मणा प्राप्तः सिंहयोनिर्वद स्व मे पुनस्त्वं दिव्यरूपो हि मद्दारा स्पर्शमात्रतः इति मे
संशयं छिन्धि सर्वं भामपि प्रब्रवीतु तामम् ८२ ॥ इति श्री सत्योपाख्याने स्मृतखोनकसंवा
दे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ ॥ श्रीपुरुष उवाच ॥ श्रूयतां मेकथां वीर पूर्वजन्मसमुद्भवा
म् कलिङ्गदेश संभूतो नाम्नाहं संकरो द्विज १ दुष्टसंगप्रभावेन धर्मस्तं नाशितं मया सर्वधर्मा
८२ श्रमाणां चैव निन्दकोऽहं पुराभवम् २ वेदशास्त्र द्विजदेवानां निन्दने संरतोऽभवम् एकदा तु मया नो ८३
हं पत्नी पुत्र्यां च पश्यताः ३ भरद्वाजं मुनिवरं प्रयागाश्रमवासिनम् हवनं च प्रकुर्वन्तमग्नौ प्र
1:30 ज्वलिते मुदा ४ कृतं प्राकरिपामासं हि तिलेन महापापतम् अन्येन सिद्धफलं ताकं सितं जातवेदसि
५ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं गमनं न सम्प्र सन्निधौ कृतं मया महाभाग हास्यं [illegible] सर्वे मुनेः
६ उक्तो मया द्विजवरः किं त्वया क्षिप्यते मुने एतत्तु पापसं विप्र किमग्नौ पात्यते मुधा ७ मद्यं
देहि महाभाग येनाहं बलवत्तरः भवामि न चिरात्तूर्णं त्वादृशानां च पातने ८ अग्नौ

130

गारो नैव वधन्यताम् राघवस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वानरांश्च संदधे २६ जघान शिरसो मध्ये सिंहस्यैव नदा
गुहः उत्पपात तदा सिंहो ननर्द च पुनः पुनः २७ सखापि रघुनाथस्य प्रतापी नाम नामतः जघानोत्प
त्य वेगेन कंठदेशे महाहरिः २८ हत्वा सिंहं प्रतापी तु ननाम रघुपुंगवम् राघवः परमप्रीतः सखायं प
रिषस्वजे २९ निषादाधिपतिं प्रीतो ददौ देयं नृपं प्रति तस्मिन्काले पदाति तु चाजगाम वनान्तरात
३० वर्तते च महान्सिंहो वनेऽस्मिन्रघुनायक इति श्रुत्वा तदा वाक्यं भरतो राममब्रवीत् ३१ भ
रत उवाच॥ मया सिंहोपि हंतव्यो वने ह्येकाकिना प्रभो मम सिंहस्य युद्धं तु सर्वे पश्यन्तु सै
निकाः ३२ श्रीराम उवाच॥ भो भो भ्रातः कनिष्ठोऽयं न योग्यं मे हसंहते तत्रियस्यैव दूरत
स्तो चैव पश्चात् नहि ३३ गम्यतां सखिभिः सार्द्धं हन्यतां चैव केशरी आज्ञातो रघुनाथेन जगा
म भरतो हरिम् ३४ सैन्यै रावं ततश्चक्रे हनन्ताञ्च वेहरेः सिंहो दृष्ट्वा वनात्सद्यो नु जगर्जो
त्तिष्ठ केशरी कम् ३५ नरावृतस्य मध्ये तु केशरी भरतं प्रति प्रचचाल तदा हृष्टो भीषयन्नराज
कंठनम् ३६ चापमाकृष्य वेगेन विव्याध तस्य मस्तके बाणस्पर्शनमात्रेण रामभारतेन तु के
शरी ३७ दिव्यदेहधरो जातः कुलश्रीरामसंगिनः शंखचक्रधरो धीमान् विष्णुपार्षदसं
न्निभः ३८ चतुर्भिर्बाहुभिर्युक्तो मुकुटी कुंडलान्वितः भरतस्य ननामापि पादयोर्मे महामनु

जमिच्छे परमंपदम् १९ भरत उवाच मयापि तत्कांतमंत्वमप्यागच्छतो हि जिः इत्युक्ता स
खिभिः सार्द्धं तेनैव भरतो मुदा २० आजगाम हरेः पार्श्वं रामस्य परमात्मनः दृष्ट्वा रामोपि तं
दृष्ट्वा विस्मये कौतूहलं तदा २१ सोपि चागत्य रामस्य ववन्दे चरणौ मुदा नमस्कृत्य तु रामाय स
र्वापायो भरतस्य चै २२ ऊचुः श्रुत्वा च रामोपि हार्द्वर्ष्य मिति चाब्रवीत् आरुह्य रामचन्द्
रा किंकिणीजालमालिना २३ विमानेन दिव्यं यातो रामचन्द्रप्रसादतः पवनः क्षान्ति ध
र्मिष्ठा विष्णुभक्ताः सुसाधवः २४ न व्रजन्ति गृहे धर्मिष्ठाः शराः सूतकैः क्लताः

८४ इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे मृगयाविहारो नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्या ८४
यः ४७ सूत उवाच॥ सेनाजगाम चाप्येवै गोमत्यास्तीरमेव कम् बनं बहुमृगाकी
र्णं शिखिध्वनिझंकारनादितम् १ यामे चतुर्थे राम त्रयुगं प्रोवाच धर्मवित् श्रीराम उ
वाच॥ निषादाधिपते त्वत्र वस्तव्यं विपिने मया २ गोमत्याः पुलिने रम्ये मुनिसंकुल
शोभिते सैनिकाः श्रमिताः नूनं दिनान्तश्चापि वर्तते ३ वनस्था ऋषयः सर्वे सायं
संध्यामुपासते सूर्योप्यस्तं गिरिं प्राप्तो वयं चात्र वसेमहि ४ एते मयूराः संयान्ति

131

131

यत्प्राप्स्यते यच्च तु तत्सर्वं मयमतां व्रजेत् अन्नस्योपद्रवं येन तत्प्रमादेन वै धाकृतम् ९ तामोज
यमो विप्र भविष्यसि इह च हूली दूतं वा संभवति पंचशूला विप्रस्तु कोपत १० भरद्वाज उवा
च॥ भगवन् वंधो कि मे तन्ने व्याहृतं वेदनिन्दनम् वेदो नारायणः साक्षात्तेनैव गयाध्यानेन ह
रिः ११ छद्पंतवांसिंह लेतस्मात्त्वं हि भविष्यसि प्राप्तो ऽहं तेन विप्रेण वेपपुमेन दासमूत्
१२ प्रावोचं प्राञ्जलिं कृत्वा कदा मुक्तिर्भविष्यति सिंहयोनौ द्विजश्रेष्ठ पापिनो मे महामते
१३ श्रीभरद्वाज उवाच॥ त्रेतायुगे दाशरथिः साक्षाच्चक्री हरिर्भविष्यति अयोध्यायां महा
पुर्यां नाम्ना रामो महीपतिः १४ कनीयान् भरतस्तस्य भ्राता संभविष्यति स्वकार्यार्थं
भवेन्द्रस्य सचिवैः परिवारितः १५ तत्र त्वां सिंहरूपेण स्थास्यसि विपिने वने भरत मन्त्रचा
रान्य चेद्गतां त्वां वधिष्यति १६ तावत्स्वपरीनमात्रेमा दिव्यदेहो भविष्यसि अधुना तस्य
नामानं तु सत्यं पातं तवास्यतः १७ नमस्ते राजपुत्राय भरताय नमो नमः नमस्ते रघुवंशीय
नमस्ते सत्यमूर्त्तये १८ आनंदेहि महाराज गमनार्थं रामसन्निधौ नेतारामस्यपादौ तु

प्राचोद्भ्राः पर्वतैरन्यैश्चतप्पिताः १५ रात्रौ प्रज्वलत्तुर्द्दीपा अन्ये रुद्रैः समर्पिताः गजग्रैवेयकं तत्र
रत्नस्तोमैः समर्पितम् १६ सैनिकाश्च तदा निद्रां लेभिरे परयामुदा अर्द्धरात्रे व्यतीते च सर्वे
निद्रां च लेभिरे १७ पततात्पाततदारनारनं काश्च प्रचक्रिरे शत्रुघ्नोपि तदा वीरो निद्रां त्यक्त्वा
महामनाः १८ रजन्याः पश्चिमे यामे धनुर्वीरो धरः स्वयम् ॥ तदैवं धूम्रेणाच्छन्ने सो ब्रवीन्म
नुदर्शयन् १९ एतस्मिन्नन्तरे तत्र महानुत्पातो बभूव ह ते नागाः पलायन्ते संकोपाद्
२५ अश्वपृष्ठं खलाम् २० सर्वे जित्वाय करिणः वन्यस्य वनवासिनः विहंगाः खंडकाः पली २५
पनपराः प्रभुः २१ गजगानां भयात् दृप्ता कोलाहलापवेगतः सतु मनोहि मातंगो गंध
132 मा व्यापदंतिनाम् २२ सेनोपाः प्रपपो पार्श्वं युद्धाय किल दन्तिभिः यस्मिन्न्यस्ते गजाश्च
भ्राः सेनायाः किल नागराट् २३ सर्वं च भञ्जयेत्तेन शुंडेनाकं पवीर्यवान् सातिनोहि मुदो
न्मत्तान् सहते खलु वैरिणाम् २४ गंधं परमयं सर्वा सुन्ननाय किलोपताः असन्धि
र्वीजो पुत्रकैः केतस्य मदपायिभिः २५ धूलिधूसरमेवांगो कृष्णो नागो हि दृश्यते महामा
त्रासतनीं तु सुश्वपालमात्तपेवेतु २६ उद्यपालासपाचान्ये चक्रुः कोलाहलं महत्

निवासाय द्रुमान्प्रति न गच्छन्ति जना नूनं ज्ञात्वा संध्यामुपागताम् ५ अवीरणामाश्रमं ह्य
त्र तापने धूमदर्शयन् येन वः शीघ्रगामिन्य ऋषीणामाश्रमं प्रति ६ मंजरीभिः शु
कैः कीर्णं गगने धूमानां महीतलम् शुकावसन्ति वृक्षाणां कोटरेषु समन्ततः ७ श्येन
गाः समायान्ति मुनेराश्रमवासिनः इत्येवं वदतस्तस्य सेनाप्राप्ताश्रमान्तिके ८ मेधा
वी नाम ऋषिस्तौ त्वा रामं समागतम् शिष्यैः परिवृतो मुख्यैः फलपुष्प करैर्मुदा ९
रामचन्द्रोऽपि तं दृष्ट्वा वाहनादवरुह्य च भ्रातृभिः सखिभिः सार्द्धं ववन्दे चरणौ तदा १०
बभूव तीर्थं गोमत्याः पादयोरिति विश्रुतम् यत्र स्नानेन दानेन पापं नश्यति वै नृणाम्
११ स तु रामं मुनिस्तत्र निनाय स्वाश्रमं प्रति पूजयामास विधिवत् फलमूलसमित्कु
शैः १२ सेनानिवेशं तत्रासीत् इषे राज्ञामवाप्य च अयोध्यानामनुप्राप्य कुलाहं धांप
पादिधि १३ तदा रामस्तु पक्वान्नं भ्रातृभिः सखिभिः सह कौशल्याप्रेषितं चान्नं
बुभुजे प्रीतमानसः १४ तथा च सैनिकाः सर्वे बुभुजुः कदलीदले अश्वागजास्त

नंपूर्वीहुमि

कारणंतंतुगजदेहस्यतंप्रति ३७ मान्धातृउवाच ॥ कारणंब्रूहिमेदेवगजदेहस्यमांप्रति केनत्वं
कर्मणापापानोगजरूपोमहामते ३८ देवउवाच ॥ शृणुतांप्रवक्ष्यामिकारणंमेगजस्यमे पुराहं
ब्राह्मणोवीरसेनप्रधानरतःसदा ३९ साधुनिन्दाकरोनित्यंतथाविष्णुविनिन्दकः मत्तोऽहं
दपानेनवैध्यांग...नितस्ततः ४० माहिष्मत्यांनिवासोमेपूर्वजन्मनिराघव आजगाम
ऋषिःकश्चिन्नाम्नासोपिसुदर्शनः ४१ विप्रभक्तोमहाबुद्धिःसाधुसेवीजितेन्द्रियः स्ना
त्वासरयूतीरेदिव्यपूजांचक्रेहरेःशुभाम् ४२ घंटानादःकृतस्तेनशंखनादस्तथैवच तच्छ्रु
८६ त्वाहंजहासोच्चैर्हितेनगजोपमा ४३ शप्तोऽस्मितेनमुनिनागजस्त्वंभवदुर्मते घंटा ८२
नादंशंखनादंहरिगीतंतथैवच ४४ श्रुत्वाहसंतियेपापास्तेनरानरकगामिनः निन्दां
133 कुर्वंतियेविष्णोर्हरिभक्तस्यवा ४५ तेषांमुखंनद्रष्टव्यंसंगतिस्तुकुतस्तराम् इत्येवंश्रु
त्वातस्यपापदेहंपतितोभवम् ४६ कथंमेप्रापनोमुक्तिर्मयापृष्टोमुनिःपुनः सोपुनाचद
यांकुर्वन्शृणुतांवच्मिनेत्यनः ४७ सुदर्शनउवाच ॥ त्रेतायुगेसुतोह्यायोराजादशरथो
बली भविष्यतिमहाप्राज्ञस्तस्यवंशोहरिःस्वयम् ४८ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाइतिसं

शत्रुघ्नस्तु ततो व्योपप्रपृच्छ स्वस्तु सेवकान् २७ किं किं किमिति गोलोकाः सेनायां प्रभूपते ग
निः २ तस्मिन्नन्तरे तं तु हस्तिपा वाक्यमब्रुवन् २८ हस्तिपा ऊचुः ॥ कुमाराः प्रपतंति अ
नेकनागाः पंचैव नीमदैः समापातिगजैः साकं पुत्राः पतन्ति निष्प्रभाः २९ तस्मिन्नन्त
रे राजा निषादाधिपतिर्गुहः उवाच वचनं वेगाज्जनानां प्रत्यवनामिदम् ३० हन्यतां
हन्यतामेष ऽस्मिन्के स्तु मतंगजेः शत्रुघ्न उवाच ॥ कुत्र वास्ति गजो वन्यो दृष्टे वे कामि
भोजनाः ३१ सज्जं कृत्वा धनुर्बाणं गुहेनसः जगाम च ततो गजो महोन्मत्तो दूराद् दृष्ट्वा
जनान्बहून् ३२ गन्तुं समीहे सः पापः शत्रुघ्नो यत्र तिष्ठति जनाः पलायिताः सर्वे दृष्ट्वा मातं
मतंगजम् ३३ हास्यं कृत्वा तु शत्रुघ्नो चापमाकृष्य वेगतः ततोऽस्मात्केषारां स्वर्ण
पुंखं शिलाशितम् ३४ सतु बाणो गजं भित्त्वा प्रासादमाकृष्य तत्पश्चात् सुदृढो रसा निर्गतः
भूम्यां च विविदापुनः ३५ गजो देहं परित्यज्य देवदेहो बभूव ह शंखचक्रधरो देवो वनमा
लापरिष्कृतः ३६ सूत उवाच ॥ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं शत्रुघ्नो विस्मितोऽभवत् पप्रच्छ

तस्य सान्निध्यतो रम्ये भोजनैः १० प्रातः संध्यामुपास्याथ गन्तुं चक्रे मनो हरिः ॥ इति श्रीसत्योपाख्याने
सूतशौनकसंवादे ऽष्टचत्वारिंशो ऽध्यायः ४८ ॥ सूत उवाच ॥ मेधाविनं च विज्ञाय प्रयाणं चैत्र
रो पुनः आनयद्रथं रामो नानारत्नपरिष्कृतम् १ तथैव चान्ये सर्वे सत्यापो निजवाहनान्
चचाल ध्वजिनी वेगात् ततस्ताः पुलिना कुलात् २ ते ऽश्वं केवल्यायुकुर्वे जीवानां वनवासिनाम्
रामचन्द्रस्य पादौ तौ दृष्ट्वा शृङ्गपुङ्गवम् ३ उवाच राघवो वाक्यं सूतं प्रति महामनाः श्रीराम
उवाच ॥ रथं प्रापय मे सूत सत्वरं ऽछन्नं प्रापय ४ हनिष्यामि मृगं येन पदिना तु तपस्विनः
सूत उवाच ॥ इत्युक्तो रघुनाथेन प्रेरयामास वाजिनः ५ वायुवेगेन ते वाहाः हर्षाच्चैव प्रचुक्रुशुः
पुनः प्राह तदा रामः सूतं गम्भीरया गिरा ६ श्रीराम उवाच स्यन्दनो ऽयं महावेगो वायुवेगेन ना
च्छति पश्यानश्यते सम्यग् भागस्व हतत्वनः ७ पश्य नश्यते सर्वे पश्चान्मन्दरितिलस
गात् अत्र पादस्पृते भूमि हीपतं नीव लक्ष्यते ८ पलायती न पश्चे मया सूत विलोक्यते एते
रथ्या महावेगा हंसा इव मनोजवाः ९ सूर्यरथ्याः प्रपाश्योन्ति वहन्ति रथमुत्तमम् ... हि
ति वेगेन धूलिजानभयादिव १० रथं ... गच्छति ... श्लाघ्या

८१ 234

८१

नाग रक्षोर्थं कुमारा ते गमिष्यन्ति वने वने ४९ गोमत्यास्तुलिने रम्ये वासस्तस्य भविष्यति
गंधमाद्राय सेनायाः गजानां त्वं गमिष्यसि ५० तद्दीप गंधमाद्राय विद्धि विष्णुं ति ते गजाः श्रु
त्वा यात्रां महाघोरे जाग्रतः शत्रुवातिनः ५१ तस्य वाणप्रहारेण गजलक्षं लप्स्यसि मंत्री स्य
च्छा तदा तस्य प्रयास्यति परंपदम् ॥५२॥ **देव उवाच ॥** श्रुत्वा तेन तस्य वाक्यं तु सत्यपानं तु राघव नम
स्ते च शत्रुघ्नाय रघुवर्याय तेनमः ५३ नमस्तेऽस्तु महावीर पाहि मां शरणागतम् धनेश्वरो मह
वीर संकटे शत्रुनागतो ५४ ध्यानं तव करिष्यन्ति तेषां कालभयं नहि इत्युक्त्वा पार्श्वोनेता जग
म परमं पदम् ५५ शत्रुघ्नादयः सर्वे विस्मयं लेभिरे तदा रामस्य निकटे तस्थौ गुहेन सह महामतिः
५६ निद्रां विहाय रामस्तु चोत्थितो रजनीक्षये गुहोपि कथयामास मतंगहननं सुधीः ५७
धुनाथोपि तच्छ्रुत्वा भ्रातरं परिषस्वजे लक्ष्मणं महाबाहुं हृदि संमेल्य प्रेमतः ५८॥
श्रीराम उवाच ॥ अस्मिन्वने महाघोरे निद्रापापरिमोहिताः गुहेन भवता चैव मतंगाद्या
भिरक्षिताः ५९ गुहमित्रे त्वयाद्यात्र च सनाथाः विचरामहि **सूत उवाच ॥** एवं प्रभुवतत्त्व

सत्योपाख्यानम् ०
पूर्वार्द्धम् ०

त्रराघव जनकस्य गृहे सन्ति कुमार्यो वेदसंख्यया । २२ ॥ विवाहो भवतां वीर कुमाराणां कदा चे
कदा ॥ तास्याभूताः स्तदारा मो रूपमात्रहेतुनः ॥ २३ ॥ आमन्त्र्य तौ मुनी रामो गम्यतामाश्रमं
प्रति ॥ चचाल सेनया सार्द्धं राघवः प्रहसन्मुदा ॥ २४ ॥ वर्षोपन्त्रषिसंघानामाश्रमाणि पतत्त
॥८८॥ तः ॥ ततोऽर्द्धदिवसे प्राप्ते मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ॥ २५ ॥ प्राप्ता सेना मुनेः स्थानमृषिप्रसंगस्य वेगतः ॥८८॥
फेनान्मुंचन्ति वाहाश्च सूर्यरश्मिप्रपीडिताः ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे जीवा सेनानाद प्रपीडिताः
व्याघ्राः सिंहा वराहाश्च महिषा मत्तवानराः ॥ २७ ॥ मध्याह्ने तस्य चाने परिपतुरने कपः
ने पां पलायनं दृष्ट्वा ऋषिप्रसंगः प तापवान् ॥ २८ ॥ उवाच शिष्यान् मेधावी पुष्पतीर्थैः समा
135 गताः राजा वा राजपुत्रा वा मृगयार्थं समागताः ॥ २९ ॥ सर्वे ब्रूपादवेणी मृग विद्रवन्ति वने ग
जाः स्तेपतन्ति धारा पाम गावेश पूजले ॥ ३० ॥ श्रवन्ति स्नानभोजी वा प्राणारस्ततो हितये ॥ गम्यतां
तत्र शीघ्रं वै वार्यतां मृगयार्थिनः ॥ ३१ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याज्ञप्तश्च मुनिना शिष्यास्तम
हामतेः ॥ इच्छा राममुवाचाशु प्रोविंधा पकर संपुटम् ३२ प्रणाम्य लक्ष्मणो वाक्यमुवाच तं मु

मेवं प्रकुर्वीतो विरराम महामतिः ११ श्रीसूत उवाच मृगं दृष्ट्वा पलायंतं पुनः प्रोवाच राघवः प
श्यत्वं सांप्रतं ह्येनं मृगो धावति वेगतः १२ क्वचिद्भुतांश्च संकृत्य नभो गच्छति वेगतः त्वत्सं
गच्छति भूपृष्ठे बहुधा याति वांबरे १३ नानापात भयाच्चैवं नितंवं संचनं मुहुः सन्दनेदद
ति दृष्टिं ग्रीवाभंगं विधायच १४ क्वचिद्याति प्रकाशं च क्वचिद्याति निलीयच धूर्तोऽयं
मृगराजस्तु स्यादस्मत्पुरोन संशयः १५ श्रीसूत उवाच॥ इत्येवं ब्रुवतस्तस्य रामस्य प
रमात्मनः प्राप्तास्ते नानदावेगाद्रामचन्द्रस्य सन्निधौ १६ दुंदुभीनां प्रणादं तु श्रुत्वा मु
निवरौ तदा वालखिल्यौ महाबुद्धी रामपार्श्वमुपागतौ १७ वालखिल्यावूचतुः नायं तथा
न हि लक्ष्यो मृगोऽयं वनवासिनाम् भविष्यति महान् दैत्यो वधेऽस्य कुमारके १८ सूत
उवाच॥ श्रुत्वेति हर्षाद्रामो दृष्ट्वा तौ मुनिपुंगवौ पपात चरणयोस्तेन नम्रो भूत्वा स्थितः पुनः
१९ श्रीराम उवाच॥ क्षम्यतामपराधो मे बालकस्य महामती अज्ञानतां मयाचैव पूर्व
मोहाद्विलोमगाः २० वालखिल्यावूचतुः॥ अज्ञानतां न दोषोऽस्ति चेश्वराणां च किं
पुनः मर्यादापालितारामत्वयावै धर्मभीरुणा २१ आशीर्वादं प्रदास्यावः श्रूयतां त

सिषेविरे तदा सैन्यान् वात्सल्यान्नृपतः । एवं विलसतां तेषां गता रात्रीर्महामुने ४३ स्नानं कृत्वा च
नेमे वै विधिवन्मुनिसन्निधौ सूत उवाच तदा विदूषकः कश्चिद्धास्यमूचे मुनीश्वरम्
४४ विदूषक उवाच भगवन्योगिनां श्रेष्ठ पृच्छामि त्वां महामते एता ह्येषु सदो दिव्या
भगिन्यो मातरस्तव ४५ एता मिलीमिलितान्नं वयं पुष्पानदीतटे उचिता परिचर्या नो भगिनी
भिर्मुनीश्वर ४६ इत्येवं श्रुत्वा तत्र स्म जहसुः सर्वे पुंगवाः । मुनीश्वरो न हासन्न एवमेवमुवाच
८९ ह ४७ श्रीराम उवाच आत्ता च क्रियतां स्वामिने योध्यागमनं प्रति मनो मे वर्तते नाथ ८९
पित्रोर्दर्शनकांक्षया ४८ ऋषिशृंग उवाच ॥ गम्यतां रघुशार्दूल मम कार्यं विधाय च
236 याहि शिवगंते राम सरय्वा विमले जले ४९ यदा कदाचिच्छ्रीघ्रं ते नदालिनें भागतान्
श्रीराम उवाच ॥ हंत त्वोहि मया नाथ याहि जनभयंकरः ५० इत्युक्त्वा रघुनाथश्च जग्मा
महाप्रभूतटे सशरं चापमादाय निषसाद नदीतटे ५१ एतस्मिन्नन्तरे याहः भुवा कोला
हलं तत्र तान् उत्तताररदिनो याद्रहत्वार्थं निमज्जतान् ५२ तानोपि वासा ना कृष्णजवान

न्निप्राप्ति लक्ष्मण उवाच ॥ वर्त्तते मुनिशार्दूलो ऋषिसंघो निजाश्रमे दर्शनं चैव दिव्यानां च
र्पनस्य महामुनेः ३३ महामतिरुवाच वर्त्तते मुनिशार्दूलो [illegible]
[illegible] अग्निहोत्रं विधाय च श्रीमतां संगमं चात्र प्रतीक्षया शांतया सह ३४ विश्राम्य
वचनं रामं जगाम मुनिसन्निधौ कथयामास वृत्तान्तं रामचन्द्र समागमम् ३५ सैनिकाः
सहरामे रणविजयं कृत्वा च कार्मुकम् आश्रमं विविशुर्वेगाद् दर्शनार्थं महामुनेः ३६ शांता
पि भगिनी तस्य रामस्य परमात्मनः पाद्यं अर्घ्यं विधाय अथ चके नीराजनं ततः ३७ स्नेह
लेन ममार्जापि रामस्य मुखपंकजम् महोदराणां सर्वेषां वदनानि प्रमार्ज्य च ३८ ऋषि
संघो पि चागत्य चाशीर्वादमुवाच च रामादय स्तु ते सर्वे जगृहुः पादपंकजम् ३९ संपरि
ष्वज्य प्रेम्णा तु रामादीन् राजपुत्रकान् आश्रमे निवेशयामास सैन्यान् सर्वान् महामतिः
४० योगमायाप्रभावेन अन्नानि ससृजे पुनः भोजयामास प्रेम्णा च सैन्यान् सर्वान् मुनीश्व
रः ४१ उषुस्ते सरयूतीरे रात्रौ सर्वजनास्तदा योगिना ऋषिसंघेन सानंदाः शांतचेतसः ।

पूर्वार्द्धम्

परिषत्वजिरेगाढं प्रमोदानन्दपरिप्लुता । जगांपुराशांतमिवयामांयेन विनाभवत् ९३
अनिमेषैर्नेत्रपुटकैः पपुस्ते मुखपंकजम् । शीतिप्रभमतंकाशं रामस्य वदनाम्बुजम्
९४ श्रमबिन्दुसमायुक्तं कुंडलाभ्यां विराजितम् । अलकैर्धूसरैर्युक्तं वक्रैर्वदन
छादकैः ९५ स्वर्णपट्टिकयायुक्तं मुक्ताबंधलघुस्तबकम् । कंचुकं च महार्घ्यं स्य
क्षिसूत्रेणाभिलितम् ९६ रत्नकीटिकयायुक्तं कंठं चातिमनोहरम् । राजमाने
८० विराजन्तं ददृशुः पुरुषाः स्त्रियः ९७ पंचमस्थितिप्राप्तं रामं प्रासादसंस्थितम् ८०
राजमार्गे राराजन्तं पितुर्दर्शनकांक्षया ९८ राजद्वारं समासाद्य भ्रातृभिः
सखिभिः सह । अवतीर्य गजाद्रामो गृहं हेलावलंबितः ९९ भ्रातृभिः स
खिभिः सार्द्धं ननाम चरणौ पितुः । आलिलिंग तदा राजा पुत्रान्सर्वान्महामतिः
७० पुत्रदर्शनजो मोदः शरीरेन ममौ तदा । आनन्दजाश्रुरूपेणानेत्राभ्यां च व

तस्य मूर्द्धनि बाणाग्रस्पर्शमात्रेण देहं त्यक्त्वा दिवं गतः ५३ मुनी स्वाश्रममालिंग्य विससर्ज रघूत्तम
म् गजमारुह्य रामस्तु भ्रातरस्तु नृपात्मजान् ५४ सर्वाप्यस्तु तथारूढ्वान् जग्मुस्तेतिप्र
हर्षिनः सकृत्तमुत्समारोप्य हत्वान्यान नेकशः ५५ जगामसेनासावेगाद्दृष्टिसंगं प्र
राप्य च उलुभीनां प्रनादस्तु श्रूयते बहुयोजनैः ५६ अयोध्यानिकटं प्राप कुमाराणां
च सावकम्ः नर्तपंक्तिस्तथा पुष्पवान्भटाः नानाप्रकारनः ५७ अयोध्यावासिनः सर्वे छ
क्कानादं प्रश्रुत्य च निर्जग्मुः सहसा सर्वे पुत्रा वद्धकुमारकाः ५८ हर्म्यान्यारुरुहुर्नार्यः
कुमाराणां दिदृक्षया उत्कंठितो बभूवाथ राजा दशरथो मुदा ५९ न च चाला सनात्तस्मि
मुत्थाय स्वयुत्तिष्ठति कौशल्याद्या मातरः सर्वाः पुत्रदर्शनकांक्षया ६० प्रासादंत्तुरुहुः
सर्वाः सखीभिः परिवारिताः एतस्मिन्नंतरे रामो गजारूढो निजां पुरीम् ६१ विवेश
भ्रातृभिः साकं नन्दयन्सुहृदः सखान् पुत्रयोरामसालोकनयनैर्हृदि निवेश्य च ६२

…परमदुर्लभम् ८२ श्रीरामकृपया लभ्यं नान्यथा श्रवणं भवेत् किं मया बहुधा वा
च्यं सर्वपुण्यफलं स्थिरम् ८३ व्यासप्रसादाज्जानामि श्रीरामकृपया तथा इतः परं म
हा[illegible]रम्यं विवाहचरितं शुभम् ८४ वक्ष्यामि महापुण्यं श्रोतॄणां भवमोचन
म् ॥ ॥ इति श्रीमत्लोपाख्याने सूतशौनकसंवादे रकौनपंचाशत्तमोऽध्यायः
४९ श्रीरामचन्द्रो विजयते श्रीरामाय नमः श्रीरामानुजाय नमः श्रीहनुमते नमः १८९

ह्र्षयौ ७१ रामागमनमाकर्ण्य तदा राजा गुहः परमधार्मिकः दर्शयामास वन्यान्वै ह्युपेचकुमारकैः
७२ दृष्ट्वा दृष्ट्वा च वन्यानसौ प्रशशंस पुनः पुनः साधु साध्विति सर्वान्सो ददौ देयं प्रहर्षितः
७३ गुहाय परवङ्गं रम्यं प्रापदत्कनकं तनुम् रामोपि भ्रातृभिः सार्द्धं मातुरन्तः पुरं ययौ ७४
मातरस्तु समालिंग्य रामादीन् राजपुत्रकान् नीराजनं ततश्चक्रे मम्जुर्वदनं मुहुः ७५
ददुर्दानं द्विजातिभ्यः पुत्रमंगलहेतवे एवं लीलानरवपुस्तेपन्सुतरां जनान् ७६ स्थाप
यामास कीर्तिं च यथालोकस्तरिष्यति इदं हि चरितं पुण्यं सर्वमंगलनिर्भरम् ७७
पठेद्वा शृणुयाद्वापि स याति परमां गतिम् यदिदं शृणुयान्नित्यं पापसंतापमनन्यधीः
७८ रामे भक्तिर्भवेत्तस्य रामस्तस्मै प्रसीदति देवताः पितरस्तस्य प्रसीदंति न संश
यः ७९ धन्यं यशस्यमारोग्यं पुंसामायुर्विवर्द्धनम् शत्रुक्षयकरं श्रीमद्ब्रह्मह
त्याकरं तथा ८० ...पठेद्वा शृणुयाद्वापि भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति वाचकाय प्रदातव्यं
वस्त्ररत्नहिरण्यकम् ८१ वाचके परितुष्टे च संतुष्टाः संति देवताः इत्यध्यात्मरहस्ये तु गो